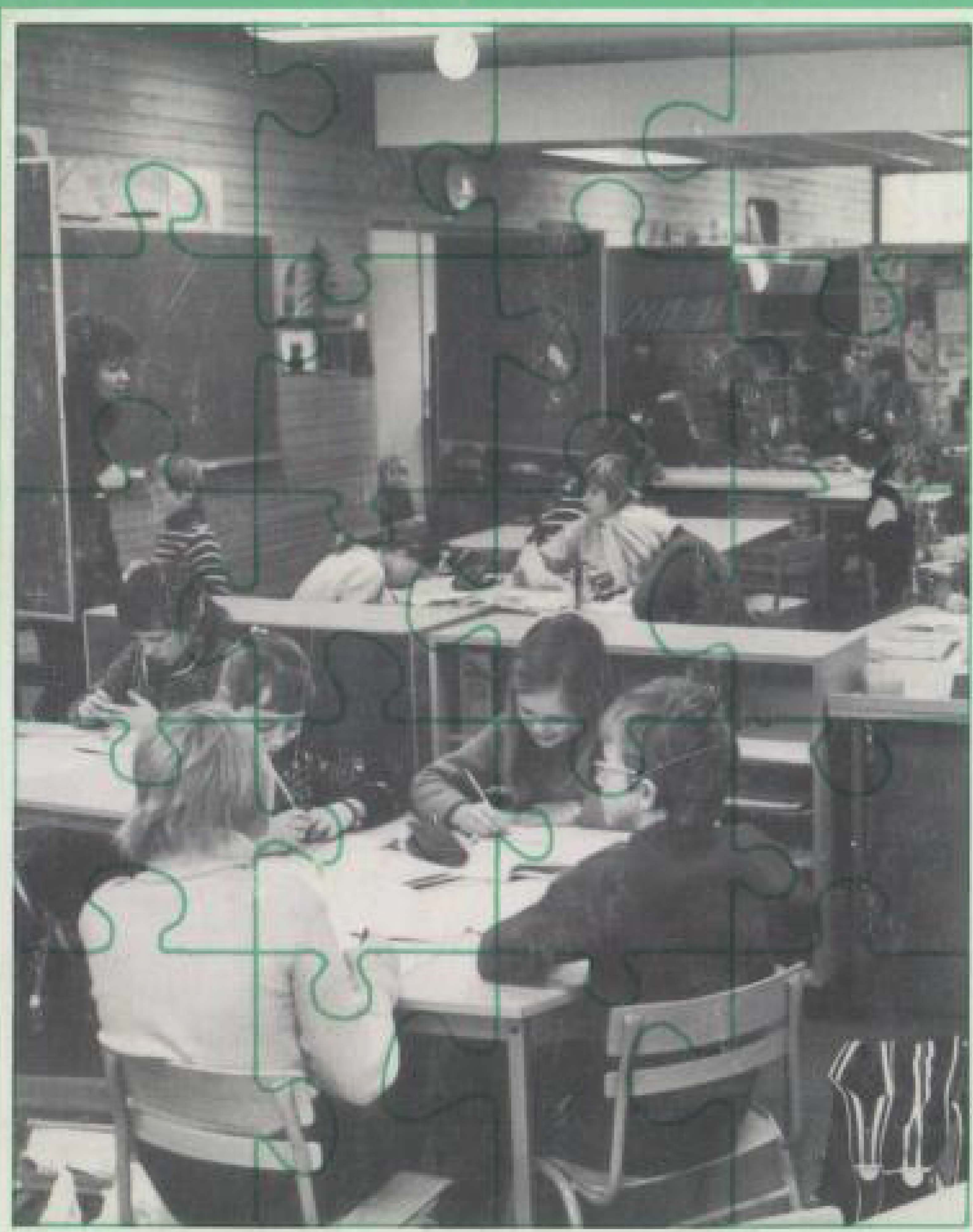

MØNSTERPLAN FOR GRUNNSKOLEN

Revidert og midlertidig utgave 1985

BOKMÅL

ASCHEHOUG

M·85

MØNSTERPLAN FOR GRUNNSKOLEN

Revidert og midlertidig utgave 1985

TILMØRER
NORGES KOMMUNAL- OG SOSIALHØGSKOLE
BIBLIOTEKET

086
ASCHEHOUG
1986

86:837

TILFØRER
NORGES KOMMUNER OG SOSIALHØGSKOLE
BIBLIOTEKET

372.19

MØN

ex 5

© H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard) 1986

Det må ikke kopieres fra denne boka utover det som er tillatt etter bestemmelsene i *Lov om opphavsrett til åndsverk m.v.*, *Lov om rett til fotografi* og *Avtale mellom staten og rettighetshavernes organisasjoner om kopiering av opphavsrettslig beskyttet verk i undervisningsvirksomhet*.
Brudd på disse bestemmelsene vil bli anmeldt.

Omslag: Ole Petter Almaas
Omslagsfoto: NTB
Typografisk tilrettelegging: Ole Petter Almaas
Grunnskrift: Times 10/11
Trykt i offset hos: Gjøvik Trykkeri A.s
Papir: Carat offset fra Borregaard

ISBN 82-03-12983-8

INNHOOLD

NORGE'S SKOLENEMNINGS- OG FOLKESKOLE
TILHØRER
BIBLIOTEKET

	<i>Side</i>
<i>Forord</i>	5
Generell del	
<i>Kapittel 1: Grunnskolens oppgave</i>	11
<i>Kapittel 2: Skolen i samfunnet</i>	18
<i>Kapittel 3: Likeverdig og tilpasset opplæring</i>	24
<i>Kapittel 4: Samiske elever</i>	28
<i>Kapittel 5: Språklige minoriteter</i>	31
<i>Kapittel 6: Lærestoff</i>	34
<i>Kapittel 7: Læringsmiljø og arbeidsmåter</i>	41
<i>Kapittel 8: Lærersamarbeid og planlegging</i>	54
<i>Kapittel 9: Samarbeid mellom hjem og skole</i>	60
<i>Kapittel 10: Skolestart</i>	64
<i>Kapittel 11: Vurdering og veiledning</i>	67
<i>Kapittel 12: Lokalt utviklingsarbeid</i>	71
Fagplandel	
<i>Kapittel 13: Fag- og timefordeling</i>	77
<i>Kapittel 14: Praktisk, sosialt og kulturelt arbeid</i>	82
<i>Kapittel 15: Klasse- og elevrådsarbeid</i>	86
<i>Kapittel 16: Fagplaner og tverrfaglig undervisning</i>	89
<i>Kapittel 17: Kristendomskunnskap</i>	93
<i>Kapittel 18: Norsk</i>	110
<i>Kapittel 19: Sámeigiella vuosttašgiellan (Samisk som førstespråk)</i>	129
<i>Kapittel 20: Sámeigiella nubbingiellan (Samisk som andrespråk)</i>	147
<i>Kapittel 21: Norsk som andrespråk for elever med samisk som førstespråk</i>	158
<i>Kapittel 22: Morsmål for språklige minoriteter</i>	163
<i>Kapittel 23: Norsk som andrespråk for språklige minoriteter</i>	169
<i>Kapittel 24: Matematikk</i>	176

<i>Kapittel 25: Engelsk</i>	186
<i>Kapittel 26: Orienteringsfag 1.-6. klasse</i>	194
<i>Kapittel 27: Samfunnsfag 7.-9. klasse</i>	209
<i>Kapittel 28: Naturfag 7.-9. klasse</i>	220
<i>Kapittel 29: Musikk</i>	232
<i>Kapittel 30: Forming</i>	243
<i>Kapittel 31: Kroppsøving</i>	255
<i>Kapittel 32: Heimkunnskap</i>	264
<i>Kapittel 33: Rammeplan for valgfag</i>	272
<i>Kapittel 34: Det andre fremmedspråket</i>	275
<i>Kapittel 35: Annen religions- og livssynsundervisning</i>	283
<i>Livssynskunnskap</i>	285

FORORD

NORGES KUNST- OG BILJOTEK
MØNSTER
BIBLIOTEKET
SØVÅLHUGSKOLEN

Grunnlaget for skolens virksomhet

Lov om grunnskolen fastsetter grunnlaget for skolens virksomhet.

Lov om grunnskolen er en fullmaktslov. Det innebærer at Stortinget gir Kirke- og undervisningsdepartementet fullmakt til å fastsette forskrifter som gir nærmere regler for skolens gjøremål og ordninger.

Paragraf 7 i loven inneholder bestemmelser om at departementet fastsetter en mønsterplan som skal gi nærmere utforming av de mål som er satt for skolen, fag- og timefordeling og undervisningsplaner for alle fag og klassetrinn. Grunnskoleloven angir også hvilke fag og emner læreplanen skal inneholde. På denne måten er Mønsterplan for grunnskolen sammen med loven og forskriftene samfunnets styringsinstrument for skolen.

Mønsterplanen gjelder for all undervisning som hører inn under lov om grunnskolen.

Overgang til revidert plan

Mønsterplan for grunnskolen 1985 (M 85) avløser den tidligere planen fra 1974 (M 74). Planen er en revidert utgave av M 74. Revisjonsarbeidet er gjort innenfor rammen av gjeldende lov om grunnskolen og tilhørende forskrifter. Planen fører videre bærende prinsipper i M 74.

Forberedelsene til M 85 har foregått slik: På grunnlag av mandat av 12. januar 1984 fra Kirke- og undervisningsdepartementet utarbeidet Grunnskolerådet høringsutkast til generell del og fagplandel. Etter en omfattende høringsrunde skoleåret 1984-85 la rådet fram utkast til revidert mønsterplan for grunnskolen for Kirke- og undervisningsdepartementet i begynnelsen av august 1985. Samisk utdanningsråd har laget utkast til kapitlene om samisk språk og opplæring.

Foreliggende utgave er av Kirke- og undervisningsdepartementet fastsatt som midlertidig plan som kan tas i bruk fra skoleåret 1986-87 i påvente av behandling i Stortinget av en stortingsmelding om mønsterplanen.

Planens oppbygning

Mønsterplanen består av to hoveddeler: den generelle delen (kapitlene 1-12) og faglanddelen (kapitlene 13-35).

Den generelle delen angir overordnede mål og retningslinjer for skolens totale virksomhet. Målene er forsøkt konkretisert i faglanddelen, som utpeker mål for hvert enkelt fag og fagområde. Målene danner grunnlag for et langsiktig og fortløpende arbeid. De er retningsgivende for den undervisningen elevene får gjennom hele grunnskolen.

Faglanddelen inneholder kapitler om fag- og timefordeling, praktisk, sosialt og kulturelt arbeid og klasse- og elevrådsarbeid. Deretter følger fagplanen for de obligatoriske fagene. I kapittel 16 redegjøres det for fagplanenes oppbygning og for tverrfaglig undervisning.

Det er utarbeidet egne fagplaner for samisk som førstespråk, samisk som andrespråk og norsk som andrespråk for elever med samisk som førstespråk.

Den reviderte planen inneholder dessuten fagplan for morsmål og for norsk som andrespråk for språklige minoriteter.

I planen er det også en felles rammeplan for valgfag, som skal danne grunnlag for lokal utforming av planer for hvert enkelt valgfag. Det er dessuten gitt en egen plan for det andre fremmedspråket. For elever som har rett til fritak fra kristendomskunnskap, er det utarbeidet en rammeplan for annen religions- og livssynsundervisning og en egen fagplan for livssynskunnskap.

Opplæringsstoffet presenteres i treårsplaner som er mer omfattende enn de tilsvarende treårsplanene i M 74. Veiledende årsplaner i form av tilleggshefter er utarbeidet bare for fagene norsk, matematikk og engelsk.

Det er lagt større vekt på et nasjonalt fellesstoff enn i M74. De felles rammer som hovedemnene og delemnene i fagplanen representerer, skal sikre at stoffet blir presentert med tilnærmet samme innhold over hele landet. Dette skal ikke bety at det er fastsatt obligatoriske minstekrav. Det er et hovedprinsipp i planen at elevene skal få arbeide med lærestoffet etter sine evner og forutsetninger.

Ansvarslæring står sentralt i den nye planen

Hensikten med det nye, tverrfaglige emnet praktisk, sosialt og kulturelt arbeid er dels å la elevene få del i mer allsidig arbeidspraksis og forberedende yrkesorientering, dels å gi elevene innsikt i problemer og muligheter i lokalsamfunnet. Gjennom dette ønsker skolen å bringe bevisstheten om ansvarslæring og holdningsdannelse mer i sentrum for skolens virksomhet.

Elevtilpasset læringsmiljø

Et karakteristisk trekk ved revisjonsarbeidet er at spørsmålet om nivå delt undervisning på ungdomstrinnet - som tidligere var et sentralt moment i skoledebatten - har påkalt liten interesse. Tanken om et mer individuelt preget, elevtilpasset læringsmiljø står nå i sentrum for den videre skoleutviklingen.

Vurdering

Vurdering får en mer generell omtale i planen. Nærmere bestemmelser, også om karaktergivning på 7.-9. klassetrinn, er gitt i Forskrifter m.v. for grunnskolen.

Mønsterplan – lokal læreplan – undervisningsplan

Enda om fellesstoffet står sentralt i M 85, har planen fremdeles karakter av å være en rammeplan. I denne sammenheng betyr det at lokale instanser - skolestyre, den enkelte skole og den enkelte lærer - er tillagt betydelig innflytelse på skolens faglige innhold innenfor forpliktende rammer.

Mønsterplanen bygger på den forutsetning at det foretas videre valg og konkretiseringer på lokalt hold, ved at det blir utarbeidet lokale læreplaner og planer for undervisningen. Mønsterplanen er således både et styringsinstrument og et planleggingsgrunnlag for arbeidet i skolen og for den videre utvikling.

Det lokale læreplanarbeidet består i å utvikle nærmere spesifiserte fag- og emneplaner med utgangspunkt i fagplanene i mønsterplanen og innenfor de rammer som er lagt i målet for grunnskolen og målene for den enkelte fagplan. Den lokale læreplanen skal angi rammer og innhold for den konkrete planleggingen av undervisningen som foretas av den enkelte lærer eller grupper av lærere. Den lokale læreplanen er dermed bindeledd mellom mønsterplanen og undervisningsplanene.

Revidert plan i et langsiktig utviklingsperspektiv

Mange av målene i planen er slik at en ikke blir ferdig med å realisere dem. Oppfølgingen av målene er derfor en kontinuerlig prosess.

Det vil ofte være et utfordrende spenningsforhold mellom mål og praksis. Det er skolens oppgave å arbeide for at praksis nærmer seg målene, slik at avstanden mellom mål og praksis blir mindre.

Samtidig som mønsterplanen gir forpliktende rammer for arbeidet i skolen, bør planen ses på som en idé- og inspirasjonskilde. Planen gir retning for et aktivt pedagogisk utviklingsarbeid, som kaller på nytenkning, kreativitet og initiativ. Å forbedre skolens praksis i forhold til skolens mål er en langsiktig prosess, der alle ledd i skoleverket må delta og samarbeide.

Også når det gjelder spørsmål om økonomiske ressurser til å gjennomføre planens mål, må det være en forutsetning at det tas sikte på en gradvis oppfylld gjennom bedre ressursbruk og en mer effektiv organisering av undervisningen innenfor de ressursrammer det til enhver tid legges opp til i de statlige og kommunale budsjetter.

Generell
del

Lovgrunnlaget

I lov av 13. juni 1969 om grunnskolen er formålsparagrafen utformet på denne måten:

«Grunnskolen skal i forståing og samarbeid med heimen hjelpe til med å gje elevane ei kristen og moralsk oppseding, utvikle deira evner, åndeleg og kroppsleg, og gje dei god allmennkunnskap så dei kan bli gagnlege og sjølvstendige menneske i heim og samfunn.

Skolen skal fremje åndsfridom og toleranse og leggje vinn på å skape gode samarbeidsformer mellom lærarar og elevar og mellom skole og heim.»

Lov om grunnskolen sier at mønsterplanen skal gi en nærmere utforming av de mål som er satt for skolen. For de enkelte fag og faggrupper er det derfor i fagplanene angitt hvilke mål arbeidet skal sikte mot. For skolen som helhet vil visse overordnede mål gjelde. Slike mål vil til dels peke ut over arbeidet med de enkelte fag. Skolen har på denne måten fått en oppgave som er bestemt både av visse grunnleggende synspunkter på oppdragelse og undervisning og av den funksjon og plass en ønsker at skolen skal ha.

I 1975 ble lov om spesialskoler opphevet, og lov om grunnskolen ble utvidet til å omfatte alle barn i opplæringspliktig alder. Dette kommer blant annet til uttrykk i skolelovens paragraf 7.1, der det står:

«Alle elevar har rett til å få opplæring i samsvar med dei evnene og føresetnadene dei har.»

Mønsterplanen trekker opp retningslinjer og er et arbeidsgrunnlag for undervisning og oppdragelse av alle barn i grunnskolealder. Grunnskolen må derfor ha et vidt perspektiv over sitt arbeid.

Skolen skal legge forholdene til rette for og stimulere til en allsidig utvikling av elevene. Opplæringen bør organiseres slik at den også har innslag av arbeid og

deltakelse i kulturell og sosial virksomhet som kan komme den enkelte elev, skolen og nærmiljøet til gode. Det er skolens oppgave å gi likeverdige tilbud til alle.

Etter norsk lovgivning har foreldrene hovedansvaret for sine barns oppdragelse og undervisning. Skolens oppdrageransvar skal utøves i forståelse og samarbeid med hjemmet slik det står i formålsparagrafen. Dette forutsetter et godt og nært samarbeid mellom skole og hjem. Spørsmål og oppgaver som reiser seg i denne forbindelse, er spesielt omtalt i kapittel 9.

Verdier skolen bygger på – og skal formidle

Skolen skal i sin undervisning og virksomhet bygge på grunnleggende verdier i vår kultur. Disse verdiene er på en særlig måte knyttet til kristen tro og moral, menneskerettighetene, de demokratiske ideene og vitenskapelig tenkemåte og metode. Den sum av erfaring og innsikt som i vårt folk er nedlagt i tro, sed og skikk, kunst og diktning, vitenskap og teknikk, og i samfunnsinstitusjoner, står sentralt i den kulturen skolen skal føre videre. Den kulturen som kommer til uttrykk i arbeidslivet, i organisasjonene og i de folkelige tradisjonene som er knyttet til lokalsamfunnet i bygd og by, er også en sentral del av den erfaring skolen skal formidle.

Det menneskesyn og de demokratiske og rettslige idealer som er knyttet til respekten for menneskeverdet og oppfatningen av at alle mennesker er likeverdige, er grunnleggende for skolens virksomhet. Det er viktig for skolen å formidle disse verdiene i en historisk sammenheng og aktualisere dem.

Grunnskolen skal som helhet bygge på de etiske grunnverdier som er forankret i kristendommen. Målet må være at grunnverdier som sannhet, rettferdighet, troskap, nestekjærlighet, solidaritet, ansvarlighet og toleranse får prege skolens virksomhet på en slik måte at elevene selv kan tilegne seg verdiene.

Kristendommen som kulturfaktor har betydning for hele skolens virksomhet og kommer konkret til uttrykk i flere av skolens fag. Kulturverdier som er knyttet til religiøse tradisjoner, høytider, kunstneriske uttrykk, fellesskapsformer og omsorgspreget tjeneste i samfunnet, inngår i den kulturen som alle elever må bli kjent med i grunnskolen.

Skolen skal bygge på grunnleggende demokratiske og menneskerettslige verdier. Rettssikkerhet, religionsfrihet, organisasjonsfrihet og ytringsfrihet er sentrale i denne sammenheng. Det samme gjelder for eksempel retten til mat, arbeid og utdanning. Disse rettsprinsippene har Norge forpliktet seg på i internasjonale avtaler og erklæringer. Den mest grunnleggende verdi i denne sammenheng er troen på menneskets uendelige verdi og alle menneskers likeverd. Her møtes kristen etikk og sentrale tanker i den humanistiske tradisjon som har preget vår kultur og påvirket utformingen av våre lover og samfunnsinstitusjoner. Med dette utgangspunktet skal skolen fremme respekten for det enkelte menneskets verdighet og rett til å leve i frihet og fred. Dette gir grunnlag for globalt samarbeid, forståelse og toleranse over kulturgrensene.

Skolen skal fremme åndsfrihet og toleranse. Åndsfrihet innebærer respekt for den enkeltes rett til å tenke og handle etter sin overbevisning. Toleranse innebærer at en viser andre mennesker den samme respekt som en ønsker for seg selv, og at en anerkjenner andres rett til å stå for et annet syn enn det en selv eller flertallet har.

Åndsfrihet og toleranse er forpliktende idealer når skolen tar religiøse, etiske, sosiale og politiske spørsmål opp til drøfting, og ellers på alle områder der det er ulike oppfatninger. Det betyr ikke at alt skal betraktes som like sant, eller at ethvert standpunkt har samme krav på plass i skolen. Gjennom sitt eksempel og ved sin veiledning skal skolen være med på å utvikle en vidsynt og tolerant holdning hos elevene. Men skolen kan ikke stille seg utenfor enhver debatt eller være uten standpunkt. At skolen representerer bestemte verdier og oppfatninger, er i virkeligheten nødvendig hvis forventningen om åndsfrihet og toleranse skal ha noen mening. Verdinøytralitet ville gjøre oppdragelse og undervisning umulig. Elevene må lære at et personlig standpunkt ikke er til hinder for å vise respekt for andre. Det er først når en selv er engasjert, at toleranseidealet kan bli utfordrende og forpliktende.

- De demokratiske verdiene må prege skolens daglige virksomhet. Skolens liv og arbeid må være slik at alle lærer å respektere hverandre og samarbeide selv om de er ulike. Medansvar og medbestemmelse må bli en naturlig del av samarbeidet. Prinsippene om likeverd og likestilling må realiseres i skolens hverdag. Likeverd og likestilling gjelder alle elever, uansett personlige forutsetninger, kjønn, hudfarge, sosial, kulturell eller religiøs bakgrunn. Skolen må aktivt motarbeide diskriminerende holdninger overfor grupper av elever eller enkeltelever. Det er en særlig oppgave for skolen å oppdra elevene til å kunne forstå og kjenne fellesskap med minoritetsgrupper i vårt eget land og med mennesker i andre land.

X Gutter og jenter skal være likestilt på alle områder i skolen, og skolen skal legge forholdene slik til rette at den enkelte elev får realisere sine evner og muligheter uavhengig av kjønn. Den holdningsskapende siden ved likestillingsarbeidet skal gjennomsyre både innhold og arbeidsformer i skolen, og må også prege de læremidler skolen bruker.

Skolen skal fremme verdier som er grunnleggende for vitenskapelig arbeid og engasjement. Gjennom eksempler, veiledning og et stimulerende arbeidsmiljø skal skolen utfordre elevenes fantasi og utholdenhet når det gjelder å stille spørsmål og søke svar. Det er et ideal å danne seg selvstendige meninger bygd på kunnskap, innsikt og kritisk vurdering.

Det er et mål for skolen å vise elevene hvordan menneskets søken etter kunnskap og innsikt på ulike områder i naturen, i menneskelivet og i samfunnslivet, i historie, språk, kunst og teknikk, har skapt verdier og varig karakter. Den spørrende og systematiske tilnærmingen til ulike fenomener og hendelser i tilværelsen kjennetegner dette arbeidet.

Opplevelse av estetiske verdier gjennom ulike former for kunst må være et framtreddende trekk i skolen i både hverdag og fest. Skolen må føre elevene inn i vår kulturelle tradisjon og engasjere dem i gjenskapende og skapende virksomhet. I ulike fag bør barn og unge møte kunstneriske uttrykk og utfordres til å ta i bruk egne skapende krefter. Dette er viktig for trivsel og læring i skolemiljøet. Det gir den enkelte elev utfordringer til å utvikle sine skapende anlegg, følsomhet og opplevelsessevne. Dette er med på å bygge opp elevenes identitet. Elevene må bli klar over hvordan mennesker enkeltvis og i fellesskap er med på å forme sin tilværelse, sitt samfunn og sin kultur.

Elevene må få hjelp til å se hele vår kulturarv i sammenheng, slik at de får en klarere forståelse av seg selv i den kultur og det samfunn de lever i. Forståelsen av egen identitet er et vilkår for å kunne foreta meningsfulle valg i spørsmål som er særlig viktige for den enkeltes framtid.

Omsorg og ansvar

Skolen skal gi barn og unge muligheter til personlig vekst og utvikling. For å utføre denne oppgaven må skolen bygge på respekt og forståelse for evner og forutsetninger hos den enkelte.

I takt med modenhet og utvikling må elevene tas aktivt med i arbeidet med å utforme skolemiljøet. Det er et mål for skolens virksomhet at elevene skal lære å ta ansvar for seg selv, sitt forhold til andre mennesker og det miljøet de ferdes i. Arbeidet i skolen må organiseres med sikte på dette. Elevene må gradvis vennest til å ta ansvar, og oppgavene må tilpasses alder og utviklingsnivå.

Ut fra de etiske verdier skolen er forpliktet på, er det en viktig oppgave å vise ansvar for medmennesker. Det gjelder i forhold til familie og venner og i forhold til andre i vårt samfunn og verden ellers. Elevene må oppfordres til å påta seg omsorgsarbeid som på en konkret måte kan lære dem hva slike idealer innebærer. Her kan ansvarsoppgaver overfor medelever eller personer i nærmiljøet gi verdifulle erfaringer. Men det er også viktig at elevene lærer å ta imot omsorg og vise takknemlighet.

Barn har behov for trygghet, kontakt og samvær med andre barn, og med voksne som kan være forbilder for dem og støtte dem i arbeid, læring og lek.

Skolen har ansvar for å legge til rette meningsfylte arbeids- og lærings situasjoner for elevene. Det gjelder ikke bare valg av lærestoff og måten elevene grupperes på, men også de arbeids- og vurderingsformene som blir brukt. Skolens omsorg for elevene gjelder også det sosiale miljø i skolesamfunnet. Får de oppleve meningsfylt arbeid og sosial tilhørighet, gir dette en trygghet som også fremmer læring og trivsel. Derfor er det ingen motsetning mellom skolens omsorgsansvar og skolens undervisningsoppgaver. Et trygt læringsmiljø er en forutsetning for et godt læringsresultat.

Noen elever har så stort behov for omsorg og individuell støtte at skolen ikke kan makte oppgavene alene. I slike tilfeller må skolen formidle behovene for hjelp og søke bistand hos andre.

Omsorgen for elevene er også en oppgave som hjem og skole står sammen om. Det er viktig at dette arbeidet blir støttet av andre i samfunnet. Andre offentlige instanser, organisasjoner og lag, kirker og menigheter, arbeidsliv og personer i nærmiljøet kan være verdifulle samarbeidspartnere for skolen. Et samlende engasjement må til for å gi barn og unge i dagens samfunn de best mulige oppvekstvilkår. Derfor er det nødvendig at alle i lokalsamfunnet erkjenner et medansvar for oppvekstmiljøet.

God allmennkunnskap

En hovedoppgave for skolen er å gi elevene de grunnleggende kunnskaper og ferdigheter som de trenger for sin personlige utvikling og for å kunne velge utdanning og yrke og senere skjøtte yrkes- og ansvarsfunksjoner i samfunnet. Erfaringer, kunnskap og innsikt som de tilegner seg i skolen, skal gjøre dem skikket til å forstå og finne seg til rette i dagens samfunns- og kulturliv, og forberede dem til å påta seg oppgaver i morgendagens samfunn og forvalte verdifull arv fra fortiden. Allmennkunnskapen omfatter den grunnleggende innføring i hele det livs- og kulturmønster som skolen selv er en del av.

Grunnskolen skal hjelpe elevene til å sette enkeltkunnskaper inn i et større perspektiv, så de lærer å oppdage sammenhenger og søke helhet. De må få voksende forståelse for at vår egen tid er resultatet av en lang historisk prosess. De må lære å se vårt eget samfunn som en del av et globalt fellesskap.

Kunnskapsformidling er en viktig dimensjon ved de fleste skolefag, men i de fagene som gir elevene de grunnleggende «redskapene» for alt annet faglig arbeid, er denne dimensjonen avgjørende. Især gjelder dette fagene norsk og matematikk. Siden i skolegangen vil også opplæring i fremmedspråk komme inn som et viktig redskap for annen læring.

Evnen til å oppfatte og forstå, til å uttrykke seg godt og klart, og til å mestre et voksende ordforråd og regler for korrekt språkbruk er viktige vilkår for å kunne tilegne seg kunnskaper på andre fagområder. Også de grunnleggende regneferdighetene kommer til nytte i en rekke andre fag.

De fleste av grunnskolens elever kommer til å søke videre utdanning, der kravene til kunnskaper blir gradvis høyere. Derfor må skolen legge vekt på at elevene blir best mulig rustet for videre skolegang. Skolen har en nøkkelrolle i arbeidet med å utvikle evner og holdninger hos de unge og dermed gi vårt samfunn rikere vekstmuligheter i framtiden. Det blir stadig større kontakt og utveksling over landegrensene, og Norges stilling i verdenssamfunnet vil i økende grad avhenge av at de nye generasjonene får et sterkt grunnlag å stå på av kunnskaper, innsikt og moden vurderingsevne - og av åpenhet og ansvar overfor andre folk og kulturer. Grunnskolens ansvar for den best mulige formidling av kunnskaper og ferdigheter er viktig også i denne sammenheng.

Etter hvert som samfunnet blir mer innviklet og kunnskaps- og informasjonsmengden vokser, blir det grunnlaget den enkelte har fått av kunnskaper og innsikt, ferdigheter og arbeidsvaner gjennom skolegangen, enda viktigere for mulighetene til å bevare oversikten, påta seg ansvar, hevde sine rettigheter og foreta meningsfulle valg senere i livet. Samfunnsutviklingen fører med seg en rekke nye muligheter for læring og kunnskapstilegnelse utenfor skolegangen. Men skolen er alene om å organisere læring som en systematisk prosess, ut fra pedagogiske siktemål - med ansvar for at kunnskapsgrunnlaget skal bli mest mulig allsidig og fullstendig, og med omsorg for at hver enkelt elev skal få best mulig hjelp til å lære.

Utgangspunktet må være fortrolighet med de kjente og nære livssammenhengene de møter i familieliv, skole og lokalsamfunn. Skolen må derfor arbeide med oppgaver som har tilknytning til elevenes erfaringer og opplevelser her, og lære dem om ulike former for arbeidsinnsats som må til for å fylle viktige funksjoner i hjem og samfunn. Ut fra dette grunnlaget må de tilegne seg voksende forståelse for det vi har felles som folk - og for rikdommen i de ulike tradisjonelinjer og kulturformer i vårt eget samfunn. De må samtidig stimuleres til å være åpne for inntrykk og impulser fra andre land og kulturer, og få kunnskaper også om deres historie og naturforhold.

Den samiske kulturen har lange tradisjoner og er en del av det kulturelle mangfold i vårt land. Den samiske befolkningen har en spesiell stilling i forhold til andre etniske minoritetsgrupper. Kunnskap om samisk kultur hører med i den orientering som skolen skal gi alle elever.

Skolens ansvar for å gi elevene «kristen og moralsk oppseding» gjør at også kristendomsfaget er et nøkkelfag i skolens kunnskapsformidling. Innsikt i kristen tro og lære, og i utviklingen av kirke- og kristenliv gjennom historien, er et

nødvendig grunnlag for å forstå hvordan kristendommen har formet vår kultur og vårt samfunn og preget tankegang og holdninger.

Estetiske verdier er en viktig del av kulturarven. Språket, litteraturen, de forskjellige kunstartene og andre former for skapende virksomhet har avgjørende betydning for nasjonalt fellesskap og kulturell selvforståelse. Opplæringen må gi muligheter til å bruke estetiske uttrykksformer, utvikle evne til å glede seg over det som er vakkert, og forståelse for de verdier kunst og brukskunst representerer.

Kunnskap om menneskenes livsvilkår og utviklingsmuligheter i vårt eget land og i andre land er viktig. Denne kunnskapen omfatter også opplysning om hva som bestemmer individets helse både fysisk og psykisk. Den omfatter viten om det sosiale miljø mennesket lever i, og kjennskap til hvordan samfunnet er bygd opp og organisert. Den omfatter innsikt i historie og geografi. Samspillet mellom mennesker og natur er et viktig tema for læring. Elevene må tilegne seg forståelse for aktivt natur- og miljøvern og vårt forvalteransvar for naturen.

Skolen må utvikle forståelse for samarbeid mellom ulike befolkningsgrupper i vårt eget land og i verden for øvrig. Den må gi orientering om arbeidet for avspenning, rettferdighet og fred.

Skolen må også informere om teknologiens betydning for samfunnet og for arbeid og næringsliv, og gi innsikt om den teknologiske utviklingen i global sammenheng. Gjennom flere fag vil elevene få praktisk erfaring med ulike former for teknologi, og kunnskaper som setter dem i stand til å bruke dem. Også slike kunnskaper og erfaringer må settes inn i et større perspektiv. De kulturelle og etiske spørsmål i forbindelse med teknologiens rolle i samfunnet og dens forhold til enkeltmennesket bør vies bred plass.

Massemediene vil bli en enda viktigere del av folks hverdag i framtiden. Elevene må få arbeide aktivt med de ulike mediene, så de får kunnskaper om dem og trening i å bruke dem og foreta valg og vurderinger. Undervisningen må legge vekt på å fremme en selvstendig, kritisk holdning til massemediene, samtidig som den lærer elevene å anvende dem under ansvar og for positive formål.

Allsidig utvikling

Skolen skal fremme en allsidig utvikling av elevenes evner uansett om evnene er små eller store, eller i hvilken retning de går. Skolen må i alt sitt arbeid bygge på respekt for den enkelte elevs evner og egenart og hjelpe hver enkelt til en harmonisk personlighetsutvikling. Elevene må få oppleve at deres erfaringer, kunnskaper og evner betyr noe og blir verdsatt. Gjennom dette kan skolen være med og styrke elevenes tillit til egne evner og muligheter.

Intellektuell nysgjerrighet og skapertrang må stimuleres. Elevene må få hjelp til å utvikle selvstendig tenkning, til å tenke logisk og uttrykke seg klart. Det er også viktig å utvikle den enkeltes følsomhet og evne til å uttrykke følelser.

Kunnskapstilegnelse og opplevelse må gå hånd i hånd. Elevenes følelsesmessige modning er avhengig av at de mottar allsidige og nyanserte inntrykk som kan gi grunnlag for opplevelse og engasjement. Skolen må sørge for at inntrykk fra natur, kunst og sosialt fellesskap kan bli en positiv del av elevenes skolehverdag. Kreativ aktivitet skal være en naturlig del av arbeidet i skolen som helhet.

Skolen skal bidra til en oppvurdering av praktiske evner og anlegg. Gjennom formidling av praktisk innsikt skal skolen forberede elevene på dagligdage

praktiske oppgaver og demonstrere det verdifulle i denne type ferdigheter.

Grunnskolen har en sentral plass i samfunnets forebyggende helsearbeid. Den er elevenes arbeidsplass og samværssted i viktige utviklingsår. Grunnlaget for god helse legges i stor utstrekning i de tidlige barneårene og i de årene barna går i grunnskolen. Det er en viktig oppgave for skolen å hjelpe alle til å ta vare på liv, helse og personlige ressurser. Elevene må få hjelp til å se sammenhengen mellom livsstil, levekår, sosialt miljø, fysisk og mental helse, og hvilke konsekvenser valg av livsstil har for egen og andres helse og for samfunnet som helhet. Skolen må styrke elevenes ansvarsfølelse på disse områdene.

Gjennom alt det arbeidet skolen gjør, må den sørge for at barn og unge får bruke og utvikle sine evner på et bredt område. De må få muligheter til å utvikle sine praktiske evner og ferdigheter, både i tilknytning til de ulike fagområdene i skolen og ved at de deltar i læringsoppgaver i lokalmiljøet. Det må legges vekt på å skape grunnlag for felles erfaringer og opplevelser i læringsarbeidet. Dette er grunnleggende for den sosiale oppdragelse som skolen skal gi. Den individuelle og den sosiale utviklingen må få like gode vekstvilkår i skolen.

Selvstendighet og samarbeid

Skal elevene utvikle en demokratisk holdning, er det en forutsetning at den enkelte blir respektert ut fra sin egenart og behandlet som et selvstendig individ. Samtidig er det nødvendig å vise omtanke for fellesskapets behov. Elevene må lære å forstå at det å leve sammen, dele arbeid og ansvar i hjem, skole og samfunn, krever samarbeid. Selvstendighet og forståelse av samarbeid henger nøye sammen med elevenes opplevelse av seg selv, og med de normer og holdninger de møter i sitt oppvekstmiljø. De trenger oppgaver de kan identifisere seg med og mestre. Et viktig ledd i utviklingen av selvstendighet og samarbeidsevne er å la elevene få ansvar for konkrete arbeidsoppgaver og mulighet til å oppleve konsekvensen av de valg de gjør. Elevene bør gradvis trekkes med i samarbeid om sin egen arbeids- og læringssituasjon.

Arbeidet i skolen skal gi barn og unge hjelp til å se framover i livet. Spørsmål som knytter seg til tro og håp for fremtiden, må derfor tas alvorlig. Det er skolens oppgave å utfordre elevene til å tenke over hvilken framtid de ønsker, og hva de selv kan gjøre for å nå framtidsmålene.

Gjennom ulike oppgaver og aktiviteter kan elevene lære å vurdere sosiale situasjoner. Elevene trenger å vite i hvilke tilfeller solidaritet og innordning er nødvendig for fellesskapet, samtidig som de må lære seg å avsløre og avvise urimelig sosialt press og uakseptable krav om innordning. Et viktig trekk i karakterutviklingen er å kunne stå alene og hevde sin mening og samtidig respektere andre som på tilsvarende måte hevder sin personlige oppfatning. Elevene må få erfare at deres oppfatninger og synspunkter blir respektert, og de må få hjelp til å forstå at kunnskap er et nødvendig grunnlag for egne, selvstendige standpunkter.

Skolen må legge forholdene til rette for samarbeidstiltak der alle som hører skolen til, kan delta aktivt. Samarbeidet må ha mening for dem det angår. Elevene må få oppleve at samhold hviler på respekt for både skrevne og uskrevne lover og normer. Skolen må legge vekt på å skape samhørighet innenfor den enkelte gruppe, i den enkelte klasse og i skolen som helhet.

Samspillet skole – samfunn

Utviklingen av samfunnet er i høy grad avhengig av den oppdragelse og opplæring som barn og unge får. Skolen er det mest omfattende tiltak samfunnet har satt i verk for å støtte hjemmet i oppdragelsen av en ny generasjon, og for å forberede den oppvoksende slekt til oppgaver i samfunnet. Gjennom lov og læreplan trekker samfunnet opp mål og retningslinjer for arbeidet i skolen. Læreplanen er således et av samfunnets styringsinstrumenter for skolen og viser hva samfunnet vil at skolen skal ha som oppgave.

Samtidig som skolen er en del av samfunnet og på mange måter blir påvirket av det, kan skolen også virke inn på samfunnet, og i en viss utstrekning bidra til å påvirke samfunnsutviklingen. Det skjer først og fremst ved at skolen er en viktig kulturformidler som er med på å forme og danne de mennesker som vokser inn i samfunnet. Arbeidet i skolen må både ta hensyn til den enkelte elev og innrettes ut fra hensynet til samfunnets utvikling, slik at elevene blir forberedt på å møte nye forhold og krav.

Samfunnsengasjement og samfunnsorientering

Skolen skal fremme et demokratisk samfunnssyn og stimulere elevene til aktivt samfunnsengasjement. Derfor må skolen forsøke å vekke elevenes interesse og ansvar for det som skjer i samfunnet. For at elevene skal engasjere seg i samfunnsspørsmål, må de få kunnskaper om samfunnet og innsikt i aktuelle samfunnsprosesser. Skolen må gi allsidig samfunnsorientering, og hjelpe elevene til å få innsikt i ulike faktorer som er med på å bestemme utviklingen både i nærsamfunnet og i storsamfunnet. Dette kan gi elevene grunnlag for å forstå, og for selv og i samarbeid med andre forsøke å påvirke sin livssituasjon. Orienteringen bør ta utgangspunkt i hjem og familie, og etter hvert utvides til å omfatte større og fjernere grupper. Elevene skal ikke bare lære om sitt eget hjemsted og sitt eget land, men om hele det verdenssamfunnet de er en del av. Ved å skape innsikt i

menneskers liv og livsvilkår i andre deler av verden kan skolen hjelpe elevene til å se den gjensidige avhengigheten mellom landene og til å verdsette betydningen av samarbeid mellom folk og nasjoner.

Skolen må fremme forståelse for at det er nødvendig med felles innsats for å møte framtidens utfordringer. Derfor er det viktig at skolen legger vekt på å utvikle elevenes evne til å samarbeide og til å løse oppgaver i fellesskap.

Kulturell sammenheng

En stor del av de unges læring skjer utenfor skolen - i kontakt med foreldre, søsken og jevnaldrende, gjennom fritidsvirksomhet og påvirkning fra massemedier. Opplevelser og erfaringer fra miljøer utenfor skolen er med på å forme de unges innstilling til og atferd i skolen.

- Skolen må ta hensyn til og gjøre bruk av barns kultur, med samværsformer og uttrykksmåter som omfatter lek, språk, sang m.v. Barnekulturen er en ressurs i læringssammenheng, og er i særlig grad viktig i barns sosiale utvikling.

Skolen får sine elever fra alle samfunnslag og fra ulike lokalsamfunn. Hjemmene kan være nokså ulike når det gjelder økonomisk og sosial status, sed og skikk, meninger og livssyn. Elevene kan derfor ha meget forskjellig erfaringsbakgrunn. Det er nødvendig at skolen tar hensyn til kulturelle og sosiale forskjeller.

- For elevenes trygghet, identitet og læring er det viktig at det er sammenheng mellom deres kulturbakgrunn og det kulturelle innhold som skolen skal formidle, og som arbeidet preges av. Skolen må derfor ta utgangspunkt i erfaringer barna har fra sitt oppvekstmiljø. Dermed vil det som læres i skolen, lettere kunne oppleves som meningsfylt og virkelighetsnært. Men dette betyr ikke at skolen kan eller skal formidle bare hjemme- eller lokalkulturen.

Elevene må tidlig få lære å verdsette den felles norske kulturarven. I denne sammenheng bør også vårt forhold til de andre nordiske land trekkes inn. Men også minoritetskulturer må få sin plass i skolen. Samene står i en særstilling blant etniske minoriteter i vårt land. Samene har i særlig grad krav på at skolen i sin undervisning bygger på og tar hensyn til deres språk og kultur. I lokalmiljøer med sterkt innslag av samisk kultur har skolen et medansvar for å ta vare på samisk språk og samiske kulturtradisjoner. Jf. kapittel 4.

- Mange elever i skolen har flyttet hit fra andre land, og tilhører språklige minoriteter. Disse elevene gir oss muligheter til å lære andre kulturer og folkeslag å kjenne. Dette er en utfordring for skolen når det gjelder å virkeliggjøre idealene om åndsfrihet, toleranse og internasjonal forståelse. Skolen har ansvar for å tilrettelegge en undervisning som tar hensyn til ulike grupper i vårt samfunn, slik at det skapes språklig og kulturell sammenheng i barnas utvikling. Jf. kapittel 5.

Den nye data- og medieteknologien kan få store konsekvenser for barns og unges læring og utvikling. Denne teknologien vil blant annet skape lettere tilgang på informasjon enn tidligere. Skolen må hjelpe elevene til å kunne nyttiggjøre seg det utvidede informasjonstilbudet på en konstruktiv og reflektert måte. Dette er viktig for å unngå at det oppstår nye kunnskapsskiller.

Skolen må legge vekt på å utvikle elevenes kritiske sans, slik at de kan se både de positive og de negative sidene ved data- og medieteknologien, og slik at de får en vurderende holdning til informasjonsstrømmen og påvirkninger de utsettes for.

Skolen må hjelpe elevene til å oppdage at de verdier og normer skolen bygger på, kan være holdepunkter når de selv må ta standpunkt til påvirkningskreftene i vår tid.

Skolen i lokalsamfunnet

God kontakt mellom skolen og lokalsamfunnet har betydning på flere måter:

- * Skolen har som samfunnsinstitusjon medansvar i arbeidet med å utvikle og bevare et godt oppvekstmiljø for barn og unge.
- * Skoleanlegget, skolens egen kulturelle virksomhet og de muligheter skolen representerer som aktivitetssenter for alle generasjoner og ulike grupper, bør utnyttes som en viktig fellesressurs i lokalsamfunnet.
- * Skolen må bruke nærmiljøet og lokalsamfunnet i sitt opplæringsarbeid.
- * Skolen skal stimulere elevene til å ta aktivt del i praktisk, sosial og kulturell virksomhet i lokalsamfunnet.

Medansvar for oppvekstmiljøet

Oppvekstmiljøet blir formet og påvirket av en rekke instanser og institusjoner i samfunnet, av hjem og skole, kirke og menighet, ulike organisasjoner, arbeids- og næringsliv, kommunale etater m.v. Det er viktig med kontakt og samarbeid mellom ulike instanser som har med oppvekstmiljøet å gjøre, slik at det kan skapes en mest mulig enhetlig, felles innsats med sikte på gode oppvekstvilkår. Grunnskolen er en viktig del av barns og unges oppvekstmiljø. Skolen må medvirke til samarbeid om å skape et godt oppvekstmiljø.

Ut fra sin nære kontakt med alle barn og unge har skolen særlige forutsetninger for å skaffe seg kunnskaper om oppvekstforholdene. Dette er kunnskaper som kan gi skolen gode muligheter til å ivareta barns behov, både gjennom arbeidet i skolen og ved at skolen kan formidle slik kunnskap til andre instanser i lokalsamfunnet. Dermed kan skolen medvirke til at planlegging og utvikling av lokalsamfunnet tar hensyn til barns behov.

Skolens medansvar for oppvekstmiljøet er primært knyttet til skolen som etat. Forskriftene for grunnskolen inneholder nærmere retningslinjer for kontakt og samarbeid mellom personer og organer i skolen og tjenester og etater m.v. i lokalsamfunnet. Slike kontaktfunksjoner er tillagt både personalet i grunnskolen generelt, samarbeidsutvalget, foreldrerådet, den sosialpedagogiske tjenesten, den pedagogiske veiledningstjenesten, den pedagogisk-psykologiske tjenesten og skolestyret. Til sammen understreker dette skolens forpliktelse til innenfor gitte rammer å delta i samarbeid med andre organer som har med barn og unge å gjøre i lokalsamfunnet.

God kontakt mellom skolen og lokalsamfunnet har verdi ikke bare for skolen, men kan også være positiv for lokalmiljøet. Gjennom det arbeid skolen gjør, og de aktiviteter den kan sette i gang, er den med på å skape kontakt mellom mennesker og bygge bro mellom generasjoner. I samarbeid med foreldrene bør skolen ta kontakt med instanser som har ansvar for fritidstilbud for barn og unge og for leke- og aktivitetstilbud. Ved å stille lokaler og utearealer til disposisjon kan skolen være et naturlig samlingssted for ulike kulturelle og sosiale aktiviteter. Slik kontakt kan gjøre skolen til en verdifull kulturinstitusjon, og bidra til å styrke

fellesskapet og samholdet i lokalsamfunnet. Godt samarbeid mellom skolen og hjemmene er ofte det beste utgangspunktet for kontakt mellom skolen og lokalsamfunnet. Foreldrerådet og samarbeidsutvalget har i særlig grad ansvar for å fremme slik kontakt. Skolen skal arbeide for å gi alle barn og unge, uansett personlige forutsetninger, den samme mulighet til å oppleve tilhørighet i skolen og nærmiljøet.

Læring i lokalsamfunnet

For at skolegangen skal bli praktisk og livsnær, må skolen arbeide for å gjøre undervisningen mest mulig konkret og aktuell i alle fag og emner. De problemstillinger skolen tar for seg, og de arbeidsmåter som blir valgt, må være slik at elevene klart ser sammenhengen med situasjoner og forhold de møter i samfunnet utenfor skolen.

Skolen må være åpen mot samfunnet omkring seg og utnytte læringsmuligheter og kunnskapskilder som finnes i lokalsamfunnet. Arbeid med lærestoff fra nærmiljø og lokalsamfunn gir elevene økte muligheter til å bruke egne erfaringer som grunnlag for videre læring i skolen. Emner fra miljøet kan trekkes inn for å illustrere og konkretisere mer generelle emner innenfor ulike fagområder. Lokale forhold kan dermed brukes som utgangspunkt for å arbeide med temaer som har et videre og mer generelt perspektiv. Kunnskaper om forhold i lokalsamfunnet kan også være et godt grunnlag for å få innsikt i forhold i storsamfunnet og verden ellers, og for å forstå sammenhenger mellom det som skjer i og utenfor lokalsamfunnet.

Praktisk organisering og gjennomføring av lokalt pregede undervisningsopplegg må tilpasses lokale forhold og muligheter. Vesentlig i denne sammenheng er at slike opplegg ikke må være atskilt fra undervisningen ellers. Utfordringen er å gi undervisningen lokal utforming og lokalt innhold når det er naturlig. Det vil derfor ofte være aktuelt å ta utgangspunkt i lokale forhold og i elevenes egne erfaringer.

Når det er mulig og naturlig, bør elevene få anledning til å lære ved aktiv deltakelse og egne opplevelser i lokalsamfunnet. Ekskursjoner, studiebesøk og feltarbeid vil være aktuelle arbeidsmåter.

Praktisk, sosial og kulturell virksomhet

Skolen må gi alle elever muligheter til å ta del i arbeids- og omsorgsoppgaver knyttet til praktisk, sosial og kulturell virksomhet i skolen og i arbeidslivet og samfunnet utenfor skolen. Slik deltakelse må inngå som en del av skolegangen gjennom hele grunnskolen.

Å organisere slike aktiviteter er en naturlig samarbeidsoppgave for foreldre, elever og lærere. Ut fra de mulighetene som eksisterer, må oppgavene være mest mulig allsidige. Særlig viktig er det å knytte praktiske kontakter med arbeidslivet. Eldre mennesker har ofte omfattende lokal kunnskap og erfaring, og samarbeid mellom skole og eldre er derfor verdifullt.

Praktisk, sosial og kulturell virksomhet må gi elevene anledning til aktiv utfoldelse og lære dem å ta ansvar og å samarbeide med andre, både unge og voksne. Det er viktig å finne fram til oppgaver som viser elevene at det er bruk for dem, og som lokalsamfunnet kan ha nytte av. Å lære elevene å oppdage hvilke oppgaver som finnes i lokalsamfunnet, kan bidra til å øke deres samfunnsengasjement og samfunnsansvar.

Skolen må vise at begge kjønn må påta seg ansvar for ulike oppgaver og plikter i samfunnet.

Arbeidslivskunnskap og yrkesorientering

Gjennom skolens undervisning og praktisk erfaring må elevene få kunnskaper om arbeids- og yrkeslivet, både i lokalsamfunnet og i storsamfunnet. Elevene må også få hjelp til å vurdere sine egne ønsker og muligheter og til å sette seg realistiske mål, slik at de kan forberede valg av utdanning og yrke. Skolen må derfor gi informasjon om ulike yrker og om utdanningskrav som stilles.

Praktisk arbeidslivskunnskap må bidra til å gi elevene konkrete og realistiske inntrykk av forholdene i arbeidslivet. Læring i arbeidslivet er derfor en erfaring som alle elever skal få del i. Skolen må forsøke å skape meningsfylt sammenheng mellom teoretisk og praktisk arbeidslivskunnskap, slik at aktivitetene får reell læringsverdi for elevene og kan skape et allsidig grunnlag for yrkesvalg. Arbeidslivskunnskap må således også inngå som en del av skolens generelle læringsarbeid.

Både jenter og gutter må få hjelp til å se bredden i yrkesmulighetene. Skolen må prøve å stimulere begge kjønn til å velge utdanning og yrke uavhengig av kjønnstradisjoner. Ulike sider ved likestilling i arbeidslivet vil derfor være et viktig tema.

Gjennom praktisk samarbeid med arbeidslivet, arbeidsformidlingen og videregående skoler må forskjellige former for opplæring tilrettelegges. Teoretisk arbeidslivskunnskap er et emne i orienteringsfag og samfunnsfag. I tillegg bør dette være innslag i andre fag, og skolen kan benytte enkelttimer, temadager og temauker. Praktisk arbeidslivskunnskap kan organiseres som arbeidsuke, valgfag og som ulike ordninger for enkeltelever.

Deltakelse i praktisk, sosial og kulturell virksomhet bør bidra til at elevene får kunnskaper om arbeidsområder og yrker som finnes i et samfunn, og dermed et bedre grunnlag for å velge yrke.

Se nærmere om praktisk, sosial og kulturell virksomhet i fagplandelen, kapittel 14.

Likestilling mellom kjønnene

Skolen bygger sin virksomhet på prinsippet om likeverd mellom de to kjønn. Det betyr at jenter og gutter skal være likestilt i skolen. De skal til vanlig være sammen i felles klasse eller gruppe, de skal ha likt timetall og lik undervisning i de obligatoriske fagene, og de har samme rett til å velge ulike valgfag. Jenter og gutter skal ha de samme rettigheter og de samme plikter på alle områder i skolen.

Det må stilles de samme forventninger til begge kjønn på alle fagområder og alle klassetrinn. Det gjelder også innenfor klasse- og elevrådsarbeidet. Jenter og gutter må få like stor oppmerksomhet, stimulans og utfordring. Undervisningen må ha som mål å styrke fellesskapet mellom gutter og jenter. Dersom en etter en pedagogisk vurdering kommer fram til at fellesundervisningen ikke gir begge kjønn det best mulige faglige utbytte, kan det opprettes rene jente- eller guttegrupper i enkelte fag i en avgrenset periode. Det må skje i forståelse med elevene og foreldrene.

Når barna begynner på skolen, har de fleste allerede bestemte oppfatninger om at visse egenskaper og visse interesser og oppgaver passer bedre for det ene kjønn enn for det andre. Likestilling må derfor tas opp i mange sammenhenger og behandles i alle fag når det tematisk er aktuelt. Årsakene til og konsekvensene av menns og kvinners ulike stilling i familien, i arbeidslivet og i samfunnet ellers må behandles. Diskriminerende forestillinger bør motvirkes gjennom saklig opplysning.

Lærebøkene må ikke gi ensidig eller diskriminerende framstilling av oppgavefordelingen mellom kvinne og mann. De må gi realistiske og varierte identifikasjonsmønstre for både jenter og gutter. De skal være med på å forberede elevene til samarbeid og ansvarsfordeling i hjem, yrkes- og samfunnsliv.

Skolen må venne elevene til at det skal være en selvfølge at jenter og gutter får like god yrkesutdanning, og den må hjelpe den enkelte elev til å realisere sine evner og muligheter uavhengig av kjønn. Dersom yrkesvalgene skal bli reelle for alle, må gutter og jenter læres opp til felles ansvar for arbeids- og omsorgsoppgaver i hjemmet.

Det er nødvendig å oppmuntre både jenter og gutter til å delta i diskusjoner og meningsutveksling. Elevene skal forberedes til å delta i samfunnslivet, og skolen må lære dem å forstå at jentene skal delta i det offentlige liv i samme grad som guttene.

Alle barn, uavhengig av hvor de bor i landet, og uten hensyn til sosial, kulturell og økonomisk bakgrunn, har rett til likeverdig opplæring. Det er grunnskolens oppgave å gi alle elever de best mulige utviklingsvilkår. Elevene har derfor rett til opplæring som er tilpasset deres evner og forutsetninger, slik at hver enkelt får den best mulige hjelp til å tilegne seg grunnleggende kunnskaper og ferdigheter.

Likeverdig opplæring innebærer at det vises respekt og omsorg for den enkelte elev. Sosialpedagogisk arbeid er derfor en nødvendig forutsetning for og en viktig del av opplæringen. Skolens arbeid for å fremme likestilling mellom kjønnene er et ledd i gjennomføringen av likeverdig undervisning.

Tilpasset opplæring for alle

Gjennomføringen av tilpasset opplæring krever allsidig og variert undervisning. Opplæringen må omfatte tiltak som stimulerer lysten til å lære, og som er meningsfylte og utviklende for den enkelte. Den må ta utgangspunkt i elevenes læreforutsetninger og sikte mot å skape sammenheng og helhet i læringsarbeidet. Det må legges vekt på arbeidsoppgaver som kan utfordre både praktiske og teoretiske evner hos elevene. Tiltak der elevene blir kjent med arbeidslivet på hjemstedet, er viktige i denne sammenhengen. Det samme gjelder oppgaver i tilknytning til sosiale og kulturelle aktiviteter i nærmiljø og lokalsamfunn.

Tilpasset opplæring er et grunnleggende prinsipp for all undervisning skolen gir. Det har klare, praktiske konsekvenser for

- * valg og tilrettelegging av lærestoff og aktiviteter
- * organisering av arbeidet
- * tilrettelegging av læringsmiljøet
- * arbeids- og samværsformer i skolen

Det lærestoffet elevene skal arbeide med, må velges og legges til rette med tanke på de ulike forutsetninger som finnes i elevflokket. Det innebærer blant annet at alle elever må ha de samme muligheter til å få utfordringer og til å få dekket sine behov for å mestre oppgaver. Elevene skal også ha likeverdige muligheter til å bruke egne erfaringer i læringsarbeidet, og mulighet til å utvikle og utvide sine kunnskaper og ferdigheter ut fra sine individuelle forutsetninger. Dette er vesentlige vilkår for at opplæringen skal bli motiverende og meningsfylt for den enkelte.

Arbeidet i skolen må organiseres slik at det kan føre til trygge og stabile kontaktforhold mellom elevene og mellom elevene og lærerne. Gjennom de organiseringsformene som velges, bestemmes blant annet

- ➔ * aktivitetsformer og arbeidssituasjoner for elevene
- * hvilke muligheter elevene får til å samarbeide og lære av hverandre
- * hvordan undervisningen blir fordelt mellom klasselærere og lærere i enkeltfag
- * hvordan samarbeidet mellom lærerne blir ordnet
- * hvordan de ulike fag og emner blir fordelt på timeplanen

Organiseringsformene må fremme samarbeid mellom elevene, slik at skolen maktet å utnytte også de læringsmulighetene som finnes i elevgruppen. Undervisningen må legges til rette slik at alle elever, også de som har særlige opplæringsbehov, har utbytte av å være med i fellesskapet og samarbeidet. Arbeidsmåtene og samværsformene må gi den enkelte elev mulighet til å yte bidrag til fellesskapet ut fra egne forutsetninger.

For å skape sammenheng i undervisningen, både i den enkelte klasse og i skolegangen som helhet, må lærerne samarbeide. Godt samarbeid er en viktig forutsetning for tilpasset opplæring.

Spesialundervisning

Barn og unge som ut fra sakkyndig vurdering har særlige behov for hjelp og opplæring, har ifølge grunnskoleloven rett til spesialundervisning. Den enkelte elevs behov og den faglige forståelsen av disse behovene er utgangspunktet for de spesialpedagogiske tiltakene som settes i verk.

Spesialundervisning er en naturlig del av skolens arbeid med å legge til rette og gjennomføre tilpasset opplæring. Den enkelte kommune har ansvaret for at alle barn og unge får undervisning som samsvarer med deres forutsetninger og behov.

Barn og unge som trenger spesialundervisning, er en uensartet gruppe, med ulike og ofte sammensatte vansker og behov. Det kan dreie seg om forskjellige grader av sansesvikt, talevansker, generelle lærevansker, bevegelsehemninger eller atferdsvansker. Vanskelige oppvekstforhold kan bidra til å skape problemer for enkelte barn.

Ved sakkyndig vurdering av det enkelte barns situasjon står den pedagogisk-psykologiske tjenesten sentralt. Den skal gi råd om tiltak og i samarbeid med hjem og skole bidra til å finne fram til hensiktsmessige løsninger.

Samarbeidet med foreldrene er en særlig viktig side ved dette arbeidet. Foreldrene må få informasjon om de vurderinger som gjøres, og de må selv få delta i drøftinger og vurderinger for å finne fram til gode løsninger. Foreldrene og

skolen må i fellesskap finne fram til det som samlet er det beste undervisningstilbudet for eleven. I valg mellom alternative skoletilbud er det foreldrene som har avgjørelsesmyndigheten, eventuelt sammen med eleven.

Et godt undervisningstilbud for barn og unge med særlige opplæringsbehov forutsetter en helhetlig vurdering av elevenes situasjon. Den enkelte skole har ansvar for at så vel fysiske som organisatoriske og sosiale sider ved tiltakene blir sett i sammenheng. Tiltakene må gi grunnlag for samhandling og fellesskapsopplevelser. Dette krever fleksibilitet i undervisningssituasjonen og spesiell innsikt og erfaring hos lærerne og skoleadministrasjonen.

Så langt det er pedagogisk forsvarlig, må elever med vansker få undervisning innenfor klassens ramme. Innenfor klassefellesskapet kan elevene grupperes på ulike måter etter behov, slik at de kan arbeide både i større og mindre grupper, og individuelt. I de tilfellene der elever trenger spesielt tilrettelagt hjelp, er det nødvendig med et nært, forpliktende samarbeid mellom de lærerne som har ansvaret for opplegget. Et slikt samarbeid er en forutsetning for å kunne gjennomføre opplæring som er samordnet og i samsvar med den enkeltes behov.

Når den lokale skolen ikke kan imøtekomme enkeltelevers behov, kan det være aktuelt med opplæring i egen skole for spesialundervisning eller i skole ved en sosial eller medisinsk institusjon, for en kortere eller lengre periode, dersom foreldrene ønsker det eller er enig i det. Slike skoler vil dermed kunne fungere som et supplement til de øvrige grunnskolene. Overføring til annet tilbud må planlegges og forberedes på en måte som kan sikre de elevene det gjelder, et kvalitativt bedre totaltilbud. Slike forberedelser skal gjøres i samarbeid med foreldrene. Det er viktig at den lokale skolen holder seg orientert om det arbeidet som gjøres i spesialinstitusjonen.

Det er en forutsetning at spesialinstitusjonene også bidrar til å utvikle lokale spesialpedagogiske tiltak innenfor områder der de øvrige grunnskolenes kompetanse trenger supplering. Dette bør gjøres blant annet ved at tilbakeføring av elever fra en spesialinstitusjon planlegges i samarbeid mellom spesialinstitusjonen, den lokale skolen og dens hjelpeapparat. Den lokale skolen bør også kunne be om veiledning og hjelp fra spesialinstitusjonen - for eksempel når det gjelder utforming av læringsmål og bruk av materiell og metoder - ved gjennomføring av lokale spesialpedagogiske tiltak.

Sosialpedagogisk arbeid

Undervisning, oppdragelse og omsorg er sider av samme oppgave for skolen, der målet er å hjelpe elevene til en allsidig personlighetsutvikling. Sosialpedagogisk arbeid er et felles ansvar for alle i skolesamfunnet.

Omsorg for elevene innebærer blant annet å skape trygghet i forholdet til medelever og lærere og i møtet med lærestoff og arbeidsoppgaver. Det går ut på å gi den enkelte råd og veiledning, støtte og hjelp i det daglige arbeidet. Målet er å styrke barns og unges tillit til egne evner og til å kunne mestre oppgaver alene og i samarbeid med andre. Det er også viktig å lære elevene å ta ansvar for seg selv og andre.

Sosialpedagogisk arbeid er en oppgave for alle lærere, klassestyrere, lærere med dette som særskilt arbeidsfelt og skoleledere. Problemer som oppstår, må søkes

løst av dem de angår, i samarbeid og under felles ansvar. Dette gjelder også når andre fagfolk enn lærere trekkes inn i arbeidet.

Lærerne er primærkontakt for elevene i det daglige arbeidet. De står derfor sentralt når det gjelder faglig og personlig støtte og veiledning. Ut fra sitt kjennskap til alle elevene i en klasse har klassestyrerne spesielt viktige oppgaver med å skape kontakt mellom barn, hjem og skole. De står sentralt som formidlere av råd og veiledning som gis av andre.

Det er et mål å skape nære og stabile kontaktforhold mellom elevene og de voksne i skolen. Det må derfor arbeides for å styrke klassestyrerfunksjonen og samle undervisningen i hver klasse på færrest mulig lærere. Den sosialpedagogiske siden ved dette utviklingsarbeidet må være en prioritert oppgave for skolens ledelse, som har en viktig rolle i utviklingen av skolemiljøet.

Å støtte arbeid som tar sikte på å utvikle det sosiale miljøet i skolen, og sosialt fremmede arbeids- og samarbeidsformer, må være en prioritert oppgave for den sosialpedagogiske tjenesten. Videre har lærere med sosialpedagogisk tjeneste som særlig arbeidsfelt en viktig oppgave med å koordinere hjelpetiltak for enkeltelever eller grupper av elever, og med å formidle kontakt med instanser utenfor skolen. Den sosialpedagogiske tjenesten ved den enkelte skole har et særlig ansvar for å utvikle godt samarbeid med den pedagogisk-psykologiske tjenesten. På grunn av kjennskapet til elevene ved den enkelte skole vil den sosialpedagogiske tjenesten også kunne yte verdifulle bidrag i kontakt med ungdom som har særlige vansker i tiden etter avsluttet grunnskole.

Nettopp i tilknytning til de sosialpedagogiske oppgavene er det grunn til å understreke skolens forpliktelse til å samarbeide med andre instanser i lokalsamfunnet, for eksempel barnevernet, helsevesenet og kulturetaten. Skolens tjenester må ikke virke slik at skolen blir isolert i forhold til andre samfunnsinstanser. Tjenestene må være et praktisk og synlig bevis på at skolen påtar seg medansvar for oppvekstmiljøet til barn og unge i et naturlig samarbeid.

Samenes stilling i det norske samfunnet

Samene står i en annen stilling enn andre etniske minoriteter i Norge. De norske samers hjemland er Norge. Samisk kultur er en del av den felles kultur som omgir oss. Samene som folk bor i de nordlige delene av Norge, Sverige, Finland og på Kolahalvøya. Samisk samhørighetsfølelse strekker seg på tvers av riksgrensene.

I Norge kan den samiske befolkningen deles inn i tre språklige hovedgrupper: sørsamisk fra Elgå i Hedmark og nordover til Saltfjellet, lulesamisk i Nord-Salten og Ofoten, og nordsamisk fra Ofoten og nordover. Nordsamene utgjør den overveiende delen av samene i Norge. Samisk språk og kultur er forskjellig i disse områdene. Det er så vesentlige forskjeller mellom disse språkene at nordsamer og sørsamer er avskåret fra å kommunisere med hverandre på sine morsmål.

Bruken av samisk språk og kontakten mellom samisk og norsk kultur varierer i de forskjellige delene av de samiske områdene. I enkelte samiske områder er samisk språk nesten forsvunnet, mens det i andre områder er dagligspråket for størstedelen av befolkningen. I indre Finnmark er tospråklighet eller norsk som førstespråk blitt mer vanlig. Kulturelt press gjennom flere hundre år har ført til gradvis assimilasjon og tap av samisk egenart. Nedvurdering av samisk språk og væremåte har også enkelte steder ført til sosial isolasjon i forhold til det norske samfunnet.

Den generelle utviklingen i Norge i dette århundret har i sterk grad berørt de samiske samfunn. Endringer innenfor yrkes- og næringslivet har ført til at mange har forlatt de typisk samiske yrkene som tradisjonell reindrift, jordbruk og fiske kombinert med utmarksnæringer, til fordel for yrker i industri og tjenesteytende næringer. Samtidig er de tradisjonelle samiske yrkene i stadig utvikling.

Assimilasjonsprosessen er også påvirket av bedre kommunikasjoner, flytting til tettsteder og massemedienes økte betydning. Alt dette har gjort at forholdet til det norske samfunnet er tettere i dag enn noensinne. Samtidig foregår det et bevisst arbeid for å bevare samisk kultur.

Rettigheter og plikter

Skoletilbudet for samiske barn bygger på det grunnleggende prinsipp at skolen skal være en integrert del av samfunnet. Samenes etniske identitet, knyttet til sosiale og kulturelle forhold, danner en viktig forutsetning for læring. Ved å ta utgangspunkt i den samiske kulturen vil skolen på den ene side styrke elevenes identitetsfølelse og selvtilit, og på den annen side være med på å bevare og videreutvikle den samiske kulturarven.

Undervisningen må være tilpasset de spesielle språklige og kulturelle forutsetninger de samiske barna har når de møter skolen, hvor i landet de bor. De har rett til et likeverdig skoletilbud i samsvar med sin bakgrunn. Opplæringen skal være i samsvar med den enkeltes evner og forutsetninger.

Skolen i det samiske samfunnet

Planlegging av opplæringen i de samiske samfunn fordrer grundige kunnskaper om samisk språk, kultur, verdier og normer. Dette omfatter kjennskap til samisk historie og strukturen i det samiske samfunnet, og forståelse for dette samfunnets aktuelle og framtidige behov.

Alt personale ved skoler der det gis undervisningstilbud i samisk, har et naturlig ansvar for at det vises lojalitet og respekt overfor samisk språk og kultur. Lærere må beherske samisk språk og være fortrolige med samisk væremåte.

Mønsterplanen forutsetter at det skal skje et lokalt læreplanarbeid. En del stoff skal være felles for hele landet, men det skal også kunne velges til lokalt stoff. Dette gjør det mulig å legge stor vekt på samisk kultur i områder der det er naturlig. I enkelte fag er det nødvendig med egne fagplaner for samiske elever.

Lærebøker og læremidler i sin alminnelighet skal inneholde lærestoff om samiske forhold som sikrer at alle elever får den nødvendige innføring i samisk kultur og samiske samfunnsproblemer. Til det trengs et godt og variert tilfang av lærebøker på samisk.

Reell likestilling mellom skoletilbudet for norske og samiske elever innebærer at samisk og norsk språk har lik status, og at elever som velger samisk som førstespråk, får likeverdig kompetanse sammenlignet med de elevene som har norsk som førstespråk.

Barn i samiske distrikter har rett til å få opplæring i eller på samisk på barnetrinnet. Departementet kan gjøre unntak. Fra og med sjuende klassetrinn avgjør elevene selv om de vil ha samisk som fag. De kan også velge samisk som hovedmål. I begge tilfeller blir de fritatt for opplæring i en av de norske målformene i 8. og 9. klasse.

Opplæring i samisk kan også bli gitt til elever med samme bakgrunn utenom samiske distrikter når forholdene ligger til rette for det.

Mål for opplæringen

Målet for opplæringen av samiske elever må være at de fullt ut skal beherske samisk språk og kjenne samisk kultur. Målet er også at de skal utvikle en funksjonell tospråklighet som gjør det mulig for dem å føle seg hjemme i to

kulturer. Skolen må tilby den nye generasjonen samer en utdanning som gir dem mulighet til aktiv samfunnsdeltakelse. Samtidig, og som ledd i dette, må skolen gi samene mulighet til å opprettholde og videreutvikle sin kulturelle egenart.

I samiske områder vil det være av verdi for alle elever å få kjennskap til samisk språk og kultur. Den enkelte skole må gjennom sin undervisning formidle kjennskap til de språk- og kulturformer som er representert i skolekretsen.

Om betydningen av morsmålet - se omtale i kapittel 5.

En sammensatt elevgruppe

Mange elever i grunnskolen tilhører språklige minoriteter. De representerer et etnisk, religiøst og kulturelt mangfold. Det kan også være store språklige og kulturelle ulikheter innenfor enkelte av disse språkgruppene. Elevene kan være født i Norge av innvandrede foreldre, eller de kan være innvandret i tidlig småbarnsalder, rett før eller i løpet av skolealderen. Alle disse barna har den samme rett til opplæring som andre barn i Norge.

En språklig minoritet med lange tradisjoner her i landet er kvenene. Innvandringen fra Finland til våre nordligste fylker begynte på 1600-tallet. Med bakgrunn i finsk kultur og språk utviklet disse innvandrerne sin egen kultur og sitt eget språk, kvensk. I tillegg til å være et minoritetsspråk er kvensk/finsk også et nabolandsspråk. Forbindelsene på Nordkalotten er gamle, og har fram til i dag vært ivaretatt av to- og trespråklige personer.

Sigøynerne er en annen språklig minoritet med lange tradisjoner i Norge. Inntil for noen få år siden ble språket deres, romani, bare brukt muntlig her i landet. Det har vært arbeidet med å finne fram til en måte å skrive romani på som skulle være felles for alle sigøynere. I 1979 kom den første abc-boken på romani i bruk i Norge.

Elever fra språklige minoritetsgrupper kommer til skolen med svært ulike forutsetninger. Blant de barna som er født i Norge, eller er innvandret i tidlig småbarnsalder, vil det være en del som kommer til skolen med gode ferdigheter både i sitt eget morsmål og i norsk. Andre kan ha velutviklede ferdigheter i morsmålet, men begrensede kunnskaper i norsk. Noen kommer til skolen med et begrenset begreps- og ordforråd både i morsmålet og i norsk.

Blant de barna som er innvandret rett før, eller i løpet av skolealderen, vil også ferdighetene i morsmålet variere, blant annet avhengig av den skolegangen de har fått tidligere. Dette er elever med sparsomme eller ingen kunnskaper i norsk. Noen av dem vil være barneanalfabeter, dvs. barn over 10 år som på grunn av mangelfull opplæring ikke kan lese eller skrive.

Morsmålets betydning

Språket spiller en sentral rolle i barnets utvikling. Et godt utviklet morsmål, det vi også kan kalle tale- og tenkespråket, hjemmespråket eller førstespråket, er meget viktig for personlighetsutviklingen. Sikre kunnskaper i det språket barnet bruker i sitt daglige miljø, vil være med på å fremme utviklingen på det intellektuelle, sosiale og følelsesmessige området. Barnet får dermed også mulighet til å leve seg inn i og utvikle samhørighet med foreldrenes kulturelle bakgrunn.

Et godt utviklet morsmål letter den første leseopplæringen og læringen av andre språk. Et morsmål som er funksjonelt for kunnskapstilegnelse og problemløsning, letter utviklingen av tilsvarende ferdigheter på andre språk. Derfor er det viktig at grunnskolen gir barnet muligheter til å bevare og utvikle sitt morsmål.

Språklige minoriteters rettigheter og plikter

Språklige minoriteter skal ha de samme muligheter, rettigheter og plikter som medelevene med norsk som morsmål. Alle elever skal forberedes til å leve i det norske samfunnet. Derfor er det viktig at elever som tilhører en språklig minoritet, får grundig opplæring i norsk, i tillegg til annen opplæring som kan gjøre dem til aktive medlemmer av det norske samfunnet. Også disse elevene har rett til å få opplæring som er tilpasset deres evner og forutsetninger.

Mål for opplæringen

Den brede allmenndannende og kulturelle målsetting som gjelder for grunnskolen generelt, må også danne grunnlag for undervisningen av elever som tilhører språklige minoriteter.

Gjennom skolegangen i Norge skal innvandrelevne få del i norsk kultur. Men samtidig skal de få mulighet til å kunne opprettholde og styrke sin opprinnelige kulturtilhørighet.

En forutsetning for at elevene kan føle seg hjemme i to kulturer, er at de blir tospråklige. Skolen må ha som siktemål at elevene får utvikle funksjonell tospråklighet. Dette forutsetter en språktilegnelse som gir mulighet for en naturlig og situasjonsbetinget bruk av språkene.

Elever med ulik bakgrunn har ulike forutsetninger for å oppnå funksjonell tospråklighet gjennom den undervisning skolen gir. Noen kan bli tospråklige i løpet av skolealderen, mens andre gjennom undervisningen i skolen får et grunnlag for å bli tospråklige senere i livet.

Konsekvenser for undervisningstilbudet

Det er det enkelte barns språksituasjon som må være utgangspunktet for den begynneropplæring elevene får. Det er viktig at barna tidlig i skoletiden får mulighet til å utvikle morsmålet til det ferdighetsnivå som er nødvendig for kunnskapstilegnelse og problemløsning. Treningen i morsmålet bør ta til allerede

før skolealder, og undervisningen i muntlig og skriftlig morsmål må ha en sentral plass på de laveste klassetrinnene.

Omfanget av opplæringen i morsmålet på de høyere klassetrinnene må vurderes ut fra elevenes behov og forutsetninger. Det må tas særlige hensyn til elever som er kommet til landet i løpet av skolealderen. For slike elever må det være mulig å benytte morsmålet som undervisningsspråk når det er nødvendig for at de skal kunne tilegne seg lærestoffet. Barneanalfabetene må få sin første lese- og skriveopplæring på morsmålet.

Så snart elevene har utbytte av det, må de få delta i den vanlige norskopplæringen. For elever som kommer til landet i løpet av skolealderen, eller som av andre grunner har behov for det, må norsk som andrespråk høres med blant de obligatoriske fagene. Å lære et nytt språk er både vanskelig og tidkrevende. Elevene må derfor få grundig opplæring i norsk som andrespråk så lenge de har behov for det.

Pedagogisk og praktisk er det en fordel at elevene blir undervist på det språket de behersker best. Elevene bør derfor, i den grad det lar seg gjennomføre, få tilegne seg skolens lærestoff gjennom morsmålet inntil de kan få utbytte av undervisningen på norsk.

Når elevenes nasjonalspråk, dvs. det offisielle språket i hjemlandet, og talespråket i hjemmet, morsmålet, er forskjellige, bør undervisningen av hensyn til barnas språk- og personlighetsutvikling så langt det er mulig foregå på talespråket.

Undervisningen må organiseres på den måten som i størst grad tilgodeser elevenes allsidige utvikling. Elevenes ulike forutsetninger gjør at behovet for morsmålsopplæring så vel som for norskopplæring kan variere. Innenfor rammen av gjeldende retningslinjer må skolen vurdere hvilken vekt språkopplæringen skal ha på de ulike klassetrinn.

En rekke lokale forhold vil være med på å avgjøre hvordan denne undervisningen skal organiseres, blant annet antallet elever i de språklige minoritetsgruppene i kommunen og mulighetene for å skaffe morsmålslærere. Det må derfor være mulig å organisere undervisningen på ulike måter.

Ved organiseringen av opplæringen må de norskspråklige elevene få anledning til å yte hjelp til medelever med annen språkbakgrunn gjennom systematisk samtaletrening.

Dette kapitlet består av to hoveddeler. Den første delen redegjør for hvordan lærestoffet i mønsterplanen er ordnet, og hvordan dette forutsetter et lokalt læreplanarbeid som bygger videre på mønsterplanen. Den andre delen viser de generelle kriterier som ligger til grunn for valg av lærestoff i mønsterplanen, og som ved siden av fagplanene må være utgangspunktet for lokale valg og konkretiseringer av lærestoffet. Kriteriene er utformet på grunnlag av de overordnede mål for skolen som er formulert i kapittel 1.

Ordningen av lærestoffet

Fagplaner

Lærestoffet er ordnet i fag/fagområder. Skolefagene varierer i egenart og representerer til sammen både teoretiske, praktiske, etiske, estetiske og sosiale elementer. Skolens vide fagkrets skal gi elevene kunnskaper og ferdigheter på ulike livsområder og fremme en allsidig personlighetsutvikling.

Treårsperioder og veiledende årsplaner

I fagplanene er lærestoffet angitt for treårsperioder, dvs. for 1.-3. klasse, 4.-6. klasse og 7.-9. klasse. Ordningen av lærestoffet i treårsperioder tar sikte på å skape en oversiktlig læreplan, med muligheter for individuell og lokal tilpasning og for samordning mellom fagene. Det er lagt vekt på å angi en rimelig progresjon i stoffbehandlingen på hvert årstrinn innenfor treårsperioden. Til ytterligere hjelp er det utarbeidet tilleggshefter med veiledende årsplaner i fagene norsk, matematikk og engelsk.

Hovedemner og delemner

Fagplanene er utformet som rammeplaner. De gir derfor ingen detaljert oversikt over lærestoffet i det enkelte fag. Lærestoffet er inndelt i hovedemner, delemner og stikkord. Hovedemnene representerer brede og sentrale arbeidsområder innenfor

fagene. De er presentert i form av en overskrift og en tilhørende beskrivelse som utdyper innholdet og angir retningen for arbeidet. Hovedemnene skal være felles for alle elever, i den forstand at alle skal arbeide med dem etter sine evner og forutsetninger. Hovedemnene utgjør altså ikke et lærestoff som alle elevene skal beherske like godt, men danner et felles arbeidsgrunnlag. Sammen med overskriften angir beskrivelsen for hvert hovedemne en forpliktende ramme og retning for det videre arbeidet med lærestoffet.

Under hvert hovedemne er det ført opp flere delemner, som gir en nærmere konkretisering av hovedemnet. Delemnene er også i prinsippet felles for alle og normerende for valg av lærestoff. En begrenset del av stoffet kan likevel, ut fra faglige og pedagogiske vurderinger, erstattes med annet stoff innenfor hovedemnet. Slike tilvalg og utskiftninger kan gjøres dersom en mener det bidrar til at et hovedemne blir dekket på en bedre måte. Denne typen valg kan også gjøres for å ta opp emner og oppgaver som blir aktualisert på grunn av faglig og samfunnsmessig utvikling. Dette er valg og vurderinger som hører med i det lokale læreplanarbeidet. Når det gjelder valgmuligheter med tanke på enkeltelever, vises det til avsnittet om individuell tilpasning.

Delemnene er nærmere konkretisert i form av stikkord. Stikkordene har eksemplifiserende status, og er ikke ment å være uttømmende i forhold til delemnene.

Fordelingen av delemner og stikkord på treårsperiodene gir uttrykk for en progresjon i arbeidet med hovedemnene gjennom grunnskolen. Stikkordene viser progresjonen i delemner som går igjen over flere treårsperioder. Nærmere anvisninger om progresjon er gitt i omtalen av lærestoff i hver fagplan. Det skal også legges vekt på de veiledende årsplanene i tilleggshæftene for norsk, matematikk og engelsk.

Antallet og utformingen av hovedemnene og delemnene varierer noe fra fagplan til fagplan. Det har blant annet sammenheng med fagenes egenart og rammebetingelser for arbeidet med fagene. Hovedemnene er ulike i størrelse og stoffomfang. Arbeidet med de enkelte hovedemner vil derfor måtte ha ulik varighet.

Selv om elevene i prinsippet skal arbeide med alle hovedemnene og delemnene, innebærer valgfriheten at det kan legges større vekt på noen hovedemner og delemner enn på andre. En slik avveining må blant annet ta hensyn til den tid faget har til disposisjon, og til den grad av forpliktelse som er gitt i beskrivelsen under hvert hovedemne.

Ordningen av lærestoffet i hovedemner og delemner tar sikte på å understreke betydningen av et felles lærestoff, samtidig som det åpnes muligheter for tilpasning av lærestoffet ved den enkelte skole.

Hovedemner og delemner representerer felles forpliktende rammer for lærestoffet. Innenfor disse rammene er det rom for lokal tilpasning ut fra faglige og pedagogiske hensyn. Fagplanene er et styringsinstrument for arbeidet i skolen, og et planleggingsgrunnlag for utformingen av arbeidsplaner for undervisningen.

Sentralt gitte rammer og lokale valg

De felles og sentralt gitte rammer som hovedemnene og delemnene i fagplanene representerer, skal sikre at fellesstoffet blir presentert med tilnærmet samme innhold over hele landet. Innenfor disse rammene skal det lokalt foretas konkretisering og tilpasning av lærestoffet. Som tidligere nevnt kan lærestoff

byttes ut når faglige og pedagogiske grunner tilsier det. På den måten vil planene få sin lokale utforming, og den lokale innflytelsen på den endelige utforming av planene vil sikre at også lokalt forankret stoff får plass i undervisningen der det er naturlig.

Ved utarbeiding av lokale læreplaner bør det settes opp årsplaner med fordeling av lærestoffet og med rekkefølgen av emner på hvert klassetrinn. Dermed kommer progresjonen i arbeidet med lærestoffet klarere fram. En bør også vurdere samordning av emner i ulike fag med sikte på å lage plan for tverrfaglig undervisning. I fagene norsk, matematikk og engelsk er det utarbeidet tilleggshefter med veiledende årsplaner.

Se for øvrig om lokalt læreplanarbeid i kapittel 8.

Det må skilles mellom lokal læreplan og lokalt lærestoff. Med utgangspunkt i en lokal læreplan kan det lages lokalt lærestoff som innslag i arbeidet med ulike fag og emner, der det faller naturlig. Lokalt lærestoff kan enten være stoff om eller fra lokalsamfunnet, eller lokalt utformet lærestoff som ikke nødvendigvis har forhold i lokalsamfunnet som tema.

Individuell tilpasning

Prinsippet om tilpasset opplæring krever at det ved tilretteleggingen av undervisningen skjer en tilpasning av lærestoffet i mønsterplanen og i den lokale læreplanen ut fra den enkelte elevs evner og forutsetninger. Dette gjelder både mengde, vanskegrad og arbeidsformer. Slik differensiering er en av hovedoppgavene for læreren.

Læreren må være omhyggelig med å velge stoff - og å hjelpe elevene i valg av stoff - slik at utvalget blir best mulig og skaper sammenheng for den enkelte. Elevenes vekslende arbeidsevne og forutsetninger for øvrig vil tilsi mer eller mindre inngående behandling, eller innskrenkning, av ulike hovedemner og delemner. Det kan foretas individuelle bortvalg og tilvalg av delemner og i enkelte tilfeller av hovedemner for at den enkelte elev skal få opplæring i samsvar med egne evner og forutsetninger. For elever som har særlige opplæringsbehov, kan lærestoffet omfatte emner og treningsaktiviteter som vi ellers ikke finner i undervisningen.

Valg av lærestoff

Lærestoffet må velges og behandles på grunnlag av skolens mål (jf. kapittel 1), og slik at det bidrar til at målene blir realisert. Så allsidig og sammensatt som skolens oppgave er, må det være bredde i kriteriene for stoffutvalget. Samtidig vil det ofte være nær sammenheng mellom utvalgs-kriteriene. Disse kriteriene blir uttrykk for viktige kunnskaper, ferdigheter og holdninger som skolen generelt skal ta sikte på å utvikle.

Følgende hovedkriterier ligger til grunn for valget av lærestoff:

- * Grunnleggende kunnskaper og ferdigheter
- * Levendegjøring av kulturarven
- * Praktisk allmennorientering
- * Fellesskap og framtid
- * Allsidig personlighetsutvikling

Som utdypning av disse hovedkriteriene er det dessuten gitt flere underpunkter.

Kriteriene er generelle og overordnet det enkelte fag. De ligger til grunn for det valg av lærestoff som er gjort i fagplanene. Det lokale læreplanarbeidet må ta utgangspunkt både i disse kriteriene og i de mer spesifikke rammene som er gitt i den enkelte fagplan i form av mål og hovedemne/delemner. Overskriften og beskrivelsen av hvert hovedemne gir ramme og retning for det videre valget av lærestoff, og dette utdypes gjennom de oppførte delemnene. Selv om ikke alle sider ved skolens mål kan dekkes like godt av hvert fag for seg, må fagene samlet bidra til å realisere skolens totale mål. Alle hovedtanker i planen må få gjennomslagskraft. Det allmenndannede synspunkt er et viktig utgangspunkt for valg og behandling av lærestoff.

Grunnleggende kunnskaper og ferdigheter

Skolen må legge stor vekt på å lære elevene å tale, lese, skrive og regne og inngå i dialog og samarbeid med andre. Dette representerer grunnleggende ferdigheter som er av vesentlig betydning for den enkeltes personlige og sosiale utvikling og i forhold til samfunnets behov. Disse ferdighetene er grunnlaget for nesten all arbeid som utføres i skolen. De er avgjørende for evnen til å tilegne seg kunnskaper og orientere seg i verden, og de er en forutsetning for videre utdanning, yrkesaktivt arbeid og deltakelse i samfunnslivet for øvrig.

Når lærestoffet blir utformet, må skolen ta hensyn til det enkelte fags egenart, fagets logikk og struktur og den type begreper og problemer som er knyttet til faget. Enkelte fag er særlig avhengige av at lærestoffet blir presentert ut fra en gjennomtenkt og tilrettelagt progresjon.

De fleste fag inneholder momenter som kan sies å utgjøre allmenngyldig lærestoff, og disse delene av faget må prioriteres. Slikt stoff er ofte elementærkunnskap som er grunnleggende for videre læring, og representerer kunnskaper det er nødvendig å kjenne til i dagens samfunn. Kunnskapene må i størst mulig grad settes inn i en meningsfylt sammenheng, slik at de ikke får preg av å være rent hukommelsesstoff.

Skolen må gi elevene hjelp til å lære seg å lære, dvs. utvikle gode arbeidsvaner, slik at de kan søke etter ny kunnskap og informasjon på egen hånd. Dette har sammenheng med den stadig økende kunnskapsmengden, som elevene må få øvelse i å velge fra og bruke på en konstruktiv måte. Ikke minst den teknologiske utviklingen på informasjonsområdet gjør dette nødvendig. Men evnen til å lære kan bare utvikles ved at elevene lærer seg å arbeide grundig med et lærestoff, og gradvis oppøver kritisk holdning til stoffet.

Levendegjøring av kulturarven

For å formidle og videreføre kulturarven må skolen bygge sin undervisning og oppdragelse på grunnverdiene i vår kulturtradisjon. Disse omfatter framfor alt kristen tro og moral, menneskerettighetene, de demokratiske ideene, vitenskapelig tenkemåte og metode og de ulike kunstartene. Skolen må gjennom lærestoffet gjøre elevene kjent med disse verdiene og bidra til å gi dem praktisk mening. Dermed kan skolen fremme elevenes kulturbevissthet og gi dem del i en kulturarv.

Lærestoffet skal åpne for innsikt i og forståelse av viktige elementer i vår kristne og humanistiske kulturtradisjon. Elevene må få innføring i hovedinnholdet i kristen tro og moral.

Gjennom lærestoffet skal en forsøke å vekke og styrke elevenes sans for etiske

og religiøse verdier. Lærestoffet må hjelpe elevene til å få allsidig innsikt i moralske og religiøse spørsmål, og utfordre dem til å danne seg sine egne meninger. Alle fag må gi bidrag til en samlende og helhetlig oppdragelse, basert på skolens grunnverdier.

Skolen må også gi elevene informasjon om menneskerettighetene og den betydning de har hatt for å fremme respekten for den enkeltes uendelige verdi og for rettferdighet og rettssikkerhet i samfunnet. Menneskerettighetenes stilling både i vårt eget land og i verdenssamfunnet må belyses.

Gjennom lærestoffet skal skolen bidra til å utvikle innsikt i grunnleggende demokratiske ideer og verdier, og vise hvordan disse kommer til uttrykk på ulike områder av samfunnslivet. Skolens praksis bør preges av og bidra til å fremme disse ideene og verdiene. Ved at elevene gradvis trekkes inn i samarbeid om lærestoff og arbeidsmåter, og tillegges medansvar for egen og medelevers læring og trivsel, kan skolen bidra til å utvikle demokratisk praksis og demokratiske holdninger. Som ledd i en demokratisk oppdragelse må skolen fremme elevenes respekt for demokratiske idealer og for spillereglene i et demokratisk samfunn. Lærestoffet må bidra til å gi elevene allsidig samfunnsorientering og kunnskaper om sosiale og politiske rettigheter og plikter. Dermed kan en stimulere elevene til aktivt samfunnsengasjement og være med på å bygge opp deres politiske dømmekraft.

Vektlegging på vitenskapelig tenkemåte og metode må lede til at skolen ved valg av lærestoff og arbeidsmåter har for øyet pålitelige kunnskaper i sin tenkning og når de tar standpunkt. De må lære å praktisere saklighet, åpenhet og kritisk vurdering som arbeidsetiske normer.

Skolen må sørge for at elevene får lære seg ulike arbeidsmåter og ta del i ulike problemløsningsprosesser. Elevene bør blant annet få erfaringer i å observere, eksperimentere, stille spørsmål, tolke, forstå og forklare, se etter helheter og deler, motsetninger og sammenhenger. Dette representerer tenke- og arbeidsvaner som har positiv betydning for elevenes videre utvikling, og gir dem erfaringer som kan bli verdifull kunnskap. Prosessene må være tilpasset barns evner og muligheter, og bør bidra til at egenaktivitet og engasjement utnyttes i læringsarbeidet.

Skolen representerer bestemte verdier og må derfor gi uttrykk for meninger når lærestoff blir presentert. Samtidig er saklighet og allsidighet viktige hensyn å ta ved valg og behandling av lærestoffet. For alle fag og emner gjelder det at lærerne må forsøke å gi en framstilling som bygger på både engasjement og saklighet. Skolen skal gi plass for ulike syn og oppfatninger, slik at elevene får øvelse i å se en sak fra flere sider. Elevene må få muligheter til å danne seg egne meninger på grunnlag av saklig og allsidig informasjon.

Ved valg og behandling av lærestoffet må det også gis plass for korrektiver og motforestillinger. Dette er nødvendig blant annet med tanke på å utvikle elevenes evne til selvstendig, kritisk vurdering.

Utvalget av lærestoff og arbeidet med det må ta sikte på å gi elevene estetisk opplæring og oppdragelse. Elevene må få kunnskaper om og erfaringer med ulike kunstarter og kunstneriske uttrykksformer.

Både opplevelse, innsikt og formell kunnskap er viktig i denne sammenheng. Forståelse av de kunstneriske uttrykksformene omfatter både intellekt, følelser og fantasi. Dette vil i neste omgang inspirere elevenes eget skapende arbeid. Skolen må gi elevene muligheter til personlig utfoldelse ved at de får ta i bruk skapende evner på en mest mulig allsidig måte.

Den kulturarv skolen skal formidle, må også omfatte de kulturtradisjoner og det kulturgrunnlag som er knyttet til lokalsamfunn i by og bygd. Skolen skal derfor også gi plass for lokalkulturen og et lærestoff med lokalt innhold. Arbeid med lokalt lærestoff må gi elevene anledning til å bruke det erfaringsgrunnlaget de har fra sitt oppvekstmiljø, som utgangspunkt for videre læring. Dermed kan kunnskapene settes inn i en kultursammenheng som gjør dem virkelighetsnære og meningsfulle. Jf. kapittel 2.

Praktisk allmenorientering

Til det livs- og kulturmønster som grunnskolen er en del av, hører praktisk allmenorientering. Skolen må legge vekt på å formidle stoff som er allment nyttig og anvendelig, og som kan forberede elevene til å mestre oppgaver og plikter de møter gjennom livet. Den skal bidra til en oppvurdering av praktiske kunnskaper og ferdigheter som har betydning for dagligdagse oppgaver og aktiviteter. Dette dreier seg om kunnskaper og ferdigheter som gjelder husholdning, klær, hagearbeid, reparasjoner, tekniske hjelpemidler og datateknologi m.v.

Skolen må gi elevene muligheter til å utvikle kunnskaper og ferdigheter på grunnlag av egne erfaringer og gjennom praktisk arbeid. Kunnskapstilegnelsen blir dermed en aktiv og skapende prosess, og elevene vil lettere oppdage hvilken nytteverdi kunnskap kan ha.

Felleskap og framtid

Lærestoffet må stimulere evnen til å møte nye livsforhold og situasjoner i samfunnet med sunn kritisk sans og en aktiv og konstruktiv holdning. Skolen må ta opp nye temaer og oppgaver som får aktualitet på grunn av samfunnsutviklingen. Lærestoffet bør peke på positive muligheter i framtiden, og fremme elevenes engasjement og ansvar for utviklingen. Samtidig bør det hjelpe elevene til å se forbindelseslinjer mellom fortid, nåtid og framtid, og styrke forståelsen for at felles innsats er nødvendig for å møte utfordringene i framtiden.

Lærestoffet skal fremme likestilling. De normer og roller elevene møter gjennom lærestoffet, må harmonere med dette idealet. Skolen må motvirke tradisjonelle ulikheter mellom jenter og gutter blant annet når det gjelder valgfag, videreutdanning og yrkesvalg. Det lærestoffet jenter og gutter møter, må formidle både kvinners og menns erfaringsgrunnlag og levekår. Det er særlig aktuelt å understreke jenters og gutters felles ansvar og rettigheter på ulike livsområder.

Lærestoffet skal fremme økologisk forståelse. Elevene må bli klar over hvilken grunnleggende betydning naturen og miljøet har for menneskelig liv og trivsel. Skolen må vekke elevenes ansvar og engasjement for miljø- og naturvern, slik at de blir innstilt på å gjøre sitt til å forvalte naturressursene på en fornuftig måte.

Skolen skal fremme internasjonal forståelse og gi undervisning om menneskerettigheter, fred, forsvar og nedrustning. Elevene må få kunnskaper om kulturer i andre deler av verden. Skolen må framheve at mennesker og nasjoner har et felles, gjensidig ansvar for fred i verden. Dette betyr at kulturarven også må betraktes i et globalt perspektiv.

Allsidig personlighetsutvikling

Det lærestoffet elevene får å arbeide med, skal stimulere utviklingen av evner og interesser og medvirke til allsidig personlig vekst og utvikling. Skolen har medansvar både for elevenes intellektuelle, etiske, religiøse, estetiske, sosiale,

emosjonelle og fysiske utvikling. Når lærestoffet utformes konkret, må elevenes forutsetninger forstås i vid forstand. Det dreier seg om evner og modenhet på alle områder av personlighetslivet. Skolen må hjelpe elevene til å bli klar over sine egne muligheter, slik at de får bedre forutsetninger for å utnytte og bruke dem. Når undervisningen skal legges til rette, må lærestoffet tilpasses slik at den enkelte elev også får hjelp til å utvikle sin egenart.

Skolen bør ta utgangspunkt i og bygge videre på elevenes erfaringsgrunnlag. Det er viktig å ta hensyn til barns naturlige interesser, deres aktuelle behov og spontane aktiviteter, og en må forsøke å legge skolearbeidet mest mulig nær elevenes tanke-, forestillings- og interesseverden.

Lærestoffet må bidra til å vekke interesse og gi utfordring, formidle opplevelser og appellere til følelser og fantasi, og det må gi elevene muligheter til å utvikle skapende evner.

Grunnskolen skal tilby elevene et variert og stimulerende læringsmiljø. Skolebygninger og utearealer danner en viktig ramme for dette miljøet. Betingelsene for elevenes læring bestemmes også av de samværsformer og elevgrupperinger som velges. De virker inn på det sosiale samspillet mellom elevene og lærerne, mellom elevene innbyrdes og lærerne innbyrdes. De preger også læringssituasjonen for den enkelte elev og gir grunnlag for fellesskapsopplevelser.

Et godt læringsmiljø er kjennetegnet blant annet ved veksling mellom arbeidsmåter som gir grunnlag for aktiv læring. Mulighetene for læring er også avhengig av et godt utvalg av læremidler på de ulike arbeidsområdene. Læremidlene må være slik plassert og organisert i læringsmiljøet at det er lett å utnytte dem.

Elevtilpasset læringsmiljø

Et godt læringsmiljø kjennetegnes ved et inkluderende fellesskap, der både voksne og barn blir vist omsorg og respekt. Det er et miljø som stimulerer til læring og utvikling hos den enkelte, og som gir grunnlag for positiv identitetsdannelse.

Skolens læringsmiljø skal være tilpasset ulike behov og forutsetninger hos elevene. Det innebærer valg av lærestoff, samværsformer og arbeidsmåter som gir den enkelte trygghet, selvtillit og utviklingsmuligheter. Det betyr videre at læringssituasjonene må være preget av omsorg for både fellesskapet og den enkelte elev. En viser omsorg for elevene blant annet ved å ta hensyn til deres erfaringsbakgrunn og forutsetninger for å lære.

Det elevene gjør i den enkelte time og i det enkelte fag, må settes inn i en større sammenheng. Ved å legge vekt på helhet og sammenheng i arbeidet er skolen med på å skape meningsfulle læringssituasjoner for elevene. Læringsmiljøet må gjennomtenkes og planlegges med dette for øyet.

Samspillet mellom lærere og elever har avgjørende betydning for trivselen i læringsmiljøet og elevenes utbytte av undervisningen. Det må derfor utvikles gode kommunikasjons- og samarbeidsformer mellom lærere og elever og mellom elevene innbyrdes. Elevene må gradvis få et visst medansvar for utformingen av

læringsmiljøet og læringsbetingelsene. Dette er nødvendig for å stimulere utviklingen av selvstendighet og ansvarfølelse. Ansvarslæring er en nødvendig del av læringsarbeidet.

Allsidige læringsformer og uttrykksmåter

Barn tilegner seg kunnskaper og utvikler ferdigheter på hver sin måte. Læringsarbeidet skal stimulere utviklingen av individuelle læringsformer og uttrykksmåter, og skape forståelse for selvstendig tilnærming til de ulike arbeidsoppgavene. Skolen må tilby varierte aktiviteter for å imøtekomme elevenes ulike behov og læreforutsetninger.

I valg av arbeidsmåter og organiseringsformer må en ta vare på og utnytte læringsressurser som knytter seg til fellesskapet mellom elever. Elevene må få forståelse for hva et arbeidsfellesskap både kan gi og kreve av den enkelte. Opplevelse av samhörighet og ansvar i fellesskapet danner et viktig grunnlag for utviklingen av sosiale ferdigheter og holdninger.

Læringssituasjonene må gi plass for allsidige lærings- og uttrykksformer, slik at elever med ulike lærevansker kan finne seg til rette. Barn med lærevansker kan være særlig avhengige av direkte, konkrete erfaringer for å kunne tilegne seg kunnskaper og ferdigheter. Noen vil også mangle erfaringer og forutsetninger for å kunne tilegne seg sosiale ferdigheter på samme måte som andre barn. Arbeidet med disse barna forutsetter nøye planlegging og oppfølging med sikte på å utvikle deres sterke sider og gi dem et bredere erfaringsgrunnlag.

Elever som ikke kan bruke talespråk, må få mulighet til å kommunisere på andre måter, eventuelt med bruk av spesielle hjelpemidler. Medelevene må få mulighet til å tilegne seg ferdigheter som er nødvendige for kommunikasjonen i elevflokk.

Skolen skal stimulere elevenes aktivitetstrang og gi dem mulighet til å bruke egne erfaringer i læringsarbeidet. Læreren må forsøke å bygge videre på dette grunnlaget, la elevene få formulere og søke svar på egne spørsmål, stille problemer som kan skape lyst og frigjøre krefter til videre søking etter kunnskap.

Arbeidet på skolen må bidra til å ta vare på det som er verdifullt i atferds- og uttrykksformer hos barn og unge, og gjøre bruk av det de har å bidra med i sosial og kulturell sammenheng. Den barnekulturen som for eksempel kommer til uttrykk i leker, sanger, rim, regler, tegninger og litteratur, må verdsettes og stimuleres. Barns og unges måte å uttrykke seg på utfordrer voksne til å være åpne for de oppfatninger elevene har i læringsarbeidet.

Samværsformer og elevgrupperinger

Samværsformene og de sosiale relasjonene i skolesamfunnet er både mål og virkemidler i det pedagogiske arbeidet. Skolen skal oppdra til sosialt liv gjennom bevisst bruk av samværsformer og elevgrupperinger. Organiseringen av elevene spiller dessuten en viktig rolle i arbeidet med å skape gode læringssituasjoner for den enkelte.

Forholdet til voksne

Gjennom kommunikasjon og samhandling påvirkes elevene av de voksne. Denne påvirkningen er medbestemmende for elevenes opplevelse av seg selv og andre

mennesker rundt dem. Også den måten læringsmiljøet blir organisert og utstyrt på, og de inntrykk og erfaringer de voksne bringer elevene i kontakt med, virker inn på elevene og forteller om ønsker og valg fra de voksnes side.

Barn og unge opparbeider trygghet når voksne er til stede sammen med dem og bryr seg om deres opplevelser og erfaringer. Organiseringen av elevgruppene i læringsmiljøet og kommunikasjonen og samhandlingen i dette miljøet må ta sikte på å skape trygghet.

Gjennom samarbeid med ulike grupper og instanser i lokalmiljøet kan skolen bringe elevene i kontakt med voksne i ulike aldrer. Det er viktig å styrke verdi- og kunnskapsformidlingen i skolen gjennom arbeid med oppgaver som må løses av elever og voksne i fellesskap. Samværsformene i skolen må gi mulighet til naturlig omgang mellom barn, unge og eldre.

Ved organisering av undervisningen må en sørge for at elevene kan få stabil og god kontakt med voksne. Arbeidsdelingen og ansvarsfordelingen mellom lærerne må være slik at elevene vet hvem de har å forholde seg til, hvem de kan spørre om hjelp og få veiledning fra. Uklare ansvarsforhold skaper lett utrygghet.

En bevisst holdning og ledelse fra lærernes side må til for å skape et godt forhold mellom elevene i den enkelte klasse. Det er viktig å lære barn og unge å løse konflikter som kan ødelegge klassemiljøet. Elevene trenger trening i å løse konflikter på egen hånd, men de trenger også støtte fra de voksne i dette. Det er også viktig å lære å kunne samarbeide selv om det eksisterer uenighet og konflikter.

Stabil gruppetilhørighet

Alle elever på skolen hører til i et elevfellesskap, i en gruppe eller klasse. Opplæringen kan organiseres på ulike måter, med undervisning av enkeltelever eller elevgrupper med forskjellig størrelse. Uansett form må en sørge for stabile og oversiktlige forhold både for elever og lærere. Elevene må vite hvor de hører til, og hvilke lærere som har ansvar for dem. Lærerne må ha ansvar for et såpass avgrenset antall klasser og elever at de kan få tilfredsstillende kjennskap til den enkelte. Dette er en forutsetning for å kunne gi tilpasset opplæring.

Innenfor det stabile sosiale fellesskapet må det gis rom for fleksible elevgrupperinger som kan gjøre det mulig å imøtekomme hensynet til forutsetninger og interesser hos den enkelte elev. Ved valg av elevgrupperinger må en også ta hensyn til lærestoffets egenart, læremidler og undervisningsutstyr, omfanget av arbeidet og lærernes forutsetninger. For å skape et stimulerende læringsmiljø må en utnytte de ressursene som ligger i ulike typer gruppedannelser.

Klassen

Klassen vil være den mest naturlige arbeidsenheten i skolen. Den danner grunnlag for den enkeltes arbeid, ulike elevgrupperinger, samarbeid mellom lærere og samarbeid med foreldrene.

For at fellesskapet i klassen skal fungere godt og gi støtte og hjelp til den enkelte, kreves det aktiv deltakelse og innsats fra så vel lærere som elever og foreldre. Det må legges vekt på gode ledelsesformer i klassen, og medinnflytelse og medansvar i lærings- og arbeidsprosessene. Forventninger og mål med læringsarbeidet må tas opp til felles drøfting. Normer og regler for samværet i klassen må diskuteres, og konflikter og spenningsforhold mellom elevene innbyrdes og i forholdet til lærerne må bearbeides på en måte som er ansvarlig og utviklende for

hele klassen. Klasseråd, klassens time og klassemøter må holdes i samlet klasse.

Undervisning i samlet klasse vil ofte være tjenlig når det samme stoffet skal presenteres for alle elevene, og ved diskusjoner, foredrag, demonstrasjoner og dramatisering. Forskjeller når det gjelder konsentrasjonsevne, læreforutsetninger og læringsmåter tilsier tilbakeholdenhet med omfattende klasseundervisning. Det må tas hensyn til elevenes behov for å arbeide alene eller i mindre grupper.

Varierte organiserings- og arbeidsformer i klassen gir de beste muligheter til å skape et godt læringsmiljø for alle elevene. Det gjelder også elever med særlige opplæringsbehov. For disse elevene vil den sosiale og intellektuelle kontakt som medelever og klassefelleskap kan gi, ofte virke stimulerende på læringen. Den trygghet som fast tilhørighet i klassen innebærer, er dessuten et viktig grunnlag for elevenes trivsel og utvikling.

Individuelt arbeid

En god del av læringen må skje ved at elevene arbeider individuelt med lærestoffet. Enten elevene er plassert enkeltvis, i grupper på to eller flere, eller arbeidet foregår i samlet klasse, må det gis rom for selvstendig, individuelt arbeid. Elevene må kunne skifte aktivitet uten direkte hjelp fra læreren. Det bør være mulig å arbeide med ulike fag og aktiviteter på samme tid, individuelt eller i grupper.

Individuelt arbeid må organiseres slik at elevene lærer å respektere hverandres selvstendige innsats. De må møtes til samarbeid på like fot og få mulighet til å utvikle forståelse for betydningen av den enkeltes bidrag.

Arbeid i grupper

Bruk av grupper i undervisningen tjener ulike formål og har ulike funksjoner. Gjennom arbeid i grupper kan elevene utvikle samhold og felles ansvar. Gruppene spiller også en viktig rolle når elevene skal lære å samarbeide. Organisering av undervisningen i grupper er videre til hjelp i arbeidet med å tilpasse undervisningen til ulike forutsetninger hos elevene, både ved at læreren kan gi gruppevis veiledning etter behov, og ved at elevene oppmuntres til å hjelpe hverandre.

Helt fra begynnelsen av skolegangen bør elevene få anledning til å arbeide sammen med andre. Utgangspunktet i første klasse vil være barns naturlige samlek og gruppeaktiviteter. I takt med elevenes utvikling kan samarbeidsoppgavene utvides og elevene gradvis få større ansvar.

En forutsetning for organisert gruppearbeid er at elevene har lært å arbeide selvstendig. De må få hjelp til å utvikle sine ferdigheter til samarbeid og til arbeid i grupper. Gruppearbeid forutsetter en gjennomtenkt plan for arbeidet og tilgang på nødvendige læremidler og hjelpemidler. Opplegget kan variere alt etter det emnet som er valgt, den tiden som er til rådighet for arbeidet, og andre praktiske forutsetninger.

Arbeid i grupper er et viktig middel til å lære elevene demokratiske arbeidsformer. Gjennom gruppearbeid kan de venne seg til å lytte til andres synspunkter og se en sak fra flere sider. Opplæring i møtedeltakelse og møteledelse bør være en del av arbeidet med å venne elevene til å samarbeide i grupper.

Elevene må få mulighet til å arbeide i grupper også utenom det organiserte gruppearbeidet. De må få frihet til å danne spontane grupperinger, og elevene bør oppmuntres til å søke hjelp hos hverandre og samarbeide om oppgaver i det daglige arbeidet. Det må kunne dannes grupper etter de behov som oppstår.

Læreren har en viktig oppgave i å lede gruppedannelsene og gruppeaktivitetene til beste for alle elevene.

Også når elevene arbeider i grupper, er det viktig å utnytte de ressursene som elever fra språklige minoriteter representerer. I noen sammenhenger kan det best gjøres ved å la elever med samme morsmål arbeide sammen, mens det andre ganger er aktuelt å la elever fra språklige minoriteter arbeide sammen med elever som har norsk som morsmål.

Lærere og elever bør så langt det er mulig, være sammen om å vurdere hvilke funksjoner grupperingen av elevene skal ha. Størrelsen på gruppene, sammensetningen og arbeidsmåtene må variere i forhold til hensikten med arbeidet. Det bør helst være jevn fordeling av gutter og jenter i gruppene.

Samling på tvers av klassegrenser

I bestemte situasjoner kan det være ønskelig å samle flere grupper eller klasser i en storklasse. En slik større enhet kan være med på å bygge bro over klassegrensene og styrke trivselen i skolemiljøet.

Parallele klasser bør så langt det er råd, plasseres i nærheten av hverandre, slik at det blir god anledning til fellesarbeid, lærersamarbeid og gruppering på tvers av klassegrensene.

I skolen er det en rekke sosiale og kulturelle aktiviteter der det vil være en klar fordel å slå sammen to eller flere klasser, for eksempel når elevene har morgensamling eller er engasjert i drama-, musikk- eller sangaktiviteter. Slike fellessamlinger kan også være naturlig når en skal se film, videoopptak, høre foredrag eller lytte til musikk, blant annet i forbindelse med besøk utenfra. Framføring av resultater fra et prosjektarbeid eller emneopplegg kan også passe godt for storklasse. I slike sammenhenger kan det dessuten være aktuelt å samle hele skolen.

Aldersblandede grupper

Ved sammensetning av elevgrupper på tvers av årstrinn kan elever med ulik alder bli kjent med hverandre, de kan lære av hverandre, inspirere hverandre og ta ansvar for hverandre. Eldre elever kan hjelpe yngre, både med teoretiske og praktiske oppgaver, og de små elevene kan føle seg tryggere i forholdet til de større. Kontakt og felles arbeid mellom småskole og barnehage har også vist seg å gi gode resultater. Slik organisering kan skje for kortere eller lengre perioder, og uten at klassen oppløses som sosial enhet.

Organisering av elevenes arbeid

Det er en viktig oppgave for skolen å legge til rette et læringsmiljø som sikrer elevene gode arbeidsbetingelser og gjør det mulig å organisere arbeidet på forskjellige måter.

Skoledagen og elevenes timeplan

Timeplanen for elevene er et viktig redskap når det gjelder å strukturere den allsidige virksomheten som skal gå for seg i og utenfor skolen. Timeplanen skal også tjene til å bygge opp elevenes forståelse for disponeringen av sin tid.

Timeplanen må ordnes slik at det gis muligheter for tverrfaglig arbeid, for

sammenhengende arbeidsperioder og for grupperinger på tvers av årstrinnene når det er behov for det.

Skoledagen kan organiseres på forskjellige måter. For at elevene skal få ro over arbeidet og oppleve arbeidsdagen som en meningsfylt helhet, må fordelingen av timer til ulike fag og aktiviteter ses i sammenheng. Dagen må kunne inndeles i arbeidsøkter eller arbeidsperioder av varierende lengde etter behov.

Innenfor arbeidsøktene må det være mulig å skifte aktiviteter avhengig av elevenes alder, modenhet, motivering, utholdenhet o.l. De yngste elevene kan ha behov for å skifte aktivitet forholdsvis ofte. Etter hvert som elevene blir eldre og mer selvstendige, kan de utføre mer omfattende oppgaver, og det vil være naturlig for dem å arbeide i mer sammenhengende perioder. Elevene må etter hvert få medansvar for når og hvor de ulike arbeidsoppgavene skal utføres, for eksempel i løpet av en skoledag eller en skoleuke, på skolen eller hjemme.

Arbeidsarealene

Utformingen og innredningen av arbeidsarealene til elevene skal tjene til å skape trivelige og stimulerende lærings situasjoner. Disse arealene har derfor en viktig pedagogisk funksjon.

Alle elever, både på barne- og ungdomstrinnet, må så langt det er praktisk mulig, ha et fast klasseareal eller hjemmeområde å gå til. Dette må de kunne betegne som sitt faste tilholdssted i skolen. En slik ordning er med på å skape trygghet og stabilitet i læringsmiljøet. Det faste arbeidsarealet må innredes og utstyres ut fra en gjennomtenkt plan for læringsarbeidet. En må unngå at elevene stadig må skifte rom.

Innredningen av klassearealet må være slik at elevene lett kan skifte arbeidsplass, ta kontakt med medelever og danne grupper. Arealet må kunne møbleres ut fra skiftende behov. Det bør være hylle- og skapplass for hver elev, og plass til å stille ut elevarbeider. Det innebærer at gulv- og skapplass blir godt utnyttet. For elever med særlige opplæringsbehov vil det i mange tilfeller være nødvendig å installere spesialutstyr av teknisk art, for eksempel spesialbord, spesielt tilpassede skrivemaskiner og elektroniske hjelpemidler.

Der det er praktisk mulig og forsvarlig, kan en utvide klassearealene til å omfatte tilstøtende birom og eventuelle korridorpartier. Skoleanlegget er omtalt i et eget avsnitt.

Sammenheng i lærestoffet

All undervisning må preges av et helhetssyn. Opplæringen innenfor ett fagområde må støtte opplæringen innenfor andre fagområder. Elevene må oppleve fag og aktiviteter som helheter, uten for mange avbrudd. Derfor må de få anledning til å fordype seg innenfor bestemte fagområder, eller få arbeide på tvers av fagene og uten at den oppsatte timeplanen setter for sterke begrensninger. Det må tas nødvendige hensyn til vanskegrad og progresjon når grunnleggende kunnskaper og ferdigheter skal læres og innøves.

For å skape helhet og oversikt over lærestoffet må en ta vare på og utnytte tverrfaglige elementer. Elevene må få hjelp til å se sammenhenger både på tvers av faggrensene og innenfor det enkelte fag. Som en hjelp i dette arbeidet er det i de enkelte fagplanene henvist til noen tverrfaglige emner som er behandlet i flere planer.

På de laveste klassetrinnene er det naturlig å gi samordnet undervisning

forholdsvis stor plass. Det vil si at ulike fag- og aktivitetsområder blir sett i sammenheng og ordnet med sikte på å utfylle og støtte hverandre. Kunnskaper og ferdigheter bør kunne utnyttes i mange sammenhenger. Praktisk måling og veiing i heimkunnskapstimene er for eksempel også matematikk. Temaer for oppgaver i norsk kan være hentet fra orienteringsfagene. Kirkehistoriske emner i kristendomskunnskap henger sammen med generelt historiske emner i orienteringsfagene. Musikk og sang kan inngå i mange fag: musikk og bevegelse i kroppsøving, musikk, lyrikk og drama i norsk, folkemusikk i tilknytning til arbeid med andre land, folk og kulturer i orienteringsfagene. Men også innenfor samordnet undervisning er det nødvendig med systematisk opplæring og øvelse innenfor bestemte områder, for eksempel grunnleggende lese-, skrive- og regneopplæring. Når lærestoffet blir fordelt på flere fag, må ikke det føre til at undervisningen blir tilsvarende oppstykket.

På småskoletrinnet har klassestyreren til vanlig det aller meste av undervisningen i en klasse. På dette trinnet skulle derfor forholdene ligge praktisk godt til rette for å ta i bruk tverrfaglige emner og gjennomføre et samordnet, helhetlig undervisningsopplegg. På mellomtrinnet får elevene flere fag, og som regel vil klassen ha mer enn en lærer. Dermed blir det behov for organisert samarbeid mellom lærerne for å gi samordnet undervisning.

På ungdomstrinnet kan det bli vanskelig å koordinere fagene hvis det er mange forskjellige faglærere. Forutsetningene for samordning kan bedres ved at lærerne organiseres i tverrfaglige arbeidslag som har ansvaret for hele eller det meste av undervisningen i en klasse.

Prosjektarbeid er en arbeidsform som gir muligheter til å kombinere lærestoff fra ulike fag og arbeide med tverrfaglige temaer.

Utgangspunktet for et prosjektarbeid er et problem eller et problemområde. Å velge tema og formulere problemstillinger er i seg selv en viktig del av prosjektarbeidet. Temaer for prosjektarbeid kan hentes fra lokalsamfunnet (naturforhold, samfunnsforhold, arbeidsliv, kulturliv), eller fra andre deler av skolens lærestoff. Problemformuleringene må være handlingsrettet, slik at det går an å undersøke dem nærmere ved direkte erfaringer, gjennom intervjuer med aktuelle personer, ved innsamling av materiale fra bøker og andre kilder.

Prosjektarbeid kan omfatte mange slags arbeidsoppgaver og aktiviteter. Planleggingen blir derfor en viktig del av arbeidet. Planen for arbeidet skal gi oversikt både over innhold, arbeidsmåter, omfang og varighet. Planleggingsfasen er ikke uten videre avsluttet når arbeidet blir satt i gang, fordi det i løpet av arbeidet kan oppstå behov for å revurdere og endre planene.

I prosjektarbeid blir det lagt stor vekt på selve arbeidsprosessen. Deltakelse i et prosjekt gir elevene mulighet til å vurdere hva som er aktuell kunnskap i forhold til en gitt problemstilling, og hvordan den nødvendige informasjon kan skaffes. Det gir dem også anledning til selv å innhente materiale og bearbeide stoffet på ulike måter. Forskjellige arbeidsmåter og uttrykksformer må benyttes. De ulike arbeidsoppgavene og aktivitetene som et prosjektarbeid består av, er godt egnet til å gi elever med ulike forutsetninger muligheter til å bidra til fellesskapet.

Sluttproduktet bør være slik at kunnskaper og erfaringer fra prosjektet kan formidles til andre. Hvilke former for presentasjon en skal velge, vil avhenge av blant annet innholdet i prosjektet, elevenes alder, skolens hjelpemidler og andre praktiske forhold. Som regel vil en kombinasjon av flere presentasjonsformer være ønskelig: bildestoff, dramatisering, muntlige og skriftlige rapporter.

Elever og lærere bør i fellesskap vurdere prosjektet når arbeidet er avsluttet. Denne vurderingen gir elevene anledning til å drøfte sitt læringsarbeid på tvers av faggrenser, og til å drøfte hvordan kunnskaper og ferdigheter kan brukes og videreutvikles gjennom konkret arbeid med et problemfelt.

Elevene og planleggingen

Ved gradvis å gi elevene medinnflytelse og medansvar i læringsarbeidet kan skolen gi veiledning i demokratiske arbeidsmåter. Deltakelse i planleggingen av læringsarbeidet er en viktig side av oppgaven med å stimulere utviklingen av elevenes ansvarsfølelse. Arbeidet med dette bør skje i takt med barnas utvikling.

Elevenes medvirkning må omfatte sider av virksomheten som har reell betydning for deres arbeids- og læringssituasjon. Det gjelder for eksempel muligheten til å disponere tiden i læringsarbeidet, både på skolen og hjemme. Det gjelder valg av lærestoff og læremateriell, arbeidsmåter og arbeidsbetingelser for øvrig. Medvirkningen på disse områdene må planlegges fra lærernes side, og den må vokse fram over tid. Utviklingen på dette feltet er en del av ansvars læringen for elevene.

Elevenes deltakelse i planleggingsarbeidet kan ordnes på forskjellige måter. I noen tilfeller vil det være naturlig å gjøre avtaler med elevene i samlet klasse, for eksempel gjennom klassemøter. I andre tilfeller kan det være tjenlig å la elevene drøfte seg fram til ordninger for arbeidet i mindre grupper. Det kan også være aktuelt å ta i bruk skriftlige arbeidsplaner for elevene, samlet for hele klassen, for grupper eller for enkeltelever. Slike arbeidsplaner kan gjelde for kortere eller lengre perioder, for eksempel plan for en dag, en uke eller mer. Planene gir muligheter til å tilpasse undervisningen til ulike behov i elevgruppen.

En viktig side ved arbeidsplanene er at de kan gi lærere og elever oversikt over det arbeidet som skal utføres. Brukt på rett måte kan de bidra til å skape helhet og sammenheng i undervisningen og hjelpe elevene til å gjøre ansvarlige valg. Gjennom ulike former for avtaler og arbeidsplaner i undervisningen kan elevene gradvis venns til å ta større ansvar for læringsoppgavene. Arbeidsplanene kan samtidig være grunnlag for lærernes veiledning av elevene.

Arbeidsplanen for elevene kan i mange tilfeller være et viktig bindeledd mellom skolen og hjemmet ved at den gir oversikt over og muligheter til innsyn i arbeidsoppgavene for alle parter.

Estetiske uttrykksformer og skapende virksomhet

Estetiske inntrykk og opplevelser og ulike former for skapende virksomhet må være en naturlig del av undervisningen. At enkelte fag helt eller delvis er viet estetisk opplæring og oppdragelse, skal ikke forstås slik at ansvaret for dette området utelukkende er tillagt disse fagene.

Gjennom arrangementer på skolen og gjennom studiebesøk o.l. bør forholdene legges til rette for at elevene kan komme i kontakt med kunstneriske kulturverdier og arbeider i nåtid og fortid. Det kan være aktuelt å ordne med utstillinger av elevenes egne arbeider, barnearbeider fra andre steder, utvalg av bildende kunst, brukskunst m.v. Elevene bør være medansvarlige for montering og tilrettelegging. Det bør også ordnes med besøk på skolen av musikere, skuespillere, diktere, bildende kunstnere eller andre som kan bidra til å utdype kjennskapet til kunst og

kultur. Der det er mulig, bør elevene også i skolens regi besøke teatre, konserter, utstillinger, samlinger o.l. Ved alle slike arrangementer er det viktig å forberede elevene og arbeide for at utbyttet kan bli så rikt som mulig under gjennomføringen og etterarbeidet.

Gjennom hele skoletiden må det gis plass til å samle elevene om opplesning av litteratur, sang og musikk, samtale om billedlige uttrykksformer, naturopplevelser, drama, dukketeater o.l. Innhold og form må variere med elevenes alder og forutsetninger. Elevene må stimuleres til aktivt skapende virksomhet, og i stadig større grad få ansvar for utvelgelse, tilrettelegging og framføring. Det må legges vekt på å utvikle elevenes sans for kvalitet i innhold og uttrykksform.

Drama som uttrykksform og arbeidsmåte gir næring til følelser, fantasi og vilje, og oppmuntrer til skapende aktivitet. Drama egner seg godt til å fremme samarbeid mellom elevene, det kan skape trygghet og selvtillit hos elever med hemninger og kan virke engasjerende og frigjørende på alle elever.

Rollespill og rollelek kan gi barn og unge innsikt i tenkte situasjoner og i situasjoner de vanligvis ikke møter. Lærerne bør være oppmerksom på og utnytte de muligheter som både drama og rollespill kan gi for opplevelse, aktualisering og utdypning av lærestoffet.

Ekskursjoner og feltarbeid

Ekskursjoner og feltarbeid er nødvendige deler av en undervisning som har som mål å gjøre læringen konkret. Samtidig er det arbeidsformer som bidrar til å bryte opp klasseromsaktivitetene og skape variasjon i undervisningen.

Ekskursjoner og feltarbeid forutsetter både for- og etterarbeid som bidrar til å skape sammenheng i undervisningen. I tverrfaglige opplegg, prosjektarbeid eller emneopplegg er det ofte naturlig med slike arbeidsformer.

Både under planleggingen og utføringen av arbeidsoppgavene må elevenes egne erfaringer og kunnskaper tas i bruk, og elevene må få medansvar for oppgavene. Personer med kjennskap til de aktuelle ekskursjonsstedene og emneområdene bør dras inn i arbeidet der det er mulig. Eldre mennesker med god lokalkunnskap vil ofte være verdifulle ressurspersoner i slike sammenhenger.

Fornminner, museer, utstillinger, institusjoner, biotoper o.l. har tradisjon som ekskursjonsmål. Det er en oppgave for den enkelte skole og for kommunen, blant annet gjennom interkommunalt samarbeid, å utarbeide oversikter over aktuelle ekskursjonssteder og hvilke emner de kan knyttes til. Skolens nærmiljø danner det første og mest nærliggende området for feltarbeid. Jf. kapittel 14, Praktisk, sosialt og kulturelt arbeid.

Leirskole

Leirskole er en arbeidsform som gir spesielle muligheter til å utvide elevenes erfaringer gjennom nye samværsformer og kontakt med nye miljøer. Fritid, undervisning, kameratskap, hygge og arbeid kan smelte sammen i en naturlig helhet og et fellesskap mellom lærere og elever.

Leirskoleoppholdet gir ofte utfordringer og utfoldelsesmuligheter som bidrar til

å utvikle det sosiale klimaet i klassen. Det er derfor viktig at alle elevene i klassen kan delta sammen med klassestyreren.

Et ideelt leirskoleopphold bør omfatte minst tre-fire overnattinger. Varigheten må bestemmes av pedagogiske, praktiske og økonomiske forhold. Elevene må få være med på minst ett leirskoleopphold i løpet av årene i grunnskolen.

Grunnlaget for et vellykket leirskoleopphold er grundig planlegging. De praktiske sidene ved oppholdet må planlegges i god tid i forveien. Både elever og foreldre bør være med på planleggingen. I etterarbeidet må erfaringer og kunnskaper fra oppholdet utnyttes best mulig.

Leirskoleoppholdet kan legges til faste leirskolesteder med pedagogisk leder, lærer eller instruktør, og med opplæringstilbud som tar utgangspunkt i spesielle naturforhold og muligheter på stedet. Klassestyreren må samarbeide med leirskolestedet, slik at opplegget kan utfylle klassens arbeid ellers.

Når foreldre og skolemyndigheter gir sitt samtykke, kan leirskoleopphold også legges til steder der klassestyreren, eventuelt andre lærere, tar ansvaret for det pedagogiske opplegget. En slik form for leirskole gir større frihet til å planlegge leirskoleaktiviteten i samsvar med klassens arbeidsopplegg ellers. Slike opplegg krever grundig forarbeid. Det gir gode muligheter til samarbeid mellom lærere, elever og foreldre.

Læremidler

Læremidlene har avgjørende betydning for læringsarbeidet. Det gjelder ikke bare selve utvalget av læremidler og deres anvendelsesmuligheter. Det gjelder like mye bruksorganiseringen og plasseringen av læremidlene i skolens undervisningsarealer.

Med læremidler mener vi her alt det utstyr og materiell som lærere og elever trenger til undervisningen og læringsarbeidet. Det gjelder ulike typer verktøy og øvingsutstyr, framstillings- og forbruksmateriell, lærebøker og annen litteratur, hjelpemidler til framvisning og informasjonssøking m.v.

Valg av læremateriell må gjennomtenkes med sikte på å skape variert undervisning og gi alle elever tilpasset opplæring. Elever med særlige opplæringsbehov har krav på hjelpemidler som er nødvendige for dem i skolearbeidet.

Anskaffelse av ferdigprodusert læremateriell og utvikling av læremidler med lokalt tilsnitt i den enkelte skole eller kommune bør inngå i en samlet plan for styrking av læringsmiljøet for elevene. Utnyttelsen av læremidlene må ses i sammenheng med hvordan elevgruppene og elevenes arbeid er organisert.

Krav til læremidler

Læremidlene skal gjøre det lettere for elevene å tilegne seg kunnskaper og ferdigheter, og de skal være med på å motivere, engasjere og aktivisere elevene i skolearbeidet. De må appellere til ulike interesser hos elevene og kunne tilpasses ulike måter å arbeide på. Læremidlene må være tilrettelagt slik at de gir elevene muligheter til å arbeide alene og sammen med andre.

Alle læremidler, også de som blir utviklet lokalt, og alle typer tilleggslitteratur som blir tatt i bruk i skolen, må være underlagt bestemte innholdsmessige krav. De overordnede mål for skolen, kriteriene for valg av lærestoff, og mål og innhold

for det enkelte fag må være bestemmende for valget av læremidler. En må passe på at faglige, pedagogiske og språklige krav blir ivaretatt. Læremidlene skal også bidra til å fremme likestilling mellom kjønnene.

Trykte læremidler bør være oversiktlige, tiltalende og praktiske i bruk. Elevene bør lett kunne finne fram til nødvendige forklaringer, instruksjoner og oppgaver.

Elevene skal lære å hente informasjon fra flere kilder. De må lære å se at informasjon om samme forhold kan stamme fra forskjellige fagområder. Lærebøker bør kunne bygges opp på tverrfaglig basis, og slik at de kan brukes sammen med ulike typer medier. Læremidlene må gi rom for arbeid med lokalt lærestoff.

Læremidler som skal brukes i praktiske og estetiske fag, må gi rom for fantasi og skapertrang og stimulere utviklingen av praktiske ferdigheter.

Bruk av data- og medieteknologi som hjelpemiddel i undervisningen

Data- og medieteknologien gir grunnlag for å utvikle en rekke lære- og hjelpemidler. Denne teknologien er blant annet egnet til å skape oversikt over, systematisere, forenkle og konkretisere lærestoffet, og lette læringsarbeidet for elevene. Datateknologien byr også på mange muligheter i forhold til å visualisere lærestoff og simulere situasjoner. Pedagogisk programvare vil være tilgjengelig til bruk i de fleste fag og vil være laget ut fra det formål å arbeide med et spesielt tema i et spesielt fag. Programsystemer som for eksempel tekstbehandling og regneark kan være gode pedagogiske hjelpemidler.

Et tekstbehandlingsprogram kan være til hjelp for elevene i ulike deler av skriveprosessen. Det kan nyttes som notatblokk og som redskap i redigering, formgivning og lagring av tekst. Dette hjelpemidlet kan også nyttes når elevene skal gjøre seg kjent med ulike skriftlige medier, for eksempel avis, og selv lage klasse- eller skoleavis.

Datateknologien kan også være et nyttig hjelpemiddel for elever med visse typer funksjonshemninger. Gode pedagogiske programmer er en forutsetning for å kunne utnytte de læringsmulighetene som data- og medieteknologien byr på.

Undervisning ved hjelp av data- og medieteknologi innebærer i de fleste tilfeller at elevene får kjennskap til hjelpemidlenes oppbygning og virkemåte. Elevene må også lære om hvordan og på hvilke områder teknologien kan brukes, og om hvilke virkninger den har. Anskaffelse av data- og medieteknologisk utstyr og programvare må skje ut fra pedagogiske vurderinger.

Skolebiblioteket

Skolebiblioteket omfatter alle typer lærebøker, medier og materiell som brukes i læringsarbeidet, og skjønnlitteratur og faglitteratur til studiearbeid og fritidslesning. Også faglitteratur som lærerne trenger for å planlegge undervisningen sin, er en del av biblioteket. Til skolebiblioteket hører dessuten utstyr som er nødvendig for å bruke læremidlene.

Skolebiblioteket har en sentral pedagogisk funksjon i skolens virksomhet. Skolebiblioteket har samtidig et allmennkulturelt formål gjennom formidling og utlån. Biblioteket må ta sikte på å stimulere elevenes fritidslesning og leseglede, gi veiledning om bokvalg og bidra til å skape interesse for og gi kjennskap til norsk og internasjonal skriftkultur.

Et viktig prinsipp ved organiseringen av læremidlene må være at de, så langt det er mulig, er plassert der det er mest bruk for dem, slik at disse ressursene blir aktivt og fleksibelt utnyttet. Det vil si at en må vurdere hvilket materiell som bør

plasseres i et sentralt bibliotek, og hvilket som bør plasseres i nærheten av eller i selve klassearealene. Bruksbehovet og skolens aktuelle materialtilfang og ressurs-situasjon avgjør hvor langt en kan gå i desentralisert plassering. Hvordan skolebygningene er utformet, vil også virke inn på mulighetene for desentralisert plassering av samlingene.

Det bør finnes henvisninger til ulike typer informasjon om de emnene elevene arbeider med. Elevene må læres opp til å bruke biblioteket.

Lærerbiblioteket må inneholde litteratur som gir lærerne mulighet til å holde seg orientert om aktuelle bestemmelser og utredninger om skolens virksomhet, og om faglige, pedagogiske og fagmetodiske spørsmål. Biblioteket må kunne gi dem hjelp til å planlegge undervisningen.

Skolebiblioteket må sikres tilknytning til det nasjonale biblioteksystemet gjennom det lokale folkebiblioteket. Det er en fordel om skolebiblioteket systematiserer sine samlinger etter samme system som folke- og fylkesbibliotekene.

Der det er hensiktsmessig, må skolene kunne organisere noe av skolebibliotek-tjenesten som fellestjeneste for en gruppe av skoler eller samlet for alle skolene i kommunen. Skolene bør samarbeide med folke- og fylkesbibliotekene for å skape et samordnet bibliotektilbud for alle barn og unge, og sørge for at de ressursene det her er tale om, er lett tilgjengelige for elevene.

Arbeidet med å bygge opp og organisere skolebiblioteket må være en prioritert oppgave i skolen. En målrettet og strukturert virksomhet på dette feltet er en forutsetning for at de økonomiske rammene blir godt utnyttet, og for at en kan planlegge og gjennomføre en allsidig og tilpasset undervisning.

Ansvar for skolebiblioteket må være klart definert ved den enkelte skole.

Skoleanlegget

Skoleanlegget, dvs. bygninger og uteområder, er den fysiske rammen for den pedagogiske virksomheten. Det er et pedagogisk redskap som skal tjene flere formål. Utformingen må gjennomtenkes ut fra en samlet bruksplan for anlegget. Skolebygningene skal også kunne brukes til formål utenom skoletiden, og de bør derfor være utformet med tanke på flerbruk og sambruk.

Skolebygningene må være lagt til rette for opplæring som skal være tilpasset ulike behov og forutsetninger hos elevene. Det må være mulighet til varierte samværs- og arbeidsformer og ulike elevgrupperinger. Skoleanlegget som helhet skal gi tilfredsstillende muligheter til læring, lek og utfoldelse, praktisk og kulturell virksomhet. Det skal imøtekomme elevenes behov for fysisk trening og utvikling.

Både skolebygget og uteområdene har en viktig trivselsskapende funksjon. Derfor må en legge vekt på å gjøre anlegget bruksvennlig og estetisk tiltalende. Inventar og utsmykning av bygningene bør planlegges, utformes og holdes ved like med sikte på å vekke og utvikle elevenes sans for harmoni og kvalitet. Dette er et arbeid som elevene bør delta aktivt i. Stell og fornyelse av skoleanlegget kan være en arbeidsoppgave som er med på å samle foreldre, elever og lærere i et felles, miljøskapende arbeid. Dette vil også styrke elevenes følelse av medansvar for skolen.

Behovet for allsidige og vekslende arbeidsformer gjør at det kan bli nødvendig å

bygge om og utbedre både skolebygninger og uteanlegg. Ideer til slik ombygging kan hentes blant annet fra skoler med planløsninger som i praksis har vist seg å fungere godt.

Skolegården bør utformes med sikte på å være et stimulerende sted for rekreasjon og lek for elevene. De nære omgivelsene til skolen kan anvendes til ulike undervisningsformål, for eksempel til naturfagundervisning, feltarbeid og orientering. Skolegården og de nære omgivelsene er en del av læringsmiljøet for elevene.

Gjennom samarbeid kan skolens personale gi hverandre støtte og hjelp til å planlegge undervisningen og i arbeidet med elevene. Det krever vilje og åpenhet å finne fram til løsninger som flere kan samles om, og som er av betydning for fellesskapet.

Det er en styrke for arbeidet i den enkelte skole og for utviklingen av skolemiljøet om skolens personale finner fram til gode samarbeidsformer. Gjennom dette kan lærerne vise elevene hvor viktig det er å samarbeide. Samarbeidet er også nødvendig for å kunne bruke de menneskelige og økonomisk-materielle ressursene på en god måte. Samarbeidet må sikte mot å klargjøre arbeids- og ansvarsfordelingen når det gjelder undervisningsoppgavene, og å finne fram til rutiner for planlegging som kan tjene arbeidet. Godt lærersamarbeid er en hjelp til å kunne utføre de mange og krevende arbeidsoppgavene i skolen.

Helhet og sammenheng i undervisningen

Klargjøring av målet for og innholdet av det pedagogiske arbeidet i skolen er en felles oppgave for alle lærerne og skolens ledelse. Det er en prosess som foregår på ulike plan, fra den enkelte lærers planlegging av sin undervisning, til gjennomtenking av oppgaver på tvers av fag og klasser og for skolen som helhet. Planleggingen må ta sikte på å styrke elevenes opplevelse av å tilhøre et fellesskap, både i den enkelte klasse og på tvers av klasser og klassetrinn. Den må gi elevene hjelp til å se helhet og sammenheng i det lærestoffet de skal arbeide med, og den må gi grunnlag for meningsfulle arbeidssituasjoner.

Det er vesentlig at planleggingen bygger på drøftinger og en felles forståelse av undervisningsoppgavene. Drøftingene må omfatte virkemidler og tiltak, ressursdisponering og prioriteringer. Åpen drøfting av oppgavene vil være med på å gi planleggingsarbeidet den nødvendige brede forankring, og skape et felles arbeidsgrunnlag for alle.

Utbyggingen av et pedagogisk tilbud til seksåringer gir mulighet for et nærmere

samarbeid mellom barnehage og skole. Det vil bli aktuelt å utvikle samarbeidsrutiner som kan sikre helhet og sammenheng i det pedagogiske tilbudet ved overgangen til skole.

Sammenheng i skolegangen

Skolen må vise særlig omtanke for å bevare sammenhengen i skolegangen for den enkelte elev. Elever som flytter fra en skole til en annen, og som får nye klassekamerater og nye lærere, må få hjelp til å komme godt i gang i den nye skolesituasjonen. Oppgave over gjennomgått lærestoff må følge med til den nye skolen. God kontakt og nært samarbeid mellom lærere, elever og foreldre kan i slike tilfeller gjøre overgangen lettere.

Overgangen fra barnetrinn til ungdomstrinn kan være en utfordrende situasjon. Å skifte skole kan være en positiv stimulans for mange elever, ved at de blir stilt overfor nye forventninger og krav både fra foreldre, lærere og seg selv. For andre kan skiftet skape vansker.

God informasjon mellom barnetrinnet og ungdomstrinnet og mellom skolen og hjemmet gjør overgangen lettere. Overgangen bør forberedes i samarbeid mellom lærerne på barnetrinnet og ungdomstrinnet. Lærerne på ungdomstrinnet må bli informert om det arbeidet som er gjort på barnetrinnet, og om hvilke arbeidsmåter og organiseringsformer som har vært brukt. Overgangen kan også gjøres lettere ved at sjetteklassingene får anledning til å bli kjent med den nye skolen før skoleåret begynner. Lærerne på barnetrinnet må også, i samarbeid med foreldrene og elevene selv, formidle informasjon om særlige tiltak som er nødvendige, og om spesielle hensyn som må tas til enkelte elever.

Grunnskolen har ansvar for at elevene får informasjon om videre utdanningsveier og yrkesmuligheter. Elevene må derfor få hjelp til å orientere seg i aktuelle tilbud på hjemstedet, i kommunen eller andre steder. Det må søkes kontakt med nærliggende videregående skoler, som må få informasjon om arbeidsmåter som har vært i bruk, og om innholdet i undervisningen på ungdomstrinnet. Grunnskolen har et spesielt ansvar for å gi informasjon om elever som har særlige opplæringsbehov.

Ressursdisponering

Lærerkollegiet ved den enkelte skole må drøfte hvordan de menneskelige og materielle ressursene skal brukes i undervisningen.

Alle enkeltpersoner og grupper i skolens voksne miljø er viktige ressurser i læringsarbeidet. Den pedagogisk-psykologiske tjenesten, den pedagogiske veiledningstjenesten, foreldre og eldre i nærmiljøet, ulike grupper i arbeidslivet og lokalmiljøet er også ressurser i skolens arbeid.

De materielle ressursene er i første rekke knyttet til de økonomiske rammer, og til skolens fysiske og materielle utrustning. Disse ressursene har avgjørende betydning for hvordan lærerne og personalet ellers kan få brukt sine evner, erfaringer og kunnskaper i undervisningen. Det er derfor svært viktig at lærerne og ledelsen ved den enkelte skole tar seg nødvendig tid til å gjennomdrøfte rammetimetallet og disponeringen av det, konverteringstimer, timetall for pedagogiske og sosialpedagogiske styrkingstiltak, tilleggsressurser til elever med særlige behov og den 38. skoleuken.

God utnyttelse av rom- og arealressurser, læremidler og bibliotek, inventar og utstyr, læringsressurser i nærmiljø og lokalsamfunn forutsetter på tilsvarende måte en gjennomtenkt planlegging fra hele personalets side.

Manglende kunnskaper om og innsikt i, eller uenighet om, disponeringen av ressursene i skolen kan danne grunnlag for utilfredshet og konflikter i lærerkollegiet. Det er derfor viktig at en legger vekt på åpenhet omkring ressursbruk, og at hele skolens personale, så langt råd er, kan være enig om hvordan ressursene skal disponeres.

Timeplanen

Det er mange hensyn å ta når en skal fastlegge elevenes og lærernes timeplaner. Her må en blant annet gjennomtenke bruken av tilgjengelige timeressurser, muligheter til å utnytte ulike arbeidsarealer og spesialrom, lærernes bakgrunn, valgfagtilbud og tid til lærersamarbeid.

Et overordnet prinsipp ved timeplanleggingen er ønsket om å skape helhet i undervisningen for elevene. Timeplanen skal være et tjenlig redskap for å gi elevene allsidig og variert opplæring. Den bør gi muligheter til tverrfaglig arbeid, til sammenhengende arbeidsperioder og til grupperinger på tvers av årstrinnene i de tilfellene der det er ønske om det.

Lærerkollegiet må vurdere hvor mye det på administrativt hold er nødvendig å fastlegge av enkelttimer på timeplanen til den enkelte klasse eller gruppe. Den enkelte lærer eller lærergruppe må kunne få frihet til selv å bestemme timeplanen sin innenfor gitte rammer. En delvis åpen timeplan gir mulighet til fleksibel utnyttelse av timerammene til det enkelte fag, bruk av varierte undervisningsformer og mer utstrakt lærersamarbeid. En slik ordning passer godt for lærergrupper som deler undervisningen i de fleste fagene i en klasse eller elevgruppe, og som selv ønsker å disponere timene ut fra egne undervisningsplaner.

Timeplanen er et viktig redskap for å få samarbeidet mellom lærerne inn i faste former. Så langt det er mulig, må en avsette felles tid til samråding og samarbeid for de lærerne som har behov for det, og for alle lærerne samlet. Behovet for og muligheten til å utnytte slik fellestid kan variere fra lærergruppe til lærergruppe. Det vesentlige er at det blir avsatt tilstrekkelig fellestid til å treffe nødvendige beslutninger, fordele arbeidsoppgaver, oppsummere og vurdere resultater.

Ønsker en å samle hele lærerkollegiet til felles planleggingstid i løpet av skoledagen, kan en løsning være å samles før elevene kommer til skolen om morgenen, eller etter at skoledagen er slutt. En annen mulighet kan være å legge samarbeidstimen som midttime. En timeplan som legges opp i arbeidsøkter med forskjellig lengde, kan åpne for ulike løsninger.

Samarbeidsformer

Samarbeid mellom to eller flere lærere kan berike den undervisningen elevene får. Samarbeidet vil også være en styrke for planleggingen av arbeidet på lengre sikt, gjennom årsplaner, halvårs-, uke- eller periodeplaner. Detaljplanleggingen gjøres av den enkelte lærer.

Godt utbygd samarbeid i lærergrupper kan virke som en støtte for vikarer. Gjennomtenkte arbeidsplaner for elevene kan dessuten virke stabiliserende på den undervisningen vikarene gir.

Samarbeid om undervisningsoppgavene kan organiseres på ulike måter. Den enkleste samarbeidsformen er at to lærere samarbeider om undervisningen i en klasse, fordeler oppgaver mellom seg og gir hjelp og veiledning til grupper av elever, enkeltelever eller samlet klasse etter behov. Denne samarbeidsformen gir lærerne anledning til å fordele undervisningsansvaret mellom seg, slik at den enkeltes faglige og personlige ressurser kommer til sin rett.

Samarbeidet mellom lærerne kan utvides til å omfatte større arbeidsenheter enn klassen. Det kan omfatte ett eller flere fag. Det må kunne opprettes samarbeidsgrupper med ulike funksjoner og arbeidsoppgaver ut fra behov og forutsetninger ved den enkelte skole.

Ved valg av samarbeidsmodell er det likevel et viktig prinsipp at elevene får færrest mulig lærere å forholde seg til. Det er særlig viktig på ungdomstrinnet, der faglærersystemet er mest utbredt. Det er også ønskelig å finne fram til ordninger som kan skape oversiktlige samarbeidsforhold for lærerne, og som er enkle å administrere.

Arbeidet bør organiseres med utgangspunkt i lærergrupper som deler ansvaret for undervisningen av en klasse eller storklasse. Samarbeidsordningene må ta sikte på en rimelig fordeling av arbeidsbyrdene.

Ved undervisning av elever med særlige opplæringsbehov er det nødvendig med et nært samarbeid mellom klassestyreren og spesiallæreren. I noen tilfeller kan elever med sammensatte lærevansker også trenge hjelp fra flere andre sakkyndige. Det er viktig å vurdere om noe av denne hjelpen kan gis gjennom samarbeid mellom de ulike fagpersonene, slik at den enkelte elev ikke får for mange voksne å forholde seg til.

Klassestyreransvaret

Når flere lærere arbeider samtidig i en gruppe eller samarbeider om undervisningen i to klasser, vil elevene få kontakt med flere voksne. Det kan virke positivt, men det må hele tiden være klart hvem som har klassestyreransvaret, slik at både lærere og elever vet hvem de har å forholde seg til.

I samarbeid med de andre lærerne skal klassestyreren planlegge og samordne undervisningen for den klassen eller gruppen han har ansvaret for. Han skal holde god kontakt med de foresatte og blant annet arrangere foreldremøter og konferanser i samråd med klassekontaktene og lærerne i klassen. Klassestyreren har også ansvar for å planlegge og følge opp arbeidet med elever som har særlige opplæringsbehov.

Arbeidsplan for skolen

Den enkelte skole bør hvert år avsette tid til å utarbeide en arbeidsplan for skolens virksomhet. En arbeidsplan forteller om prioriterte mål og oppgaver og gir retningslinjer for arbeidet. En slik plan kan være et tjenlig redskap både for den daglige virksomheten og for de mer langsiktige samarbeids- og planleggingsoppgavene i skolen. Utformingen og vektleggingen av arbeidsoppgavene i planen kan variere fra år til år og fra skole til skole, alt etter ønsker, behov og forutsetninger.

Planene bør være retningsgivende for arbeidet, og de kan fungere som utviklingsprogram for skolen. Gjennom arbeidsplanen kan skolens personale ta stilling til utviklingsoppgaver og planleggingsbehov. Det kan være arbeid i tilknytning til utvikling av læringsmiljøet, samspill og samarbeid i skolemiljøet, samarbeid mellom skole og hjem, lokalt læreplanarbeid, skoloring og etterutdanning av personalet m.v.

Arbeidsplanen danner grunnlag for det langsiktige planleggingsarbeidet. Det må legges vekt på å skape sammenheng og progresjon i planene fra det ene året til det andre. Grunnlaget for utviklingen av arbeidsplanene blir lagt i en løpende vurdering av skolens virksomhet og gjennom drøftinger av langsiktige mål. Rektor har ansvaret for å samordne dette planleggingsarbeidet og legge til rette de praktiske mulighetene for samarbeid og planlegging.

Lokalt læreplanarbeid

Mønsterplanen er en retningsgivende rammeplan som forutsetter at den enkelte skole bearbeider, utfyller og konkretiserer det angitte lærestoffet. Det lokale læreplanarbeidet består i å utvikle nærmere spesifiserte fag- og emneplaner for undervisningen, på grunnlag av de forpliktende rammer som er gitt gjennom de oppførte hovedemner og delemner, og med utgangspunkt i fordelingen av lærestoffet i treårsperioder og de veiledende årsplaner i tilleggshefter for fagene norsk, matematikk og engelsk.

Til det lokale læreplanarbeidet hører arbeidet med å utvikle årsplaner for undervisningen innenfor ett fag eller for flere fag samlet til en helhet. Her tar en hensyn til elevenes læreforutsetninger, lærestoff med tilknytning til lokalsamfunnet og annet aktuelt lærestoff. Sammenhengen mellom lærestoff og arbeidsformer må vies spesiell oppmerksomhet.

Det lokale læreplanarbeidet kan også gå ut på å utvikle lokalorienterte emneplaner innenfor deler av ett eller flere fag. En plan for norskopplæringen med vekt på lokal litteratur, folkeminne og dialekter, vil for eksempel være en del av det lokale læreplanarbeidet. En emneplan som angir rammene for lokalhistoriske studier, hører med under slikt arbeid. Det samme gjør planer som gir elevene kunnskap om arbeidslivet på hjemstedet, kirke og menighet i lokalmiljøet, aktuelle lag og organisasjoner og kulturinstitusjoner. Planer for bruk av nærmiljøet inngår i det lokale læreplanarbeidet.

Dette planarbeidet kan også tjene lokalsamfunnet ved at skolen skaper bevissthet hos elevene om viktige kulturtradisjoner, og ved at lærere og elever bidrar til å belyse oppgaver i lokalmiljøet.

De lokale læreplanene er bindeledd mellom mønsterplanen og undervisningsplanene til den enkelte lærer eller gruppe av lærere. Planene bør angi rammene for undervisningen, gi lærerne hjelp til å planlegge undervisningen og gi rom for aktuelle behov i læringsarbeidet. Utviklingen av konkret undervisningsmateriell i det enkelte fag kan være en følge av det lokale læreplanarbeidet, men er ikke en del av det.

De kommunale skolemyndighetene har flere funksjoner i det lokale læreplanarbeidet. Skolestyret må legge forholdene til rette for arbeidet. Det vil være naturlig med faste møter mellom skolesjefen og rektorene for å drøfte læreplanarbeidet, og

den pedagogiske veiledningstjenesten må samarbeide med skolene og fange opp behov derfra. Tjenesten kan peke på muligheter og aktuelle kilder til informasjon og utarbeide planer som flere skoler kan ha nytte av. Den må formidle erfaringer med lokalt læreplanarbeid mellom skolene og hjelpe skolene til å få kontakt med aktuelle instanser, organisasjoner og enkeltpersoner i lokalmiljøet. Foreldrene må få god informasjon om det lokale læreplanarbeidet. I enkelte tilfeller kan foreldrerepresentanter yte verdifulle bidrag i dette arbeidet.

Hvorfor skal hjem og skole samarbeide?

Etter norsk lov er det foreldrene som har hovedansvaret for oppdragelsen og opplæringen av barna sine. Derfor må også foreldrene ha medansvar i skolen. Både gjennom uformell kontakt og gjennom samarbeidsorganene har de anledning til å øve innflytelse.

Målet for samarbeidet er uttrykt i grunnskoleloven paragraf 1 (jf. kapittel 1).

En forutsetning for å kunne nå målene er at det blir skapt gode vilkår for oppdragelse og opplæring i hjem, skole og nærmiljø. Godt samarbeid mellom hjem og skole er nødvendig for å skape et trygt, stabilt og utviklende skolemiljø.

Elevene må delta i dette samarbeidet som aktive, ansvarlige samarbeidspartnere, i samsvar med alder og modenhet. Dette vil blant annet gi dem praktisk erfaring i å innrette seg etter demokratiske spilleregler, og lære dem å samarbeide med andre mennesker av ulik alder, med ulik bakgrunn og ulike meninger og holdninger. De voksne må vise evne til samarbeid for at elevene skal kunne få disse positive erfaringene.

Det er viktig for barnas utvikling at de får bevisste holdninger og normer. Hjem og skole må ta opp til drøfting og samarbeide om formidlingen av holdninger og normer. Det forpliktende grunnlaget for samarbeidet finnes i lov, forskrifter og planer.

Det er skolen som har ansvaret for å ta det første initiativ til samarbeid med hjemmene. Begge parter trenger dette samarbeidet for

- * å utføre opplæringsoppgavene sine best mulig
- * å være medansvarlige oppdragerer
- * å få vite hvordan elevene opplever skolesituasjonen, og hvordan de har det utenfor skolen
- * å støtte hverandre i omsorgen for det enkelte barn

Samarbeidet mellom hjem og skole må være realistisk i forhold til praktiske muligheter og begrensninger hos alle parter. Konflikter og spenningsforhold må

ikke overses, men bli bearbejdet og forsøkt løst i fellesskap. Problemløsning er en del av samarbeidet.

Hvordan skal hjem og skole samarbeide?

Samarbeidet mellom hjem og skole bør innledes allerede før barnet begynner på skolen, ved at skolen gir informasjon til foreldrene om samarbeid på alle plan i skolen og om hva som er foreldrenes ansvar. Det er viktig at den enkelte føler medansvar, ikke bare for sitt eget barn, men for klassen og skolen som helhet. Alle foreldre har noe å bidra med når det gjelder å skape god klasseånd, men forholdene må legges til rette, først og fremst av skolen. Arbeidet må preges av gjensidig respekt i samarbeidsfellesskapet mellom partene.

Samarbeidet mellom hjem og skole foregår på fire forskjellige plan:

- * samarbeid om den enkelte elev
- * samarbeid om den enkelte klasse
- * samarbeid om skolen
- * samarbeid om nærmiljøet

Samarbeid om den enkelte elev

Samarbeidet om den enkelte elev vil stort sett skje gjennom samtaler mellom klassestyreren og foreldrene. Det kan være naturlig at eleven er til stede på konferansetimer. Formålet med slike samtaler er å hjelpe eleven både menneskelig og faglig med støtte, motivering og veiledning for det videre arbeidet.

Hjemmene må få vite at de opplysningene de gir, ikke vil bli brakt videre uten at foreldrene selv gir tillatelse til det. Skolen må ikke be om flere opplysninger enn det som er nødvendig.

Konferansetimer må legges til tidspunkt som gir de enkelte foreldre anledning til å møte fram, men som også tar hensyn til klassestyrerens arbeidssituasjon. Etter avtale med foreldrene kan konferanser også foregå i hjemmet. Foreldrene bør kunne henvende seg til læreren når de trenger det, i spesielle tilfeller også utenom konferansetimene. Skriftlige meldinger kan være et utgangspunkt for samtaler, men utelukkende skriftlig melding eller vurdering er en ufullstendig kontaktform. Jf. kapittel 10.

Samarbeid om klassen

Når en elev begynner på skolen, blir foreldrene automatisk samarbeidsparter i klassen, sammen med elevene og klassestyreren. Målet for dette samarbeidet er blant annet å støtte opp om et godt klassemiljø. Dette kan foreldrene gjøre ved

- * å gi barna positive holdninger til skolen og klassekameratene
- * å møte på klasseforeldremøter for å få innsikt i skolens arbeid, og ved å delta aktivt med egne meninger og forslag
- * å ta del i sosiale aktiviteter til beste for elevene
- * å ta spørsmål av felles interesse opp til diskusjon med de andre foresatte

Klassestyreren har hovedansvaret for klassen, men foreldrene har et medansvar - også når det gjelder å skape grunnlag for et godt læringsmiljø. Dette grunnlaget

avhenger blant annet av at elevene møter motiverte og opplagte. Kunnskap om elevenes behov i hjem, skole og nærmiljø kan være en forutsetning for de voksnes samarbeid for å skape et godt og positivt grunnlag for læring.

Samarbeidet kan også medvirke til å hindre at elever blir mobbet eller diskriminert, og føre til større forståelse og toleranse elevene imellom. Samarbeidet er særlig viktig for elever som trenger spesiell hjelp og støtte.

Informasjon til førsteklasingenes foreldre om barnas møte med skolen og foreldrenes ansvar i skolesamfunnet bør være en fellesoppgave for arbeidsutvalget i foreldrerådet, klassestyrerne i første klasse og rektor (jf. kapittel 10).

Når elevene skal flytte fra barnetrinnet til ungdomstrinnet, må både elevene og foreldrene bli grundig informert om den nye situasjonen, for at overgangen skal bli så lett som mulig. Også dette er en samarbeidsoppgave for elever, klassestyrer, rektor og arbeidsutvalget i foreldrerådet. Samarbeidet mellom hjem og skole må ikke trappes ned etter 6. klasse, men fortsette gjennom hele skoletiden.

I klasseforeldremøter kan klassestyreren gi foreldrene informasjon om fag, arbeidsmåter, lærebøker, valg av stoff, miljøet i klassen m.v. Her kan læreren få synspunkter på arbeidet i klassen, noe som kan være av betydning for arbeidsopplegget videre. Foreldrene kan ta opp spørsmål av felles interesse for hele klassen. Saker som gjelder hele skolen, kan også bli tatt opp i klasseforeldremøter. I slike tilfeller må foreldrerådets arbeidsutvalg bli informert om de synspunktene som er kommet fram.

Klassekontaktene samarbeider med klassestyreren om tilrettelegging av møter og møteopplegg og andre tiltak etter en plan som er skissert på klasseforeldremøtene. Det er viktig at møtene blir lagt slik til rette at det er lett for alle å komme til orde. Både foreldrene og klassestyreren må gjøre sitt for å få flest mulig til å møte. Det må sendes ut referat til orientering for dem som ikke var til stede, og til støtte for dem som deltok.

Klasseforeldremøter og andre fellestiltak har også det formål å gjøre elever, lærere og foreldre så godt kjent med hverandre at de føler seg som en gruppe med felles interesser og et viktig, samlende mål å arbeide mot: skolens og elevenes beste.

Samarbeid om skolen

Alle som er med i skolesamfunnet, har medansvar for det som går for seg der. Foreldrene bør delta aktivt i rådsorganene for å være med og skape en bedre skole. Men ettersom foreldrene ikke har daglig kontakt med skolens liv og virke, trenger de god informasjon fra skolen for å kunne fungere som de bør og skal. Å sørge for effektive rutiner for kontakt mellom hjem og skole blir en oppgave for skolens ledelse og for lærerne, men også for lokale, regionale og sentrale skolemyndigheter.

Samarbeid om nærmiljøet

I dagens samfunn har barna som regel liten kontakt med de voksnes yrkes- og arbeidssituasjon. Foreldrene representerer et rikt utvalg av yrker, og ved at foreldre og skole samarbeider, kan elevene få kunnskap om arbeidslivet i nærmiljøet.

Skoleanlegget bør utnyttes i den grad det er mulig, også etter skoletid. Hjemmene selv er en viktig del av nærmiljøet. Derfor er det positivt at barna kan bli kjent med andre hjem.

Mange elever er med i lag og organisasjoner i fritiden. Både skolen, de ulike lag og klubber og foreldrene er tjent med et nært og konstruktivt samarbeid.

I nærmiljøet finnes også ofte institusjoner som eldresenter, barnehager m.v., som i likhet med hjemmene har en viktig funksjon. Disse bør elevene bli kjent med. Jf. kapittel 2.

Hva skal hjem og skole samarbeide om?

Erfaringene viser at er samarbeidet først kommet i gang, er det ikke mangel på konkrete oppgaver å ta fatt på. Hjem og skole kan blant annet samarbeide om

- * leirskole
- * fritidsaktiviteter
- * plan mot mobbing
- * trafikktiltak
- * festlige sammenkomster
- * turer
- * foreldrebesøk i klassen
- * elevbesøk i hjemmene

Slike konkrete tiltak kan bidra til å skape gode samarbeidsformer og et godt skole- og klasse miljø.

Organisering av praktisk, sosialt og kulturelt arbeid er eksempel på et arbeidsområde der det også bør være mulig for foreldrene å engasjere seg.

Det er ikke mulig å gi en generell oppskrift på godt samarbeid. Til det er skolene og lokalmiljøene for ulike. Det er viktig at alle parter orienterer seg om det ansvar de har, og sammen utvikler samarbeidet i samsvar med bestemmelsene i lov og forskrifter.

Elevforskjeller og fellesskap

Førsteklassingene kommer til skolen med ulike erfaringsbakgrunn. Alle har erfaringer fra sitt eget hjemme- og lekemiljø. En del av barna bor slik til at de i liten grad har erfaringer fra aktiviteter sammen med andre barn. Noen barn har gått i barnehage og er vant til å delta i organiserte aktiviteter sammen med andre. Noen har deltatt i tilbud for seksåringer. Andre barn har hatt lekotektilbud eller fått andre former for spesialpedagogisk hjelp. En del førsteklassinger kommer fra andre språklige og kulturelle miljøer enn det norske. Innenfor elevflokkene er det stor spredning i evnemessige forutsetninger og personlige behov. Skolen blir stilt overfor utfordringen om å ta vare på dette mangfoldet og å legge til rette en interessevekkende skolegang for hvert enkelt barn.

Elevenes første møte med skolen er en viktig begivenhet. Den første tiden på skolen kan bidra til å bestemme både trivselen og utbyttet av skolegangen. Situasjonen krever omtanke og innsats fra skolens side: skolegangen må gjøres trygg og trivselskapende, spennende og stimulerende for alle.

For å skape et godt utviklings- og læringsmiljø må den første skoletiden organiseres slik at de nye elevene blir kjent og finner seg til rette på skolen. De må få oppleve at de er velkomne. Alle elevene må få oppgaver og utfordringer som er tilpasset deres evner og forutsetninger. Barn som begynner i samme klasse, må få rikelig anledning til å delta i felles aktiviteter og oppleve noe sammen. Det vil kunne danne grunnlag for en forpliktende gruppetilhørighet.

Barn møter skolen med forventninger om hva de skal få lære der. Det er viktig at skolen gir nybegynnerne arbeidsoppgaver som stimulerer den interesse og innsatsvilje barna har.

For å gjøre det lettere å gjennomføre god, elevtilpasset begynneropplæring, kan det være riktig å bruke en forholdsvis større del av rammetimetallet på første klassetrinn enn på de andre klassetrinnene. Erfaringer tyder på at slik bruk av ressurser også på lengre sikt er formålstjenlig og riktig.

En del skoler har høstet gode erfaringer med å la eldre elever få et særlig ansvar for å hjelpe nybegynnerne med å finne seg til rette på skolen. Slike tiltak kan ha

mange foreldre dersom de blir vel tilrettelagt. De skaper kontakt mellom eldre og yngre elever, er med på å skape trygghet for de yngste elevene og gir elever trening i å ta ansvar.

Samarbeid med hjemmene

Det innledende samarbeidet må ta sikte på å skape et godt og fortrolig kontaktforhold mellom hjemmet og skolen. Skolen må sørge for at foreldrene får utførlig informasjon om skolens virksomhet - om undervisningen, om praktiske ordninger, spesielle tiltak og arrangementer. Slik informasjon må bli gitt straks barna begynner på skolen. Foreldrene bør også få informasjon fra og kontakt med skolen før skolestart.

Gjennom samtaler med den enkelte elevs foresatte må klassestyreren ta imot opplysninger og synspunkter som foreldrene finner det nødvendig å meddele når barnet deres begynner på skolen. Skolen har ansvar for å gi alle barn som fyller sju år, et opplæringstilbud som passer for dem, uavhengig av den enkeltes evner og forutsetninger. Enkelte barn har særlige behov som vil kreve spesielle hensyn eller spesiell innsats fra skolens side. Det er viktig at skolen får opplysninger om slike forhold så tidlig som mulig. Foreldrene må på sin side få informasjon om de hjelpetilbud som finnes, og om hvem de kan kontakte om slike tilbud.

Informasjon til foreldre med barn i 1. klasse er også omtalt i kapittel 9, Samarbeid mellom hjem og skole.

Samarbeid med barnehagen

Dersom elevene har gått i barnehage, er barnehagepersonalet en samarbeidsgruppe for skolen. Kontakten mellom førskolelærere og lærere bør ordnes med tanke på å gi de to gruppene anledning til å utveksle erfaringer og synspunkter, og å drøfte spørsmål med sikte på å skape sammenheng mellom virksomheten i barnehagen og i skolen. Felles planlegging av tiltak for seksåringer og begynnerperioden i skolen kan være en del av dette samarbeidet. Den praktiske ordningen av slikt samarbeid må i så fall utformes lokalt, ut fra situasjonen i det enkelte tilfellet.

Utvidet samarbeid mellom skole og barnehage er ønskelig av flere grunner:

- * Arbeid i aldersblandede grupper kan videreføre gode pedagogiske ideer og erfaringer, både fra fådelte og udelte skoler og fra såkalt søskengruppeorganisering i barnehager.
- * Samarbeidet kan bidra til å skape sammenheng mellom de ulike tilbudene barna får i barnehage, skole og eventuelt fritidshjem.
- * Tiltakene kan stimulere til økt tverrfaglig og tverretattlig samarbeid, og kan på en naturlig måte bringe foreldrene aktivt inn i dette samarbeidet.

De mulighetene som finnes i lokalmiljøet, må utnyttes både når det gjelder praktisk organisering og valg av aktiviteter og samarbeidsformer. En forutsetning må være at tiltakene blir utformet slik at de gir utfoldelses- og utviklingsmuligheter for alle barn, også for barn som har særlige behov.

Samarbeid om særlige hjelpetiltak

Noen barn har fått spesialpedagogisk hjelp før skolealder. Slike hjelpetiltak har hjemmel i lov om grunnskolen, og gjennomføres til vanlig i samarbeid mellom den pedagogisk-psykologiske tjenesten, barnehagen og helsetjenesten (helsesøster, helsestasjon for mor og barn), eventuelt andre spesialinstitusjoner.

For å kunne gi disse elevene undervisningsopplegg som dekker deres behov, er det nødvendig at skolen og de instanser som har hatt ansvaret for de tidligere tiltakene, samarbeider. De som deltar i dette samarbeidet, må sørge for at skolen sikres nødvendig informasjon, og at informasjonen blir formidlet til de lærerne som skal arbeide med elevene. De må også drøfte praktisk organisering i skolen og eventuelle behov for særlige tiltak. I dette samarbeidet må barnas foreldre selvfølgelig være med, og de bør derfor delta i samtaler og drøftinger.

Formål med vurderingen

Skolens vurdering av elevene har flere formål. Vurderingen skal opplyse elevene om deres arbeid med de enkelte skolefagene utvikler seg tilfredsstillende. Signaler om hva som er riktig og hva som er galt, hva som er godt og hva som er dårlig, er et nødvendig korrektiv for læringsprosessen. Vurderingen skal gi elevene informasjon om deres framgang og i vid forstand tjene til veiledning og inspirasjon i deres arbeid og utvikling.

Skolens allmenne mål og målene for fagene skal være retningsgivende for vurderingen, slik som for skolens arbeid ellers. Læreren veiledning kommer derfor til å gi elevene informasjon om de mål skolen forsøker å nå. Det gjelder både det som er særlig verdifullt i faglig sammenheng, og de verdiene som skolen vil fremme mer generelt.

Vurderingen skal gi elevene opplysning om hvordan deres arbeid, kunnskaper og ferdigheter, oppførsel osv. blir vurdert i forhold til målene. Læreren må legge vekt på at disse opplysningene er til praktisk hjelp for elevene, både i det videre arbeidet med fagene og i deres personlige utvikling. Særlig når det gjelder arbeidet med fagene, bør elevene orienteres så presist og konkret som mulig om hvor kreftene bør settes inn.

Gjennom vurderingsarbeidet skaffer læreren seg en viktig del av grunnlaget for å vurdere og planlegge undervisningen. Dette er en del av selve fundamentet for tilpasset opplæring.

Den vurdering elevene får, er med på å forme deres holdninger til seg selv, til skolen og skolearbeidet. Vurderingsarbeidet skal vise elevene den framgang de har, og bidra til at de utvikler positiv selvfølelse og etter hvert en realistisk selvpoppfatning, og det skal bidra til å skape interesse for skolen og motivere elevene for videre arbeid og utvikling.

Vurderingsarbeidet gir læreren nødvendig grunnlag for informasjon til hjemmene og samtaler med foreldrene om hvordan det går med elevene på skolen. Foreldrene får på den måten grunnlag for selv å vurdere elevenes framgang og utvikling.

Hva bør vurderes?

Skolen må legge vekt på helhet og allsidighet i vurderingsarbeidet. Vurderingen av elevarbeidene bør ikke ensidig dreie seg om de kunnskaper og ferdigheter elevene tilegner seg. I sin veiledning bør læreren også si noe om hvordan elevene arbeider, hvor selvstendig de bruker stofftilfang og hjelpemidler i fagene, og hvor rasjonelt de går til verks når de skal løse oppgavene. I alminnelighet, men særlig i forbindelse med gruppearbeider og prosjektarbeider, er det viktig at læreren og elevene sammen drøfter og vurderer resultatene og arbeidsformene, oppgavefordeling, selvstendig arbeid og samarbeid, med tanke på å lære av erfaringene. Vurderingen virker tilbake på elevenes arbeid. For å lære elevene å arbeide planmessig, individuelt og i grupper, må skolen vise at den verdsetter slike arbeidsformer.

Skolens vurdering av elevenes orden og oppførsel må holdes skilt fra vurderingen av de rent faglige prestasjoner. Også i denne sammenheng må det tas hensyn til elevenes forutsetninger. Ved vurderingen av orden bør det legges vekt på hvor presise elevene er, om de leverer sine arbeider i ordentlig stand og til riktig tid, hvordan de behandler egne og andres eiendeler, skolesakene, skolebygningen og inventaret, om de holder det ryddig omkring seg o.l. Ved vurderingen av oppførsel bør det legges vekt på vennlighet, omtanke for andre, alminnelig høflig opptreden overfor medelever, lærere og andre i skolemiljøet o.l. Vurderingen bør foretas i samråd mellom de lærerne som kjenner elevene, og skal være avgrenset til å gjelde orden og oppførsel i skolesammenheng. I vurderingen av oppførsel må læreren vise varsomhet og respekt for elevenes personlige integritet.

Den løpende, uformelle vurderingsprosessen

Skal vurderingen være til hjelp og veiledning for elevene, må den følge det daglige arbeidet som en del av selve arbeids- og læringsprosessen. Læreren må ta initiativ og gi elevene informasjon og råd alt etter hvilket trinn i arbeidet de befinner seg på. Vurderingen blir da en løpende, uformell prosess som er preget av spørsmål og svar, drøftinger og kommentarer. Men vurderingen må ikke bli detaljstyring av elevenes arbeid. Elevene skal oppmuntres til selvstendighet og må kjenne seg frie til å bruke sine skapende evner og finne sine egne løsninger, sine egne tilnæringsmåter og sin personlige form, og til å søke råd og veiledning når de selv føler behov for det.

Når et større elevarbeid eller en arbeidsperiode er avsluttet, bør det komme en oppsummering der læreren tar for seg mål, opplegg, arbeidsformer og arbeidsinnsats, de ulike bidrag og resultater til samlet drøfting i klassen. Elevene skal delta ut fra sin modenhet, slik at de selv lærer å vurdere.

Informasjon til elever og foreldre

Vurderingen skal være saklig og konstruktiv. Læreren må være oppmerksom på at vurderingen bidrar til holdningsdannelse hos elevene. En større eller mindre grad av tilfredshet vil komme til uttrykk i lærerens mimikk, tonefall og valg av ord. Overfor elever med svake forutsetninger for arbeidet må læreren være spesielt

oppmerksom på behovene for varsomhet, råd og veiledning. Slike hensyn gjør seg særlig gjeldende også overfor elever med fremmed kulturbakgrunn.

Læreren skal fortelle elevene om resultatet av vurderingen i fortrolig samtale når det er nødvendig.

Læreren bør også gi skriftlige vurderinger av elevarbeider, i større grad etter hvert som elevene blir eldre.

Med høvelige mellomrom og når det ellers er behov for det, skal læreren invitere foreldrene til samtaler om hvordan det går med elevene på skolen. Siktemålet er gjensidig informasjon, råd og veiledning. Samtalene bør derfor legges inn i arbeidsperiodene, ikke bare ved slutten av dem. Samtalene bør legges opp som fellessamtaler når det er naturlig at elevene er med. Det skal være praksis at skolen tar initiativ til slike samtaler fra elevene begynner i første klasse, og at den holder denne kontaktformen ved like gjennom hele grunnskolen. Læreren må legge vekt på å skape et tillitsforhold til foreldrene, slik at de kan kjenne seg fri til å ta opp spørsmål de ønsker å drøfte, og til å ta initiativ til samtaler når de føler behov for det.

Sammen med invitasjonen til samtale kan det være formålstjenlig å gi foreldrene en kort skriftlig melding om emner læreren ønsker å ta opp. Skriftlig melding skal ellers brukes når læreren ikke får annen kontakt med foreldrene, eller når det er andre bestemte grunner til det. Meldingen må så klart som mulig opplyse om hvordan skolen ser på elevens arbeid og utvikling. Den bør ikke være bundet til et skjema.

Vurderingsformer

All vurdering innebærer sammenligning eller relatering. Det som skal vurderes, ses i forhold til noe. Det er vanlig å tale om tre former for relatering:

- 1 Det som skal vurderes, blir sett i forhold til elevenes forutsetninger (individrelatering).
- 2 Det som skal vurderes, blir sett i forhold til prestasjonene for en stor gruppe elever på samme klassetrinn (grupperelatering).
- 3 Det som skal vurderes, blir sett i forhold til oppsatte krav eller mål (målrelatering).

Den daglige, uformelle vurderingen læreren gir elevene, er vanligvis individrelatert og målrelatert. I uformell vurdering blir det lagt vekt på elevenes forutsetninger for å nærme seg målene.

I formell vurdering brukes grupperelatering og målrelatering. Karakteristisk for formell vurdering er at elevenes arbeid blir vurdert i forhold til visse felles normer og faglige krav.

Den vanligste måten å uttrykke formell vurdering på er karakterer. Bestemmelser om bruk av karakterer er gitt i reglement og forskrifter.

Formell og uformell vurdering må praktiseres slik at vurderingsformene utfyller hverandre og til sammen gir allsidig informasjon og veiledning. Tilpasset opplæring forutsetter at læreren setter mål og stiller forventninger som svarer til det den enkelte med rimelighet kan make. For enkelte elever kan formell vurdering føre til at de mister motet og arbeidslysten. I slike tilfeller må en være

særlig forsiktig ved bruken av en slik vurderingsform. Men for de fleste elevene vil formell vurdering kunne virke inspirerende og anspore til innsats.

Utvikling av gode vurderingsformer, informasjons- og samtaleopplegg er en oppgave som skolen bør arbeide aktivt med i samråd med hjemmene.

Hjelpemidler ved vurderingen

Den løpende daglige vurderingen av elevene vil i forholdsvis stor grad være basert på skjønn. Læreren må så vidt mulig gjøre systematiske observasjoner og ta notater til eget bruk, og på den måten arbeide for å gjøre sine egne vurderinger sikrere. Slike notater er også til støtte i samtaler med elever og foreldre, og ved utarbeiding av skriftlige meldinger.

På ungdomstrinnet må læreren være forberedt på å drøfte spørsmål som har sammenheng med elevenes standpunkt i de ulike fag, i samtaler med elever og foreldre. Læreren må derfor være kjent med de vanlige relateringsformene, sammenhengene mellom dem, hva som er karakteristisk for hver av dem, og bruken av dem i uformell og formell vurdering.

Det kjennskap læreren får til den enkelte elev gjennom det daglige arbeidet, gir betydelig støtte ved vurderingen av elevenes standpunkt i fagene. Likevel vil læreren etter hvert ha behov for å gi elevene prøver av forskjellig slag for å skaffe seg tilstrekkelig grunnlag både for vurdering av standpunkt og for å gi faglig veiledning. Det kan være prøver læreren utarbeider og bruker selv eller i samarbeid med kolleger, eller ferdig utformet, standardisert materiell som skolen får tilbud om, eller annet materiell som er tjenlig for formålet.

Enkelte prøver som er tilgjengelige for skolen, kan gi informasjon om hvor godt elevene behersker ulike ferdigheter eller deler av et fag, og hvor kreftene bør settes inn for at elevene skal få videre framgang. Andre har som formål å gi læreren informasjon til bruk ved formell vurdering.

Læreren må være oppmerksom på at standardiserte hjelpemidler skal brukes etter sin hensikt, og at de ikke kan nyttes for andre formål enn dem de er bestemt for. Hver for seg gir de begrenset informasjon. Læreren må se resultatene som supplement til elevenes andre arbeider, og på den måten bruke dem som støtte for sin egen vurdering.

Mål og retningslinjer

Lokalt utviklingsarbeid er arbeid i den enkelte skole eller kommune med sikte på å gjøre skolen bedre. Skolens mål og retningslinjer er utslagsgivende i arbeidet med det faglige fellesstoffet, som skal presenteres med tilnærmet samme innhold over hele landet, men er også retningsgivende for det lokale utviklingsarbeidet. Skolen står alltid overfor nye utfordringer på grunn av samfunnsmessig og faglig utvikling, og krav om forbedringer for at praksis skal nærme seg de overordnede mål. Lokal medbestemmelse forutsetter at alle parter i skolesamfunnet er med på å ta ansvar for hvordan skolen skal være, og ta initiativ og samarbeide om å utvikle skolen. Det gjelder foreldre og elever, lærere og skoleledere, skolesjefen og skolestyret med sin pedagogiske veiledningstjeneste.

Planlegging og valg av oppgaver

Planlegging er del av skolens arbeid med å omsette mønsterplanen i praksis i skolens hverdag. Når planene gjennomføres, må skolen vurdere hvor godt den fungerer. Denne vurderingen, som gjerne kalles skolevurdering, blir en vurdering av hvor godt skolen legger forholdene til rette for elevenes utvikling og læring. Vurderingen blir på denne måten en viktig del av grunnlaget for utviklingsarbeidet i skolen.

Det lokale utviklingsarbeidet er en omfattende oppgave som spenner over mange områder av skolens virksomhet. I forhold til dette vil ressursene være begrenset, både de økonomiske ressurser og den tid som står til rådighet. Det er derfor nødvendig å prioritere, sette seg konkrete mål og konsentrere seg om få oppgaver hvert år. Dette gjelder både tiltak som er begrenset til enkeltklasser og enkeltlærere, og større arbeider der hele skolen eller flere skoler og den pedagogiske veiledningstjenesten deltar.

Arbeidet med å prioritere og planlegge, gjennomføre og vurdere lokale utviklingstiltak er ikke en oppgave som kan løses en gang for alle, men en

vedvarende prosess. Hvert tiltak bør ta utgangspunkt i en plan, hvor en har vurdert framdrift, omfang, ressurser, deltakelse, ledelse av arbeidet m.v.

Noen oppgaver vil bare gjelde den enkelte skole eller deler av skolen, andre kan være samarbeidsprosjekter mellom to eller flere skoler. Den pedagogiske veiledningstjenesten bør lage en oversikt over utviklingsarbeidet ved skolene, og hjelpe til med å få i stand samarbeid der det er aktuelt. Veiledningstjenesten bør også ta initiativ og bistå med å utarbeide forslag om prioritetsområder for lokalt utviklingsarbeid. Det er naturlig at skolesjefen har faste møter med rektorene.

Utviklingstiltakene vil omfatte de oppgavene som skolen finner det mest påkrevd å arbeide med. Over en lengre periode vil skolen kunne ta for seg ulike deler av virksomheten etter hvert som arbeidskapasiteten tillater det. På den måten kan skolen se utviklingsarbeidet i lengre perspektiv. Dette vil også være til nytte som grunnlag for kommunal prioritering av utviklingstiltak.

Temaer for lokalt utviklingsarbeid

I prinsippet kan alle sider ved skolens virksomhet og skolens miljø være gjenstand for fornyelse. Det kan gjelde deler av det lokale læreplanarbeidet, organisering av skolen og av undervisningen, fag og fagområder, elevarbeidsmåter, elevvurdering og veiledning, skolens omsorgsoppgaver, skolens arbeidsmiljø osv. Noen oppgaver vil være kortsiktige og gjenstand for vurdering hvert år, andre kan være mer langsiktige.

Samarbeidet mellom skolen og lokalsamfunnet omfatter mange temaer for utviklingsarbeid. Samarbeid mellom hjem og skole, praktisk yrkesorientering og annen arbeidslivserfaring, elevenes deltakelse i sosial og kulturell virksomhet, samarbeid mellom skolen og andre kommunale etater er eksempler på slike samarbeidsoppgaver.

Hjelp til utviklingsland byr på rike muligheter når det gjelder pedagogisk utviklingsarbeid. Elevene må få engasjere seg i hjelpearbeidet, ikke bare lære om det. Slik innsats vil gi dem økt forståelse for problemene i den fattige verden.

Utviklingsarbeid, etterutdanning og veiledning

Det er et mål at den enkelte skole skal være i stand til å vurdere behovene for eget utviklingsarbeid, og å planlegge og gjennomføre tiltakene med egne krefter, eller i samarbeid med andre når det er aktuelt. For å kvalifisere personalet til dette må veiledning og etterutdanning betraktes som en del av utviklingsarbeidet. Dels er etterutdanningstiltak en forutsetning for å få utviklingsarbeid i gang, dels får lærerne en form for etterutdanning ved at de deltar i utviklingsarbeid og formidler resultater fra slikt arbeid. I tillegg til at skolen selv arbeider med å styrke sin kompetanse for fornyelse og utvikling, må det være anledning til å søke støtte utenfra. På lokalplanet har den kommunale veiledningstjenesten en viktig funksjon i denne sammenheng.

Organisering av lokalt utviklingsarbeid

Det er viktig at de enkelte utviklingsoppgavene skolen ønsker å arbeide med, blir organisert på best mulig måte. Små tiltak som læreren tar opp i klassen, lar seg som oftest gjennomføre uten at det trengs noe stort planleggingsarbeid. Men erfaring viser at god planlegging letter resten av arbeidet og gir bedre resultater. Jo flere som skal være med, desto mer nødvendig er det med en gjennomtenkt plan.

Alle som arbeider i skolen, kan ta initiativ til utviklingsarbeid. Når et tiltak skal organiseres, må de tiltaket gjelder, ha anledning til å delta. Ofte er det formålstjenlig at en liten gruppe får ansvar for planleggingen. Alle som er part i saken, bør være representert. Det kan være lærere, elever, foreldre, lokale foreninger, arbeidslivet, andre kommunale etater osv., alt etter tiltakets art og omfang.

Hvert tiltak skolen vil gjennomføre, kan da planlegges og ledes av en slik gruppe. Sammen med rektor kan gruppelederne utgjøre et forum som holder oversikt over framdriften av arbeidet og har ansvar for å legge fram forslag om skolens årlige utviklingsarbeid.

Rektor har et særskilt ansvar for å følge med i utviklingsarbeidet, for å ta initiativ og gi råd og veiledning. Som skolens pedagogiske og administrative leder må rektor se til at utviklingsarbeid blir drøftet i kollegiet, slik at alle kan delta i ideskaping og prioritering, og slik at flest mulig kommer aktivt med i utviklingen av skolen. Rektor skal også sørge for at saker som gjelder utviklingsarbeidet, blir behandlet i skolens samarbeidsorganer.

Skolestyret, kommunal veiledningstjeneste

Skolestyret må prioritere områder for pedagogisk utviklingsarbeid og vurdere hvordan tiltakene kan settes i verk. Prioriteringen må skje innenfor godkjente rammer og etter de ønsker og behov skolene har. De det angår, bør være representert i den videre planleggingen, gjennomføringen og vurderingen av arbeidet. Den pedagogiske veiledningstjenesten er en naturlig part i samarbeidet. Det gjelder særlig i større tiltak der hele skolen eller flere skoler er med. Den pedagogisk-psykologiske tjenesten er også en aktuell samarbeidspartner.

Den kommunale veiledningstjenesten skal hjelpe skolene med råd og veiledning når skolene ber om det. Den skal dessuten kunne formidle kontakt til, og selv ha kontakt med, instanser og institusjoner i regionen der kommunen eller enkeltskoler kan få bistand. Det gjelder først og fremst skoledirektørens veiledningstjeneste og lærerutdanningsinstitusjoner. Gjennom skoledirektørens veiledningstjeneste vil den kommunale veiledningstjenesten også ha forbindelse med de sentrale skolemyndighetene i saker som gjelder utviklingsarbeid.

Den kommunale pedagogiske veiledningstjenesten arbeider under skolesjefens ledelse. Ved siden av å gi eller formidle praktisk veiledning til skolene skal tjenesten arbeide med å prioritere, tilrettelegge og følge opp utviklingsarbeid og etterutdanningsvirksomhet i det kommunale skoleverket, og med å disponere kommunale ressurser til slike tiltak. Skolesjefen legger slike saker fram for skolestyret.

Fagplan- del

Minstetimetall

Timefordelingstabellen gjelder for fem dagers uke med undervisningstimer på 45 minutter. Med en uketime mener vi undervisningstime i uken i løpet av ett skoleår. Minstetimetallet angir det samlede uketimetallet for alle årstrinn.

Minstetimetallet på barnetrinnet (1.-6. klasse) er 138 uketimer. Av disse er 133 uketimer bundet minstetimetall. De andre 5 uketimene disponeres av skolestyret til ulike fag og aktiviteter. På barnetrinnet kan kommunestyret fastsette et timetall ut over minstetimetallet. Skolestyret - eller samarbeidsutvalget ved den enkelte skole etter delegering - har frihet til å disponere timene ut over det bundne minstetimetallet. Dette gjør det mulig å styrke begynneropplæringen og legge vekt på aktiviteter som imøtekommer lokale ønsker og behov. Det er en forutsetning at minst en tredel av disse timene skal brukes til praktiske og estetiske fag.

På ungdomstrinnet (7.-9. klasse) er minstetimetallet 90 uketimer, med 30 uketimer på hvert klassetrinn. I det 10. frivillige skoleåret er undervisningstiden inntil 30 uketimer.

Timefordeling for treårsperioder

Timefordelingen er ordnet i treårsperioder: 1.-3. klasse, 4.-6. klasse og 7.-9. klasse. Sammen med en tilsvarende ordning av lærestoffet tar dette sikte på å skape fleksibilitet og muligheter til lokal tilpasning. Timefordelingstabellen angir det samlede antall uketimer for hvert fag i løpet av hver treårsperiode. Dessuten angis det samlede antall uketimer for barnetrinnet (1.-6. klasse) totalt. Skolestyret - og eventuelt den enkelte skole etter delegering - beslutter hvordan timetallet for hver treårsperiode skal fordeles på det enkelte skoleår.

Det timetallet som totalt sett er avsatt for hver treårsperiode, må som hovedregel benyttes fullt ut. Innenfor rammen av det bundne minstetimetallet er det likevel anledning til å forskyve timer mellom 1.-3. og 4.-6. klasse, men slik at summen av antall timer i det enkelte fag for hele barnetrinnet ikke blir redusert.

Timetallet for hvert fag i en treårsperiode bør vanligvis fordeles slik at faget får timer på hvert klassetrinn. Heimkunnskap i 4.-6. klasse kan likevel konsentreres til ett eller to av årene, og i 7.-9. klasse til to av årene i treårsperioden. Også timetallet til musikk og forming på ungdomstrinnet kan konsentreres.

Morgensamling

Skoledagen begynner med en felles samling for alle elever i en klasse, eller for flere eller alle klasser ved skolen.

Formålet med morgensamlingen er å skape samhørighet og opplevelse av fellesskap om skolens verdigrunnlag. Ved morgensamlingen kan en velge et ord for dagen, skriftlesning, en salme, en egnet sang, et dikt eller en bønn - gjerne i tilknytning til aktuelle temaer for skoledagen.

Valgfag

Valgfagene er et område for lokal handlefrihet ved at skolen velger fag og aktiviteter og disponerer timer innenfor den fastsatte rammen. Blant de valgfag skolen tilbyr, skal elevene i prinsippet fritt kunne velge fag og aktiviteter innenfor sine interesseområder. Undervisningen i valgfag kan organiseres med timer gjennom hele skoleåret eller for kortere tidsrom. På barnetrinnet kan timer ut over det bundne minstetimetallet organiseres som valgfag. På ungdomstrinnet skal minimum 11 timer brukes til valgfag. Den øvre grensen for timerammen er fastsatt gjennom rundskriv fra departementet. Normalt bør det være en ramme på 7 timer til annet fremmedspråk innenfor valgfagrammen på ungdomstrinnet, fordelt på 8. og 9. klasse.

Timer til aktiviteter ut over fag- og klassegrensene

Timefordelingstabellen omfatter timer til obligatoriske fag, valgfag og klasse- og elevrådsarbeid. Andre gjøremål som ekskursjoner, idrettsarrangementer, turer og leirskoleopphold må gjennomføres innenfor rammen av det timetallet som er fastsatt til undervisningen.

Som del av skolens liv bør det være plass til musikkgrupper, leikarringer, dramagrupper, lagidrett o.l. Skolen bør derfor ved timeplanleggingen legge forholdene til rette for gruppedannelser ut over klassegrensene etter behov.

Praktisk, sosialt og kulturelt arbeid

Praktisk, sosialt og kulturelt arbeid er en integrert del av skolens virksomhet. Aktivitetene skal så langt det er mulig, foregå innenfor alle obligatoriske fag, og de må fordeles jevnt i forhold til fagenes timetall. Deler av valgfagrammen og det ubundne timetallet kan også brukes til disse aktivitetene.

Opgavens art og lokale forhold vil ha stor betydning for hvordan virksomheten skal organiseres og gjennomføres. Organisering av virksomheten og bruk og

fordeling av timer er viktige planleggingsoppgaver. Tverrfaglig samarbeid, tverrfaglige emner og prosjektarbeid bør inngå som en naturlig del av praktisk, sosialt og kulturelt arbeid.

Det forutsettes et samlet timetall for hver av treårsperiodene, 50 timer for 1.-3. klasse, 75 timer for 4.-6. klasse og 150 timer for 7.-9. klasse. Se nærmere om praktisk, sosialt og kulturelt arbeid i kapittel 14.

Klasse- og elevrådsarbeid

I timefordelingstabellen er det avsatt til sammen 2 timer til klasse- og elevrådsarbeid på ungdomstrinnet. På barnetrinnet skal det avsettes et samlet timetall på 30 timer for 1.-3. klasse og 60 timer for 4.-6. klasse. Disse timene må fordeles på de obligatoriske fagene.

Klassestyreren har i samarbeid med klassens lærere ansvaret for at det blir avsatt nødvendig tid. Se ellers kapittel 15 om klasse- og elevrådsarbeid.

Timefordeling og skyssproblemer

I mange kommuner må det være skyssordninger. I noen kommuner vil det neppe kunne etableres ulike skyssordninger for elever som avslutter skoledagen til ulike tidspunkter. I slike tilfeller kan det være hele skoledager på alle årstrinn.

For elever på de laveste klassetrinnene som ikke har systematisk undervisning i hele dager, må en organisere friere aktiviteter en del av tiden, for eksempel lek, idrett, bibliotekarbeid og hobbypreget arbeid.

Morsmål for språklige minoriteter og norsk som andrespråk

Både morsmål og norsk er hovedspråk for barn som tilhører språklige minoriteter. Begge fag er sentrale for elevenes læring og kulturelle forankring.

Fagplanene (jf. kapitlene 22 og 23) gjelder for ulike undervisningsmodeller (for eksempel både for tokulturelle klasser, for mer heterogene klasser og for klasser med svært få fremmedspråklige elever). Timefordelingen må derfor ha en viss fleksibilitet og kunne variere en del over tid.

Nærmere retningslinjer om timetall blir gitt i rundskriv.

De timeplantekniske løsningene må utarbeides lokalt. En bør i størst mulig grad unngå at de to fagene fortrenger andre skolefag for elevene.

For elever som kommer til Norge i løpet av skolealderen, bør det settes i verk spesielle undervisningstiltak.

Fleksibel bruk av tidsressursene

Timefordelingstabellen angir en ramme for den tiden som skal brukes på de ulike fagene. Selv om undervisningstiden regnes i enheter på 45 minutter, kan

skoledagen i praksis deles i kortere og lengre arbeidsperioder og pauser. Skolene bør legge vekt på å finne fram til hensiktsmessige og fleksible opplegg for daglig og ukentlig arbeidsrytme.

Friminuttene har stor betydning for det sosiale liv i skolesamfunnet. Hvor mange og lange pauser det bør være, er avhengig av forholdene ved den enkelte skole, planlagte arbeidsopplegg, skolegården, mulighetene til lek og aktivitet, ordningen av skolemåltid eller matpause, rådsmøter o.l.

I forskriftene for grunnskolen er det gitt nærmere retningslinjer om undervisningstiden.

Timefordeling for barne- og ungdomstrinnet

	Barnetrinnet		Ungdomstrinnet	
	1.-3. kl.	4.-6. kl.	Sum 1.-6. kl.	7.-9. kl.
Kristendomskunnskap	6	6	12	6
Norsk	17	16	33	14
Matematikk	11	11	22	11
Engelsk		7	7	9
Orienteringsfag	6	15	21	
Samfunnsfag				9
Naturfag				8
Musikk	3	6	9	3
Forming	4	12	16	5
Kroppøving	4	6	10	8
Heimkunnskap		3	3	4
Valgfag				11
Klasserådsarbeid/elevråds- arbeid	30*	60*	90*	2
Praktisk, sosialt og kulturelt arbeid	50*	75*	125*	150*
Sum	51	82	133	90
Til disposisjon			5	
Totalt			138	90

* Minimumstimetall/samlet undervisningstimetall i løpet av treårsperioden. Aktivitetene foregår innenfor alle fag.

Timefordeling for elever med samisk i fagkretsen

For elever med samisk i fagkretsen legges følgende fag- og timefordelingsplan til grunn:

	Barnetrinnet		Ungdomstrinnet	
	1.-3. kl.	4.-6. kl.	Sum 1.-6. kl.	7.-9. kl.
Kristendomskunnskap	6	6	12	6
Førstespråk	15	14	29	10
Andrespråk	3	12	15	9
Matematikk	11	11	22	11
Engelsk		3	3	9
Orienteringsfag	6	11	17	
Samfunnsfag				8
Naturfag				8
Musikk	3	5	8	3
Forming	4	12	16	5
Kroppspøving	5	6	11	6
Heimkunnskap		3	3	4
Valgfag				11
Praktisk, sosialt og kulturelt arbeid	50*	75*	125*	150*
Sum	53	83	136	90
Til disposisjon			2	
Totalt			138	90

* Minimumstimetall/samlet undervisningstimetall i løpet av treårsperioden. Aktivitetene foregår innenfor alle fag.

Klasserådsarbeid/elevrådsarbeid foregår innenfor fagene.

Deltakelse i praktisk, sosialt og kulturelt arbeid skal være med på å knytte læringsarbeidet i skolen sammen med liv og virksomhet i lokalmiljøet. Det skal bidra til å skape sammenheng og balanse mellom den teoretiske og praktiske opplæringen som elevene får. Arbeidsoppgavene skal hjelpe elevene til å utvikle respekt og ansvar for sine medmennesker, og medansvar for miljø, kultur- og arbeidsliv omkring dem. Gjennom denne virksomheten kan skolen bidra til å utvide elevenes erfaringsgrunnlag i forhold til samfunnet og utvikle kontakten mellom generasjonene.

Mål

Praktisk, sosialt og kulturelt arbeid skal ta sikte på

- å la elevene oppleve seg selv som ansvarlige deltakere i kontakt og samarbeid med voksne i og utenfor skolen
- å gi elevene kunnskaper om og medansvar for skolesamfunnet og nærmiljøet gjennom at de deltar i planlegging og gjennomføring av praktiske tiltak
- å gi elevene kunnskap om og innsikt i arbeidsoppgaver og arbeidsliv på hjemstedet
- å hjelpe elevene til å vise omsorg og ansvar for medmennesker og miljø omkring dem
- å hjelpe elevene til å ta vare på lokale kulturtradisjoner, og stimulere dem til å ta medansvar for det lokale kulturlivet

Rammer og organisering

I arbeidet med praktiske, sosiale og kulturelle oppgaver vil det være naturlig for skolen å samarbeide med etater, institusjoner, organisasjoner og enkeltpersoner i

lokalmiljøet om tiltak innenfor arbeidsliv og kulturliv. Samarbeidet må kunne utvikles til å gjelde fellesoppgaver der barn, unge og voksne løser oppgaver sammen. Skolen har ansvar for at elevene kan ta selvstendig initiativ og få medansvar for planlegging og gjennomføring av oppgaver. Oppgavene må tilpasses elevenes alder, erfaringer og andre forutsetninger.

Gjennomføringen av praktisk, sosialt og kulturelt arbeid er en utviklingsoppgave for den enkelte skole. Med utgangspunkt i virksomhet som allerede foregår, må skolen kartlegge oppgavemulighetene og planlegge tiltakene både innenfor og utenfor skolemiljøet. Oppgavene og gjennomføringen av dem vil naturlig nok måtte variere ut fra lokale behov og forutsetninger. Gjennomføringen vil dessuten til en viss grad være avhengig av samarbeidspartnere i lokalmiljøet og deres muligheter til å delta. Det er en oppgave for de lokale skolemyndighetene og den enkelte skole å informere bedrifter, grupper og instanser i lokalmiljøet om samarbeidsmulighetene, og stimulere til å sette i gang tiltak.

Praktisk, sosialt og kulturelt arbeid må utvikles til å bli en del av elevenes skolegang. Det forutsettes normalt slikt samlet minstetimetall for hver av treårsperiodene:

1.-3. klasse: 50 timer

4.-6. klasse: 75 timer

7.-9. klasse: 150 timer

Skolene må kunne utvide dette timetallet som valgfagtilbud til enkeltelever eller grupper.

Praktisk yrkesorientering (pryo) inngår som en del av praktisk, sosialt og kulturelt arbeid på ungdomstrinnet.

Praktisk, sosialt og kulturelt arbeid kan organiseres som

- konsentrert arbeid i en kortere periode med bruk av mange timer i uken
- fastlagte timer gjennom en lengre periode
- en eller flere timer pr. uke gjennom hele skoleåret eller deler av året

På ungdomstrinnet kan det være aktuelt å organisere prosjekter med et sterkt innslag av yrkesarbeid. Skolestyret må i slike tilfeller kunne utvide timetallet til valgfag eller praktisk, sosialt og kulturelt arbeid for enkeltelever eller grupper.

Det er naturlig at aktivitetene integreres i og får timer fra alle fag. Elevene kan enkeltvis, i små grupper eller klassevis påta seg et arbeid og et ansvar på eller utenfor skolen. Arbeidet må tilrettelegges slik at gutter og jenter i samme grad påtar seg både ulike praktiske oppgaver og ulike omsorgsoppgaver, og gjerne får være sammen om oppgavene. Elever på ulike klassetrinn kan arbeide sammen. Eldre elever kan hjelpe yngre til gradvis å overta oppgaver. Slik kan elevene stimuleres til å ta ansvar for medmennesker og nærmiljø også utenom skoletiden.

Planlegging, arbeidsformer og vurdering

Praktisk, sosialt og kulturelt arbeid må drøftes i skolens samarbeidsorganer og med andre det er naturlig å samarbeide med. Klassestyreren og de andre lærerne i klassen har ansvaret for detaljplanleggingen. Skolens ledelse og den sosialpedagogiske tjenesten har ansvaret for samordningen. Det er naturlig at elevene deltar aktivt i planleggingsarbeidet sammen med lærere, foreldre og andre.

Praktisk, sosialt og kulturelt arbeid bør utvikles til å bli arbeidsform i alle fag. Alle skolens lærere har derfor medansvar for planlegging og gjennomføring.

Uformell vurdering må være en gjennomgående og viktig del av prosessen. Elevene må få trening i å oppsummere og bedømme de holdninger, ferdigheter og kunnskaper de har ervervet seg. De må også lære å verdsette egen innsats og vurdere hva arbeidet deres kan bety for andre. Det er naturlig å trekke skolens samarbeidspartnere med i vurderingen.

Eksempler på arbeidsoppgaver

Eksempelene nedenfor er ment som et idétilfang som skolene kan benytte etter behov. De fleste av de arbeidsoppgavene som er omtalt, har tilknytning til en eller flere fagplaner, og kan derfor med fordel brukes i tverrfaglige undervisningsopplegg. Det er henvisning til fagplaner under hvert av eksemplene.

Arbeid med fellesskapet i skolen

Den enkelte klasse og skolen: tilstelninger, hyggesamvær, morgensamlinger, fellesaktiviteter på tvers av klassetrinn. Fadderordninger. Tiltak for førsteklasinger og for nye elever. Arrangementer der elever og foreldre deltar sammen. Aktiviteter i friminuttene og eventuelle midttimer. Jf. blant annet kristendoms-kunnskap og orienteringsfag.

Oppgaver med å ta vare på skoleanlegget

Enkle vedlikeholdsoppgaver ute og inne, utsmykningsoppgaver på skolen, ansvar for planter og akvarier i klasserom og fellesområder, ordensoppgaver, bibliotek-tjeneste, småreparasjoner, utforming av skolegård og lekeområde. Jf. blant annet forming.

Kartlegging av læringsmuligheter i nærmiljøet og lokalsamfunnet

Kartlegging av aktuelle ekskursjonsmål og områder for feltarbeid, naturstier, orienteringsløyper, ski- og trimløyper. Kartlegging av kunnskapskilder: arbeidsplasser, kultur- og samfunnsinstitusjoner, mennesker. Jf. blant annet orienterings-fag, naturfag og samfunnsfag.

Nærmiljøoppgaver

Undersøkelse av behov og arbeidsoppgaver; deltakelse i felles praktiske tiltak i lokalmiljøet, arbeidsfellesskap. Kontakt med kommunale etater: boligplanlegging, planlegging av friluftsområder, fritidstiltak, miljøverntiltak. Arbeid med trimløyper, skibakker, idrettsanlegg. Kontakt og samarbeid med kristne og humanitære organisasjoner: misjon, utviklingshjelp, innsamlingsaksjoner, fjernadopsjon. Jf. blant annet kristendoms-kunnskap, kroppsøving, heimkunnskap, orienteringsfag, naturfag og samfunnsfag.

Arbeidslivserfaring

Besøk på ulike arbeidsplasser, deltakelse i praktiske arbeidsoppgaver, arbeid sammen med voksne. Prosjektarbeid i tilknytning til arbeidslivet på hjemstedet. Kontakt og samarbeid med bedrifter og samfunnsinstitusjoner. Undersøkelser om

aktuelle og framtidige arbeidsplasser. Jf. blant annet heimkunnskap, orienteringsfag, samfunnsfag og matematikk.

Arbeid med trafiksikkerhet

Praktisk trafikkopplæring. Kartlegging av skoleveier og trafikk. Trafikkpatruljer, arbeid for å sikre trafikkmiljøet. Trafikkplanlegging. Trafikktelling. Jf. blant annet orienteringsfag, kroppsøving og matematikk.

Kontaktskapende arbeid mellom generasjonene

Fellesarrangementer i lokalmiljøet: bygdekvalder, bydelskvalder, eldretreff, ungdomstreff, juletreff, 17. mai-tilstelninger, sankthansfester. Klubbvirksomhet og fritidstiltak. Besøktjeneste. Assistanse i barnehager, fritidshjem, andre institusjoner. Jf. blant annet kristendomskunnskap, heimkunnskap, norsk og musikk.

Kulturhistoriske oppgaver

Oppgaver i sammenheng med kulturminner, historiske steder i lokalmiljøet, eldre bebyggelse og arkitektur, byggeskikk, tidligere arbeidsplasser. Kjennskap til tradisjoner som gjelder kunst, kunsthåndverk og lokal fortellertradisjon, musikk. Kjennskap til idrettstradisjoner. Kontakt og samarbeid med historielag. Jf. blant annet kristendomskunnskap, norsk, musikk, forming, orienteringsfag og samfunnsfag.

Lokale kulturaktiviteter

Kontakt og samarbeid med sang- og musikkgrupper, amatørteatergrupper, orkestre, kor; kunstforeninger; idrettsorganisasjoner; kulturverksteder. Kontakt med kirken og kristne organisasjoner og med andre kulturinstitusjoner, museer, lokalavis, nærradio, hobby- og fritidsgrupper. Arbeid med utsmykning. Kunstnerbesøk, elevopptreden. Jf. blant annet kristendomskunnskap, norsk, musikk, kroppsøving og forming.

Elevene må få delta aktivt i utformingen av sin egen arbeidssituasjon. Klasse- og elevrådsarbeidet spiller en viktig rolle i denne sammenhengen.

Kunnskap om demokratiske arbeidsmåter og beslutningsprosesser må utfylles med praktiske erfaringer og opplevelser, med sikte på at elevene skal ha reell medvirkning og reelt medansvar.

Mål

Klasse- og elevrådsarbeidet skal ta sikte på

- å hjelpe elevene til å uttrykke egne synspunkter og meninger, slik at de kan delta aktivt i fellesskapet
- å lære elevene å delta i og ta ansvar for arbeid og sosiale aktiviteter i klasse- og skolemiljøet
- å gi elevene muligheter til deltakelse, medbestemmelse og medansvar i skole-samfunnet
- å stimulere elevene til å ta demokratiske beslutninger og ta ansvar for dem

Rammer og organisering

Arbeid med klasse- og skolemiljøet og opplæring til demokratisk samarbeid må inngå som ledd i hele skolens virksomhet. Det vil her være tale om å skape holdninger hos alle som deltar i samarbeidet. Gjennom bestemmelser i grunnskoleloven er det skapt ytre betingelser for at alle grupper som er knyttet til skolen, kan sikres medinnflytelse. Kunnskap om demokratiske arbeidsmåter er tema i blant annet norsk, orienteringsfag og samfunnsfag. Klasse- og elevrådsarbeidet tar sikte på praktisk trening med disse arbeidsmåtene.

Tidsrammen på ungdomstrinnet skal brukes til klasserådsarbeid. Aktivitetene kan organiseres som en time annenhver uke i to av årene og en time hver uke i ett år, i hele og halve timer gjennom alle tre årstrinnene, eller på andre måter. På barnetrinnet har klassestyreren i samarbeid med klasselærerne ansvaret for at det avsettes nødvendig tid.

Miljøskapende arbeid kan ikke begrenses til faste uketimer og må derfor være et gjennomgangstema i hele skolens virksomhet. Slikt arbeid må kunne legges inn i naturlige sammenhenger i alle fag.

Det kan på alle trinn opprettes klasseråd, der alle elevene i klassen er medlemmer. Arbeidet er en del av klassestyrerens ansvar. I enkelte saker bør klasserådet ha bestemmende myndighet. Alle saker som elevene skal medvirke i, og som skal behandles i andre organer senere, bør behandles i klassen.

Elevrådet skal være kontaktledd mellom elevene og de instanser innenfor skolen som gir råd eller har avgjørende myndighet. Elevrådet skal på forskjellige måter bidra til å skape økt trivsel og positiv innstilling til skolen og skolearbeidet. Det er naturlig at elevrådet er med på å utforme skolemiljøet.

Også elevene på barnetrinnet bør få innføring i elevrådsarbeid. Oppgaver og ansvar må øke i takt med alder og modenhet.

Elevene på ungdomstrinnet skal være representert i samarbeidsutvalget. På barnetrinnet kan elevene være representert.

Det skal være en kontaktlærer for elevrådet.

Aktuelle arbeidsområder

Utvikling av elevenes selvfølelse

Skolen skal legge til rette et læringsmiljø som aktiviserer og tar i bruk elevenes evner og anlegg. Alle elever må få gi uttrykk for sine synspunkter og meninger. Men de har ulike forutsetninger for å markere sine standpunkter. Sjenerte og tilbakeholdne elever, og elever som har vansker med å uttrykke seg, må bli oppmuntret og få tid på seg, slik at de kan være aktivt med i fellesskapet.

Arbeid med klasse- og skolemiljøet

Å oppfylle grunnleggende behov for trygghet og fellesskap er en forutsetning for læring. Skolen må derfor legge til rette trygge arbeidssituasjoner og gi elevene opplevelse av å høre til og bety noe. Klassemøter kan være en tjenlig arbeidsform i dette arbeidet. Aktuelle temaer på slike møter kan være:

- Hvordan har vi det her i klassen når det gjelder
 - regler og normer
 - ansvar for hverandre og fellesskapet
 - beslutninger og lederskap
 - vennskap og samhold
 - kommunikasjon
 - rettigheter og plikter
 - gruppepress
- Hvordan ønsker vi å ha det?
- Hva kan vi gjøre for å få det slik vi ønsker det?

Deltakelse i planlegging

Elevene bør være med på å planlegge det daglige arbeidet i skolen etter sine forutsetninger. Etter hvert som de blir eldre, bør medvirkningen bli større. Først og fremst gjelder dette arbeidet i egen klasse.

Arbeidet kan blant annet omfatte:

- prosjekter
- temadager
- ekskursjoner
- praktisk, sosialt og kulturelt arbeid
- klassetilstelninger
- foreldremøter
- opplegg der hele skolen er med

Elevene skal etter hvert få økt ansvar for egen læring ved at de er med og utformer arbeidsplaner, tverrfaglige opplegg og deltar i arbeid med vurdering av virksomheten i klassen.

Medvirkning og medansvar i samarbeidsorganene

Allerede på barnetrinnet må elevene få oppleve hvordan saker kan tas opp i klasse- og elevråd. Gjennom praktiske erfaringer og opplevelser må de få lære hvordan saker kan bli drøftet, og få tilslutning eller bli avvist. På denne måten kan elevene lære noe om hvordan beslutningsprosessen påvirkes, og hvordan beslutninger fattes. Respekt for andres meninger, evne til å skille mellom sak og person, er vesentlige forutsetninger for å forstå hvordan demokratiet virker.

- På ungdomstrinnet må elevene få utvidet kjennskap til og praktisk erfaring med
- møteledelse
 - debatterteknikk
 - føring av protokoll
 - avstemningsregler

Det er klassestyrerens og elevenes felles ansvar at klassens time blir brukt på en slik måte at den gir innhold til begreper som medbestemmelse og felles ansvar.

Alle elevene i klassen må føle at de er likeverdige deltakere i denne prosessen. Ved valg av tillitslever skal det velges en jente og en gutt.

Fagplanenes oppbygning

Lærestoffet er ordnet i fag. På den måten blir stofftilfanget samlet oversiktlig og systematisk, og læreren kan lett holde øye med at vesentlige deler av lærestoffet blir ivaretatt i undervisningen.

Fagplanene er utformet som planleggingsgrunnlag, og forutsetter at læreren utfyller dem. Det lokale læreplanarbeidet er det gjort rede for i den generelle delen, først og fremst i kapittel 8.

Fagplanene følger i hovedsak samme disposisjon. De innledes med en kort begrunnelse for fagets plass i skolen. Deretter er målene for faget punktvis oppstilt. Målformuleringene utgjør et program for undervisningen. Den etterfølgende teksten kan inneholde synspunkter som utdyper målet, og som ellers er spesielle for faget og viktige for undervisningen. Spørsmål som gjelder lærestoff og progresjon i faget, er behandlet i et eget avsnitt. Synspunkter som er spesielle for faget, og som gjelder arbeidsmåter og læremidler, er også omtalt i egne avsnitt. Ellers viser vi til planens generelle del.

Lærestoffet er inndelt i hovedemner, utformet som brede og sentrale arbeidsområder. Fagene har ulikt antall hovedemner. Hovedemnene varierer i størrelse og stoffomfang, og arbeidet med de enkelte hovedemnene kan ta ulik tid.

Hovedemnene er nærmere konkretisert gjennom delemner. Delemnene er i prinsippet felles for alle, men kan i en viss grad skiftes ut på grunnlag av faglige og pedagogiske vurderinger. Hvert delemne er beskrevet ved stikkord. Disse har eksemplifiserende status.

Ved at lærestoffet er ordnet på denne måten, er det lagt vekt på felles kunnskaper og ferdigheter, samtidig som det er gitt frihet til lokale valg og individuell tilrettelegging.

Prinsippet om tilpasset opplæring krever at lærestoffet skal tilpasses den enkelte elev både når det gjelder art, mengde og vanskegrad. For at den enkelte elev skal få opplæring i samsvar med sine evner og forutsetninger, kan det foretas individuelle bortvalg og tilvalg av delemner og i enkelte tilfeller også av hovedemner. Tilpasset opplæring stiller særlige krav til planleggingen av undervisningen.

Valgfagene har ikke egne fagplaner. Skolens valgfagtilbud forutsettes utformet lokalt. En rammeplan for valgfag gir veiledning om dette. Det er laget en egen plan for det andre fremmedspråket.

Med sikte på alternativt tilbud til elever som er fritatt for kristendomsundervisning, er det i kapittel 35 tatt inn en rammeplan for annen religions- og livssynsundervisning. Det er laget en egen plan for livssynskunnskap.

Progresjon

Lærestoffet er angitt for treårsperioder. Også dette gir muligheter for lokal tilpasning og samordning, og for samarbeid om undervisningen.

Sammenhengen mellom de oppførte hovedemner/delemner vil naturlig angi en rimelig progresjon i stoffbehandlingen på hvert årstrinn innenfor treårsperioden. For å sikre en klarest mulig progresjon i fagene norsk, matematikk og engelsk er det for disse fagene utarbeidet tilleggshefter med veiledende årsplaner.

Når det blir utarbeidet lokale læreplaner, bør en i andre fag lage årsplaner med fordeling av lærestoffet for hvert klassetrinn. Det kan danne utgangspunkt for en oversikt som kan følge med elever som flytter. Hver fagplan gir nærmere anvisninger om lærestoff og progresjon i faget.

Tverrfaglig undervisning

Fagplanene er utformet slik at det skal være lett å se sammenhenger, både mellom ulike deler av fag og mellom fag, med tanke på helhet i undervisningen. I det lokale læreplanarbeidet bør en vurdere samordning av beslektede emner i ulike fag, med sikte på tverrfaglig undervisning. Slik undervisning er nærmere omtalt i kapittel 7 i den generelle delen.

Det er lærernes oppgave å sørge for at undervisningen blir ordnet slik at lærestoffet fra de ulike fagene til sammen danner en meningsfylt helhet for elevene. Elevene skal hjelpes til å få oversikt, forstå sammenhenger, se utviklingslinjer og vurdere aktuelle spørsmål og hendelser. Samtidig må det vises respekt for det enkelte fags egenart, og arbeidet med tverrfaglighet må bygge opp under forståelsen for perspektiver og sammenhenger innenfor det enkelte fag.

En del av emnene i fagplanene er omtalt i flere fag. Det gjelder blant annet noen av de tidligere obligatoriske emnene, som nå er innarbeidet i fagplanene. Det gjelder også enkelte nye emner. I fagplanene er det gitt henvisninger til beslektede emner i andre fag. For å tydeliggjøre helheten og bredden i slike emner er det nødvendig å arbeide med dem i tverrfaglig sammenheng. Dermed kan emnene belyses under ulike faglige synsvinkler. Det er derfor behov for samarbeid mellom lærerne. Klassestyreren har et særlig ansvar for å sørge for samordning.

Blant de emnene som forutsetter tverrfaglig arbeid, kan noen framheves som viktige eksempler. Det gjelder emner som omfatter helsespørsmål, alkohol, narkotika, tobakk (ANT), trafikkspørsmål, familiekunnskap, fred og menneskerettigheter, data, medier, drama, arbeidslivskunnskap og yrkesorientering samt miljøvern. I det følgende er det gitt en oversikt over hvordan disse emnene er behandlet i ulike fag og i tilknytning til ulike hovedemner. Eksempellisten er ikke prioritert.

Helse

Orienteringsfag:	Kropp og helse o.a.
Naturfag:	Kropp og helse o.a.
Kroppsøving:	Kroppsøving og helse o.a.
Heimkunnskap:	Helse og hygiene o.a.
Kristendomskunnskap:	Du og jeg. Fellesskap og samfunn
Ev. Annen religions- og livssynsundervisning:	Etikk

Alkohol, narkotika og tobakk (ANT)

Orienteringsfag:	Kropp og helse
Samfunnsfag:	Individ, familie og samfunn
Naturfag:	Kropp og helse
Kroppsøving:	Kroppsøving og helse
Heimkunnskap:	Helse og hygiene
Kristendomskunnskap:	Du og jeg
Ev. Annen religions- og livssynsundervisning:	Etikk

Spørsmål om alkohol, narkotika og tobakk (ANT), om førstehjelp og om samlivslære er dessuten særskilt omtalt i flere av fagplanene.

Trafikk

Orienteringsfag:	Barns hverdag, Norge og Norden. Geografi
Samfunnsfag:	Individ, familie og samfunn
Naturfag:	Hverdagsteknologi
Kroppsøving:	Overlevings- og livbergingsaktiviteter

Familiekunnskap

Heimkunnskap:	Familie og omsorg o.a.
Orienteringsfag:	Samspill og samarbeid mellom mennesker o.a.
Samfunnsfag:	Individ, familie og samfunn
Naturfag:	Kropp og helse
Kristendomskunnskap:	Fellesskap og samfunn o.a.
Ev. Annen religions- og livssynsundervisning:	Etikk

Fred og menneskerettigheter

Orienteringsfag:	Samspill og samarbeid mellom mennesker
Samfunnsfag:	Fred og internasjonal forståelse
Kristendomskunnskap:	Fellesskap og samfunn
Ev. Annen religions- og livssynsundervisning:	Etikk

Data

Matematikk:	Datalære
Orienteringsfag:	Kommunikasjon, drama, bilde og medier
Samfunnsfag:	Kommunikasjon, medier og påvirkning
Naturfag:	Informasjons- og datateknologi
Norsk:	Medier og edb

Medier

Matematikk:	Datalære
Orienteringsfag:	Kommunikasjon, drama, bilde og medier
Samfunnsfag:	Kommunikasjon, medier og påvirkning
Naturfag:	Informasjons- og datateknologi
Norsk:	Medier og edb
Forming:	Bildeforming. Forstå og vurdere bilde, skulptur og bruksform

Drama

Kroppsoving:	Lek, dans og dramaaktiviteter
Musikk:	Musikk, bevegelse og drama o.a.
Orienteringsfag:	Kommunikasjon, drama, bilde og medier
Norsk:	Muntlig bruk av språket. Litteratur

Drama som arbeidsmåte er framhevet i den generelle delen (kapittel 7) og omtalt i de fleste fagplanene.

Arbeidslivskunnskap og yrkesorientering

Orienteringsfag:	Ressurser og næringsliv
Samfunnsfag:	Naturgrunnlag, nærings- og arbeidsliv og økonomi
Praktisk, sosialt og kulturelt arbeid:	Eksempelliste med ulike arbeidsoppgaver

Arbeidslivskunnskap og yrkesorientering er også behandlet i kapittel 2 i den generelle delen.

Miljøvern

Orienteringsfag:	Livsformer og livsgrunnlag i naturen. Ressurser og næringsliv
Naturfag:	Energi, naturressurser og livsgrunnlag. Dyr og planter - bygning, levevis og miljø o.a.
Samfunnsfag:	Natur, mennesker og ressurser
Heimkunnskap:	Bolig og miljø. Familieøkonomi, forbruk og hushold
Kristendomskunnskap:	Gud og skaperverket. Fellesskap og samfunn
Ev. Annen religions- og livssynsundervisning:	Etikk

Denne opplistingen må ikke forstås slik at tverrfaglig undervisning er begrenset til disse emnene. Tverrfaglig arbeid vil også være naturlig i tilknytning til en rekke andre emner.

For folk flest står religiøse og etiske verdier sentralt. I vårt land tilhører det store flertallet Den norske kirke eller andre kristne trossamfunn. Kristen tro og moral er derfor et viktig felleseie i vårt samfunn og en sentral del av kulturarven. Sammen med andre fag skal kristendomsfaget aktualisere og formidle kultur- og verdi-grunnet i skolen. Kristendomsfaget kan på en særlig måte være med på å hjelpe foreldrene i oppdragerarbeidet. Innholdet i faget er viktig for det holdningsskape arbeid som skolen har medansvar for. Samtidig som faget fører videre en kulturell og religiøs arv, kan det elevene lærer i faget, være til veiledning og gi hjelp til å avklare egne tros- og livsspørsmål. Faget skal også formidle kunnskap om andre religioner og livssyn for å fremme respekt og toleranse mellom mennesker.

Mål

Undervisningen i kristendomskunnskap skal ta sikte på

- å gi elevene kjennskap til hovedinnholdet i bibelhistorien, til de viktigste hendelsene i kirkehistorien og til den evangelisk-lutherske tros lære
- å gi elevene kjennskap til og utvikle evnen til å oppleve salmer, kristne sanger og kirkemusikk
- å lære elevene hva kristendommen betyr for den enkelte og for samfunnet
- å gi elevene forståelse og respekt for religiøse og etiske verdier
- å stimulere elevene i deres personlige vekst og utvikling
- å hjelpe elevene til å utvikle toleranse og respekt for mennesker som har andre oppfatninger i tros- og livssynsspørsmål

Undervisningen i kristendomskunnskap skal gi elevene grunnleggende innsikt i hva kristendom er, og hva kristendommen har å si for den enkelte og for samfunnet. Stoffet må settes i sammenheng med det elevene opplever som viktig

og aktuelt. Slik kan faget hjelpe elevene i arbeidet med å avklare egne tros- og livssynsspørsmål. Det elevene lærer i faget, skal være med på å gi grunnlag for deres tro og være til veiledning for deres liv. Det er viktig at elevene lærer å se sin egen tid i perspektiv og får mot til å se framover. De må få et positivt og realistisk bilde av seg selv og sine egne evner og krefter.

I undervisningen må det legges vekt på det som er sentralt i den kristne tro, og på det kristne trossamfunn har felles. Den evangelisk-lutherske lære skal være grunnlaget for arbeidet med faget. Undervisningen må være åpen og inkluderende, slik at barn fra så mange hjem som mulig kan delta. Elevene skal også få kunnskap om kristne trossamfunn utenfor Den norske kirke. Arbeidet med faget skal være med og gi elevene forståelse for hvor viktige religiøse og etiske verdier er for menneskene.

Kunnskap om andre religioner og livssyn hører også med i undervisningen i faget. Hovedansvaret for denne delen av undervisningen hører inn under orienteringsfaget og samfunnsfaget. I kristendomsfaget ligger hovedvekten på møtet mellom kristendommen og ulike religioner og livssyn. Det er naturlig med samarbeid mellom disse fagene om undervisningen i dette emnet.

Læreren må ta hensyn til at elevene kan ha ulik bakgrunn. I samme klasse kan det være elever som hører til andre trossamfunn, og elever uten tilknytning til noe kirkesamfunn. Undervisningen må være preget av vidsyn og vilje til å forstå og respektere mennesker med ulike meninger om religiøse og etiske spørsmål. Kontroversielle emner må tas opp på en saklig og allsidig måte, og slik at drøftingen ikke virker sårende eller krenkende på noen. Den holdning læreren har til lærestoffet, er viktig for hvordan elevene oppfatter det, og hvilken verdi det får for dem. Uansett hvilket livssyn læreren har, er oppgaven å formidle stoffet på en engasjerende og saklig måte, og slik at stoffet får tale for seg selv.

Lærestoff og progresjon

Lærestoffet er delt inn i ni hovedemner. Gjennom arbeidet med hovedemnene skal elevene få innsikt i hva kristendommen er, hvordan den har vokst fram, og hva den har hatt og har å si for mennesker og samfunn. Stoffet er hentet fra Det gamle testamente, Det nye testamente, kirkehistorien, tros læren og etikken. I tillegg er stoff også hentet fra og knyttet til elevenes hverdag og det de er opptatt av, og til livet i lokalmiljøet.

Planen åpner med å peke på allmenngyldige og eksistensielle spørsmål som de fleste religioner er opptatt av. Elevene skal få innsikt i særdrag ved kristendommen og hvilke svar den gir på ulike livsspørsmål. Sentralt i denne sammenheng står det kristne bildet av Gud, Jesus Kristus, hans liv og gjerning, det kristne synet på mennesket, og troens betydning for menneskene. Her har Bibelen sin naturlige plass, som grunnlag og kilde for den kristne tro. Derfor kommer disse emnene først.

Hvordan kristendommen manifesterer seg, er vist ved å gå fra det nære og kjente i emnet *kirken og kristenlivet på hjemstedet* til det mer fjerne i emnet *kirken gjennom tidene*.

I hovedemnene *du og jeg og fellesskap og samfunn* tar planen opp etiske problemstillinger spesielt. Det er lagt vekt på spørsmål som er knyttet til menneskelige relasjoner, samfunnsliv og bruk av naturressurser.

Sammenlagt skal undervisningen gi et samlet og levende bilde av Jesus Kristus, og gi kunnskap om sentrale kristne begreper. Arbeidet med Bibelen er grunnleggende i alle hovedemnene, og det er viktig at elevene får veiledning og øvelse i å bruke den. Derfor er hovedemnene *Jesus, Bibelen* og *mennesket og den kristne tro* de mest omfattende emnene. *Andre religioner og livssyn* er det minst omfattende emnet og har et naturlig tyngdepunkt på ungdomstrinnet.

Alle hovedemnene er med under hver treårsperiode. Det er naturlig å gi de mest omfattende hovedemnene størst rom i undervisningen. Hovedemnene kan likevel få ulik vekt og omfang på ulike årstrinn. Det kan la seg gjøre å sløyfe ett eller flere hovedemner på et klasstrinn, men innenfor treårsperioden må alle emnene være med. Lærestoffet og hva som skal vektlegges i hvert hovedemne, går fram av teksten til de ulike emnene. Til lærestoffet hører også bibeltekstene og salme- og sangutvalget som er oppført etter hovedemnene. I arbeidet med delemnene på de forskjellige klasstrinnene må selvsagt langt flere tekster, salmer og sanger tas med. Delemnene og stikkordene konkretiserer stoffet i hovedemneteksten og viser progresjonen i de ulike årstrinnsperiodene. Det er en indre sammenheng mellom hovedemnene, og flere hovedemner utfyller hverandre. Det er lagt vekt på at blant annet etiske spørsmål og religiøse ytringsformer kan tas opp under flere hovedemner.

I det lokale læreplanarbeidet må derfor hovedemner, delemner og stikkord ses i sammenheng. Rekkefølgen av delemnene kan endres, men de må ses i sammenheng med delemner under andre hovedemner. I noen tilfeller kan det være naturlig å arbeide med temaer som går på tvers av flere hovedemner. Lærestoff om et tema som for eksempel mennesker som møtte Jesus kan hentes fra blant annet følgende hovedemner: *Jesus, mennesket og den kristne tro, kirken og kristenlivet på hjemstedet, kirken gjennom tidene*. Stoff fra etikkemnene kan også brukes i forbindelse med et slikt tema. Ved sammenstilling av hovedemner og vektlegging av delemner i forbindelse med årsplanleggingen må det tas hensyn til elevenes alder og modenhet.

Stofftilfanget i hovedemnene ligger også vel til rette for tverrfaglige opplegg og prosjektarbeider i forbindelse med mange fag: norsk, musikk, orienteringsfag, naturfag, samfunnsfag, heimkunnskap og forming. Det er særlig aktuelt i emner som gjelder familiekunnskap, samlivslære, rusgifter, natur- og miljøvern, og i forbindelse med undervisningen i andre religioner og livssyn. Skal det arbeides tverrfaglig med for eksempel temaet mobbing, er det aktuelt å hente stoff fra disse hovedemnene i kristendomsfaget: *du og jeg, fellesskap og samfunn, mennesket og den kristne tro, andre religioner og livssyn*.

Sang og musikk står sentralt i kristendomsundervisningen, og hører med under alle hovedemnene. Salmer, kristen sang og musikk er også en viktig kilde til å forstå hva kristendommen har å si for enkeltmennesker og for det kristne fellesskapet. Elevene må få kjennskap til eldre salmediktning og til det som skjer i det kristne sang- og musikklivet i dag. Ved å lytte til kirkemusikk og synge sanger og salmer kan elevene aktiviseres og oppleve noe sammen. Det er viktig å samarbeide med lærerne i musikkfaget.

Elevene skal også bli kjent med andre uttrykksformer i kristendommen. Det gjelder i tillegg til salmer og sanger bønn, ulike gudstjenesteformer og ritualer. Elevene må få anledning til å se disse uttrykksformene i funksjon, og delta aktivt når skolen legger til rette arrangementer av ulike slag. Det er naturlig med samarbeid mellom skole og kirke eller med andre kirkesamfunn når det passer.

Arbeidsmåter

Noen hovedemner er både lærestoff og en måte å arbeide på. Under hovedemnet *Bibelen* skal elevene arbeide med faktastoff om Bibelen. Samtidig må elevene hente stoff fra Bibelen til de andre hovedemnene. Arbeidet med *kirken og kristenlivet på hjemstedet* skal gi kunnskap om lokalsamfunnet. Men lokalsamfunnet kan samtidig aktualisere og konkretisere stoff fra flere av de andre hovedemnene. Elevenes engasjement i og tilknytning til lokale foreninger, klubber og lag må brukes som en ressurs i undervisningen. Besteforeldre, foreldre, barne- og ungdomsledere og eldre medelever kan intervjues eller holde foredrag. Deltakelse i praktisk, sosialt og kulturelt arbeid kan også gi verdifulle impulser til kristendomsundervisningen, og være med på å sette kristendommen inn i en praktisk og funksjonell sammenheng.

Den levende fortellingen må få rikelig rom i undervisningen. Felles opplevelser gjennom fortelling, sang og musikk er viktige for å skape innlevelse og forståelse i faget. Metoder som vender seg til fantasi og følelsesliv, og som tar i bruk skapende evner hos eleven, må få stor plass i faget. Pedagogisk drama kan på en særlig måte aktualisere stoffet og skape engasjement. Mye av stoffet i dette faget trenger å bli drøftet og gjennomarbeidet i samtaler. Ulike metoder for arbeid i grupper, utviklet de senere år, vil derfor være særdeles tjenlige i kristendomsfaget. Det er viktig at det er samsvar mellom det elevene lærer, og måten de lærer det på. Så langt det er mulig, må undervisningen knyttes til aktuelle livssituasjoner, og elevene må få praktisere omsorg, ta ansvar og vise respekt for andre i skolefellesskapet.

Læremidler

Bibelen er det sentrale hjelpemidlet i faget, og elevene bør ha tilgang til hvert sitt eksemplar, helst fra 4. årstrinn. I tillegg er det aktuelt å bruke andre læremidler, blant annet salmebok, katekisme og ulike medier. Læreren må også ta i bruk og utnytte litteratur som aktualiserer religiøse og etiske spørsmål, for eksempel barne- og ungdomslitteratur, dikt og skildringer fra livshistorien til kjente kvinner og menn.

Hovedemner og delemner

GUD OG SKAPERVERKET

Sammen med de andre emnene skal dette emnet være med på å gi elevene kunnskap om den treenige Gud. Ulike sider ved Gud, at han har all makt, er hellig, rettferdig og kjærlig, at han er fjern, men samtidig nær, må understrekes, slik dette går fram både av Det gamle og Det nye testamente og tros læren. Lærestoffet må gi elevene hjelp til å utvikle et bilde av Gud som er i takt med deres personlige modning. I dette hovedemnet legger en likevel særlig vekt på Gud som skaper og opprettholder. En tar opp forholdet mellom Gud og skaperverket og mellom mennesket og naturen. Forvalteransvaret, respekt for livet og ansvarlig bruk av ressurser må understrekes. Undervisningen må oppmuntre til tro på

framtiden og tillit til Gud og mennesker. I emnet inngår det også en drøfting av forholdet mellom tro og vitenskap, og aktuelle tros- og tvilsspørsmål som elevene har.

1.-3. klasse

Gud: Gud som skaper, Guds makt, omsorg og kjærlighet. Kontakt med Gud, bønn, takk. Fadervår.

Mennesket og naturen: Ansvar for oss selv, for medmennesker og natur. Respekt for liv. Natur- og miljøvern i lokalmiljøet.

4.-6. klasse

Bibelen forteller om Gud: Skapelsesberetningene i Bibelen. Den treenige Gud. Synden og det onde. Guds kjærlighet. Første trosartikkel, de tre første budene. Bønn. Fadervår.

Ansvar for medmennesker og naturen: Forvalteroppgaven, ansvar for eget og andres liv, bruk og fordeling av ressursene på jorden. Arbeidet for en bedre verden.

Tro og vitenskap: Den kristne skapertro og naturvitenskapen. Tro og tvil.

7.-9. klasse

Den kristne gudstro: Gudsbildet i Det gamle og Det nye testamente, den treenige Gud. Gud skaper i dag. Trosartiklene.

Forvaltertanken og framtidshåpet: Ressursfordeling, kulturkonflikter, storsamfunn og lokalmiljø, ulike økonomiske ordninger. Håp for framtid, vårt ansvar for å velge. Bibelens syn på historien og framtid.

Tro og vitenskap: Forholdet mellom tro og vitenskap, skapertro og naturvitenskap, tvil og tro.

JESUS

Personen Jesus, hans liv og gjerning, er det sentrale i kristendommen. Undervisningen må derfor formidle et samlet og levende bilde av Jesus. Emnet skal gi kunnskap om Jesus som menneske og forbilde, og som Gud og frelser. Hovedtrekkene i Jesu historiske virke må komme klart fram, men også troen på ham som en levende realitet for mennesker i dag. Troslæren, særlig den andre trosartikkelen, er viktig i denne sammenheng. Til dette emnet hører også kunnskap om sentrale kristne begreper. I undervisningen må det legges vekt på Jesu forhold til ulike mennesker i samtiden. Messias-profetiene i Det gamle testamente og Messias-håpet i samtiden hører også med til emnet, likeså at Jesus lever i dag og skal komme igjen. Innholdet i og feiringen av høytidene må stå sentralt på alle klassetrinn. Her er det naturlig å samordne med andre fag. Det er også aktuelt å bruke tekster fra Jesu liv og gjerning i de andre hovedemnene. Dette emnet er derfor knyttet til og må ses i sammenheng med flere andre hovedemner.

1.-3. klasse

Dagligliv på Jesu tid: Hjemme og ute, skikk og bruk, fest og høytid, tempel og synagoge.

Jesu liv: Barndom, oppvekst, dåp, Jesus forteller og gjør under.

Jesus i møte med mennesker: Barn og voksne, kvinner og menn. Syke og fattige. Venner og fiender, rettferdighet og tilgivelse.

Høytider: Jul og påske.

4.-6. klasse

Jesu liv: Sosiale og religiøse forhold, dåp og fristelse, reiser, forkynnelse og gjerninger, korsfestelse, død og oppstandelse.

Jesus i møte med mennesker: Kall til etterfølgelse, kjærlighet og omsorg, tilslutning og avvisning, tro og tvil. Bønn, Fadervår.

Jesus - Gud og menneske: Messias-profetier og Messias-håp. Jesus kommer. Samtidens syn på Jesus. Frelser og forsoner. Jesu gjenkomst. Andre trosartikkel.

Høytider: Jul, påske og Kristi himmelfartsdag.

7.-9. klasse

Jesus i møte med mennesker: Møte med kvinner og menn med ulike holdninger og fra ulike sosiale lag, disipler og motstandere. Religiøse partier og retninger.

Hvem Jesus er: Messias-håp, inkarnasjonen, samtidens syn på Jesus. Bildet av Jesus i evangeliene. Ulike syn på Jesus før og nå, troen på Jesu oppstandelse og på at Jesus lever i dag. Den Hellige Ånd.

Jesu gjenkomst: Bibelens syn på historien og framtiden.

Høytider: Jul, påske, Kristi himmelfartsdag, pinse. Høytidsfeiring før og nå. Kommersialisering.

BIBELEN

Emnet skal gi kunnskap om Bibelen som kilde og grunnlag for kristendommen, og gi elevene hjelp til å finne fram i og bruke Bibelen. Arbeidet med bibeltekster står sentralt i alle hovedemnene. Så snart elevene har forutsetning for det, må de lære å finne fram i, lese og arbeide med bibeltekster som er aktuelle i de ulike hovedemnene, særlig tekster fra Det nye testamente. Arbeidet med emnet må aktualisere hvorfor og hvordan Bibelen bør leses, og gi elevene forståelse for hva Bibelen som Guds ord betyr for kirken og for den enkelte. De historisk-menneskelige sidene ved Bibelen må også komme fram i undervisningen. Elevene må få kunnskap om ulike syn på Bibelen.

I dette emnet må det legges særlig vekt på sammenheng og hovedlinjer i Bibelen. Det er viktig å peke på Bibelens syn på historien og framtiden, slik at det frelseshistoriske perspektivet kommer fram. Dersom elevene skal få kjennskap til hvordan Gud har åpenbart seg i historien, må de arbeide med tekster fra både Det gamle og Det nye testamente. I mange av de andre hovedemnene er det naturlig å hente stoff og arbeide med tekster fra Det nye testamente. I dette emnet er det særlig tatt med bibelfortellinger fra Det gamle testamente, slik at elevene blant annet kan få oversikt over Israelfolkets historie. Det er også nødvendig å klargjøre sed, skikk og religion i gammeltestamentlig tid, og ellers gi elevene hjelp til å forstå språk- og bildebruk i Bibelen.

1.-3. klasse

Bibelkunnskap: Hva Bibelen er, hva Bibelen forteller om, hvordan bruke Bibelen.

Fra Israelfolkets historie: Abraham, Isak, Jakob, Josef, israelittene i Egypt, utferden og erobringen av landet, Moses og Josva.

4.-6. klasse

Bibelkunnskap: Innhold og oppbygning, hvordan Bibelen er blitt til.

Bibelbruk: Hvordan finne fram i, lese og bruke Bibelen. Språk- og bildebruk. Bibelen som Guds ord til oss i dag. Hva Bibelen kan gi svar på.

Fra Israelfolkets historie: Innvandring, dommertid, kongetid, profeter og budskap. Salmene.

Frelshistorien: Guds åpenbaring i fortid og nåtid. Sammenheng og hovedlinjer i forbindelse med skapelsen, syndefallet, Israelfolket, Jesus Kristus, Den Hellige Ånd og den kristne kirke. Troslæren.

7.-9. klasse

Bibelkunnskap: Bibelens skrifter og skriftgrupper. Forholdet mellom Det gamle og Det nye testamente. Bibelen som Guds ord. Bibelforskning, bibelsyn, bibeloversettelse, bibelspredning, bibelmisjon.

Bibelbruk: Arbeid med bibeltekster. Bibelen og livsspørsmål. Bibelen som rettesnor og kilde for livet i menigheten. Bruk og misbruk av Bibelen. Språk- og bildebruk.

Fra Israelfolkets historie: Sed og skikk i gammeltestamentlig tid. Eksiltid, hjemkomst fra Babylon. Messias-forventningen. Jødene under grekere og romere. Jødeforfølgelse før og i nyere tid. Jødisk Messias-forventning i dag.

Frelshistorien: Guds frelsesplan. Bibelens syn på historien og framtiden. Israelfolkets historie som frelshistorie, den kristne kirke, Den Hellige Ånd, Jesu gjenkomst, ny himmel og ny jord. Troslæren.

MENNESKET OG DEN KRISTNE TRO

I dette emnet skal elevene få kunnskap om det kristne menneskesynet og om hva det vil si å være menneske. Synet på mennesket som skapt i Guds bilde må ligge til grunn for undervisningen. I dette ligger tanken om at alle mennesker har uendelig verdi slik de er, uansett kjønn, utrustning, rase, sosial eller kulturell bakgrunn. Menneskeverd, likeverd, respekt og toleranse må derfor stå sentralt i undervisningen. Det må understrekes at alle mennesker bærer i seg evne til både det onde og det gode. De kan velge og må ta ansvar for handlingene sine. Elevene må få tro på sitt eget verd og få tillit til at de kan utvikle og bruke evner og krefter til beste for seg selv og andre. Emnet skal også gi elevene forståelse for hva kristen tro og håp betyr for mennesker. Eksempler kan hentes fra elevenes hverdag og fra livet til menn og kvinner i fortid og nåtid, lokalt, nasjonalt og globalt. Misjonærenes innsats hører med, og også martyrer i fortid og nåtid. Det må gå fram at tvil og tro, nederlag og oppreisning hører med til kristenlivet, og også hvilket perspektiv det kristne håpet gir. Elevene må få forståelse for hvordan ondskap setter grenser mellom Gud og mennesker og menneskene imellom. Det må pekes på hvordan tilgivelse mellom mennesker kan gi fornyet fellesskap og kjærlighet. Guds nåde, tilgivelse og frelse må stå sentralt i undervisningen.

Emnet må også vise hvordan kristendommen har vært til inspirasjon for kunstnere og forfattere opp gjennom tidene, og hva kristen tro har hatt å si i kampen for menneskeverd, rettferdighet og solidaritet. Trosartiklene og sakramentene er viktige i dette emnet.

1.-3. klasse

Menneskene og menneskesynet: Godt og vondt mellom barn og mellom barn og voksne. Glede og trygghet. Mennesket skapt i Guds bilde. Menneskets verdi. Likeverd. Guds kjærlighet og omsorg. Respekt, omsorg og ansvar for andre.

Tro og håp: Tillit til og tro på Gud. Takknemlighet, glede og trygghet. Svikt og tilgivelse. Tvil og tro. Samvittigheten.

Personskildringer: Eksempler fra Bibelen og hverdagslivet.

Uttrykksformer: Bønn og lovsang hos barn. Kristne barnesanger, barnelitteratur, bildekunst, drama.

4.-6. klasse

Menneskeverdet: Mennesket som Guds skapning. Identitet, respekt for seg selv og andre, likeverd, likestilling mellom kjønnene, menneskerettighetene.

Det onde og lidelsen i verden: Lidelse og nød, årsaker til det onde. Syndefallet. Det gode og det onde i mennesket. Samvittigheten. Å være medmenneske. Vårt ansvar for å hjelpe.

Tro og håp: Kampen for det gode. Kjærlighet og fellesskap. Tilgivelse. Samfunn med Gud, synd, nåde og frelse. Glede og trygghet. Tro og tvil. Personskildringer fra fortid og nåtid. Misjonærer.

Uttrykksformer: Fellesskap og omsorg. Bønn, sang og musikk. Kristen litteratur for barn og unge. Kristendommen i kunst og kultur. Drama. Kristen sed og skikk før og nå.

7.-9. klasse

Menneskeverdet: Identitet og selvbilde. Tro på eget verd, evne til det gode. Å akseptere og respektere andre. Menneskerettighetene, likeverd, likestilling. Mennesket skapt i Guds bilde. Ulike menneskesyn.

Problemet med det onde i verden: Menneskelig ondskap, synd, ansvar for valg og handlinger overfor Gud og mennesker. Syndefallet. Gud og det onde. Guds kjærlighet.

Tro og kristen livsholdning: Lov og evangelium, synd, nåde og frelse, nytt liv. Tro og tvil, tjeneste og troskap, tilgivelse og tålmodighet, kjærlighet og fellesskap. Samfunnet med Gud. Den Hellige Ånd, nådegaver. Håp om evig liv. Troslæren. Personskildringer.

Uttrykksformer: Fellesskap og omsorg. Bønn, sang og musikk. Ulike gudstjeneste- og møteformer. Det kristne ungdomsarbeidet. Kristendommen som inspirasjonskilde for kunst og kultur. Drama.

KIRKEN OG KRISTENLIVET PÅ HJEMSTEDET

Elevene må lære om Den norske kirke på hjemstedet og studere arkitektur, symbolikk og kunst der og i andre kristne forsamlingshus. Elevene må få lære det levende kristenlivet på hjemstedet å kjenne, slik at de kan få forståelse for og opplevelse av hva kristendommen er. Elevene må også få kjennskap til ulike kristne trossamfunn i landet, slik at de kan se likheter og forskjeller. Et nært samarbeid med menigheten, med organisasjoner og kristne trossamfunn på hjemstedet er nødvendig for å gi kunnskap om og opplevelse av kristendommen i funksjon. Sang og musikk, gudstjenester, kirkelige handlinger, møteformer, barne- og ungdomsarbeid, misjonsarbeid og diakoni er viktige sider ved kristenlivet på hjemstedet, og elevene må få kjennskap til dette. De bør også få være med

på omsorgsarbeid og praktisk hjelpearbeid. Den tredje trosartikkelen er sentral i dette emnet.

1.-3. klasse

Kirkekunnskap: Kirker, andre gudshus, arkitektur. Gudstjeneste, dåp. Kirkeåret.

Livet i menigheten på hjemstedet: Helg og høytid. Foreninger, klubber, lag for barn, andre kristne trossamfunn, hjelpearbeid, misjon.

4.-6. klasse

Kirkekunnskap: Kirker og bedehus før og nå, arkitektur, symbol, kunst, musikk. Kirkeåret. Ansatte i kirken, ulike tjenester. Lokal kirkehistorie.

Kirkelige handlinger: Dåp, konfirmasjon, nattverd, begravelse.

Kirken i funksjon: Den Hellige Ånd i menigheten, gudstjenestelivet, bønn, sang og musikk. Oppgaver, diakoni, misjon, u-hjelp.

Ulike kristne trossamfunn: Gudshus, arkitektur og symbol, ulike gudstjenesteformer, kirkelige handlinger, livsriter, aktiviteter i og utenfor menigheten, sang og musikk, misjon.

7.-9. klasse

Kirkekunnskap: Kirkelig inndeling, ordninger i kirken, lokal kirkehistorie, kirkegården, kunst, sang, musikk, kristne symboler. Kirkeåret, helg og høytid før og nå.

Menigheten: Den Hellige Ånd i funksjon, kirkelig undervisning, foreninger og lag for ungdom, diakoni, misjonsforeninger.

Gudstjeneste og kirkelige handlinger: Oppbygning av og hovedledd i gudstjenesten, sakramentene, konfirmasjon, vigsel, begravelse.

Ulike kristne trossamfunn: Trossamfunn i Norge med vekt på dem som er i lokalmiljøet. Bakgrunn og historie, lære, gudstjenesteformer, sang og musikk, omsorgsarbeid, engasjement i og utenfor lokalmiljøet, misjonsvirksomhet.

KIRKEN GJENNOM TIDENE

Emnet skal gi kunnskap om kirkens utvikling fra oldkirken til i dag. Målet med arbeidet må være å vise kirken i funksjon. Hovedvekten må legges på utvalgte epoker og linjer, og på personer som bærer i seg en viktig periode. Den innvirkning kirke og kristendom har hatt og har på kunst, litteratur og vitenskap, må komme fram, og likeså det tro og kirke har hatt å si for folk i dagliglivet. Det er viktig at emner fra misjonshistorien og misjonen i dag blir tatt opp. Det må legges vekt på lokal kirkehistorie. Undervisningen må få fram både positive og negative sider ved kirken og den innvirkning den har hatt og har. Samtidig er det viktig at elevene lærer å se og vurdere disse sidene ut fra den aktuelle samtiden som også kirken er en del av. Både menns og kvinners innsats må understrekes. I arbeidet med emnet bør elevene få møte en del lærestoff ved å gå til kildestoff fra kirkehistorien. Dette emnet bør samordnes med orienteringsfag og samfunnsfag. Undervisningen må legge vekt på å gi oversikt og vise sammenhenger i kirkehistorien. I dette emnet står også den tredje trosartikkelen sentralt.

1.-3. klasse

Pinse: Pinsedagen, den første menigheten, pinse som kirkens fødselsdag.

Lokal kirkehistorie: Personer, hendelser, kirkebygg.

Misjon: Misjonsland, misjonærer, misjonsfortellinger, hjelpearbeid.

4.-6. klasse

Pinse: Den Hellige Ånd, hendelser og virkning. Feiring før og nå. Tredje trosartikkel.

Kirken i oldtiden: Urkirken og Paulus, martyrkirken, rikskirken.

Kirken i middelalderen: Kirke- og kristenliv i helg og hverdag, klosterliv, kunst og kultur. Strid mellom kirkelig og verdslig makt. Reformasjonen.

Kristendommen kommer til Norge: Tro og liv i vikingtiden, kristningsarbeidet, kirke- og kristenliv, lokal kirkehistorie. Kristningen av samene.

Misjon: Det bibelske grunnlaget. Kirke og misjon, misjon og hjelpearbeid, barn i andre land, verdensmisjon.

7.-9. klasse

Reformasjonen: Bakgrunn og utvikling, Martin Luther, reformasjonen i Norge.

Norsk kirke- og kristenliv etter reformasjonen: Petter Dass. Pietisme, rasjonalisme. Salmediktere og salmebøker, Hans Nielsen Hauge, vekkelse og lekmannsbevegelser, Lars Levi Læstadius og læstadianismen. Liberal teologi.

Misjon: Pionermisjon, norsk misjonshistorie, norske misjonsorganisasjoner. Misjonen i møte med andre kulturer og religioner, misjon i dag.

Kristendommen i vår tid: Kristne organisasjoner, kristne trossamfunn, ulike teologiske retninger, den økumeniske bevegelse, den karismatiske bevegelse. Kvinnene og kirken. Kristen sang og musikk. Kirken og kulturen, sekularisering. Ansvar og oppgaver for kirken i samfunnet.

DU OG JEG

Emnet skal formidle kunnskap om og forståelse for det ansvaret mennesket har for seg selv og sine medmennesker. Eleven må lære hva det vil si å være sann, ærlig, pålitelig, ansvarlig og rettferdig, og hva det vil si å vise nestekjærlighet og solidaritet i praksis. Disse verdiene sammen med likeverd, respekt og toleranse er avgjørende for et godt samspill mellom mennesker. Det er viktig at elevene får kunnskap om og forståelse for norm- og verdigrunnlaget i Bibelen. Bergprekenen, særlig nestekjærlighetsbudet og den gylne regel, de ti bud og eksempler fra Jesu liv og lære står sentralt her. I arbeidet med dette emnet må en ta opp etiske spørsmål generelt og spørsmål som er aktuelle for elevene. De etiske spørsmålene må knyttes til elevenes hverdag og deres opplevelser. Det er særlig viktig at det er samsvar mellom det elevene lærer, og måten de lærer det på. Elevene må få praktisere omsorg, ta ansvar og vise respekt for andre. Emnet har nær sammenheng med andre hovedemner.

1.-3. klasse

Rett og galt: Ærlighet, ditt og mitt, sannhet og løgn, samvittigheten, ansvar for egne handlinger. Positiv og negativ påvirkning fra ulike hold.

Nestekjærlighet: Nestekjærlighetsbudet, aktuelle eksempler fra Bibelen, rettferdighet. Praktiske oppgaver.

Vennskap: Bli kjent med andre, ta vare på vennskap, være lojal, ta hensyn, hjelpe og oppmuntre, respekt, omsorg.

Tilgivelse: Når noe går galt, konflikter, mobbing, vold, innrømme feil, oppgjør. Tilgivelse fra Gud og mennesker. Jesu eksempel.

4.-6. klasse

Ansvar for oss selv: Bruk av egne krefter, evner og ressurser. Helse, fritid. Alkohol, narkotika, tobakk. Påvirkning fra medier. Aktuelle bud og bibelfortellinger.

Kommunikasjon og konfliktløsning: I hjem, skole og fritid, vennskap, respekt, akseptering, toleranse. Oppmuntring. Jesu eksempel.

Tilgivelse: Svikt og tilkortkomning. Tilgivelse, ny start. Aktuelle eksempler fra Bibelen.

Å være noe for andre: Hva vennskap krever og gir i motgang og medgang, lojalitet, glede og oppmuntring. Den gyldne regel. De ti budene. Praktiske oppgaver.

7.-9. klasse

Grunnlaget for kristen etikk: Norm- og verdigrunnlaget i Bibelen, samvittigheten, solidaritet, nestekjærlighet, tjenertanken, ansvar for å velge.

Ansvar for eget liv: Helse. Alkohol, narkotika, tobakk. Valg av venner, verdier og livsvei. Motgang. Bibelen som rettesnor.

Tilgivelse: Oppgjør og tilgivelse i forhold til Gud og mennesker, skriftemål, nattverd.

Etiske prinsippsspørsmål: Ulike begrunnelser for etikk. Normativ og deskriptiv etikk. Religion og etikk, livssyn og etikk.

FELLESSKAP OG SAMFUNN

Mens emnet *du og jeg* legger vekt på mer individuelle spørsmål, skal dette emnet gi kunnskap om og forståelse for samliv og samspill mellom mennesker i hjem og samfunn. Det må understrekes at hver enkelt har ansvar for fellesskapet, og at fellesskapet har ansvar for den enkelte. Til emnet hører familiekunnskap og samlivslære. Aktuelle spørsmål, utviklingstendenser og nyvinninger innenfor teknologi og vitenskap må drøftes. Det er viktig å få fram at menneskene er skapt til å leve sammen i kjærlighet og ha ansvar for hverandre i et fellesskap. Elevene må få kunnskap om og forståelse for norm- og verdigrunnlaget i Bibelen, og for hvordan det avspeiler seg i sed og skikk, i samfunnsliv og kultur. Samliv og forholdet mellom kjønnene må tas opp ut fra kristen synsvinkel. Stoff fra dette emnet passer godt til tverrfaglig arbeid, og det er da viktig at det kristne synet kommer fram.

1.-3. klasse

Sammen om ansvaret: Samliv i hjem, familie, skole, lokalmiljø. Barn og voksne. Respekt for alt liv. Aktuelle bibeltekster.

Respekt og toleranse: Likeverd, likerett, likestilling, aksepterende holdning til ulike mennesker.

Fellesskap og ansvar i lokalmiljøet: Sosiale tiltak, hjelpearbeid, lag og organisasjoner, naturvern, praktisk arbeid.

4.-6. klasse

Samlivslære: Å leve sammen i familie, ekteskapet, ulike familieformer, oppløsning av samliv, kontakt og samarbeid mellom generasjonene, omsorg i familien, plikter og ansvar, forholdet mellom kjønnene. Puberteten. Aktuelle bibeltekster, budene.

Samspill og samarbeid mellom mennesker: I lokalmiljøet, i storsamfunnet og i verdenssamfunnet. Fredsarbeid, menneskerettighetene, vern om liv. Hvordan motvirke nedbrytende krefter og vold. Organisasjonsarbeid, praktisk og kulturelt arbeid.

Respekt og toleranse: Likeverd, likestilling, respekt for ulike mennesker. Solidaritet, menneskeverd, minoriteter. Aktuelle eksempler fra Bibelen og annen litteratur.

7.-9. klasse

Samlivslære: Ungdom, ansvar, likeverd og likestilling, seksuelliv, ekteskap, ulike samlivsformer, oppløsning av samliv, å leve enslig, foreldre og barn, generasjonene, slekt og venner. Aktuelle bibeltekster, budene.

Ansvar for fellesskapet: Arbeid, rettigheter og plikter, arbeidsliv, likestilling, arbeidsløshet, solidaritet, fredsarbeid, humanitært og politisk arbeid, kristent arbeid i samfunnslivet, i kunst og kultur, praktisk og kulturelt arbeid.

Vern om liv: Menneskeverdet, abortspørsmålet, vurdering av tekniske og medisinske nyvinninger, natur- og miljøvern, ressursforvaltning, krig og forsvar.

Menneskerettighetene: Menneskerettighetserklæringen, humanitært arbeid, raseproblemer, minoriteter, arbeid for rettferdighet og fred i verden. Aktuelle bibeltekster og annen litteratur.

ANDRE RELIGIONER OG LIVSSYN

Emnet skal gi kunnskap om ulike religioner og livssyn, og hvordan de kommer til uttrykk i høytid og hverdag. Hovedansvaret for selve innføringen og orienteringen om andre religioner og livssyn ligger til samfunnsfag. I kristendomsundervisningen må det legges vekt på møtet mellom kristendommen og ulike religioner og livssyn, for å få fram både grunnleggende forskjeller og fellesverdier. Sentralt i denne sammenhengen er gudsbildet, menneskesynet, etikk og frelsesvei. Undervisningen skal hjelpe elevene til å kunne leve sammen med og respektere mennesker som har en annen tro. Kunnskap om og innsikt i andre menneskers livssyn og tro er en viktig forutsetning for å vise respekt og toleranse. Det er viktig å vise hvilken verdi tro og livssyn har for et menneske, og få fram at toleranse ikke betyr å gi opp sin egen overbevisning. Undervisningen skal være saklig og allsidig, og personer i lokalmiljøet bør få presentere sitt livssyn eller sin tro for elevene på de øverste klassetrinn.

1.-3. klasse

Mennesker med annen tro: Livssyn og trosretninger i lokalsamfunnet, skikker ved fødsel og navngivelse, høytider.

4.-6. klasse

Ulike religioner og livssyn: Presentasjon av et utvalg med vekt på gudsbildet og etikk.

Uttrykksformer: Symboler, skikker i helg og hverdag, livsriter.

Toleranse: Betydning av ordet, konkrete eksempler på intoleranse, hvordan leve sammen med mennesker som har en annen tro eller livssyn.

7.-9. klasse

Kristendommen og andre religioner og livssyn: Likheter og forskjeller som gjelder gudsbildet, menneskesyn, frelsesvei og etikk. Fellesverdier, åndsfrihet og toleranse, å leve sammen i respekt, samarbeid om felles oppgaver. Verdien av å ha et livssyn eller en tro.

Uttrykksformer: Gudsdyrkelse, bønn, meditasjon, mystikk, livs- og dødsriter, høytidsfeiring, sang, musikk, dans, kunst- og kulturformer.

Veiledende liste over bibeltekster, salmer og sanger i tilknytning til hovedemnene

Listen er et utgangspunkt for arbeidet med bibeltekster, salmer og sanger i kristendomsundervisningen innenfor de ulike hovedemnene. I årsplanleggingen må en vurdere hvilke deler av tekstene og salmene skal knyttes til, og hvor omfattende de skal behandles innenfor de ulike årstrinnene.

Mange av bibeltekstene kan med fordel brukes i flere hovedemner. Det gjelder særlig hovedemnene i etikk (7 og 8). Måten en arbeider med tekstene på, må også ses i forhold til innholdet i de emner som behandles, elevforutsetningene og selve tekstinnholdet. Tekstene må få en variert behandling i undervisningen.

Tallene i parentes viser til disse hovedemnene:

(1) Gud og skaperverket	(5) Kirken og kristenlivet på hjemstedet
(2) Jesus	(6) Kirken gjennom tidene
(3) Bibelen	(7) Du og jeg
(4) Mennesket og den kristne tro	(8) Fellesskap og samfunn

Det gamle testamente

1. Mos	1,1-2,4	(1,4,7)	(Skapelsen)
»	3,1-19	(4,2)	(Syndefallet)
»	12,1-9	(3,4)	(Abraham)
2. Mos	3,1-14	(3,1)	(Gud kaller Moses)
»	19,1-8	(3)	(Pakten)
»	20,1-17	(7,8)	(Budene)
1. Sam	3	(3)	(Herren kaller Samuel)
Salme	8	(1,4)	(Skapelsen)
»	23	(1,4)	(Herren er min hyrde)
»	32	(4,7)	(Tilgivelse)
»	103,1-14	(4)	(Min sjel, lov Herren!)
»	121	(4)	(Herren er din vokter)
»	139,1-18	(1,8)	(Guds nærhet – skapt på underfull vis)

Jes	6,1–8	(1,3,6)	(Hellig, hellig)
»	9,2–7	(2)	(Fredsfyrsten)
»	53,1–7	(2)	(Herrens lidende tjener)
»	55,6–9	(1,4)	(Søk Herren)
»	55,10–11	(3)	(Herrens ord)
Jer	1,4–10	(4)	(Guds kall)
»	29,11–14	(4,7,8)	(Herren har fredstanker)
Amos	5,4–15	(8,3)	(Søk Herren – dom over urett)

Det nye testamente

Matt	3,13–17	(2)	(Jesu dåp)
»	5,1–12	(5,4,8)	(Saligprisningene)
»	5,17–19	(3)	(Ikke en bokstav . . .)
»	6,7–13	(1,4,8)	(Fadervår)
»	6,25–34	(1,4)	(Vær ikke bekymret!)
»	7,1–5	(7)	(Døm ikke)
»	7,12	(7)	(Den gyldne regel)
»	7,24–29	(3)	(Huset bygd på fjell)
»	11,2–6	(2,4)	(Jesu svar til døperen Johannes)
»	11,28–30	(2)	(Kom til meg)
»	16,13–19	(2,6)	(Peters bekjennelse)
»	18,21–35	(7,4)	(Den ubarmhjertige medtjeneren)
»	22,15–22	(8)	(Skatt til keiseren)
»	25,1–13	(2,4)	(Lignelsen om brudepikene)
»	25,31–40	(7)	(Dommen)
»	26,1–28,10	(2,4)	(Nattverden, Jesus dør, Jesu oppstandelse)
»	28,16–20	(5,6)	(Dåpen, misjonsbefalingen)
Mark	4,35–41	(2,1)	(Jesus stiller stormen)
»	5,21–24	(2,1)	(Jairus' datter)
»	10,13–16	(5,2,8)	(Jesus og barna)
»	10,46–52	(2,1,8)	(Den blinde Bartimeus)
Luk	1,26–38	(2)	(Budskapet til Maria)
»	2,1–20	(2)	(Juleevangeliet)
»	4,16–22	(2)	(Jesus blir avvist i Nasaret)
»	5,17–26	(2)	(Den lamme)
»	7,36–50	(4,2)	(Kvinnen som fikk sine synder tilgitt)
»	8,4–8	(3)	(Lignelsen om såmannen)
»	10,25–37	(7,4,5)	(Den barmhjertige samaritan)
»	10,38–42	(4,2)	(Jesus hos Marta og Maria)
»	15,1–7	(1,4,5)	(Den ene sauene og de 99)
»	15,8–10	(4)	(Kvinnen og sølvpengen)
»	15,11–24	(1)	(Den bortkomne sønnen)
»	18,9–14	(4,2)	(Fariseeren og tolleren)

Luk	19,1–10	(4,2)	(Sakkeus)
»	24,13–35	(2,4,3)	(På veien til Emmaus)
Joh	1,1–18	(2,1)	(Prologen)
»	1,35–51	(6)	(De første disiplene)
»	3,13–21	(2)	(Guds kjærlighet)
»	4,7–30	(4,2,8)	(Jesus og den samaritanske kvinnen)
»	6,5–15	(2)	(Jesus metter fem tusen)
»	6,66–71	(2)	(Hvem skulle vi gå til?)
»	7,53–8,11	(2,7)	(Kvinnen som hadde brutt ekteskapet)
»	10,11–16	(2)	(Den gode hyrde)
»	13,1–15	(5,7)	(Fotvaskingen)
»	14,1–7	(2)	(Veien, sannheten og livet)
»	15,1–17	(5)	(Det samme vintre)
»	16,5–15	(6,4,3)	(Talsmannen)
»	17,20–26	(5)	(Å være ett)
»	20,24–31	(4)	(Tvileren Tomas)
Apg	1,6–11	(2,3)	(Kristi himmelfart)
»	2,1–4	(6,4)	(Den Hellige Ånd – pinsunderet)
»	2,36–47	(6,3)	(Den første menigheten)
»	5,26–29	(8)	(For rådet – lyde Gud mer enn mennesker)
»	8,26–39	(6)	(Filip og den etiopiske hoffmannen)
»	16,11–34	(6,4)	(I Filippi)
»	17,22–34	(1,6)	(Talen på Arcopagos)
Rom	1,16–17	(3,4,6)	(Evangeliet – Guds kraft til frelse)
»	3,21–25	(4,3)	(Rettferdiggjørelse ved tro)
1. Kor	11,23–26	(5,2,4)	(Herrens måltid)
»	12,11–28	(5)	(Kristen enhet)
»	13	(8,4)	(Kjærligheten)
Gal	3,26–28	(4,8)	(Her er ikke mann eller kvinne)
Ef	2,8–10	(4)	(Av nåde – gode gjerninger)
»	6,1–4	(8)	(Hustavle)
Fil	2,5–11	(2)	(Kristushymne)
»	4,4–9	(4,7)	(Gled dere i Herren)
2. Tim	3,15–17	(3)	(Bibelen inngitt av Gud)
Hebr	4,12–13	(3)	(Guds ord)

I. Joh	1,1-4	(3,4)	(Livets ord)
»	1,8-2,2	(4,7)	(Lev i lyset!)
»	4,7-12	(1)	(Guds kjærlighet)
Åp	21,1-4	(2,3,4)	(Den nye himmel og den nye jord)

Salmer og sanger

Alltid freidig
 Alt står i Guds faderhånd
 Da jeg trengte en neste
 De trodde at Jesus var borte
 Deg være ære
 Deilig er jorden
 Del ditt brød med sulten bror
 Det folk som frægt vil vera
 Det lyser i stille grender
 Din rikssak Jesus være skal
 Dine hender er fulle av blomster
 Ditt barn eg no vil vera
 Eg veit i himmerik ei borg
 Et barn er født i Betlehem
 Fader du har skapt meg
 Fagert er landet du oss gav
 Folkefrelsar til oss kom
 Fylt av glede
 Gjør døren høy
 Glade jul, hellige jul
 Gud du er rik
 Gud, lær meg å se
 Gud signe vårt dyre fedreland
 Guds menighet er jordens største under
 Guds ord det er vårt arvegods
 Han har den hele vide verden i sin hånd
 Her kommer Jesus, dine små
 Herre Gud, ditt dyre navn og ære
 Himmelske Fader, herleg utan like
 Hvilken venn vi har i Jesus
 Ingen er så trygg i fare
 Jeg er så glad hver julekveld
 Jeg folder mine hender små
 Jeg vet ingen, ingen som Jesus ikke synes om
 Jesus, du er den himmelveg
 Jesus lever, graven brast
 Jesus styr du mine tanker
 Kirken den er et gammelt hus
 Kom, kom og hør et gledens ord
 Kom, konge, kom i morgenglans

Kristus er verdens lys
Kristus, konge, du regjerer
La oss vandre i lyset
Lei, milde ljøs
Lovsyng Herren! Han er nær
Lovsyng vår Herre
Lyset skinner over jord
Med Jesus vil eg fara
Milde Jesus, dine hender
Måne og sol, skyer og vind
Navnet Jesus blekner aldri
No livnar det i lundar
O Jesus, åpne du mitt øye
Påskemorgen slukker sorgen
Rop det ut med hjertets jubel
Se universets Herre
Se, vi går opp til Jerusalem
Skriv deg Jesus på mitt hjerte
Syng for Herren, hele verden
Syng for Herren, sol og måne
Syng i stille morgonstunder
Søk først Guds rike
Så ta da mine hender
Til kjærleik Gud oss skapte
Ungdommens Frelser
Velt alle dine veier
Vi har en far i himlen
Vi syng med takk og glede
Vi tar hverandres hender
Vidunderligst av alt på jord
Vinden ser vi ikke
Vær meg nær, å Gud
Vår Gud han er så fast en borg
Å kor djup er Herrens nåde
Å leva, det er å elska
Å salige stund uten like
Ånd fra himlen, kom med nåde

Norsk er et sentralt kultur- og tradisjonsbærende fag og det grunnleggende redskapsfaget i skolen. Det skal gi kunnskap, ferdighet og opplevelse. Arbeid med litteratur står sentralt i faget og er en integrert del av all norskundervisning. Som eget fagemne bærer litteraturen oppe felles kulturelle verdier, samtidig som den støtter opp om språklæringen.

Språk er et middel til å orientere seg i verden, til å få kontakt med andre og til personlig utvikling. Evnen til å tenke henger nøye sammen med språkevnen. Norskundervisningen må ta utgangspunkt i den språkevnen elevene har, og det utviklingstrinnet de står på, og støtte språkutviklingen deres på ulike måter. Faget bør ta preg av den nære sammenhengen det er mellom språk og læring. Språkstimulering og språkopplæring er et ansvar for alle fag, men særlig for norsk.

Samfunnet har bruk for aktive og bevisste mennesker som gir uttrykk for meninger, tanker og følelser - med evne til å formulere standpunkt og påvirke samfunnsutviklingen. Slik er norsk også et holdnings- og redskapsfag.

Mål

Undervisningen i norsk skal

- utvikle elevenes evne til å lytte, snakke, lese og skrive, slik at de greier å oppfatte andre og selv uttrykke seg sikkert og variert
- gi elevene mulighet til aktiv språklig samhandling - til å kommunisere i ulike sammenhenger og for ulike formål
- hjelpe elevene til å mestre regler og normer for riktig språkbruk
- hjelpe elevene til å mestre praktiske og sakpregede språkfunksjoner i arbeids-, samfunns- og kulturliv
- gi elevene gode kunnskaper i hovedmålet, kjennskap til sidemålet og dialekter, og utvikle tolerante holdninger til språk og språkbruk

- la elevene arbeide med litteratur på måter som styrker identitetsfølelsen og gir dem syn for historiske, sosiale og kulturelle sammenhenger
- la elevene lese litterære tekster som skaper engasjement, gir leseglede og estetiske opplevelser og stimulerer leselysten
- utvikle elevenes evne til å oppfatte, oppleve og verdsette innhold og språk i skjønnlitteratur, andre tekster og medier
- la elevene få del i det nordiske kultur- og språkfellesskapet

Fagplanen legger opp til at elevene skal få møte den språklige variasjonsrikdommen og de kulturelle fellesverdiene som er knyttet til fagtradisjonen i vid forstand. Her kommer litteraturen inn med full tyngde som kunst- og kunnskapsformidler og som språklig kilde å øse av. Samtidig med og i tilknytning til slikt formidlingsarbeid og slik innhenting av kunnskap skal elevene få bruke, øve og utvikle språket sitt i levende språklig samhandling med andre. Helheten i faget knytter seg til begrepet kommunikasjon. Det er sammenheng mellom de mange fagemnene på den måten at de alle har å gjøre med elevenes evne til å kommunisere. Elevene lærer språk og lærer om språk ved å ta del i varierte språksituasjoner - muntlige og skriftlige, formelle og uformelle, litterære og hverdagslige. Det er hele tiden viktig at læreren prøver å få tak i det elevene ønsker å få fram - er mottaker av innhold, ikke bare form, når elevene snakker og skriver.

Norsk er på den måten mer enn et fag i vanlig forstand. Det inngår som språklig aktivitet i de fleste andre fag og sammenhenger, for eksempel i klasse- og elevrådsarbeid. Likevel har norskfaget et spesielt ansvar for å ta vare på helhetstenkningen og for å gi språklig veiledning gjennom hele skoletiden.

Sammenhengen mellom kommunikasjon og språk, mellom språkbruk og språklæring, er sterkt poengtert. Samtidig er det gjort forsøk på å sette faget inn i en mediesammenheng. Norskfaget skal være åpent for nye uttrykks- og kommunikasjonsformer, men samtidig være motvekt mot den negative påvirkningen elevene blir utsatt for. Litteraturlæring og litteraturarbeid kan her være en av de «stilleferdige språkhandlingene» elever trenger som motvekt i en larmende medie-verden. Det er også et overordnet mål med planen å verne om samtaleformen og norsk talemål. Den norske skriftspråkkulturen skal holdes oppe i en tid da informasjon og kommunikasjon får et sterkere internasjonalt, teknologisk og kommersielt preg.

Lærestoff og progresjon

Planen er delt i åtte hovedemner. Med unntak av *medier og edb* er alle velkjente arbeidsfelt og arbeidsformer i norskundervisningen. Hvert hovedemne er formet ut i en målsettingsdel og i fra tre til ni delemner med kommentarer. På grunnlag av dette skal det være mulig å få lokal variasjon i valg av tilnæringsmåter, arbeidsformer, emneområder og lærestoff.

Grunnleggende lese- og skriveopplæring er det første hovedemnet og basis for de andre. Emnet legger vekt på at det talemålet, den kulturbakgrunnen og den skapende språkevnen elevene har når de begynner på skolen, er grunnlaget for lese- og skriveopplæringen og den videre språkutviklingen.

Litteratur er et omfattende hovedemne som griper inn i de fleste andre emnene

og har nær sammenheng med andre fag og aktiviteter i skolen. Begrepet genre (teksttype) er sentralt i dette og i andre hovedemner i planen.

Hovedemnet *språklære* legger vekt på at også kunnskap om språkssystem og språkutvikling kan gjøre elevene til bedre språkbrukere. Derfor har læren om stil og språklige virkemidler fått forholdsvis stor plass, og også grammatikken er satt inn i denne sammenheng.

Medier og edb er sammen gjort til et nytt hovedemne i faget – blant annet fordi disse feltene er en så viktig del av barn og unges hverdag, og fordi en her finner ny språkreidkap og nye uttryksmidler. Det er lagt vekt på vurderingsaspektet og på at den nye informasjonsterminologien kommer inn i sammenheng med språkarbeid og kulturarbeid på norskfaglig grunnlag.

I norskplanen utgjør hovedemnene og delemnene sammen det forpliktende arbeidsgrunnlaget - fellesstoffet. Delemnene peker ut arbeidsområder og arbeidsmåter som vanskelig kan velges bort. Med noe ulik vektlegging er det naturlig å behandle alle hovedemnene på alle klassetrinn.

De delemnene som er satt opp under hvert hovedemne, skal vise hva som er viktig og interessant faglig arbeid, og de skal få fram noe av helheten i og meningen med arbeidet. I utformingen av delemnene er det tatt hensyn til at svært mange aktiviteter og emneområder er like aktuelle på alle klassetrinn. Dessuten skal de faglige rammene og de metodiske henvisningene på delemnenivå samsvare med prinsippet om tilpasset opplæring. For å gi bedre anledning til oversyn og til konkretisering er hvert hovedemne (unntatt *skriftdanning*) avsluttet med noen råd om progresjon – knyttet til treårsperioder.

Det er på dette konkretiseringsnivået en mest naturlig kan velge bort og velge til fagemner og fagstoff.

Arbeidsmåter

Norsk er et allsidig fag som åpner for varierte arbeidsmåter. Det er spesielt for norskfaget at språket både er redskap i arbeidet og studieobjekt (lærestoff). Det vil si at en lærer om språket samtidig som en lærer å bruke det. Kapitlet om arbeidsmåter i den generelle delen gir nyttig innføring om arbeidsmåter og undervisningsplanlegging. I omtalen av de ulike delemnene i fagplanen går det fram at arbeidsmåtene i norsk må variere etter emne og innhold og må tilpasses elevene.

Drama har en spesiell tilknytning til norsk - både som kommunikasjonsfag og utviklingsfag. Det er et særtrekk ved drama at det skapende arbeidet tar sikte på å gi uttrykk for tanker, meninger og følelser elevene har. Dramatisering kan trekkes inn i de fleste sammenhenger. Skapende språkbruk kan knyttes til toner, farger, form og bevegelse. Et bilde kan bli til dikt, et dikt til bilde osv.

Nærmiljøet og erfaringene til elevene er utgangspunktet for en åpen og aktiv livsorientering. På alle klassetrinn må en dra norskaktivitetene naturlig inn i tverrfaglige prosjekter som klassen eller skolen arbeider med. Studieteknikk skal komme inn i arbeidet på en naturlig måte og ikke være en egen fagdisiplin. Etter hvert som medie- og datautstyr kommer inn i skolen, kan elevene bruke dette som hjelpemiddel i skapende aktiviteter. Det kan også brukes når elevene utformer, lagrer og henter fram informasjon.

Læremidler

Læremidler er mer enn trykte lærebøker, tekniske hjelpemidler og annet øvingsmateriell. Læremidler er all den kommunikasjon og alle de språkhandlingene som er omtalt under hovedemnene. Det gjelder alt fra de ulike bøkene som blir brukt i undervisningen - også tekstsamlinger som elevene lager selv - til naturen og verden utenfor skolen. Elevene selv, lærerne og andre voksne er sentrale kilder til skriftlige og muntlige aktiviteter. Eldre mennesker kan for eksempel føre verdifullt tradisjonsstoff inn i undervisningen. Det er en forutsetning for undervisningen at det finnes et variert og ajourført utvalg av trykte læremidler som tar vare på helhetssynet på faget og letter arbeidet med tilpasset opplæring. Elevene må ha tilgang til et godt utrustet bibliotek med et variert utvalg av litteratur, også lokallitteratur, og passende bildestoff. Det er ønskelig at elevene har tilgang til medie- og datautstyr med tjenlig pedagogisk programvare for norskfaget.

Hovedemner og delemner

GRUNNLEGGENDE LESE- OG SKRIVEOPPLÆRING

Opplæringen skal gi elevene lyst og motivasjon til å snakke, lese og skrive. Undervisningen skal

- bygge på det språket og de erfaringene elevene har
- utvikle et positivt selvbilde og språklig selvtillit
- ta vare på og stimulere fortellerglede og leselyst
- la elevene bruke språket aktivt, skapende og bevisst

Muntlig bruk av språket:

Undervisningen tar utgangspunkt i talemålet til elevene og skal oppmuntre elevene til å fortelle om det de ser og opplever i hverdagen, og om tidligere hendelser. Elevene må få leke med ord, lyder, rim og regler, slik at fantasien blir stimulert og ordforrådet utvidet. De må få være spontane, utvikle fortellerglede i en trygg klasseatmosfære og venne seg til å lytte til andre. Lek, sang og bevegelser kan knyttes til muntlig språkbruk i innskolingsperioden og senere. Samtale og dramatisering tar utgangspunkt i aktuelle situasjoner og samhandlinger. Høytlesing er en særlig verdifull fellesopplevelse helt fra første skoledag. Her må en finne fram til tekster fra erfaringsverdenen til både gutter og jenter.

Litteratur:

Arbeidet med litteratur er en viktig del av lese- og skriveopplæringen. Læreren leser høyt for elevene og bruker litteratur som gir opplevelse og identifikasjon for både gutter og jenter. Arbeidet med litteratur skal stimulere leselysten, formidle kunnskap og gi elevene gode språklige forbilder. Litteraturutvalget må være variert og omfatte bildebøker, barnebøker, eventyr, skuespill, dikt, sanger, rim, regler osv. Tekstene skal hentes fra nyere og eldre litteratur - lokal, nasjonal og utenlandsk.

Språklære (leseopplæring):

Alle elever har krav på tilpasset leseopplæring i et trygt og aksepterende miljø. Opplæringen bør ta utgangspunkt i kjente ord og begreper fra de erfaringene elevene har. Tekstene skal være meningsfylte. Ved å høre, se, kjenne, tale og bruke språket aktivt får elevene nye erfaringer og lærer nye begreper. De må få eksperimentere, leke med og lage nye ord. På den måten lærer de å skille mellom innhold og form og får den første kjennskapen til oppbygningen av språket. Disse leseforberedende øvingene gir elevene innsikt i hva språk er, slik at de for eksempel forstår at bokstaver representerer språklyder (fonem), og lærer å se at ord og setninger er språklige enheter.

Innskoleperioden skal i tillegg til å stimulere og motivere elevene for leseprosessen også forberede dem på leseopplæringen. Det er viktig å arbeide med sansetrening, motorisk trening, begreps trening osv.

Leseopplæringen kan bygge på ulike prinsipper og metoder, og kombinere dem. Elevene må få bruke den tiden de trenger for å lære å lese, og få mye tid til lesetrening, slik at de øver opp leseferdigheten. Dette kan forebygge lese- og skrivevansker. Elever som alt kan lese, skal få en leseopplæring som tar utgangspunkt i det utviklingstrinnet de er på i leseprosessen.

Skriftlig bruk av språket:

Lese- og skriveopplæringen må gå hånd i hånd. I lesetekstene finner elevene språkmønstre for egen skrivning. Motorisk trening (skrivning og tegning) hører med når de skal lære bokstavene. Grunnlaget for å utvikle håndskriften må legges tidlig. Elevene må få forme bokstaver og lage ord med utgangspunkt i eget ordforråd, og så tidlig som mulig lage egne dikt og fortellinger. Læreren skal stimulere skrivegledden ved å være positiv mottaker av det elevene lager. De må tidlig venne seg til å framføre det de selv og andre har laget, for eksempel ved sang, opplesing og dramatisering.

Medier og edb:

Bilde- og lydmedier er viktige formidlere av informasjon og budskap og tar stor plass i barns hverdag. Barn er ofte aktive og utprøvende i møtet med medie- og datateknologien. Mediebruken kan gå ut over lek og voksen språkkontakt. Elevene må få hjelp til å velge hva de vil se, høre og lese, og få mulighet til å snakke med voksne om det de har sett, hørt og lest.

Medie- og datateknologien er i økende grad en påvirkningsfaktor som barn i liten grad kan verne seg mot. Det må være et mål å bruke medier og dataprogram på en slik måte at elevene utvikler holdninger som lærer dem å velge blant tilbudene. Men elevene må også få hjelp til å utnytte teknologien når de selv skal uttrykke seg.

Oversikt over emner og aktiviteter - knyttet til treårsperioder:

1.-3. klasse

Samtale, fortelle, lytte til høytlesing, dramatisere, lese selv, skrive selv.
Bildebøker, barnebøker, eventyr, skuespill, dikt, sanger i variert utvalg.
Lek, sang, bevegelse. Se på bilder, tegne selv. Inntrykk fra andre medier.
Sansetrening (med spesiell vekt på lyttet trening), motorisk trening, begreps trening.
Språklig oppmerksomhet gjennom lekpreget arbeid med språklyder, bokstaver, ord, setninger, rim, regler og enkle små tekster.

4.-9. klasse

Fortsettelse av grunnleggende lese- og skrivetrening for dem som trenger det. Tekster og språksituasjoner avpasset etter alderstrinnet.

MUNTLLIG BRUK AV SPRÅKET

Den muntlige uttrykksevnen blir utvidet og utviklet ved at elevene setter ord på tanker, meninger og følelser. Elevene bør få

- bruke talemålet i varierte og meningsfylte sammenhenger
- lære å ta ordet og gjøre seg gjeldende i ulike situasjoner
- lære å lytte konsentrert og aktivt til hverandre
- framføre ulike typer tekster, både egne og andres
- bruke varierte muntlige uttrykksmåter og på den måten få erfaring med og innsikt i språklige virkemidler
- lære å forstå dansk og svensk

Samtale og fortelle:

Skolen må legge til rette sosiale situasjoner som naturlig fremmer bruk av samtale og fortelling. Læreren må være en trygg og god samtalepartner. På alle klassetrinn kan utgangspunktet for samtale og fortelling være egne tanker, opplevelser og erfaringer. Bilder, tekster og medieopplevelser er ofte tjenlige utgangspunkt. Elevene må hele tiden venne seg til å lytte til andre.

På høyere klassetrinn må elevene få øvelse i å høre dansk og svensk, slik at de etter hvert forstår disse grannespråkene og kan snakke med dansker og svensker.

Dramatisere:

Drama bygger på spill (agering) gjennom aktiv identifisering med tenkte figurer (roller) og situasjoner, og gir estetisk form til ideer, forestillinger, følelser og opplevelser. Elevene får oppleve og skaffe seg erfaringer med ulike dramatiske uttrykksmåter som mime, rollespill, dukketeater og improvisasjon, og bruke dem sammen med lyd, musikk og bevegelser. Gjennom dramatisering får elevene på mellomtrinnet og ungdomstrinnet etter hvert kjennskap til dramatisk formspråk og dramatiske uttrykksformer. Elevene bør få spille teater.

Andre muntlige genrer:

Elevene bør få arbeide med ulike formelle muntlige aktiviteter som intervju, referat, møteledelse, diskusjon og foredrag. Slike aktiviteter inngår naturlig i klasse- og elevrådsarbeidet, og venner både jenter og gutter til å ta ordet og holde foredrag eller diskusjonsinnlegg i mer formelle og offentlige sammenhenger. På høyere klassetrinn må elevene få innsikt i hvordan vi endrer og varierer språkbruken etter sammenheng og situasjon.

Oversikt over emner og aktiviteter - knyttet til treårsperioder:

1.-6. klasse

Samtale, fortelle, spørre seg fram, svare for seg, fabulere, greie ut om saklige forhold.

Framføre tekster for klassen og for andre, for et større publikum. En må legge vekt på det som gjør framføringen uttrykksfull.

Ta ordet, vente på ordet. Enkel møteteknikk og diskusjonsregler knyttet til

blant annet klasse- og elevrådsarbeid. Framgangsmåte i intervjusituasjoner.

Høre dansk og svensk talemål - helst snakke med dansker og svensker.

Mime, rollespill, dukketeater, improvisasjon, spille teater.

7.-9. klasse

Fortsette med uformelle muntlige aktiviteter. Framføring av tekster. Dansk og svensk. Dramatisering.

Mer vekt på formelle trekk ved møteledelse, debatt, foredrag, taler, framlegging av referat. Redigering og innlesing av tekst på lydbånd og videogram. Kontaktformer i forhold til offentlige institusjoner og personer. Klargjøring av hvordan en best varierer uttrykksformen for å nå fram med budskapet.

LITTERATUR

Gjennom undervisningen skal elevene

- ta del i et mangfold av opplevelser som kan stimulere fantasilivet hos den enkelte og styrke fellesskapet
- bygge ut kunnskapen sin om ulike livsområder, ta stilling til verdispørsmål og skape seg framtidsbilder og framtidshåp
- møte litteratur som kunstform og ta del i det skjønnlitterære felleseiet
- få syn for historiske, sosiale og kulturelle sammenhenger (lokalt, nasjonalt, nordisk og globalt)
- møte drama som kunstform, opplevelsesområde og uttrykksmiddel
- utvikle språkevnen og lære om språklige virkemidler og litterære mønstre, blant annet ved å bruke dem i tekster de selv lager
- vurdere budskap og språk i alle slags tekster og få syn for de verdier, holdninger og intensjoner som ligger bak
- få kjennskap til hvordan en skaffer seg bøker og tekster, hvordan en velger bevisst og leser med utbytte

Lese, lytte, framføre:

Elevene må på alle klassetrinn få lese litteratur og høre på opplesing av litteratur. Små opplesingsstunder kan skape stemning og skjerpe konsentrasjonen. Elevene må få snakke om, lese høyt for hverandre, dramatisere, synge og på andre måter framføre det de har lest - både innenfor og utenfor klasserommet.

Arbeid med ulike genrer:

Elevene må få kjennskap til og erfaring med ulike skjønnlitterære genrer ved at de leser eller hører dikt, viser, fortellinger, eventyr, romaner, noveller og skuespill, sagn, gåter, ordtak, rim, regler osv. Med utgangspunkt i bildebøker, barnebøker og leseboktekster arbeider elevene først med enkle fortellinger. Dette kan videreutvikles til andre genrer: fabel, eventyr, sagn, grøsser, krim, science fiction osv. Senere kommer ungdoms- og voksenlitteraturen sterkere inn. Da kan novellen og diktet være hoveddramme om genrearbeidet sammen med en videreutvikling av de andre litteraturformene. Prosatekster som essay, reiseskildringer, memoarer, brev og dagbøker kan også ha skjønnlitterære kvaliteter som gjør det aktuelt å arbeide med dem. Det er en viktig oppgave å hjelpe elevene til å velge god litteratur. Elevene har erfaring med mange genrer fra triviallitteraturen. I litteraturundervisningen kan de få hjelp til å lese slike tekster mer kritisk.

Det hører inn under litteraturarbeidet å se nærmere på det en kan kalle bruksgenrer - lese, skrive, studere innhold, språk og komposisjon i reportasjer, taler, plakater, salgsannonser o.l. (Flere eksempler er gitt under *skriftlig bruk av språket*.)

Drama:

Ordet drama betyr handling. Drama som fag er et estetisk kommunikasjonsfag. Det viderefører barns naturlige læringsform, rolleleken, og tar i bruk stemmen, kroppen og andre uttrykksmidler. Gjennom skapende prosesser i og omkring drama får elevene utvikle kommunikasjonsferdighet.

Drama kan brukes i ulike fag og tverrfaglige arbeider. Stoff til dramatisering kan hentes fra kulturarven, lokalmiljøet eller fjernere kulturer og tider. I norsk-undervisningen kan drama for eksempel brukes i forbindelse med myter, legender, eventyr, folkeviser og tekster av ulike slag. Elevene må få kjennskap til eldre og nyere dramatikk og se profesjonelle teaterforestillinger.

Lage tekster selv:

Litteraturarbeidet må i hovedsak gå ut på å lese litteratur, men elevene må også skrive tekster selv. De ulike litterære genrene har ulike komposisjonsprinsipper og språkmønstre, som elevene må lære for å kunne forstå og formidle ulike typer budskap. De må selv eksperimentere med form og uttrykksmidler.

Prosjektarbeid og livsorientering:

Skjønnlitterære tekster åpner for innsyn i miljø og menneskeskjebner, livsområder og livsvilkår som ellers er utilgjengelige for barn flest. Derfor kan slik litteratur knyttes til arbeidet med spesielle temaer og ulike tverrfaglige prosjekter. Litteraturen skal gi kunnskap om verden og perspektiv på egen livssituasjon. Tekstene kan dessuten skape engasjement og få elevene til å kjenne ansvar for framtiden. Det er aktuelt å knytte arbeidet med litteratur til mange temaer og livsområder (krig, fred, arbeid, fritid, rettferdighet, undertrykking, kjønnsroller, sorg, glede osv.). Dessuten må elevene få lese om minoritets- og innvandrer kulturer - bakgrunn og livsvilkår nå - for å kunne leve seg inn i situasjonen til nye folkegrupper her i landet.

Arbeid med lokal litteratur:

Elevene må få arbeide med et utvalg av litteratur fra lokalmiljøet. Arbeid med lokallitteratur gir språklig og kulturelt fotfeste i eget hjemmemiljø. Der det er naturlig, bør lokale forfattere og fortellere trekkes inn i undervisningen.

Arbeid med nasjonallitteratur og litteraturhistorie:

Elevene må lære å kjenne et tverrsnitt av den nasjonale litteraturarven og nyere litteratur. Det må være et rikt utvalg av både kvinnelige og mannlige forfattere i den litteraturen elevene leser. Nyere og eldre barne- og ungdomslitteratur hører til her. Litterære tekster på sidemålet vil gi kjennskap til flere språklige og geografiske miljøer i vårt land, og vil skape forståelse og respekt for bokmål, nynorsk og dialekter. Elevene bør også lese nordisk litteratur (dansk og svensk etter hvert i original språkdrakt) og oversatt litteratur fra andre land og kulturer. Samisk litteratur skal være representert. En viktig side ved arbeidet med litteratur er å gi elevene innsyn i materielle og sosiale vilkår til ulike tider og i ulike deler av verden.

Her får en fram skiftende vilkår - i nåtid og fortid - for kvinner og menn, for ulike sosiale grupper, for minoriteter osv. Litteraturhistorisk kunnskap må trekkes inn for å gi elevene referansepunkter og linjer å orientere seg ut ifra. Forfattere og tidsepoker kan etter hvert settes inn i samfunnshistoriske sammenhenger og vise bakgrunn, forutsetninger osv. for de ulike litterære tekstene.

Drøfting av litteratur:

Drøfting av tekster kan begynne alt i de første klassene. På selvstendig grunnlag må elevene få si hva de liker og ikke liker å lese, og grunngi det. Nesten alle de større tekstene elevene leser og arbeider med, gir uttrykk for et menneskesyn og et samfunnssyn. De sier direkte eller indirekte noe om fordeling av makt, om roller, om rettferdighet, om forholdet mellom de to kjønn, om livssyn, etiske spørsmål, årsakssammenhenger, problemløsninger osv. Det er viktig at elevene kan få si seg enig eller uenig i verdimønster og holdninger de leser ut av tekstene. Gjennom samtale med læreren kan de nå dypere inn i tekstene og av og til bli i stand til å gjøre det klart hva skriveren vil oppnå. Når en arbeider verdikritisk, er det naturlig å se tekster i lys av de verdiene skolen bygger på - menneskeverd og likeverd for eksempel. Men en kan også rette søkelyset andre veien: gjennom kritisk litteratur få hjelp til å se nærmere på hvilke verdier skolen står for.

Det bør være en fast ordning at elevene vurderer positive og negative sider ved de tekstene som blir laget i klassen. I tillegg til innholdet legger en da også vekt på språklig uttrykkskraft.

Bibliotek:

Skolebiblioteket må være lett tilgjengelig og velutstyrt. Elevene må tidlig lære å bruke biblioteket og få medansvar for det. De må oppmuntres til å låne bøker og gjøre seg nytte av oppslagsbøker o.l. Det er også aktuelt med mindre klassebibliotek. Klassebiblioteket kan inneholde fagbøker og skjønnlitteratur sammen med elevproduserte tekster og bøker. Det må være et rikt utvalg som møter interesser og behov hos jenter og gutter. Kontakt med folkebiblioteket styrker låne- og lesevanene til elevene.

Tekster på hovedmål og sidemål:

Forholdet mellom hovedmål og sidemål i det stoffet elevene leser på hvert klassetrinn, bør være om lag slik:

	hovedmål	sidemål
1.-2. skoleåret	1/1	
3. »	5/6	1/6
4. »	3/4	1/4
5.-9. »	2/3	1/3

Oversikt over emner og aktiviteter - knyttet til treårsperioder:

1.-3. klasse

Aktiviteter: Lytte, lese, framføre, dramatisere. Spekulere, fabulere, samtale, diskutere, studere, vurdere, kritisere. Le, gråte, grøsse, drømme, kose seg, ergre seg. Skape grunnstemning, utgangspunkt for og ramme om skrivesituasjoner, lage «tenningspunkt» til eller innslag i større prosjekter. Ape etter, omskrive, skrive

selv(stendig). Leve seg inn i mye og gjennom mye - miljø, historiske forhold, skjebner, hendinger. Skaffe seg allslags kunnskap.

Tekster: Gode norske og utenlandske bildebøker, tegneserier, barnebøker, eventyr, dikt, sanger, skuespill, filmer. Rikelig innslag av genrer som har slektskap med muntlig barnekultur: rim og regler, tøysevers, vitser og vitsedikt, gåter, skjemteeventyr, fabulerende prosa, språklek. Bruk av elevtekster hele tiden.

Litterære emner: Små forfatterportretter. Orientering om aktuelle boktilbud og om boklån. Tekstkunnskap (se *språklære*).

4.-6. klasse

Aktiviteter som i 1.-3. klasse. Litteratur skal gjennomsyre hele faget.

Tekster: Mye av det samme som i 1.-3. klasse. Mytisk og folkloristisk litteratur (eventyr, sagn, soger og folkeviser). Gudedikt, heltedikt, Snorre. Det beste fra den klassiske leseboklitteraturen. Avpassede utsnitt fra voksenalitteraturen (også fra lokallitteraturen). Mer moderne teksttyper - ungdomslitteratur, poptekster, rocketekster, seriemagasin/ukeblad, reklame. Sakprosa-genrer (se *skriftlig bruk av språket*). Elevtekster.

Litterære emner: Viktige forfattere og forfatterskap plassert i sin tid - mest mulig levendegjort. Noen kriterier å vurdere tekster etter. Låne- og lesevaner. Tekstkunnskap (se *språklære*).

7.-9. klasse

Aktiviteter som i 1.-6. klasse. Noe mer intellektuell til nærming. Litteratur skal fortsatt gjennomsyre hele faget.

Tekster: Mye av det samme som i 1.-6. klasse, tilpasset ungdomstrinnet. Hovedvekt på voksenalitteratur - klassisk og moderne. Tekster fra trivialkulturen og popkulturen. Aviser, blad, tidsskrift, audiovisuelle medietekster. Bred genrevariasjon (se *skriftlig bruk av språket*). Fortsatt stor vekt på elevtekster.

Litterære emner: Litteraturhistorisk hovedmønster - tid og tendenser, mest mulig knyttet til den allmenne historieundervisningen. Levendegjøring i forbindelse med tekster og forfatterskap en arbeider med. Sideblikk til nabolandene og Europa og verden ellers. Dypere innsyn i en del tekster gjennom enkel tolkning og analyse. Flere kriterier å vurdere etter. Tekstkunnskap (se *språklære*).

SKRIFTLIG BRUK AV SPRÅKET

Gjennom variert skriving skal elevene lære å uttrykke tanker, følelser og opplevelser. Undervisningen skal

- bygge ut og videreutvikle selvtillit, engasjement og følelser
- ta vare på skaperlyst og uttrykks glede
- utvikle språkfølelse og utvide ordforrådet
- gi elevene skriveferdighet til å mestre skrivesituasjoner i dagliglivet

Skapende skriving:

Elevene skal lage tekster selv, fabulere og gi uttrykk for opplevelser og meninger gjennom fortellinger, eventyr, dikt, brev, dagbøker o.l. De får prøve seg fram i mange genrer og eksperimentere med språklige virkemidler. Når de leser tekster av mange slag - også elevtekster - får de språklige forbilder og inspirasjon til å skrive. Her må en ta hensyn til ulike interesser og erfaringer hos jenter og gutter.

En må være varsom med formelle krav de første årene. På mellomtrinnet skal elevene videreutvikle sansen for form og virkemidler i egne og andres tekster. Også på ungdomstrinnet skal variert, «fri» skriving ha en viktig plass, og elevene får etter hvert prøve seg på noveller og andre genrer som de har vært lite borti tidligere.

Skrivesituasjoner:

Impulser fra nærmiljøet, fra verden utenfor, fra fantasi og drøm må brukes bevisst når læreren legger til rette varierte skrivesituasjoner. Det må være skrivesituasjoner som inspirerer både jenter og gutter. Elevene og/eller læreren kan forme ut skriveoppgavene innenfor oppgitte rammer eller temaer. Arbeid med tverrfaglige emner, ulike prosjekter, skole- og klasseavis o.a. kan gi meningsfulle skrivesituasjoner. Det samme gjelder arbeid knyttet til ulike medier og tekster. Her kan elevene gi skriftlige vurderinger av det de har sett, hørt eller lest.

Ulike genrer:

Elevene bør lære å skrive til ulike mottakere (lærere, medelever og andre), så de får trening i å uttrykke seg slik at de blir forstått. På alle klassetrinn skal de ut fra sine forutsetninger lære seg å velge skrivemåte og form etter budskap, situasjon og mottaker. Gjennom hele skoletiden må elevene få skrive om saker som vedkommer dem, og argumentere for egne meninger.

I tillegg til arbeidet med de skjønnlitterære genrene arbeider elevene med andre genrer som er vanlige i offentlig kommunikasjon og i dagliglivet: debattinnlegg, foredrag, referat, artikler, intervju, søknader, formelle brev, blanketter, annonser, meldinger o.l. Det må gå fram hvem som er mottaker av innholdet, og hva formålet er. Dette skrivearbeidet bør, så langt det er råd, inngå i konkrete og meningsfulle sammenhenger. Ofte kan det knyttes til andre fag. Elevtekster er også nyttig arbeidsstoff i språklæren, der elevene skal klargjøre og vurdere form og virkemidler i språket.

Skrive, lese, framføre:

Skriving henger nøye sammen med litteraturarbeidet. Elevene bør få skrive tekster i ulike litterære genrer, skrive bok- og filmanmeldelser og dramatisere litteratur de arbeider med. De kan også skrive klassebøker. På alle klassetrinn må de få framføre det de lager - i visse sammenhenger for et større publikum i nærmiljøet.

Rettskrivning:

Formell ferdighet må utvikles gradvis, men rettskrivningskravene må ikke komme for tidlig og dempe skrivegledden. Etter hvert lærer elevene å gjøre tekstene mest mulig lettleste og forståelige ved hjelp av setningsdeling, avsnitt, store bokstaver og tegnsetting. Den som retter og veileder, må gi råd om hva som er formålstjenlig for at budskapet i teksten skal nå fram. Etter hvert må det legges økende vekt på å innøve regler for riktig språkbruk. (Se ellers delemnet rettskrivningslære under *språklære*.)

Oversikt over emner og aktiviteter - knyttet til treårsperioder:

1.-3. klasse

Genrer: Fortelling, skildring, dikt, rim og regler, skrøner, gåter, lek med ord og uttrykk, småtanker i småtekst, meningsytringer, meldinger, bildetekst, tekst og bilde.

Tekster knyttet til: her-og-nå-situasjoner, nærmiljøet, spenning, konflikt, fantasi og drøm, sansing, litterær opplevelse, bilder, musikk. Tavletekster, relevantologier, utstilling, framføring, dramatisering.

En må legge vekt på bruk av teksten (mottaker, formål, publikasjonsform), oppsett, skriftbilde, illustrasjon, avsnitt, linjelengde. Store skille tegn, stor forbokstav (se ellers *språklære*).

4.-6. klasse

Genrer: Større og mer forgrente fortellinger og dikt, eventyr, fabel, sagn og søgegrøsser, tegneserie, reiseskildring, dagbok, replikkforming, skuespill. Bruksprosa - referat, rapport, reportasje, intervju, brev, ordensregler, spilleregler, bruksanvisning, annonse.

Tekster knyttet til det nære og personlige (som i 1.-3. klasse) - følelser, liv og skjebne, fortid og framtid. Emnearbeid, prosjekter. Daglig virke i klassen, skolen og lokalsamfunnet, arbeid i andre fag. Mottaker, publikum.

Kjennskap til det teksten skal brukes til. Skriveplanlegging (notat - utskrivning - renskriving). Måter å innlede på. Innfletting av skildring og dialog i fortelling. Språklige og litterære virkemidler (se *språklære*). Komma, lydstridig skrivemåte, vanskelige ord, ordliste.

7.-9. klasse

Genrer: De samme, men mer utbygde skjønnlitterære genrer og bruksgenrer. Dikt av ulike slag, vise, rocketekst, science fiction, krim, novelleform, essaypreg. Større utgreiinger, artikler, skrevne innlegg, foredrag, taler, søknader, formelle brev, journalistisk form. Språklig arbeid med elektroniske medier og film.

Tekster knyttet til det personlige, tverrfaglige og dagsaktuelle (som i 1.-6. klasse). Livsproblemer, livsvilkår, samfunnsspørsmål, historie. Humor, satire, protest. Mottaker, publikum.

Kunnskap om skriveprosessen og brukssituasjonen. Komposisjon, genretrekk, stiltrekk og stilnivå (se *språklære*). Argumentasjon, logisk sammenheng, nødvendig tekstlig informasjon, sammenbinding (tekstbinding), referanseord (dette, disse, slike . . .), dempere (vel, kanskje . . .) Rettskrivning, tegnsetting, tekstbehandling.

SKRIFTFORMING

Gjennom undervisningen i skriftforming får elevene forståelse for at det å skrive og forstå skrift er en nødvendig del av budskapsformidling og kommunikasjon. De får

- utvikle en tydelig, rask og personlig håndskrift som faller naturlig for dem og gjør at de lett blir forstått av andre
- forme skrift til spesielle formål
- utvikle sansen for orden og for godt og klart oppsett av skriftlige arbeider

Forberedende skriveopplæring:

I første klasse og senere får elevene øvelse i skriftfremmende aktiviteter før og samtidig med at de lærer bokstaver og tall.

Trykkskrift - grunnformer:

Elevene lærer en usammenhengende, rettstående skrift med små og store bokstaver, som er litt forenklet i forhold til boktrykkbokstavene.

Sammenbinding av bokstavene:

Elevene lærer en sammenbundet skrift som tar utgangspunkt i karakteristiske trekk ved de små trykkbokstavene. Det er også mulig å gå direkte over til sammenbinding av bokstaver etter de normgivende alfabetene. Skriften skal være lett å lese og lett å skrive, og den er grunnlaget for en videre skriftutvikling. Til vanlig er denne skriften høyrehellerende. For mange venstrehendte heller skriften til venstre. De store trykkbokstavene skal tilpasses sammenbinding og helling. Elevene lærer sammenbinding av bokstavene på 2.-3. (4.) klasstrinn - avhengig av utviklingen hos den enkelte eleven.

Utvikling mot en personlig skrift:

Elevene får utvikle skriften med utgangspunkt i de normgivende alfabetene for små og store bokstavformer, og slik at skriften faller naturlig for den enkelte.

Skriftrøkt:

Elevene, særlig på ungdomstrinnet, må arbeide med å videreutvikle en skrift som er rasjonell, ledig og lettleseelig for andre, og som har et personlig preg. De må lære seg å lese skriften til andre og få øving i skrift til ulike formål, som bruksskrift, notatskrift, dekorativ skrift. Elevene bør få noe kjennskap til skriftutviklingen i historisk sammenheng.

SPRÅKLÆRE

Undervisningen i språklære skal gi elevene den teoretiske bakgrunnen for det praktiske skriftlige og muntlige arbeidet med norsken og dermed et kunnskapsgrunnlag som blant annet kommer til nytte i fremmedspråkopplæringen.

Gjennom undervisningen skal elevene få

- lære noe om hvordan språk er bygd opp, hvordan språk utvikler seg hos den enkelte og stadig forandrer seg i en større historisk sammenheng
- lære de viktigste normene og reglene i skriftspråket
- skjerpe den språklige bevisstheten og den kritiske språksansen
- bygge opp tiltro til egen språklig bakgrunn og tro på egen evne til å bruke språket
- utvikle respekt og toleranse for talemålet til andre
- se hvordan språkbruken varierer i ulike situasjoner og sammenhenger

Dialekt og normalmål:

Særlig gjennom massemediene legger barna tidlig - sannsynligvis før skolealderen - merke til forskjellen mellom egen dialekt og normalmålene, og mange har hørt at talemålet er ulikt rundt om i landet. Elevene bør få høre eksempler på ulike slags talemål og dialekter, og de må få syn for mangfoldet i norsk tale og utvikle respekt og toleranse for den måten andre snakker på.

På ungdomstrinnet ser en nærmere på trekk ved lydverk, bøyingsverk og ordtilfang i det lokale målføret. Dette kan være nyttig kunnskap i mange distrikter når en begynner med skriftlig sidemålsopplæring. Elevene skal kjenne noen av de

viktigste målmerkene i norske dialekter, og få se eksempler på hvordan dialektene skifter. Der det er naturlig, kan elevene studere hvordan ord og uttrykk henger sammen med sed og skikk før og nå. På både barne- og ungdomstrinnet bør språklæren ellers i hovedsak knyttes til normalmålet – lesespråket og skriftspråket.

Grammatikk – språk om språket:

I forbindelse med den første lese- og skriveopplæringen utvikler elevene en språklig bevissthet de ikke hadde før. De arbeider med og får navn på formentene (byggeklossene) i språket: språklyder, bokstaver, ord, ordtyper, ordlag, setninger osv. Dette er første steget inn i en bruksnær (funksjonell) grammatikk, som en bygger videre på gjennom hele skoletiden. En har bruk for denne grammatikken når en skal gi og få språklig veiledning. Elevene trenger et språk om språket, et enkelt begrepsapparat å støtte seg til. Elevene må lære begrepene fra norsk grammatikk før de møter dem i fremmedspråk (se nedenfor), men en mer omfattende, systematisk framstilling av grammatikk hører hjemme på ungdomstrinnet.

Grammatikken må ikke formidles som bare et nettverk av strenge regler og restriksjoner, men ses i sammenheng med stil- og genrelæren. Det kan gi perspektiv til grammatikkopplæringen å se hvordan barnespråk utvikler seg, gjerne med konkrete eksempler fra muntlig småbarnsspråk og egen skriftspråkutvikling. Det ligger oppmuntring i å finne ut hvordan en stadig utvikler seg, for eksempel ved å sammenligne egne tekster fra ulike klassetrinn.

Elevene har bruk for å forstå noe av forskjellen på tale og skrift, blant annet for å bygge inn i tekstene sine den informasjon som leseren trenger. De bør etter hvert lære å legge merke til forskjeller mellom bokmål og nynorsk, og mellom talemålet på stedet og de to offisielle målformene. Dessuten skal de lære fremmede språk. I dette språkarbeidet trenger de i tillegg til de språklige byggeklossene som alt er nevnt, kunnskap om ortografi, ordklasser og ordbøyning. De bør også kunne skille mellom innholdsord og formord og vite noe om setningstyper (hel- og leddsetninger) og setningsbygning (funksjonsanalyse). I skriftspråklig sammenheng kan de få stor nytte av den tekstteorien som en kan få tak i og tilpasse til skolebruk.

Tekst:

Gjennom hele grunnskolen arbeider elevene med tekster av mange slag, leser, lytter, framfører og skriver. De må få hjelp til å se hva som skaper helhet, sammenheng og uttrykkskraft i en tekst. Kjennskap til hvordan tekster er bygd opp, styrker evnen til å forstå dem rett. Kunnskap om komposisjon og stilistiske virkemidler er også en hjelp til å få fram budskapet i egne tekster. Både skjønnlitterære og mer sakpregede tekster hører til en genre, eller har trekk fra flere gener. Det gjelder også elevtekstene. Elevene må lære om det som er typisk for en genre. Genrekunnskapen blir utvidet etter hvert, og elevene lærer å bruke navnet på den aktuelle genren framfor å kalle tekstene norsk stil eller stykke i leseboken.

Barn bruker de samme språklige virkemidlene (stiltrekkene) som voksne: gjentakelser av mange slag, kontrast, stigning, fortetting, rim, rytme, klang, språklige bilder (sammenligning, metafor) osv. Elevene får prøve ulike komposisjonsmønstre og oppsett for tekstene sine. De eksperimenterer med språklige virkemidler, ser dem i bruk hos andre og fletter dem gradvis inn i egne tekster. Dette utvikler etter hvert en sikrere språkfølelse.

Språksituasjoner:

Elevene går ut og inn av språksituasjoner i norsktimer, i andre fag og i dagliglivet ellers. De opplever, ofte ubevisst, hvordan muntlig og skriftlig språkbruk varierer i ulike situasjoner og sammenhenger. Elevene må få hjelp til å sette ord på slike viktige erfaringer i språklig kommunikasjon. Rollespill kan være tjenlig for å få fram ulike sender- og mottakersituasjoner. Alt tidlig på barnetrinnet kan læreren skissere en enkel kommunikasjonsmodell. Her spør en etter hva senderen ønsker å oppnå med det som blir sagt, skrevet eller vist fram, og drøfter hvilken virkning budskapet får på mottakeren. I skriftspråkopplæringen er det særlig viktig å være oppmerksom på hva mottakeren trenger av informasjon for å forstå budskapet. På ungdomstrinnet kan en bygge ut kommunikasjonsmodellen til en mer fullstendig språkbruksanalyse. En dypere forståelse av massekommunikasjon hører med her. (Jf. hovedemnet *medier og edb.*)

Medie- og dataspråk:

Elevene må lære å se hvordan informasjonsteknologien påvirker språkbruken hos den enkelte og i samfunnet. Det kan være aktuelt å vise hvordan ulike medier stiller spesielle språklige krav til sender og mottaker. En må også vise hvordan fagspråk og kodespråk i forbindelse med edb er et nyttig redskap, men samtidig kan være en hindring i kommunikasjonen.

Språkhistorie:

Gjennom nærliggende eksempler bør elevene få syn for at språk endrer seg. De møter eldre folk med andre talevaner enn de selv, og de støter på tekster i alderdommelig språkdrakt. Det språket som ble brukt i en fjern fortid, kan levendegjøre miljø og menneskeliv, sosiale og kulturelle forhold. Språkhistorisk bevissthet er en del av den historiske bevisstheten. Høyere opp i skolegangen bør elevene få høre om striden om språkspørsmål og språknormering i norsk historie. På ungdomstrinnet trekker en opp hovedlinjene i norsk språkhistorie mer systematisk, med eksempler på systemendringer over tid (lydverk, ordtilfang, bøyingsverk). En bør peke på noen av påvirkningsfaktorene bak endringene.

Elevene bør få så mye språkhistorisk kunnskap at de forstår årsakene til at vi har to offisielle, likestilte skriftspråk i Norge. (Jf. *sidemålet.*)

Rettskrivningslære:

Elevene lærer mye rettskrivning ved å lese og skrive. I de første tre årene må læreren legge hovedvekten på individuell veiledning og rettlede forsiktig og oppmuntrende. Fra og med mellomtrinnet bør en arbeide mer systematisk og målrettet med ortografi, bøyingsverk og tegnsetting. Elevene må tidlig lære å bruke ordliste.

Noe av rettskrivningen kan klassen lære gjennom isolert trening (diktat, utfyllingsoppgaver o.l.), men det meste bør skje gjennom retting og veiledning til tekster der læreren er språkkonsulent. Ofte er det nødvendig å innprente ortografiske regler etter velkjente metoder.

Oversikt over emner og aktiviteter – knyttet til treårsperioder:

1.-3. klasse

Ord og setning: Følelse for og oppmerksomhet mot hva ord er, egennavn og fellesnavn, dialektord, rare ord, nye ord, ukjente ord. Språklyd og bokstav, ord i

tale og ord i skrift. Ord som passer sammen, ord blir til setning.

Tekst og tekstelementer: Navn på generer som blir brukt. Se hovedforskjellen på fortelling, dikt, skuespill. Skjønnlitteratur og sakprosa.

Større språklige sammenhenger: Oppmerksomhet mot ulike talemåte og ulike talemål - før og nå, her og der, liten og stor. Jeg selv og språket mitt. Skrift er annerledes enn tale.

4.-6. klasse som i 1.-3. klasse, dessuten:

Ord og setning: Kjennskap til og arbeid med ordforråd, ordvalg, ordvariasjon, ordlagning, ordklasser, ordbøyning (substantiv, verb). Stedsnavn, personnavn. Rettskrivning av ord, ordliste. Setning og tegnsetting. Flytting av ledd i setningen.

Tekst og tekstelementer: Kjennskap til og arbeid med hovedmønsteret i de mest brukte genrene. Virkemidler: Gjentakelse, kontrast, sammenligning. Variasjon av innlederord og mønster i setningen. Utheving.

Større språklige sammenhenger: Se på språktrekk (jf. ovenfor) i egne og andres tekster. Uttrykkskraft. Utvikling. Kjennskap til hva kommunikasjon kan være, og hva riktig og godt språk har å si i den sammenhengen.

7.-9. klasse som i 1.-6. klasse, dessuten:

Ord og setning: Mer systematisk innsikt knyttet til ordinventar i tekster, formord og innholdsord, ordvariasjon, synonymer, ordklassesystemet. Fagord og fremmedord. Ordbøker. Valgfrie skrivemåter. Helsetning og leddsetning, underordning, sideordning. Enkel funksjonsanalyse.

Tekst og tekstelementer: Genrelære knyttet til lesing og skriving. Flere virkemidler som rim, rytme, klang, stigning, fortetting, in medias res, metafor, symbolbruk, retoriske spørsmål. Tekstbinding. Bevisst arbeid med komposisjon og oppsett.

Større språklige sammenhenger: Forholdet normalmål-dialekt. Språklige endringer over tid. Språk og påvirkning. Språk og konvensjoner, miljø, roller, makt og avmakt, kjønn, yrke, kultur. Norsk og fremmed. Språk i ulike medier. Dataspråk.

SIDEMÅLET

Gjennom undervisningen i sidemålet skal elevene få kunnskap om den andre av de to likestilte målformene i norsk. De skal få

- kjennskap til litteratur på sidemålet
- lære mer om variasjonsbredden i norsk språk
- kjennskap til talemålet i forhold til de to skriftspråkene
- større forståelse for og akseptering av tale- og skriftmålet til andre
- lære å uttrykke seg skriftlig på sidemålet

Lesing av tekster på sidemålet:

I utgangspunktet kjenner elevene til sidemålet og forstår det meste av det som blir sagt eller skrevet på den målformen. Elevene bør tidlig få høre sidemålstekster og synge sanger på sidemålet og på dialekt. Elevene leser selv tilpassede sidemålstekster fra 3.-4. klasse. Gjennom hele grunnskolen skal kunnskapen om sidemålet utvides ved at elevene leser og hører skjønnlitteratur og andre engasje-

rende tekster. Elever med bokmål som hovedmål må spesielt oppmuntres til å lese barne- og ungdomsbøker på nynorsk.

Likhet og ulikhet i de to målformene:

Elevene venner seg tidlig til å legge merke til at vi snakker ulikt rundt om i landet (radio, fjernsyn). Fra 5.-6. klasse ser de etter hvert hva som er likt og ulikt i de to skriftlige målformene. På ungdomstrinnet bør elevene få så mye språkhistorisk kunnskap at de forstår årsakene til at vi har to offisielle, likestilte skriftspråk. (Jf. *språklære.*) Samtidig kan de få innsikt i bakgrunnen for sin egen dialekt.

Grunnlag for skriftlig sidemål:

Elevene kan bruke tekster som utgangspunkt for den skriftlige sidemålsopplæringen. Tekstene må være interessante og vise et levende skriftspråk. Elevene skriver korte svar på spørsmål til tekst, tekster tegneserier o.l. Læreren retter lite i begynnelsen.

Elevene begynner å skrive på sidemålet i 7. eller 8. klasse. Der det passer, bør en dra nytte av arbeidet med dialekt for å gjøre det lettere å lære skriftlig sidemål.

Ordbruk, formverk, tekster:

Elevene får etter hvert mer systematisk kjennskap til det som skiller de to skriftmålene, uten at det blir grammatisk drill og utfylling av ord i løse setninger. De skal få grunnleggende kunnskap om ordbruk, setninger (verbal uttrykksmåte på nynorsk), rettskrivning og hovedregler i formverket, slik at de etter hvert kan skrive sammenhengende tekster på sidemålet.

Oversikt over emner og aktiviteter – knyttet til treårsperioder:

1.-3. klasse

Høre, syng og etter hvert lese små og store sidemålstekster, mest skjønnlitterære. Gjennom små enkle eksempler bli klar over skillet dialekt – nynorsk – bokmål.

4.-6. klasse

Flere tekster og flere slags tekster, også sakprosa.

Utvide kjennskap til hva som er likt og ulikt i de to målformene. Eksempler fra ordtilfang, ordlagning og ordbøyning (substantiv, verb). Mot slutten av mellomtrinnet: små skriveeksperimenter.

7.-9. klasse

Mer grunnleggende kunnskap om ordbruk, formverk, setningsforming og rettskrivning. Språkhistorisk og språksosial bakgrunn. Dialektnære former og skrivemåte. Skrive ulike slags tekster selv.

MEDIER OG EDB

Gjennom undervisningen får elevene

- bruke medie- og datautstyr som hjelpemiddel og uttrykksmiddel i ulike sammenhenger
- se hvordan tekster og bilder blir brukt til å informere og påvirke, hvordan datateknologi blir brukt til å utforme, lagre og formidle tekst og bilde

- innsyn i hvordan medie- og databruk kan påvirke språket vårt og endre vilkårene for kommunikasjon mellom mennesker
- hjelp til å orientere seg i strømmen av informasjon og til å utvikle holdninger slik at de kan velge og vurdere i et økende medietilbud
- oppleve og tolke budskap i kunstnerisk framstillingsform

Egen bruk:

Elevene lærer hvordan de kan gjøre seg nytte av informasjonsteknologi i arbeid med ulike oppgaver og når de skal presentere norskfaglig stoff for andre. De må etter hvert få oppleve å være aktive sendere og utvelgende og kritiske mottakere. Teknologien må brukes både til frie skapende aktiviteter og til mer fastlagte oppgaver.

Medier og edb i samfunnet:

Elevene blir kjent med hvordan tekst og bilde blir utformet i aviser, fjernsyn og andre informasjonsmedier. Etter hvert kan de få større innsyn i hvordan mediene former sine bilder av verden rundt oss. Informasjonsteknologien fører det internasjonale samfunnet inn i hverdagen vår. Samtidig gir informasjonsteknologien mulighet til ulike former for kulturell utfoldelse på det lokale planet. Elevene må orienteres om begge disse sidene av utviklingen. I norskfaget kan de få hjelp til å presentere stoff i de medier som finnes i nærmiljøet eller lokalsamfunnet.

Medie- og dataspråk:

Elevene lærer noe om hvordan medie- og databruken påvirker språket vårt. Språket i aviser, radio, fjernsyn, videoprogrammer og i kommandoer ved bruk av dataprogram glir inn i det språklige felleseiet hos barn og unge. Dette kan være et utgangspunkt for å arbeide med forholdet mellom språket i medier, vår egen dialekt og norsk skriftspråk. Elevene må så langt råd er, få arbeide med og lære å bli oppmerksom på unorske innslag i radio, fjernsyn og aviser. Elevene må få hjelp til å se at teknologien kan passivisere og isolere den enkelte brukeren, men at den også kan skape kontakt og stimulere til felles aktiviteter.

Vurdering:

Budskapet i moderne medier er ofte formet slik at vi i raske skift får se og høre oppsplittede utsnitt av hendelser, problemer og årsakssammenhenger. På den måten kan informasjonen bli ufullstendig og vridd.

Gjennom fjernsyn, video og film opplever barn og unge voldsskildringer, spekulativ erotikk og andre livsbilder som ikke samsvarer med målene for arbeidet i skolen. Her er det viktig med verdikrjtisk arbeid.

Elevene må få lete seg fram til virkemidler i språk, bilder og dramaturgi som blir brukt for å påvirke og passivisere oss. De må få muligheter til å snakke om egne medieopplevelser med en voksen og få hjelp til å etterprøve de bilder av virkeligheten som har flimret forbi. Elevene må også få se hvordan mediene kan vise sammenhenger og gi helhet til et tema.

Kunstformidling:

Det faller naturlig inn under norskundervisningen å se kvalitetsfilmer (kortfilm, spillefilm, videogram) sammen, eller å forberede og kommentere oppsetninger på kino eller i fjernsyn. Det kan ha særlig stor faglig verdi å se framsyninger av gode

romaner og skuespill som er filmatisert. Lyrikk kan bæres sterkere fram når den er rammet inn av bilder og/eller musikk. Et bevisst tolknings- og analysearbeid kan styrke forståelsen og medvirke til en helhetlig kunstopplevelse.

Oversikt over emner og aktiviteter – knyttet til treårsperioder:

1.-3. klasse

Se noe skolefjernsyn og film/video for skoleformål. Fortelle og samtale om egne medieopplevelser eller finne uttrykk gjennom skriving, dramatisering og tegning.

4.-6. klasse

Se noe film, fjernsyn og video med relevans til norskfaget. Muntlig og skriftlig uttrykk for medieopplevelser og tanker de har gitt. Bruke tilgjengelig opptaksutstyr og datautstyr. Planlegge, instruere, redigere, tekste, vise fram. Noen kriterier å vurdere innhold og form etter.

7.-9. klasse

Spillefilm, fjernsynsteater o.a. Større opplegg eller prosjekter om enkelte program eller om mediene som fenomen. Språk i medier, virkemidler, ideologi. Bruke tilgjengelig opptaksutstyr og datautstyr mer systematisk og målrettet. Flere kriterier å vurdere innhold og form etter.

Sámegiella lea vuoddo oahppogaskaoapmin skuvllas sámi mánáide, ja dainna galgá sámegiella gehččot guovddáš kulturovddidan fágan.

Bargguid ja servvodaga eallima geažil lea dárbbaslaš máhttit praktihkalaš ja áššiide guoski giela. Sámegiela oahpahusa oktavuodas lea erenoamaš dárbu giel-ladikšumii. Mánáin ja nuorain lea maiddá dárbu beassat humadit jurdagiid, dovdduid, oaiviliid ja eallima birra. Eatnigiela oahpus besset hárhjehallat gielain nu ahte sii dárkilit ja lunddolaččat sáhttet mitalit dan maid áigot.

Servvodat dárbbasa olbmuid geat váldet oasi servvodaga oktavuodas, ja leat mielde dahkame oaiviliid ja váikkuheame boahte áiggi ovdáneami. Danne lea sámegiella maiddá bajásgeassima fága earet dan maid lea oahppogaskaoapmin.

Ulbmil

Sámegiela oahpaheami bokte galgá oahppi

- šaddat oaččebassan lagás ja viidát servvodaga eallimii ja návccaidis mielde ovdánit olmmošlašččat ja fágalaččat eatnigiela vuodul
- oažžut viiddis dovdamuša sámegillii ja oahppat liekkusvuodain dovdat iežas eatnigiela
- beassat bargat girjjálašvuodain dakkár oainnuin ahte sin iešdovdu nanusnuvvá ja sii fuomášit historjjalaš, sosiálalaš ja kultuvrralaš oktiičanástagaid
- beassat lohkat suohtas girjjálašvuoda teavsttaid mat movttidahtále lohkama
- beassat ovddidit návccaidis ipmirdit, dovdat ja veardidit sisdoalu ja giela čáppagirjjálašvuodas, eará teavsttain ja medias
- oažžut buori dáiddu vuosttašgielas, oažžut dieđuid suopmaniid birra ja oahppat gierdevaš dovdduid gillii ja giellageavaheapmái
- fuomášit ahte sámegiela lea oktasaš vuoddu badjel riikkarájiid
- oahppat ollásit geavahit sámegiela njálmmálaččat ja čálalaččat juohkebeaivválaš oktavuodain sihke ruovttus ja servvodagas

Oahpu sisdoallu ja progrešuvdna

Sámegiela oahpahusas lea eambbo go giellaoahppu. Giella lea maiddá ávnnas buot eará fágaid oahppami. Vuosttaš giela oahpahus lea deinna lágiin buot oahpaheddjiid ovddasvástádus.

Dán plána lea moatte sajis namuhuvvon gielladikšun sierra čuokkisin. Sámegiela oktavuodas lea stuora dárbu bargat gielladikšumiin ja hárvánit jurddašit gielladikšuma birra dego lunddolaš oassin giellaoahpaheamis. Plána čuoggát leat dušše álgoovdamearkan dán bargui. Muđuid čujuhuvvo maiddá lassin dárogiela plána bargguide.

Váldobarggut ja oassebarggut

ÁLGO LOHKAN- JA ČÁLLINOAHPPU

Dát oahpaheapmi galgá movttiidahttit oahppi hupmat, lohkat ja čállit. Oahpahus galgá

- atnit vuodđun oahppi giela ja duogáža
- ovddidit buori iešgova ja gielalaš luohttámuša oahppái
- árvvus atnit ja movttiidahttit oahppi mitalanilu ja lohkanmiela
- ovddidit aktiivvalaš gaskavuodaid gaskal njálmmálaš ja čálalaš giellageavaheami

Álgo lohkan- ja čállinoahppu gullá dábálaččat vuolledássái, muhto jotkojuvvo juohke oahppi dárbbu mielde. Oahpaheamis sáhtttá geavahit álgo lohkan- ja čállinoahpu dábálaš oahpahanvugiid.

1.–3. luohkká

Njálmmálaš giella. Hárvánit skuvladillái, ovtastallat earáiguin. Hárvánit guldalit, oaidnit, fáhtet ja čuovvut mielde. Stoahkat, láhttet, lávlut, juoigat. Muitaleapmi ja ságastallan.

Lohkan. Gielalaččat ráhkkanit lohkan- ja čállinoahppui. Jietnagovaid oahppat, lohkat, čállit. Oahppat sániid, dajaldagaid.

Čállin. Ráhkkanit čállimii, hárvánit čállinneavvuid geavahit. Hárvahit čálmmi ja gieđa ovtas bargat. Čállima ja lohkama hálti. Bustávid hápmi. Geahččaladdat ieža čállit, mitalit, diktet jna.

Girjjálašvuohka. Geavahit mitalusaid jna. Geavahit sihke njálmmálaš ja čálalaš gállduid.

Giellagáhtten. Diehtolonohallan skuvlla ja ruovttu gaska. Ruovttu ja skuvlla gulahallan berre dápáhuvvat sámegillii jus oahppis lea sámegiella vuosttašgiellan.

4.–9. luohkká

Joatkit álgo lohkan- ja čállinoahpu sidjide gudet dárbbasit dán. Teavsttaid ja giellahárvajahallamiid ferte dássádit ohppiid agi mielde.

NJÁLMMÁLAŠ GIELLA

Njálmmálaš giella ovddiduvvo ja viidu go oahppi sáhtttá sániiguin mitalit iežas

jurdagiid, oaiviliid ja dovdduid. Skuvla galgá ovddidit hupmama ja muitaleami ohppiid gaskka. Hupman lea muðuid dávijimus giellaovdanbuktiinmálle. Oahpaheaddji galgá luohttevaš ja oadjebas ságastallanguoibmin, ja su neavvagiid mielde oahppit

- besset geavahit hupmangiela buot lágan diliin ja jierpmálaš oktavuodain
- ohppet guldalit guðet guimmiideaset ságaid
- besset ovdanbuktit mángga lágan teavsttaid, sihke iežaset ja earáid
- hárvánit mángga lágan cealkinvugiide ja nu fuomášit ja oahpasnuvvat gielalaš váikkuhangaskaomiide

1.–3. luohkká

Hupmat ja muitalit. Lágiidit olbmuidgaskasaš dili mii movttiidahtta hupmama ja muitaleami. Govaiguin álggahit. Muitalusaiguin, cukcasiiguin, máidnasiiguin álggahit. Hárvánit váldit sáni, ja vuordit sátnevuoru.

Čájáhallas. Vávveáhter. Áðestallan. Láhttadeapmi.

Eará njálmmálaš mállet. Jearahallan. Čilgen.

Giellagáhtten. Hárvéhallas dearvvahit, boahtin, vuolgin. Hárvéhallas juohkebeaivválaš dajaldagaid giellagáhttema jurdagiin.

4.–6. luohkká

Hupmat ja muitalit. Muitalusain álggahit. Birrása ja bearraša dáhpahusaiguin álggahit.

Čájáhallas. Vávveáhter. Áðestallan. Váikkuhanvugiid fuomášit ja geahččaladdat. Teáhtera dahkat.

Eará njálmmálaš mállet. Jearahallan. Čilgen. Čoahkkinjodiheapmi. Ságastallan.

Giellagáhtten. Hárvánit eatnigiela hupmat ruovttu ja servvodaga oktavuodain.

7.–9. luohkká

Hupmat ja muitalit. Álggahit dáhpahusaiguin maid gullet mediain. Nuoraid dili.

Čájáhallas. Vávveáhter. Áðestallan. Láhttadeapmi. Váikkuhanvugiid fuomášit ja geahččaladdat. Teáhtera dahkat. Veardádallan.

Eará njálmmálaš mállet. Jearahallan. Čilgen. Čoahkkinjodiheapmi. Ságadoallan. Hárvánit ipmirdit mot giellageavaheapmi rievda dilálašvuodaid mielde.

Giellagáhtten. Iskkadit makkár oktavuodain geavaha eatnigiela, makkár giellaoktavuodat váikkuhit eatnigiela geavaheapmái.

GIELLAOAHPPA

Giellaoahppa galgá movttiidahttit ja veahkehit oahppi fuomášit ja ovdanbuktit ságaid rievttis ja njuovžilis vuogi mielde sihke njálmmálaččat ja čálalaččat. Oahppi galgá dovdat eatnigiela hámi sániid ja cealkagiid dásis nu ahte

- ovdána mokta ja duostilvuolta geavahit gielas buot lágan oktavuodain
- oahppá riektáčállima ja hupmangiela riggodaga seailluhit čállingielas
- oahppá sániid, sátnevádjasiid ja cealkagiid bokte ovdanbuktit geahppa ja ipmirdahtti giela

Giellaoahppa lea okta dain gaskaomiin mat veahkehit oahppi oahppat ja geavahit giela. Álgo lohkan- ja čállinoahpu bokte ohppet juo oahppit dovdat giela čiekŋaleappu. Sidjiide cigget giela lađastallama sánit; nu go giellajienat, bustávat, sánit, sátnehámit, sátneráhkadeapmi, dajaldagat, cealkagat jna. Dát dahká vuođu hupmat giellaoahpa birra giela anu vuođu (funkšuvnnalaš giellaoahppa). Oahppit dárbbášit sániid ja ipmárdusa giela siskkáldasa birra, muhto giellaoahppa galggalii ovdanbuktojuvvot lunddolaš giellaoktavuođain ohppiid gielalaš láddandási ektui.

1.–3. luohkká

Jietnaoahppu. Dovdat vokálaid, diftonggaid, konsonánttaid. Oahpahallat sániid juohkit stávvaliid ja távttaid mielde.

Sánit, sátneoasit ja sátnehámit (morfologia). Fuomášahttit nammasániid, dahkansániid, makkársániid.

Cealkagat (syntákssa). Dajaldat, cealkka.

Giellahistorja, suopmanat. Fuomášahttit suopmaniin eará vástideaddji sániid, lávlagat, stohkosat. Suokkardallat mot ieža dadjet ja mot i oro sáhttime dadjat.

4.–6. luohkká

Jietnaoahppu. Fuomášit diftonggaid njuolgama ja rievdamana. Fuomášit ja harjehallat guovddáš jienaid molsuma ja mearkkašumi. Mot tákta rievddada stávvallo guovddáš mielde. Mot stávval- ja táktastruktuorra váikkuha guovddaškonsonánttaid molsašupmái.

Sánit, sátneoasit, sátnehámit (morfologia). Harjehallat ja iskkadit sátneluohkaid dábbalaš gielas. Sániid rievddadeapmi dan ektui maid áigu muitalit, nomenat, vearbbat, áigi, kásus, lohku. Mot giella govviida dinggaid ja daguid, ovdalaččas oahpes diliid ja ođđa dili, sátnesurggiideapmi, sátnedahkan.

Cealkagat (syntákssa). Dajaldat, cealkka, muitalan-, jearran-, oalgecealkagat. Vearbála, subjeakta, kongruensa, objeakta.

Giellahistorja, suopmanat. Gullat ja fuomášit eara suopmaniid dadjanmáliid, lávlagat, stohkosat.

7.–9. luohkká

Jietnaoahppu. Oahppat diftonggaid njuolgama ja rievdamana čállimis. Hupman-giela oanehis vokálat. Harjehallat ja máhttit geavahit guovddáškonsonánttaid riehta čállimis.

Sánit, sátneoasit, sátnehámit (morfologia). Harjehallat ja iskkadit sátneluohkaid dábbalaš gielas. Sániid rievddadeapmi dan ektui maid áigu muitalit; kásus, áigi, modus, lohku. Mot sániid ja dadjanvugiid rievddadeapmi dahká giela njuovžilin, mot giella govviida dinggaid ja daguid, ovdalaččas oahpes diliid ja ođđa dili, sátnesurggiidahttin, sátnedahkan.

Cealkagat (syntákssa). Vearbála, predikáhtta, subjeakta, kongruensa, objeakta, adverbála. Fuomášahttit ja gávdnat cealkkalađđasiid lunddolaš gielas.

Giellahistorja, suopmanat. Sáme giella ja eará gielat, gielaid sohka vuohhta. Sáme giela váldosuopmanat, ee. davvi-, julevu – ja lullisuopman. Sáme giella dilálašvuohhta servvodagas ovdal ja dál.

GIELA ČÁLLIT

Mánga lágán čállinbarguid bokte beassá oahppi mitalit jurdagiiddis, ja dáhpáhusaid eallimis muđuid. Oahpahus galgá

- vuhtii váldit ja ovddidit oahppi oadjebasvuođa, iežasluohttámuša ja roahkkatvuođa
- ovddidit oahppi čállinmiela ja mitalanilu
- viiddidit oahppi gielladovdamuša ja sátneriggodaga
- addit oahppái čállinmáhtu nu ahte bures birge juohkebeaivválaš oktavuodain

1.–3. luohkká

Čálalaš hábmen. Neaktudeapmi (friddja čállin). Mitalusat, cukcasat, máidnasat.

Mánga lágán čállosat. Čálalaččat gulahallat gaskaneaset (eará ohppiiguin, oahpaheddjiin jna.) Oanehis dieđuid, oaiviliid, jurdagiid čállit.

Lohkat, čállit ja ovdanbuktit. Ieš guđet lágan teavsttat. Ovttasbargu (om. skuvlaáviisa).

Riektačállin. Jietnagovat, sátnegovat.

4.–6. luohkká

Čálalaš hábmen. Divttat. Mitalusat. Reivvet. Muitogirji.

Mánga lágán čállosat. Referáhtat, gažahallamat, dieđáhusat. Deavdit skohposiid, rehkegiid.

Lohkat, čállit ja ovdanbuktit. Divttat, cukcasat, máidnasat, mitalusat, girjjážat, čájáhusteavsttat. Ovttasbargu (om. skuvlaáviisa).

Riektačállin. Riektačállima hárbhallan, stuora álgobustávva, gaskamearkkat (,?.).

7.–9. luohkká

Čálalaš hábmen. Divttat gos vuođđu lea maiddá searveallimis. Čilgehusaid čállit. Čállaga váikkuhanvugiid ohcat.

Mánga lágán čállosat. Nággestallamat, ságastállamat, gažahallamat, ohcamat, virgereivvet, referáhtat, dieđáhusat. Deavdit skohposiid, dieđáhusaid, rehkegiid. Teakstameannudeapmi dáhtoriin.

Lohkat, čállit ja ovdanbuktit. Divttat, cukcasat, máidnasat, mitalusat, girjjážat, čájáhusteavsttat. Váikkuhanvugiid fuomašit, geahččalit ja veardidit. Ovttasbargu (om. skuvlaáviisa). Riektačállima hárbhallan. Gaskamearkkat.

GIEHTAČÁLLIN

Giehtačállima oahpahus addá oahppái dakkár ipmárdusa ahte čállin ja čállaga áddejupmi lea dárbbášlaš. Čállima bokte sáhtá addit dieđuid ja gulahallat earáiguin. Oahpahus galgá

- ovddidit juohkehažžii čielga, jođánis ja lunddolaš giehtačállaga
- oahpahit ohppiid dahkat čállaga ieš guđet dárbut
- oahpahit ohppiide buori ortnega ja čielgasit dahkat čálabargguid

1.–3. luohkká

Álgo čállinoahppu. Ráhkkanit dakkár bargguiguin mat ovddidit čállima, sihke ovdal ja dalle go ohppet bustávaid ja loguid.

Prentačála – bustávaid vuodđohápmi. Oahppat čállit sierralaga ja ceaggut stuora ja unna bustávažiid.

Bustávaid oktiičatnan. Goallostuvvon čála mii álggahuvvo prentabustávaid álki-dahtton hámis. (Dábálaččat lea čála olgešguvlui hállut. Gurutgieđagis hállá dávjá čála gurutguvlui).

Čáladikšun. Logahahtti čála.

4.–6. luohkká

Bustávaid oktiičatnan. Čállit goallostuvvon giehtačállaga.

Iežas giehtačállima ovdaneapmi. Hárjehit álccesis vuogas giehtačállaga. Stuora ja unna bustávažiid norbmaaddi alfabehta lea giehtačállaga álgu.

Čáladikšun. Álkis ja čielga čála.

7.–9. luohkká

Iežas giehtačállima ovdaneapmi. Alccesis gulli giehtačála.

Čáladikšun. Čielga ja jođánis giehtačála. Hárjehallat giehtačállima mángga lágan dárbbuide (atnučála, ruzistan – ja čikņačála). Hárjánit lohkat earáid giehtačállaga. Čállima historja.

Norbmaaddi alfabehta.

Stávrán oktiičadnon:

aábcčddefghijklmnnopqrsštuvwxyzžæøå
A ÁBCČDĎEFGĤIJKLMNNOPQ
RSŠTFUUVWXYZŽÆØÅ

Giellan oktiičadnon:

aábcčddefghijklmnnopqrsštuvwxyzžæøå
A ÁBCČDĎEFGĤIJKLMNNOPQ
RSŠTFUUVWXYZŽÆØÅ

GIRJJÁLAŠVUOHTA

Sámegiela girjjálašvuoda galgá ipmirdit sihke njálmmálaš ja čálalaš vuorkán ja mállen. Lea deatálaš ahte oahppit besset oahpasnuvvat ja hárjehallat njálmmálaš ja čálalaš girjjálašvuodain. Oahppaheaddji berre muddet girjjálašvuoda oahpaha nu ahte oahppit dagalduvvut muitalanmálliide sihke njálmmálaččat ja čálalaččat. Oahpaha viidodahkii galget čáhkát čáppa – ja fágagirjjálašvuoda iešvuodat.

Oahpahus galgá

- ovddidit oahppi beroštumi ja hálu guldalit, mitalit, lohkat ja čállit
- fuomášahttit ahte maiddá čállon teaksta vuolgá jurddašuvvon govvas ja fuomášumis
- viiddidit giellaipmárdusa ja giellaovdanbuktima nu ahte oahppi návccaidis mielde sáhttá dovdat ilu ja ávkki girjjálašvuodas
- dahkat vuodu buori historjjalaš, sosiálalaš ja kultuvrralaš ipmárdussii (báikki, riikka ja máilmmi dásis)
- oahpahit oheat girjjálašvuoda dieđuid maid goas ain dárbbasa, ležžet njálmmálaš dahje čálalaš gáldot

1.–3. luohkká

Guldalit, lohkat ja ovdanbuktit. Guldalit mitaluvvon ja lohkkovuvvon ovdanbuktimiid. Cullahallan ja lávlun teavsttat, cukcasat, mitalusat, divttat (Šuoknasánit jna.), čájáhusteavsttat. Geavahit sihke njálmmálaš ja čálalaš gálduid.

Mánga lágan girjjálašvuotta. Čáppagirjjálašvuotta, (oanehis mitalusažat, jietna-, sátnegurgalusat, jievžžat jna.).

Ieža dahkat čállagiid. Iežaset dáiddu ja dieđuid mielde bargat.

Guovllu muitaleaddjit. Guovllu mitalusat, muitaleaddjit. Čoaggit dieđuid, mitalusaid.

Girjerájus. Girjjiid, jietnabáttiid ja skuvlaveduidda luoikkahit klássas ja skuvlagirjerádjosis.

4.–6. luohkká

Guldalit, lohkat ja ovdanbuktit. Guldalit mitaluvvon ja lohkkovuvvon ovdanbuktimiid. Njálmmálaš girjjálašvuotta, sisdoalu ovdanbuktin, veardideapmi. Čálalaš girjjálašvuotta, sisdoalu ovdanbuktin, veardideapmi.

Mánga lágan girjjálašvuotta. Čáppagirjjálašvuotta (divttat, dajahusat, mitalusat, máidnasat jna.) mitaluvvon njuolga dahje báttis. Guhkit bihtát feara makkár sisdoaluin.

Ieža dahkat čállagiid. Iežaset dáiddu ja dieđuid mielde bargat. Vurrolaga lohkat ja guldalit.

Girjjálašvuotta ja eallindiehtu. Gullat eallindáhpáhusaid, eallindiliid ja eallingerddiid birra; dávjá dakkáriid mat muđuid leat apmasat.

Guovllu muitaleaddjit. Guovllu mitalusat, muitaleaddjit. Čoaggit dieđuid, mitalusaid. Ordnet dieđuid áššiid, áiggiid ja báikkiid mielde.

Girjjálašvuotta áiggiid mielde. Beaivválaš dilli máidnasiin, mitalusain. Sámi girječállit.

Girjerájus. Luoikkahit girjjiid, jietnabáttiid ja skuvlaveduidda girjerádjosis klássaltnjii, luoikkahit klássalanjas ruoktot. Ráhkadit «girjjiid», jietnabáttiid iežaset klássalanja girjerádjosii, skuvlla girjerádjosii.

7.–9. luohkká

Guldalit, lohkat ja ovdanbuktit. Guldalit mitaluvvon ja lohkkovuvvon ovdanbuktimiid. Njálmmálaš girjjálašvuotta, sisdoallu, mitalanmálla. Veardideapmi. Čálalaš girjjálašvuotta, veardidit sisdoalu ja ovdanbuktinmálla.

Mánga lágan girjjálašvuohta. Čáppagirjjálašvuohta (divttat, dajahusat, muitalusat, máidnasat jna.) muitaluvvon njuolga dahje báttis. Oahpasnvvat guhkes teakstabihtáide, maiddá áššeteavsttat.

Ieža dahkat čállagiid. Iežaset dáiddu ja dieđuid mielde bargat. Vurrolaga lohkat ja guldalit. Geahččalit ja veardidit ieš guđet lágan vugiid ja hámiid go dahket čállagiid.

Girjjálašvuohta ja eallindiehtu. Iežas dilli, máilbmi, áiggi dáhpáhusat. Eallima ollislaš govva (olmmoš, álbmot, servvodagat).

Guovllu muitaleaddjit. Guovllu muitalusat, muitaleaddjit. Čoaggit dieđuid, muitalusaid. Ordnet dieđuid áššiid, áiggiid ja báikkiid mielde.

Girjjálašvuohta áiggiid mielde. Beaivválaš dilli máidnasiin, muitalusain. Sámi girječeahpit, máilmmi girječeahpit, sin čállagat.

Girjerájus. Luoikkahit girjjiid, jietnabáttiid, skuvlaveduidda bibliotekas klássalatnjii, luoikkahit klássalanjas ruoktot. Ráhkadit «girjjiid», jietnabáttiid iežaset klássalanja girjerádjosii, skuvlla girjerádjosii.

MEDIAT

Servvodagas gávnojit mánga lágan mediat mat govvidit ja váikkuhit olbmuid eallindillái. Televisuvdna, radio, áviissat jna. buktet beaivválaččat dieđuid juohke lágan áššiin ja dahket vuordámušaid olbmuid gaskii. Sámegeiela oahpahusas galget oahppit erenoamažit hárnáit veardidit sámegeielat mediafálaldaga olles servvodaga mediafálaldagaid ektui. Sámegeiela oahpahusas galgá oahppi

- fuomášit ja ipmirdit mot media doaibmá servvodagas, oažžut oahpu veardidit mediaid sisdoalu ja váikkuhangaskaomiid
- beassat ieš geavahit media- ja dáhtorbiergasiid veahkkeneavvun mánga lágan oktavuodain
- oaidnit mot teavsttat ja govat muitalit dieđuid ja fillejit, mot dáhtorprográmmat adnojit, ráhkadit, vurket ja almmuhit teavsttaid
- virttásnvvat oaidnit mot media- ja dáhtoratnu sáhtta botnjat min giela ja rievdadit olbmuid gulahallan dábiid
- oažžut veahki suokkardit mediaid diehtujuohkima ja nu oahppat ieža välljet ja veardidit mediafálaldagaid gaskkas

1.–3. luohkká

Govvageavaheapmi ja govvaipmárdus. Ságastallan govaid birra. Veardidit govaid sisdoalu mediain dego áviissain, govvagirjjiin, videuin jna.

Bargu ieš guđet lágan mediaiguin. Govvagirjjiid, ealligovat (TV, video, filbma), vahkkobláđit, jietnabáttit, áviissat.

Mediaid doaibma servvodagas. Ođđasat, dieđut, oahppa, oaivilat, áigegollu, rekláma.

4.–6. luohkká

Govvageavaheapmi ja govvaipmárdus. Ságastallat govaid birra. Govaid veardáallat, sisdoallu, govvaválljen, mot govva ja čála boahriba oktii.

Bargu ieš guđet lágan mediaiguin. Govvagirjjiid, ealligovat (TV, video, filbma), vahkkobláđit, jietnabáttit, áviissat.

Mediad doaibma servvodagas: Ođđasat, dieđut, oahppa, oaivilat, áigegollu, rekláma.

Suokkardit ja veardidit. Mot váikkuhit mediat olbmo ja servvodaga vuordámušaide, árvvohis- ja ávkkálašvuohta.

Dáhtorbargu. Oahppat dáhtoriin čállagiid gieđahallat.

Giellagáhtten. Giella mediain, lea go sierra giella.

7.–9. luohkká

Govvageavaheapmi ja govvaipmárdus. Ságastallat govaid birra. Govaid veardáallat, sisdoallu, geavaheapmi, mot govva ja čála bohtiba oktii.

Bargu ieš guđet lágan mediaiguin. Govvagirjjit, ealligovat (TV, video, filbma), vahkkobláđit, jietnabáttiit, áviissat.

Mediaid doaibma servvodagas. Ođđasat, dieđut, oahppa, oaivilat, áigegollu, rekláma.

Suokkardit ja veardidit. Mot váikkuhit mediat olbmo ja servvodaga oainnuide ja vuordámušaide, árvvohis- ja ávkkálašvuohta. Makkár vuoibmi lea mediain stivret dan mii dáhpuhuvvá servvodagas, ja geahččalit go mediat stivret áššiid.

Dáhtorbargu. Oahppat dáhtoriin teavsttaid gieđahallat. Oahppat mot dáhtora sáhtta atnit ávkin giellabargui, dego sátnecoakkáldagaid ráhkadit, čállagiid divodit jna.

Giellagáhtten. Iskkadit mediaid giella beaivválaš giella ektui. Dása gullá veardidit sihke dan makkár sámeigiella lea radius, áviissain, vahkkobláđiin, govvagirjjiin jna. ja mot sámeigelagii lea mediafálaldat dárogielaga ektui.

Oahpponeavvut

Oahpponeavvut eai leat dušše girjjit ja čálalaš hárbjehallanmateriála. Buot osiid váldobargguid vuolde galgá geaččat oahpponeavvun. Dát leat sihke oahppogirjjit, ohppiid iežaset bargu, servvodat, luondu ja máilbmi olggobealde skuvlla.

Sámeigiella oahpahusas lea dárbu geavahit jietnabáttiid, filmmaid, video ja dakáriid oahpponeavvun. Ii ge sáhte geavahit ja vuordit dušše gárves materiála, muhto omd. ráhkadit ieš videobihtaid ja jietnabáttiid oahpahussassin. Oahpahusas mii fievrriiduvvo sámeigillii lea erenoamaš dárbu váldit veahkkeneavvun maidái eará ávdnasiid go oahppogirjjiid.

Veardideapmi

Veardideapmi galgá maidái dáhpuhuvvat dađistaga barggu mielde, ja nu movttiidahttit ja oahpistit máináid barggusteaset. Buot oasis sámeigiella fágas veardiduvvojit. Dákkar ollislaš veardideamis galgá sihke njálmmálaš ja čálalaš giella-geavaheapmi oázžut saji.

Oahppit dárbašit dásiset ektui veahki giellaoahpu váttisvuođaide, ja dájvá lea vuogas váldit ovdan ovttá sierra váttisvuođa ain hávális. Dát sáhtta lihka bures guoskat oba teavstta hábmemii, go mearkabidjami dahje riektáčállimii. Sisdoallu ja muitalanvuohti lea deatálaš ohppiid friddjaset bargguin. Vuolit ceikkiin galgá várrogasat divodit. Riektáčállimis galgá deaddu, muhto dát i galgga go oassi veardidanvuođus.

Loahppageahččaleapmi galgá vuolggahuvvot fága ollisvuođas ja vástidit oahpu ulbmilii. Oahppit galget beassat almmuhit iežaset máhtu ieš guđet lágan giella-geavaheamis.

Samisk som førstespråk

Samisk er det grunnleggende redskapsfaget i skolen for samiske elever, og det skal anses som et sentralt kulturbærende fag.

I yrkeslivet og samfunnslivet for øvrig er det behov for praktisk og saksorientert kunnskap i språk. Opplæringen i samisk språk må dessuten legge særlig vekt på språkrøkt.

Barn og ungdom har også behov for å kunne snakke om sine tanker, følelser, meninger og om livet. Morsmålsopplæringen skal venne elevene til å uttrykke seg sikkert og naturlig om alt det de ønsker å gi uttrykk for. Samfunnet har behov for mennesker som kan delta aktivt i samfunnslivet, som gir uttrykk for sine meninger og derigjennom er med på å påvirke utviklingen i framtiden. Derfor er samisk både et holdningsfag og et redskapsfag.

Mål

Undervisningen i samisk skal ta sikte på

- å gjøre elevene trygge både i nærmiljøet og i storsamfunnet, og i forhold til den enkeltes evner å skape grunnlag for en menneskelig og faglig utvikling gjennom morsmålet
- å gi bredt kjennskap til samisk språk og skape en positiv holdning hos elevene overfor sitt morsmål
- å la elevene arbeide med litteratur på måter som styrker identitetsfølelsen og gir dem forståelse for historiske, sosiale og kulturelle sammenhenger
- å la elevene lese litterære tekster som skaper engasjement, gir leseglede og estetiske opplevelser og stimulerer leselysten
- å utvikle elevenes evne til å oppfatte, oppleve og vurdere innhold og språk i skjønnlitteratur, andre tekster og medier
- å gi elevene gode kunnskaper i førstespråket, kjennskap til dialekter og utvikle tolerante holdninger til språk og språkbruk
- å la elevene få forståelse for at samisk språk har et felles grunnlag over landegrensene
- å gi elevene et fullverdig redskap til muntlig og skriftlig bruk både hjemme og i samfunnslivet

Lærestoff og progresjon

Opplæringen i samisk er mer enn bare språkopplæring. Språket skal også være et redskap for opplæring i andre fag. Derfor er opplæringen i førstespråk et ansvar for alle lærere.

Denne planen nevner språkrøkt under flere hovedemner. I forbindelse med opplæring i samisk er arbeidet med språkrøkt av stor betydning, og det må tas sikte på å innarbeide dette som en naturlig del av språkopplæringen. De enkelte

punktene om dette i planen er ment som innledende eksempler til emnet. Ellers viser vi også til oversikten over emner og aktiviteter i planen for norsk.

Hovedemner og delemner

GRUNNLEGGENDE LESE- OG SKRIVEOPPLÆRING

Opplæringen skal gi elevene lyst og motivasjon til å snakke, lese og skrive. Undervisningen skal

- bygge på det språket og de erfaringene elevene har
- utvikle et positivt selvbilde og språklig selvtilit
- ta vare på og stimulere elevenes fortellerglede og leselyst
- fremme et aktivt forhold mellom muntlig og skriftlig språkbruk

Grunnleggende lese- og skriveopplæring hører vanligvis til småskolen, men bør fortsette etter den enkeltes behov. De vanlige metodene i begynneropplæringen kan legges til grunn for undervisningen.

1.-3. klasse

Muntlig språk: Venne seg til skolesituasjonen, samvær med andre. Venne seg til å lytte, se, oppfatte og følge med. Leke, dramatisere, synge, joike. Fortelle og samtale.

Leseopplæring: Språklig forberedelse til lese- og skriveopplæringen. Lære lydbilder, lese, skrive. Lære ord, uttrykk.

Skriving: Skriveforberedelse, venne seg til å bruke skriveredskaper. Øve koordinering av øye og hånd. Lese- og skriveretning. Bokstavformer, øve seg i å skrive, fortelle, diktet m.v.

Litteratur: Arbeide med fortellinger o.l. Bruke både muntlige og skriftlige kilder.

Språkkrøkt: Gjensidig informasjon mellom skole og hjem. Denne kontakten bør bygges på samisk hvis elevene har samisk som førstespråk på skolen.

4.-9. klasse

Fortsette lese- og skrivetreningen for dem som trenger det. Tekster og språksituasjoner må avpasses etter alderstrinnet.

MUNTLLIG BRUK AV SPRÅKET

Muntlig bruk av språket utvikles og utvides ved at elevene gjennom ord kan uttrykke sine tanker, meninger og følelser. Skolen skal stimulere elevene til å samtale med hverandre og fortelle for hverandre. Samtale er til daglig den vanligste måten å bruke språket på. Læreren skal være en samtalepartner som gir tillit og trygghet, og etter lærerens veiledning skal elevene

- bruke talespråket i varierte og meningsfylte sammenhenger
- venne seg til å høre forskjellige talemåter
- framføre varierte tekster, både egne og andres tekster
- bruke varierte muntlige uttrykksmåter som gir erfaring og innsikt i språklige virkemidler

1.-3. klasse

Samtale og fortelle: Tilrettelegge menneskelige samvær som aktiviserer elevene til å samtale og å fortelle. Ta utgangspunkt i bilder, eventyr og fortellinger. Ta ordet, vente på ordet.

Dramatisere: Dukketeater. Mime. Drama.

Andre muntlige aktiviteter: Spørre. Forklare.

Språkrøkt: Øve på å hilse, komme, dra. Innøve hverdagslige uttrykk med tanke på språkrøkt.

4.-6. klasse

Samtale og fortelle: Ta utgangspunkt i fortelling. Hendelser knyttet til familie og nærmiljø.

Dramatisere: Dukketeater. Mime. Drama. Oppdage og prøve ut forskjellige uttrykksmåter. Lage teater.

Andre muntlige aktiviteter: Spørre. Forklare. Møteledelse. Diskusjon.

Språkrøkt: Venne seg til å bruke morsmålet hjemme og i samfunnet.

7.-9. klasse

Samtale og fortelle: Ta utgangspunkt i hendelser som gjengis i mediene. Ungdommens situasjon.

Dramatisere: Dukketeater. Mime. Drama. Oppdage og prøve ut forskjellige uttrykksmåter. Lage teater. Vurdere.

Andre muntlige aktiviteter: Intervju. Beskrivelse. Møteledelse. Foredrag. Få innsikt i hvordan språkbruken varierer i ulike situasjoner.

Språkrøkt: Finne ut i hvilke sammenhenger morsmålet brukes, og hvilke språksituasjoner som påvirker bruken av morsmålet.

SPRÅKLÆRE

Undervisningen i språklære skal motivere og hjelpe elevene til å oppdage nyansene i morsmålet og til å kommunisere på en lett og naturlig måte både muntlig og skriftlig. Elevene skal kjenne morsmålet i ord og setninger på en slik måte at de motiveres til

- å bruke språket med trygghet i alle sammenhenger
- å lære skrivereglene og å bevare talemålets variasjoner i skriftspråket
- å lære gjennom ord, uttrykk og setninger å føre et lett og forståelig språk

Språklæren er et hjelpemiddel for elevene til å lære språket og til å bruke det. I forbindelse med den første lese- og skriveopplæringen utvikler elevene en dypere forståelse av språk. De får navn på forrelementene (byggekløssene) i språket; språkllyder, bokstaver, ord, ordtyper, ordlagning, uttrykk, setninger osv. Dette er det første steget inn i en bruksnær (funksjonell) grammatikk. Elevene trenger ord for og forståelse av språkets oppbygning, men grammatikk må formidles i en naturlig språksammenheng etter elevenes språklige utviklingsnivå.

1.-3. klasse

Lydlære: Lære vokaler, diftonger, konsonanter. Øve seg i å dele ord i stavelse og takt.

Ord, orddelel og ordformer (morfologi): Oppdage substantiver, verb og adjektiver.

Setninger (syntaks): Utsagn, setning.

Språkhistorie, dialekter: Oppdage dialektiske ord, sang, lek. Oppdage egen språkbruk og uttrykksmåter som ikke virker naturlige.

4.-6. klasse

Lydlære: Oppdage diftongforenkling. Oppdage og få øvelse i sentralkonsonantenes veksling og betydning. Hvordan taktstrukturen henger sammen med antall stavelser. Hvordan stavelses- og taktstrukturen er bestemmende for sentralkonsonantenes veksling.

Ord, orddelel, ordformer (morfologi): Øve på å påvise ordklasser i vanlig språk. Endringer i ord etter det en ønsker å fortelle, nomen, verb, tempus, kasus, numerus. Hvordan språket beskriver gjenstander og gjøremål, tradisjonell (språklig kjent) og ny tid, orddannelse, ordlaging.

Setninger (syntaks): Utsagn, setning, fortellende og spørrende setning, leddsetning. Verbal, subjekt, kongruens, objekt.

Språkhistorie, dialekt: Høre og oppdage talemåter i andre dialekter, sang, lek.

7.-9. klasse

Lydlære: Lære diftongforenkling i skriftlige arbeider. Forkorting av vokaler i talespråket. Øve på å kunne skrive sentralkonsonantene riktig etter skrivereglene.

Ord, orddelel, ordformer (morfologi): Øve på å påvise ordklasser i vanlig språk. Endringer i ord etter det en ønsker å fortelle, nomen, verb, tempus, kasus, numerus. Hvordan språket beskriver gjenstander og gjøremål, tradisjonell (språklig kjent) og ny tid, orddannelse, ordlaging.

Setninger (syntaks): Verbal, predikativ, subjekt, kongruens, objekt, adverbial. Oppdage og gjenkjenne setningsledd i naturlig språk.

Språkhistorie, dialekter: Samisk språk og andre språk, slektskap mellom språk. Samiske hoveddialekter, blant annet nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk. Situasjonen for samisk språk i samfunnet før og nå.

SKRIFTLIG BRUK AV SPRÅKET

Gjennom variert skrivearbeid får elevene gi uttrykk for sine tanker og følelser og hendelser i livet. Undervisningen skal

- ha i akt og videreutvikle elevenes trygghet og selvtillit
- fremme elevenes skrive lyst og skrive glede
- fremme elevenes språkfølelse og ordtilfang
- gi elevene skriftlige ferdigheter til å kunne mestre behovene i hverdagslivet

1.-3. klasse

Skapende skriveaktiviteter: Frie aktiviteter, eventyr og sagn.

Ulike skriveaktiviteter: Å kommunisere skriftlig med hverandre (med medelever, lærer osv.). Skrive korte beskjeder, meningsytringer, egne tanker.

Lese, skrive og framføre: Forskjellige tekster. Samarbeid, f.eks. skoleavis.

Rettskrivning: Lydbilder. Ordbilder.

4.-6. klasse

Skapende skriveaktiviteter: Dikt, eventyr, brev, minnebok. Lage egne tekster.

Ulike gener: Referat, intervju, nyheter. Fulle ut skjemaer, regninger.

Lese, skrive og framføre: Dikt, sagn, eventyr, bøker, rolletekster. Samarbeid, f.eks. skoleavis.

Rettskrivning: Øvelse i rettskrivning, stor bokstav, tegn (, . ?).

7.-9. klasse

Skapende skriveaktiviteter: Dikt, også med samfunnsengasjert innhold. Utrede. Søke etter skriftlige virkemidler.

Ulike gener: Diskusjon, foredrag, intervju, søknad, yrkesmessig korrespondanse, referat, nyheter. Fulle ut skjemaer, regninger. Tekstbehandling med datamaskin.

Lese, skrive og framføre: Dikt, sagn, eventyr, bøker, rolletekster. Oppdage virkemidler, utprøve og vurdere. Samarbeid, f.eks. skoleavis. Øve på rettskrivning. Tegnsetting.

SKRIFTFORMING

Undervisningen i skriftforming må gi elevene forståelse for at skriving og forståelse av skrift er nødvendig. Ved hjelp av skrift er det mulig å spre informasjon og å kommunisere med hverandre. Elevene skal få

- utvikle en tydelig, rask og naturlig håndskrift
- forme skrift til spesielle formål
- utvikle sansen for orden og for klart oppsett av skriftlige arbeider

1.-3. klasse

Forberedende skriveopplæring: Forberede elevene med skriftfremmende aktiviteter både før og samtidig med at de lærer bokstaver og tall.

Trykkskrift – grunnformer: Elevene lærer en usammenhengende, rettstående skrift med små og store bokstaver.

Sammenbinding av bokstavene: Sammenhengende skrift som tar utgangspunkt i karakteristiske trekk ved de små trykkbokstavene. Til vanlig heller denne skriften til høyre. For venstrehendte heller skriften ofte til venstre.

Skriftrøkt: Lesbar skrift.

4.-6. klasse

Sammenbinding av bokstavene: Skrive en sammenhengende håndskrift.

Utvikling av en personlig håndskrift: Venne seg til en naturlig og personlig håndskrift. Utgangspunktet for håndskriften er de normgivende alfabetet for store og små bokstaver.

Skriftrøkt: Lettlest og klar håndskrift.

7.-9. klasse

Utvikling av en personlig håndskrift: Håndskrift med personlig preg.

Skriftrøkt: En klar og rask håndskrift. Få øvelse i skriftforming til forskjellige formål (bruksskrift, notatskrift, dekorativ skrift). Lære seg å lese andres håndskrift. Skrifthistorie.

Normgivende alfabet

Sammenbinding med staver:

aábcčddefghijklmnrnopqrsštthwxyzžæøå

AÁBCČDĎEFGĤJĴKLMNNOPQ

RSŠTŦUVWXYZŽǼØÅ

Sammenbinding med løkker:

aábcčddefghijklmnrnopqrsštthwxyzžæøå

AÁBCČDĎEFGĤJĴKLMNNOPQ

RSŠTŦUVWXYZŽǼØÅ

LITTERATUR

Både muntlige og skriftlige kilder og framstillingsmåter på samisk skal betraktes som litteratur. Det er viktig at elevene lærer å kjenne og øver seg både i den muntlige og skriftlige litteraturen.

Læreren bør avpasse undervisningen i litteratur slik at elevene får venne seg til både den muntlige og skriftlige fortellertradisjonen. I undervisningen skal det gis plass til særegenhetene både i skjønnlitteratur og faglitteratur.

Undervisningen skal

- utvikle elevenes sans og lyst til å lytte, fortelle, lese og skrive
- skape forståelse for at også skrevet tekst har sitt utspring i tenkte bilder og opplevelser
- utvikle språkevnen slik at elevene får en personlig følelse av at litteratur kan være til både glede og nytte
- vise elevene historiske, sosiale og kulturelle sammenhenger (lokalt, nasjonalt og globalt)
- lære elevene å søke etter nødvendige opplysninger både i skriftlige og muntlige kilder

1.-3. klasse

Lytte, lese og framføre: Lytte til fortalte og oppleste framføringer. Vugge- og sangtekster, sagn, eventyr, dikt (rimord m.v.), rolletekster.

Ulike genrer: Skjønnlitteratur (korte fortellinger, rim og regler osv.).

Lage tekster selv: Skape tekster ut fra egne erfaringer og kunnskaper.

Lokal litteratur: Lokale fortellinger og fortellere. Samle inn stoff, historier.

Bibliotek: Bøker og lydbånd i klasserommet, utlån fra skolebiblioteket.

4.-6. klasse

Lytte, lese og framføre: Lytte til fortalte og oppleste framføringer. Muntlig litteratur, dramatisering, vurdering. Skriftlig litteratur, dramatisering, vurdering.

Arbeid med ulike genrer: Skjønnlitteratur (dikt, joiketekster, eventyr, sagn m.v.) fortalt direkte eller gjennom lydbånd. Lengre stykker med forskjellig innhold.

Lage tekster selv: Arbeide etter egne kunnskaper og egen viten. Lese og lytte etter tur.

Litteratur og livserfaring: Høre om livserfaringer, levevilkår og menneskeskjebner, ofte om ting som fra før er fremmed.

Lokal litteratur: Lokale fortellinger, fortellere. Samle inn stoff, historier. Systematisere stoff etter innhold, tid og geografi.

Litteratur gjenspeiler tiden: Dagliglivet i sagn og eventyr. Samiske forfattere.

Biblioteket: Låne bøker, lydbånd fra skolebiblioteket til klassebiblioteket, låne hjem fra klassebiblioteket. Lage «bøker», lydbånd til eget klassebibliotek, til skolebiblioteket.

7.-9. klasse

Lytte, lese og framføre: Lytte til førtalte og oppleste framføringer. Muntlig litteratur, innhold, egen stil i framføring. Vurdering. Skriftlig litteratur, innhold og egen stil. Vurdering.

Ulike genrer: Skjønnlitteratur (dikt, joiketekt, fortelling, eventyr osv.) direkte fortalt eller fra lydbånd. Venne seg til lengre tekststykker, også sakprosa.

Lage tekster selv: Arbeide ut fra egne kunnskaper og egen viten. Lese og lytte etter tur. Prøve ut og vurdere forskjellige virkemidler og ulik stil under arbeid med tekst.

Litteratur og livserfaring: Egen situasjon, verden, hendelser i tiden. Et helhetlig bilde av livet (mennesket, folket, samfunnet).

Lokal litteratur: Lokale fortellinger, fortellere. Samle inn stoff, historier. Systematisere stoff etter innhold, tid og geografi.

Litteratur gjenspeiler tiden: Dagliglivet i sagn og eventyr. Samiske forfattere, forfattere fra den store verden og deres litteratur.

Biblioteket: Låne bøker, lydbånd fra skolebiblioteket til klassebiblioteket, låne hjem fra klassebiblioteket. Lage «bøker», lydbånd til eget klassebibliotek, til skolebiblioteket.

MEDIER

Det finnes mange typer medier i samfunnet, som hver på sin måte påvirker situasjonen for menneskene. Fjernsynet, radio, aviser m.v. bringer hver dag informasjon om forskjellige saker og skaper forventninger hos mennesker. I samiskundervisningen skal elevene spesielt venne seg til å vurdere medietilbudet på samisk i forhold til det samlede medietilbudet i samfunnet. I samiskundervisningen skal elevene:

- oppdage og forstå hvordan mediene fungerer i samfunnet
- få opplæring til å vurdere innhold og virkemidler i medier
- få bruke medier og datautstyr som hjelpemiddel i flere ulike sammenhenger
- å se hvordan tekst og bilde formidler kunnskap og påvirker, hvordan edb-programmer brukes til å lagre og presentere tekst
- bli vant til å se hvordan medier og bruk av edb påvirker språk og kommunikasjonsformer
- få hjelp til å vurdere den informasjon vi får gjennom medier, og på denne måten selv lære å vurdere og velge blant ulike medietilbud

1.-3. klasse

Bildebruk og bildeanalyse: Samtale om bilder. Vurdere innholdet i bilder fra medier som aviser, bildebøker, video m.v.

Arbeid med forskjellige medier: Bildebøker, levende bilder (fjernsyn, video, film), ukeblad, lydbånd, aviser.

Medienes betydning i samfunnet: Nyheter, informasjon, opplæring, meninger. Fritid, reklame.

4.-6. klasse

Bildebruk og bildeanalyse: Samtale om bilder. Vurdere bilder, innhold, bruk, sammenhengen mellom bilde og tekst.

Arbeid med forskjellige medier: Bildebøker, levende bilder (fjernsyn, video, film), ukeblad, lydbånd, aviser.

Medienes betydning i samfunnet: Nyheter, informasjon, opplæring, meninger. Fritid, reklame.

Undersøke og vurdere: Hvordan påvirker mediene synspunkter og forventninger hos enkeltmennesker og samfunn, begrensninger og muligheter i mediene.

Arbeid med edb: Lære å skrive med edb og behandle tekst.

Språkrøkt: Språket i mediene, er det et eget språk?

7.-9. klasse

Bildebruk og bildeforståelse: Samtale om bilder. Vurdere bilder, innhold, bruk, sammenhengen mellom bilde og tekst.

Arbeid med forskjellige medier: Bildebøker, levende bilder (fjernsyn, video, film), ukeblad, lydbånd, aviser.

Medienes betydning i samfunnet: Nyheter, informasjon, opplæring, meninger. Fritid, reklame.

Undersøke og vurdere: Hvordan mediene påvirker synspunkter og forventninger hos enkeltmennesker og samfunn, medier til nytte og unytte. Mediemakt.

Arbeid med edb: Lære å behandle tekst med edb. Lære hvordan en kan bruke edb som hjelpemiddel i arbeid med språk, database, korrektur o.l.

Språkrøkt: Vurdere språket i medier i forhold til eget dagligspråk. Det hører med i dette arbeidet å vurdere samisk i radio, aviser, ukeblad, tegneserier osv., og hvor omfattende medietilbudet er for samisk i forhold til norsk.

Læremidler

Det er ikke bare bøker og skriftlig arbeidsmaterieell som er læremidler. Alt som er nevnt under hovedemnene, skal betraktes som læremidler, dvs. både lærebøker, elevenes egne arbeider, samfunnet, naturen og verden utenfor skolen.

I undervisningen i samisk er det nødvendig å bruke lydbånd, film, video o.l. som læremidler. Det er ofte ikke tilstrekkelig å bruke bare ferdiglaget materieell. Også selvlagede læremidler har sin plass i undervisningen. Alternative hjelpemidler vil ofte være hensiktsmessige.

Vurdering

Vurderingen skal skje parallelt med arbeidet, og være til motivasjon og veiledning for elevene i deres arbeid. Alle deler av arbeidet skal tas med i vurderingen. I en slik helhetlig vurdering skal både muntlige og skriftlige aktiviteter tas med.

Elevene trenger å få individuell hjelp til forskjellige problemer i språkfaget, og ofte er det naturlig å ta for seg de spesielle problemene hver for seg. Det kan like godt gjelde tekstformen som helhet, som tegnsetting og rettskrivning. Innhold og fortellemåte er viktig i friere aktiviteter. På de lavere klassetrinn skal en være varsom med retting. Det skal legges vekt på rettskrivning, men dette skal bare være en del av vurderingsgrunnlaget.

Sluttvurderingen skal ta utgangspunkt i helheten i faget og stå i forhold til målet for faget. Elevene skal ha mulighet til å vise sine kunnskaper gjennom variert språkbruk.

Guovttegielat servvodaga lahtuin gáibiduvvo ahte sii máhttet geavahit goappašiid gielaid. Sámegiella nubbingiellan lea fága man bokte oahppit ožžot dáiddu ja lášmatvuoda geavahit sámegiela iešguđet lágán giellaoktavuođain.

Barggadin dáinna fágain ovdána ohppiin anolaš ja ávkkálaš oahppu sámegielas. Ná oahppá oahppi birget sihke mearriduvvon ja lunddolaš dáhpáhusain beaivválaš eallimis. Dákko bokte dovddiidit oahppit daid gielaid mat leat anus sin birrasis. Dat fas nanne oadjebasvuoda dovddu ohppiin alddiineaset ja maiddái eará olbmuid ektui. Olbmuid gaskavuodát lášmmodit, mii lea riggodahkan buohkaide. Sámegielmáhttu addá buoret vejolašvuoda ipmirdit ja árvvus atnit eará kultuvrraid.

Ulbmil

Sámegiela nubbingiela oahpahusas galgá oahppi

- oahppat gulahallat sámegielain ja sáhttit birget bures sámegielain beaivválaččat
- liekkusvuodain dovddiidit sámegiela ja roahkkatvuodain njálmmálaččat atnit giela
- oahppat čállit sámegiela go vuos njálmmálaš giella lea nanus
- oahpásnuvvat eará sámegielsuopmaniiguin
- oažžut vuodu váldit joatkkaoaphu sámegielas
- dovddiidit daid gáibádusaid ja váttisvuodaid mat čuožžilit go galgá geavahit eará giela go iežas eatnigiela

Oahpposisdoallu ja ovdáneapmi

Seamma klássas sáhttet leat seahkalaga oahppit geain lea iešguđet lágán gielladuogáš, ja oahpaheaddjái lea deatálaš ja ávkkálaš diehtit dán, vai buorebut sáhttá ipmirdit ohppiid gielladili ja lágidit oahpaheami máná duogáža ja návccaid ektui.

Ollugat sis geat ohppet sámegeiela 2. giellan, leat bajásšaddan guovttegielat birrásis ja leat beaivválaččat hárvánan gullat sámegeiela ja ipmirdit dan bures, muhto dette ge eai máhte hupmat.

Eará oassi ohppiin orrot dakkár guovlluin gos sámegeiella buot bahámusat lea šaddan gillát dáruiduhttima geažil ja dan dihte orru jávkame. Boarraset buolva gal máhtta ain giela, muhto eai leat mánáideasetguin hupman sámegeiela mángga siva geažil. Dát gielladilli lea hui dábalaš erenoamažit mearrasámi guovlluin dain davimus filkkain. Sullii seamma gielladilli lea maiddá iulevsámiguovlluin ja lullisámiguovlluin.

Muhtin oahppit gis orrot dáčča birrásis. Ruovttus, váhnemiid čađa, leat sii oahpánuvvan sámegeielain, ja máhttet veahá sámegeiela.

De leat vel dat oahppit geat eai ovdalis dovdda sámegeiela ollin ge, muhto geain likká lea stuora beroštupmi oahppat dan. Sii álget dieđus ge oahppat áibbas álgu rájes.

Oahppit geat ožžot eatnigieloahpu dárogillii, sáhttet oahppagoahtit sámegeiela nubbingiellan 2. dahje 3. luohka rájes. Mánát leat dan rádjái dárogiela bokte ožžon daid vuodđodieđuid ja čehppodaga mii lea dárbašlaš go galgá oahppat eará gielaid.

Plána lea juhkkovuvvon 4 váldobargui, iešguđes ge lea sierra čielggadus ja bargo-oasis. Bargo-oasis leat bagadussan ja sátnegžiiguin addojit ovdamearkkat mat bidjet rámma oahpahepmái ja addet jurdagiid maid alá sáhtta hukset oahpaheami. Go vieris giela galgá oahppat, de lea hui deatálaš beassat giela ollu hárvhallat njálmmálaččat, ja danne lea ge njálmmálaš oahpahepmi ožžon stuora saji pláνας.

Lea lunddolaš deattuhit ovdáneami fágas ja dan mielde bidjat bagadusaid. Bargovuogit mat leat namuhuvvon, leat heivvolaččat buot luohkáide. Go leat dákkár hámi addán plánii, de lea duogábealde dat jurdda ahte oahpaheami buorebut galgá sáhttit heivehit mánáid návccaid ja máhtu ektui.

Lea deatálaš ahte váhneamat ožžot dieđuid plána váldojurdagiid birra ja ahte mitaluvvo sidjiide vuohkkasit fága birra, omd. makkár ávkki mánát sáhttet oažžut dán oahpus ja ahte dat lea sidjiide vuoitun.

Vai oahpaheami galgá sáhttit čadahit bures, de gáibiduvvo ahte fágaoahpaheaddji váldá vuhtii plána jurdagiid ja ulbmiliid. Muđuid lea maid áibbas deatálaš ahte eará oahpaheddjiin ja skuvlla hoavddain lea buorre oaidnu fágii. Sámegeiella galgá oažžut seamma buori bargodilálašvuoda mii muđui lea eará fágaid dáfus skuvllas, vai sámegeielloahppu lágiduvvo buoremus lágii mielde.

Bargovuogit

Váldojurdda lea ahte oahppit galget oahppat ipmirdit ja hupmat sámegeiela ja hárvánit gulahallat eará olbmuiguin. Mánát ohppet giela ja maiddá giela birra go geavahit dan iešguđet lágán giellaoktavuođain, njálmmálaččat ja čálalaččat.

Lea deatálaš ahte oahppit hárvánit mitalit oaiviliiddiset sámegeillii, vai oččole dan ipmárdusa ahte giella lea gaskaoapmi jurdagiidda, oaiviliidda ja sávaldagai-de.

Sámegeiella nubbingiellan galgá oahpahuovot amásgeiela oahpahanvugiid mielde. Mánáidskuvlla dásis galgá eanas hárvhallat njálmmálaš giellageavaheami sihke mearriduvvon ja friddja hárvhallamiiguin. Dasa sáhtta veahkin atnit ding-

gaid, dohkáid, dramatiserema, govaid ja jietnabáttiid. Lea deatálaš čađat hupmat oahpes dinggaid ja áššiid birra, main mánát berošit. Mánát maiddá galget oahppat giela lávlagiid, dajahusaid, stohkosiid ja čájáhallamiid bokte. Mánát sáhttet bargat sierra, guovttis ja guovttis dahje joavkkuin iešguđet lágán oahppoávdnasiiguin. Bargovuogit galget molsašuvvat ja leat miellagiddevaččat mánáid mielas.

Álgodásis lea ohppiin eanet dahje unnit diehtu sámi servvodaga birra. Dát dilli mielddisbukta sámegeidfágii ovttasbarggu birasfágain ja servvodatfágain, vai klássas seamma áiggi go sámegeiella oahpahuvo, addo diehtu sámi quovlluid birra ja sámegeisuopmaniid birra. Rievttes dieđuiguin bastá njeaidit boasttu gáttuid ja addit ohppiide dárbašlaš vuodu ja movtta bargat viššalit fágain. Nuppi giela oahppu galgá maiddáid duddjot buori oainnu ohppiide sin iešguđet lágán giella- ja kulturduogážiid hárrái.

Dás lea fága geahččaluvvon biddjot servvodaga oktavuhtii. Fága bokte galgá geahččalit oažžut buori oainnu sámegeiella hárrái servvodagas. Maiddáid galgá fága duddjot ahte sámegeiella ii dáruiduvvo, go dárogielat mediabiras lea garas bádnit nuppi giela, mii lea geanoget dilis servvodagas. Sámegeioahpaheapmi sáhtá váikkuhit dán dili vuosta. Okta dain oaiveulbmiliin plánas lea gáhttet ja ovddidit árbevirolaš mitaladdama ja oahpahit daid iešguđet suopmaniid birra mat leat sámegeielas. Lea maid deatálaš geavahit čielga sámi girjjálašvuoda njálmmálaš giellaoahpaheamis.

Váldobarggut ja oassebarggut

NJÁLMMÁLAŠ GIELLAGEAVAHEAPMI

Lea hui deatálaš ahte mánát dustet hupmamis atnit dan maid leat oahppan. Sii galget oahppat olles dajaldagaid, eai ge luovos sániid dahje ovtta sáni ain hávil. Álggos galget oahppit oahppat álkis, beaivválaš giela. Galgá muitit ahte ii leat dárba oahpahit buot dan sátneriggodaga oktanis mii gávdno, omd. luonddusániid ja boazodoallosániid, muhto ahte ohppet álggos daid dábaláččamus sániid.

(2.–) 3. luohkká

Guldalit: Guldalit mángga olbmo hupmanmálla iešguđet lágán dilis (molssodit jienaid, govaid, diliid ja olbmuid). Guldalit oahpaheadji, mielohppiid, jietnabáttiid, video.

Ipmirdit: Oaivilat ovttastahttojit sániiguin, dajaldagaiguin, cealkagiiguin. Dinggaid namat, álkis dajaldagat beaivválaš gielas. Govvidit sániid čájehettiin dinggaid, govaid, čájálmasaid. Deattuhit sága sisdoalu. Oahpásnuhttit ođđa sániiguin ja dajahusaiguin oahpes oktavuodaid bokte.

Hupmat: Eanas mearriduvvon hupmanhárjehallamat. Jievžat. Dajaldagaid dadistaga guhkidit ja viiddidit. Dajaldagat galget addit oaivila ja leat miellagiddevaččat. Lea deatálaš álggu rájes oahpahit sániid riehta dadjat ja gokko deaddu galgá sánis. Hupman- ja humadanhárjehallamat iešguđet lágán diliide mat sáhttet deavidit olbmo eallimis, álggos eanas gárvvos hárjehallamat. Jearaldagat, vástádušat, humadeapmi, čájálmasat, lávlagat.

Lohkat: Bargu teavsttaiguin ja girjjálašvuodain lea ohppiid vuosttašgiela lohkančehppodaga duohken. Sihke čuodjalit ja jaskadit hárjehallat lohkat. Lea deatálaš ipmirdit sisdoalu. Ovttastahttit teavsttaid govaiguin. Humadeapmi, govva ráiddut, oanehis álkis teavsttat, šuoŋat, hoahkamat.

4.–6. luohkká

Guldalit: Seamma go (2.–) 3. luohkás.

Ipmirdit: Oahppat lasi sániid. Deaddu biddjo teavsttaid sisdollui, mat dađistaga šaddet váddáseapput.

Hupmat: Dađistaga eambo iešmearriduvvon hupmanhárjehallamat. Humadit dan birra maid ieža leat dovddiidan ja vásihan. Mitalit, bagadallat. Humadit earáid mitalusaid birra, govaid ja teavsttaid birra. Dramatiseret.

Lohkat: Lohkat ja guorahallat dađistaga váddáseapput teavsttaid. Deattu bidjat sisdoalu ipmárdussii. Šilttaid, dieđáhusbáhpiriid, divttaid, mitalusaid.

7.–9. luohkká

Guldalit: Guldalit iešguđet lágán sámegeisuopmaniid.

Ipmirdit: Oahppat lasi sániid. Giellageavaheapmi iešguđet lágán oktavuođain. Guorahallat teavsttaid, radio ja TV-prográmmaid, oahppat fuobmát čiegus oaiviliid, mii lea okta oassi suokkardan-návccaid hárjehallamis.

Hupmat: Dovddahit jurdagiid, dovdduid ja oaiviliid. Humadit filmmaid ja mediaprográmmaid birra. Lohkat divttaid earáid gullut, mitalit iežas oaiviliid earáide, ságastallat.

Lohkat: Lohkat geavahan-njuolggadusaid, aviisačállošiid, girjjálašvuoda. Guorahallat teavsttaid.

ČÁLALAŠ GIELLAGEAVAHEAPMI

Sámegeiela čallinoahpaheapmi galgá doaibmat dego doarjjan giela njálmmálaš oahpaheapmái ja vuodduuvvot buori njálmmálaš giela nala, dábálemosit gaskadási rájes. Oahppit galget ovddidahttit čálalaš máhtu iešguđet lágán anolaš ulbmiliidda. Álggos galgá eambo deaddu biddjot lunddolaš ipmirdahtti gillii nu movt oahppi njuolgut čállá, go čállinvuohkái ja dan njuolggadusaide. Dađistaga sáhtta de bargagoahtit sihke njálmmálaččat ja čálalaččat seamma áššiiguin, vai oahppi hárjána gielalaččat mángga ládje buktit ovdan áššiid.

4.–6. luohkká

Mearriduvvon čálalaš hárjehusat: Čállit nuppes čállaga, čállit cealkagiid rievttes govaide ja deavdit cealkagiid rievttes sániiguin.

Iešmearriduvvon čállin: Oahppit čället oanehis mitalusaid, divttaid ja reivviid. Oahppit berrejit oahppat buktit sisdoalu čielgasit ovdan.

Čállinvuohki: Dađi mielde go oahppit ohppet ođđa jienaid sámegeielas, de lea vuogas ahte maiddá besset oaidnit daid čállojuvvon. Lea mávssolaš go oahppit ohppet riekta čállit, muhto ii galgga dán gáibádusa diktit boahit ovddabeallái giellageavaheami muđuid. Čállinvuogi hárjehallamii sáhtta atnit sátnelisttu. Go divoda ohppiid čállagiid, de berre ovddemus divvut sániid sojahanhámiid, ii ge čállinmeattáhusaid, jus sisdoallu muđui lea čielggas.

7.–9. luohkká

Mearriduvvon čállinhárjehusat: Dađistaga bidjat eambo deattu daid deatáleamus gramatihkalaš osiide. Rievttes giellageavaheapmi mearriduvvon oktavuođain: Reivviid čállit, skoviid deavdit, ohcamiid čállit.

Iešmearriduvvon čállin: Čállit áššečilgehusaid, oanehis čállošiid, mearkašumiid, bagadallamiid, čállin mánggalágan málle mielde.

Čállinvuohki: Bidjat eambbo deattu čállinvuohká go mánáidskuvladásis.

Sátnelistu geavaheapmi: Seammaládje go 4.–6. luohkás.

GIELLAOAHPPA

Giellaoahppa galgá nannet njálmmálaš giellageavaheami. Bargu giellaoahpuin šaddá lunddolaš ja ávkkálaš go oahpahuvo dalle go leat hupmame dahje leat teavsttaiguin bargame mat gullet dán fágii. Giellaoahppa galgá addit ipmárdusa movt giella geavahuvo njuovžilit buot lágán giellaohtavuodain ja teavsttain, ja galgá dahkat ohppiid čeahpibun sihke ipmirdit ja muitalit, go leat hupmame dahje čállime. Sii oahpásnuvvet dađistaga guovddáš gramatihkalaš osiide ja sáme-giela hápmái ja vuohká, ja dovdagohtet erohusaid ja ovttasullasašvuodaid gaskal sáme-giela ja dárogie. Giellaoahppa galgá oahpahuvo buortalaga seamma váldobargoosiin vuosttašgielas.

3.–6. luohkká

Jietnaoahppa: Jietnadagat ja bustávat, diftonggat, diftonggaid oatnun, diftonggaid nuppástupmi, guovddáškonsonánttaid molsašupmi, oanehis ja guhkes vokálat.

Sánit, sátneoisit ja sátnehámit: Sátneriggodat, sátneválljen, sátnesojaheapmi. Álgoahppu kásusiid birra.

Cealkagat: Sátneosiid gávdnat.

Čállinvuohki: Sániid dadjat ja čállit.

7.–9. luohkká

Jietnaoahppa: Jietnadagaid ja bustávaid oahppat, sániid dadjat ja sániid čállit, oahppat diftonggaid oatnuma ja nuppástumi, guovddáškonsonánttaid molsašumi ja mearkkašumi, oahppat gokko bidjá deattu sániide ja oahppat konsonánttaid oatnuma.

Sánit, sátneoisit ja sátnehámit: Oahppat sátneriggodaga birra, surggiiddahttima, sátneválljema, sátnelotnahuvvama, sátneklássaid, sátnesojaheami, áiggiid, kásusiid ja persovnnaid ja loguid.

Cealkagat: Oahppat cealkagiid birra, cealkkaosiid sirddáseami, oahppat fuomášit ja dovdat cealkkaosiid.

Čállinvuohki: Sániid dadjat ja čállit, oahppat suopmana ja čállinvuogi birra, oahppat čállinvuogi váldonjuolggadusaid birra.

GIRJJÁLAŠVUOHTA

Girjjálašvuoda sáhtta geavahit sihke guldalan- ja lohkanhárjehallamiidda. Oahppit ožžot bargat iešguđet lágán sami girjjálašvuodain, dainna oaiviliin ahte galget oazžut dieđu ja dovdamuša. Njálmmálaš árbevierru sami muitaladdandáiddas geavahuvo dovdamuššan ja riggodahkan. Oahppit galget maid oahpásnuvvat sámi girjjálašvuodain obbalaččat, agi, čehppodaga ja beroštumi ektui.

3.–6. luohkká

Lohkat, guldalit, čájáhallat: Šuoŋat, hoahkamat, lávlagat ja máidnasat. Dramatiseret.

Teakstačoakkáldat: Divttat, muitalusat, máidnasat mat leat heivehuvvon sátneriggodahkii, ahká ja beroštupmái.

7.–9. luohkká

Lohkat, guldalit, čájáhallat: Šuoŋaid, hoahkamiid, lávlagiid, máidnasiid. Dramatiseret. Čuodjalit ja jaskadit lohkat. Ipmirdit man birra lea sáhka.

Teakstačoakkáldat: Iešguđet lágán teavsttat: Noveallat, mitalusat, divttat, máináid- ja nuoraid girjjálašvuohta (sihke čielga sámii girjjálašvuohta ja jorgaluvvon). Bargat girjjálašvuođain mángga fága oktavuodas.

Girjjálašvuođa historja: Sámi girječállit ovdal ja dál. Ovdáneapmi sihke njálm-málaš ja čálaš árbevirolašvuođas.

Samisk som andrespråk

Et tospråklig samfunn krever deltakere med aktive kunnskaper i begge språk. Samisk som andrespråk er et fag som gir elevene kunnskaper og ferdigheter i å beherske bruk av samisk språk i ulike sammenhenger. Gjennom arbeidet med faget utvikler elevene praktiske og funksjonelle kunnskaper i samisk. Slik lærer elevene å mestre både formelle og uformelle situasjoner i dagliglivet.

Dermed får elevene et grundig kjennskap til de språk som brukes i miljøet. Dette fremmer elevenes trygghetsfølelse. Det fremmer også følelsen av trygghet i forhold til andre.

Felleskapet mellom menneskene blir smidigere og til berikelse for alle. Kunnskaper i samisk åpner for større forståelse og respekt for andre kulturer.

Mål

Undervisningen i samisk som andrespråk skal ta sikte på

- å lære elevene å forstå og bli forstått på samisk og kunne bruke samisk godt som daglig språk
- å hjelpe elevene til å lære seg samisk med positive følelser og bruke språket med frimodighet
- å lære elevene å skrive samisk når det muntlige språket har festnet seg
- å gi elevene kjennskap til andre samiske dialekter
- å gi grunnlag for å ta videregående opplæring i samisk
- å gjøre elevene kjent med de utfordringer og vansker som oppstår når en skal bruke et annet språk enn morsmålet

Lærestoff og progresjon

Elever på samme klassetrinn kan ha forskjellig språkbakgrunn. Det er både viktig og nyttig for læreren å ha kjennskap til dette. Dermed blir det lettere å forstå elevenes språksituasjon, og en kan bedre legge opp undervisningen i forhold til barnas bakgrunn og evner.

Mange av dem som får opplæring i samisk som andrespråk, har vokst opp i et tospråklig miljø. De er vant til å høre samisk daglig og forstår språket godt, men de kan likevel ikke snakke samisk.

Andre elever bor i områder der språket på grunn av fornorskningen er i ferd

med å forsvinne. Den eldre generasjon kan fortsatt språket, men av flere grunner har de ikke snakket samisk med sine barn. Denne språksituasjonen er svært vanlig i sjøsamiske områder i de nordligste fylkene. En lignende situasjon finner en også i lulesamiske og sørsamiske områder.

Andre elever bor i norsk miljø. Gjennom sine foreldre har de fått kjennskap til samisk og kan en del samisk.

Noen elever har ikke noe kjennskap til samisk, men ønsker sterkt å lære språket. De må få opplæring fra grunnen av.

Elever som får opplæring i norsk som førstespråk, kan få opplæring i samisk som andrespråk fra 2. eller 3. klasse. Elevene har gjennom opplæringen i norsk fått grunnleggende kunnskaper og ferdigheter som er nødvendige for å lære flere språk.

Planen er delt inn i fire hovedemner med beskrivelser og delemner. Delemlene skal være veiledende, og stikkordene gir eksempler for undervisningen. Dette skal sette rammer for undervisningen og gi tanker som en kan bygge undervisningen på. Skal en lære et fremmed språk, er det viktig å få mye muntlig øvelse. Derfor har den muntlige undervisningen fått stor plass i planen.

Det er naturlig å peke på framgangen i faget og gi veiledning om den. Arbeidsmåter som er nevnt, passer til alle klassetrinn. Når planen har fått denne utformingen, er det for at opplæringen skal stå i forhold til elevenes evner og kunnskapsbakgrunn. Det er viktig at foreldrene får opplysninger om hovedtankeene i planen, og at de får kjennskap til faget på en positiv måte, for eksempel hvilken nytte barna kan få av undervisningen, og at den er til fordel for dem.

For at undervisningen skal lykkes, må faglæreren ta hensyn til formålet og målet i planen. Det er videre nødvendig at lærerne og skolens ledelse har et positivt forhold til faget. Samisk må få de samme arbeidsvilkår som de andre fagene i skolen, slik at opplæringen i samisk blir tilrettelagt på beste måte.

Arbeidsmåter

Hovedhensikten er at elevene skal lære å snakke og forstå samisk. Meningen er at elevene skal øve på å kommunisere med andre mennesker. Ved å bruke språket i forskjellige sammenhenger både muntlig og skriftlig får barna kunnskaper i språket og om språket.

Det er viktig at elevene får øvelse i å uttrykke seg på samisk, slik at de får forståelse for at en gjennom språket kan gi uttrykk for tanker, meninger og ønsker.

Andrespråket skal læres etter metoder som brukes i fremmedspråkopplæringen. På barnetrinnet skal språkøvelsene for det meste være muntlige, både fastlagte og frie øvelser. Til hjelp kan en bruke gjenstander, dukker, dramatisering, bilder og lydbånd. Det er viktig å snakke om ting og emner som barna kjenner og er interessert i. Opplæringen skal også foregå gjennom sanger, setninger, leker og skuespill. Elevene kan arbeide med forskjellige læremidler, enkeltvis, to og to eller i grupper. Arbeidsmåtene må være vekslende og gjøres interessante for elevene.

På begynnertrinnet har elevene ulik kunnskap om det samiske samfunnet. Dette krever at det er samarbeid mellom faget samisk, orienteringsfag og samfunnsfag, slik at elevene samtidig med undervisningen i samisk språk lærer om samiske områder og samiske dialekter. Riktig informasjon vil rydde bort fordommer, og

det vil gi elevene nødvendig grunnlag og motivasjon for å arbeide flittig med faget. Opplæring i andrespråket skal øke forståelsen for hverandres språk- og kulturbakgrunn.

En har forsøkt å se faget i en samfunnssammenheng. Gjennom faget vil en forsøke å skape en positiv holdning til samisk i samfunnet. Påvirkningen fra norske medier er enormt stort på språk som har en svakere stilling i samfunnet. Det er derfor viktig at en gjennom opplæringen i samisk motvirker dette. Et av formålene ved opplæringen i samisk er å verne og fremme fortellertradisjonene og de forskjellige samiske dialektene. Det er viktig å bruke samisk originallitteratur i den muntlige opplæringen.

Hovedemner og delemner

MUNTLIG BRUK AV SPRÅKET

Det er svært viktig at barna tør bruke muntlig det de lærer. De må lære hele setninger og ikke løsrevne ord. I begynnelsen bør elevene lære et lett, dagligdags språk. Det er ikke nødvendig å lære hele ordrikdommen samtidig, som for eksempel naturord og reindriftsord. Elevene bør først lære de vanligste ordene.

(2.-) 3. klasse

Lytte: Lytte til forskjellige personer i ulike konkrete sammenhenger (variasjon av lyd, bilde, situasjon og person). Lytte til læreren, medelever, lydbånd, video.

Forstå: Mening kobles til ord, uttrykk, setninger. Konkrete ord, enkle setninger fra dagliglivet. Konkretisere med gjenstander, bildemateriell, rollespill. Vekt på budskapet. Nye ord og vendinger presenteres i kjente sammenhenger.

Tale: Mest bundne taleøvinger. Imitasjon. Bygge opp taleøvingene systematisk, meningsfylt, interessevekkende. Legge vekt på uttale og intonasjon fra begynnelsen av. Tale- og samtaleøvinger fra forskjellige livsområder i ulike konkrete situasjoner, i begynnelsen mest bundne. Spørsmål, svar, dialoger, rollespill, sanger.

Lese: Arbeidet med tekster og litteratur er avhengig av elevenes leseferdighet på førstespråket. Både høytlesing og stillelesing øves. Vekt på innholdsforståelse. Knytte tekst til bilder. Dialoger, tegneserier, korte enkle tekster, rim, regler.

4.- 6. klasse

Lytte: Som (2.-) 3. klasse.

Forstå: Utvidelse av ordforrådet. Vekt på budskapet i tekster med stigende vanskegrad.

Tale: Etter hvert friere taleøvinger. Samtale om egne erfaringer, opplevelser. Fortelle, beskrive. Samtale om andres fortellinger, bilder, tekster. Dramatisere.

Lese: Lesing og analyse av tekster med stigende vanskegrad. Vekt på innholdsforståelse. Skilt, oppslag, dikt, fortellinger.

7.-9. klasse

Lytte: Lytte til forskjellige dialekter.

Forstå: Ordforrådet utvides. Ulik språkbruk i ulike sammenhenger. Analyse av tekster, radio- og fjernsynsprogrammer, avdekke skjult mening som ledd i oppøving av kritisk evne.

Tale: Gi uttrykk for tanker, følelser og meninger. Samtaler om film, medieprogrammer. Framføre dikt, legge fram meninger, diskutere.

Lese: Lese bruksanvisninger, avisartikler, litteratur. Tekstanalyse.

SKRIFTLIG BRUK AV SPRÅKET

Undervisningen i skriftlig bruk av samisk skal være til støtte for den muntlige opplæringen, og bygge på et utviklet muntlig språk, fortrinnsvis fra mellomtrinnet. Elevene skal utvikle skriftlige ferdigheter for ulike praktiske formål. I begynnelsen skal det legges vekt på naturlig, forståelig og spontan bruk av språket, mer enn på ortografi og formelle regler. Det samme stoffet bør etter hvert bearbeides både muntlig og skriftlig, slik at eleven utvikler nyansert framstillingsevne.

4.-6. klasse

Bundne skriftlige øvelser: Avskrift. Skrive setninger til riktig bilde og sette inn riktige ord i setninger.

Fri skrivning: Elevene skriver korte fortellinger, dikt og brev. Elevene bør lære å få fram innholdet klart.

Rettskrivning: Etter hvert som elevene lærer nye lyder, bør de også få se hvordan de skrives. Det er nyttig at elevene lærer å skrive riktig, men det må ikke komme foran muntlig bruk av språket ellers. Ved innøving av rettskrivning kan det brukes ordliste. Når en retter det skriftlige arbeidet til elevene, bør en først og fremst rette ordbøyninger og ikke skrivefeil, dersom innholdet ellers er klart.

7.-9. klasse

Bundne skriveøvelser: Etter hvert mer vekt på de viktigste grammatiske momentene. Korrekt språkbruk i formelle sammenhenger: skrive brev, fylle ut blanketter, skrive søknader.

Fri skrivning: Skrive notater, referater, kommentarer, faktabeskrivelser, skrivning i ulike genrer.

Rettskrivning: Mer vekt på rettskrivning enn på barnetrinnet.

Bruk av ordliste: Som 4.-6. klasse.

SPRÅKLÆRE

Arbeidet med språklæren skal tjene den aktive bruken av språket. Arbeidet med språklæren gjøres naturlig og meningsfylt ved at det knyttes til kommunikasjon og arbeid med ulike tekster, tilknyttet den øvrige undervisningen i faget. Språklæren bidrar til at eleven får forståelse for hvordan språket brukes for å få helhet, sammenheng og uttrykkskraft i ulike språksituasjoner og i ulike tekster. Språklæren skal bidra til at elevens ferdighet i å forstå og uttrykke seg både muntlig og skriftlig blir bedre. Elevene får etter hvert kjennskap til sentrale grammatiske momenter som gir innsikt i strukturen i det samiske språket, og innsikt i likheter og forskjeller mellom samisk og norsk. Språklæren skal samordnes med arbeidet med samme hovedemne i førstespråket.

3.-6. klasse

Lydlære: Språklyd og bokstav, diftong, diftongforenkling, diftongendring, sentral-konsonantenes veksling, korte og lange vokaler.

Ord, orddelel, ordformer: Ordforråd, ordvalg, ordbøyning. Enkel innføring i kasus.

Setninger: Gjenkjenning av setningsledd.

Rettskrivningslære: Ord i tale, ord i skrift.

7.-9. klasse

Lydlære: Språklyd og bokstav, ord i tale, ord i skrift, diftongforenkling, diftongendring, sentralkonsonantenes veksling og betydning, taktstruktur og konsonantforenkling. Ord, orddeler og ordformer: Ordforråd, orddannelse, ordvalg, ordvariasjoner, ordklasser, ordbøyning, tempus, kasus, numerus.

Setninger: Setning, flytting av ledd i setninger, oppdaging og gjenkjenning av setningsledd.

Rettskrivningslære: Ord i tale og ord i skrift, dialekt og rettskrivning, sentrale rettskrivningsregler.

LITTERATUR

Bruk av litteratur skal gi både lytte- og lesetrening. Elevene skal få arbeide med samisk litteratur i ulike genrer med sikte på formidling av kunnskaper og opplevelse. Muntlig tradisjon i samisk fortellerkunst brukes til opplevelse og berikelse. Elevene skal også få møte et tverrsnitt av samisk litteratur, alt i forhold til alder, dyktighet og interesse.

3.-6. klasse

Lese, lytte, framføre: Rim, regler, sanger og eventyr. Dramatisere.

Tekstutvalg: Dikt, fortellinger, eventyr tilpasset ordforråd, alder og interesse.

7.-9. klasse

Lese, lytte, framføre: Rim, regler, sanger, eventyr. Dramatisere. Høytlesing og stillelesing. Forstå budskapet.

Tekstutvalg: Tekster i ulike genrer: noveller, fortellinger, dikt, barne- og ungdomslitteratur (både original og oversatt). Tverrfaglig arbeid med litteratur.

Litteraturhistorie: Samiske forfattere før og nå. Utviklingen i muntlig og skriftlig tradisjon.

Veiledning for bruk av fagplanen i norsk for elever som har norsk som førstespråk og samisk som andrespråk

Innledning

Mange samiske elever som har norsk som førstespråk, vil i realiteten være tospråklige og tokulturelle. Undervisningen i norsk må ta hensyn til disse elevenes språklige og kulturelle bakgrunn. Det er derfor viktig at læreren har kunnskaper om samisk språk og kultur som forutsetning for arbeidet med elever som har en slik tilhørighet og kulturell identitet. Også norske elever kan få opplæring i samisk som andrespråk. I norskfaget er disse elevene en forholdsvis uensartet gruppe.

Fagplanen i norsk er utarbeidet slik at den kan tilpasses elever med ulike forutsetninger. Det lokale læreplanarbeidet vil ivareta tilpasningen til lokale forhold. Denne veiledningen gir noen retningslinjer for hvordan planen kan tilpasses elever som har norsk som førstespråk og samisk som andrespråk.

Generelt

Språkutviklingen spiller en viktig rolle i utviklingen av elevenes selvbylde. Undervisningen må ta hensyn til at elevene i sine daglige omgivelser lever med to språk og to kulturer som er likeverdige. Arbeidet med faget norsk må tilrettelegges slik at det fremmer forståelsen for hvor verdifullt det er å lære to språk som en del av den allmenne kulturorienteringen.

Der det faller naturlig og kan være til hjelp for elevene, bør læreren vise til likheter og forskjeller mellom de to språkene. Det kan være nyttig for eksempel i språklære, ved læring av ulike språklige virkemidler og ulike litterære genrer. Det er viktig at læreren i slike sammenhenger formidler verdien og berikelsen ved å ha del i to språk og to kulturer.

Tverrfaglig arbeid kan være med på å gi slike positive erfaringer og styrke språklig toleranse.

Muntlig bruk av språket

Læreren bør være oppmerksom på at elever i samisktalende miljøer ofte bruker norsk i andre sammenhenger enn barn fra ettspråklige områder. Det er derfor viktig at disse elevene får dekket sitt behov for aktiv muntlig samtalelrening om ulike emner, og får arbeide med konkrete og livsnære situasjoner.

Litteratur

Litteraturutvalget må gi anledning til identifikasjon og opplevelse. Tekstutvalget må ta hensyn til barnas kulturelle bakgrunn, og må gi mulighet til å utvikle et positivt forhold til identiteten både som same og som norsk statsborger.

Elevene skal blant annet også lese litteratur som er oversatt fra samisk til norsk. De bør arbeide med betydningen av fabler, eventyr og sagn i de to kulturene. Betydningen av muntlig litterær tradisjon i samisk kultur må komme klart fram. Slik vil elevene lære hvordan litteraturen kan bidra til å skape forståelse og respekt for en annen kultur.

Det er viktig at elevene blir kjent med ulike språklige og geografiske miljøer i landet. Men bruk av litterære tekster på norsk sidemål vil i mindre grad falle naturlig for denne elevgruppen.

Medier

Mediene som språklig maktfaktor med hensyn til den relative bruk av samisk og norsk i massemediene, skal vektlegges. Det er viktig at elevene arbeider aktivt med å forstå hvordan mediene påvirker holdninger til språk.

Sidemålet

Det er utarbeidet en egen fag- og timefordelingsplan for elever som får opplæring i samisk som andrespråk (jf. kapittel 13). Disse elevene er i prinsippet fritatt for opplæring i norsk sidemål.

Vurdering

Vurderingen må ta hensyn til at elevene arbeider med et førstespråk og et andrespråk i skolen. Vurderingen må skje i forhold til den rammen denne veiledningen gir, og i forhold til gjeldende fag- og timefordeling.

NORSK SOM ANDRESPRÅK FOR ELEVER MED SAMISK SOM FØRSTESPRÅK

Norsk som andrespråk er et fag som gir elevene kunnskaper og ferdigheter til å mestre norsk språk i ulike sammenhenger. Gjennom arbeidet med faget utvikler elevene praktiske og funksjonelle ferdigheter i norsk. De blir i stand til å mestre dagligdagse situasjoner og utfordringer både formelt og uformelt. Samtidig bidrar arbeidet med faget til at elevene kan gi uttrykk for tanker og meninger, slik at de kan gjøre seg gjeldende i samfunnet og delta i utformingen av sin egen framtid.

Norskundervisningen tar utgangspunktet i den språkevnen som elevene har, og det utviklingstrinn de står på. Norskundervisningen skal på ulike måter støtte språkutviklingen til elevene.

Mål

Arbeidet med faget gir elevene innsikt i bruken av norsk og forståelse for bruk av norsk ved at

- elevene lærer å forstå og bruke norsk tale og skrift i ulike sammenhenger
- elevenes muntlige og skriftlige framstillingsevne i norsk blir utviklet slik at elevene kan uttrykke seg sikkert og variert
- elevene får kunnskaper om norsk litteratur og norsk samfunnsliv
- arbeidet med faget hjelper elevene til å bruke sin naturlige fantasi og nysgjerrighet og til å gi uttrykk for sine tanker og følelser
- elevene får hjelp til å mestre regler og normer for rett språkbruk

Lærestoff og progresjon

For elever som har samisk som førstespråk, er et velutviklet morsmål og en trygg samisk tilhørighet det beste grunnlaget for opplæringen i norsk språk. De begynner i 1. klasse med morsmålsopplæringen og får undervisning i norsk som andrespråk fra 2. eller 3. klasse.

På dette tidspunkt har de gjennom arbeidet med morsmålet tilegnet seg grunnleggende kunnskaper og ferdigheter som gir godt utgangspunkt for å lære flere språk. Arbeidet med første- og andrespråk må ses i sammenheng. Norskopplæringen skal samordnes med undervisningen i morsmålet, både med hensyn til generelle språklige ferdigheter og kunnskaper om språket og med hensyn til å oppfatte, oppleve og verdsette innhold og språk i skjønnlitteratur, andre tekster og medier.

Elevenes forkunnskaper i norsk er forskjellige, og elevene har ulike erfaringer med bruk av språket. Noen elever har et relativt godt grunnlag i norsk, andre har hatt mindre kontakt med det norske språket. Også elevenes muligheter til å bruke sitt førstespråk vil variere. Dette berører både familielivet, lekesituasjoner og de formelle og uformelle sidene av samfunnlivet. Norsk som andrespråk har imidlertid ikke den samme funksjonen som fremmedspråkfagene i skolen. Norsk er et hjemmespråk og en del av fellesmiljøet.

I undervisningen må det tas hensyn til elevenes forskjellige bakgrunn og forutsetninger. Hver elev må kunne arbeide ut fra sine kunnskaper i eget tempo og på eget nivå.

Hensikten med lærestoffet er at det skal gi praktisk nytte, gi kunnskaper om norsk kultur og samfunnsliv, og fremme personlighetsutviklingen, for at eleven skal kunne orientere seg i samfunnet.

Arbeidsmåter

Det er viktig å ta utgangspunkt i kjente, meningsfylte emner og situasjoner. Læreren skal tilrettelegge for aktiv bruk av språket både i bundne og frie øvinger. Arbeidet bør knyttes til konkrete gjenstander og handlinger, bilder og lydmaterialer. Gjennom sang, lek og rollespill arbeider elevene med språket i ulike sammenhenger. Gjennom prosjektarbeid og tverrfaglig arbeid kan elevene blant annet utvide sitt faglige ordforråd og få kunnskaper gjennom sammenlignende språklære.

For at elever med samisk som førstespråk skal kunne delta i undervisning der de spontant anvender norsk i egne svar, innlegg og spørsmål, kreves det en godt oppøvd ferdighet. Det er altså ikke tilstrekkelig at de tilsynelatende forstår det meste av det som sies i timene eller som står i lærebøkene. I dagens situasjon ventes det at elevene skal delta på en aktiv måte. Dette er om mulig enda viktigere for elever i et tospråklig miljø. Det er ønskelig at elevene øves opp til å ta initiativ og vise språklig aktivitet. Læreren skal derfor tilrettelegge sosiale situasjoner og arbeidsmåter som fremmer kommunikasjon mellom mennesker i og utenfor skolen.

Det er viktig at elevene opplever gleden ved å bruke språket spontant. I frie taleøvinger skal læreren derfor være varsom med å rette, og heller i sin veiledning legge vekt på å støtte og oppmuntre elevene.

Mange generelle språklige ferdigheter er ikke nødvendigvis bundet til et bestemt språk. Slik har barn som tar til med arbeidet med norsk som andrespråk, allerede lært å lytte, å arbeide konsentrert alene og i grupper og lært å lese og skrive.

Også på de høyere klassetrinnene vil ferdigheter som er lært i arbeidet med morsmålet, være grunnlag for arbeidet med norsk, for eksempel å forfatte en tekst, lage et referat, bygge opp et foredrag, lede en diskusjon.

Læremidler

Det skal finnes et variert og tidsmessig tilfang av læremidler som er tilpasset elever med samisk som førstespråk.

Hovedemner og delemner

MUNTLLIG BRUK AV SPRÅKET

Aktiv muntlig bruk av språket er en vesentlig del av språklæringen. Det er også grunnlag for den skriftlige opplæringen. Arbeidet tar utgangspunkt i elevenes erfaringer og stimulerer elevenes fantasi og egenaktivitet. Gjennom undervisningen skal alle elever bli stimulert til å bruke muntlig tale i varierte, meningsfylte sammenhenger.

Elevene skal øve opp evnen til å forstå norsk tale og lese norske tekster, og ferdigheten til selv å gi uttrykk for tanker, følelser og meninger.

(2.-) 3. klasse

Lytte: Lytte til ulike stemmer i forskjellige konkrete sammenhenger (variasjon av lyd, bilde, situasjon og person). Lytte til læreren, medelever, lydbånd, video.

Forstå: Mening kobles til ord, uttrykk, setninger. Konkrete ord, enkle setninger fra dagliglivet. Konkretisere med gjenstander, bildemateriell, rollespill. Vekt på budskapet. Nye ord og vendinger presenteres i kjente sammenhenger.

Tale: Mest bundne taleøvinger. Imitasjon. Bygd opp systematisk, meningsfylt, interessevekkende. Vekt på uttale og intonasjon fra begynnelsen av. Tale- og samtaleøvinger fra forskjellige livsområder i ulike konkrete situasjoner, i begynnelsen mest bundne. Spørsmål, svar, dialog, rollespill, sanger.

Leser: Arbeidet med tekster og litteratur er avhengig av elevenes leseferdighet på førstespråket. Både høytlesing og stillelesing øves. Vekt på innholdsforståelse. Knytte tekst til bilder. Dialoger med snakkebobler, tegneserier, korte, enkle tekster, rim, regler.

4.-6. klasse

Lytte: Som (2.-) 3. klasse.

Forstå: Utvidelse av ordforrådet, også abstrakte begreper. Vekt på budskapet i tekster med stigende vanskegrad.

Tale: Etter hvert friere taleøvinger. Samtale om egne erfaringer, opplevelser. Fortelle, beskrive. Samtale om andres fortellinger, bilder, tekster. Dramatisere.

Leser: Lesing og analyse av tekster med stigende vanskegrad. Vekt på innholdsforståelse. Skilt, oppslag, dikt, fortellinger.

7. -9. klasse

Lytte: Lytte til forskjellige dialekter.

Forstå: Ordforrådet utvides. Ulik språkbruk i ulike sammenhenger. Analyse av tekster, radio- og fjernsynsprogrammer, avdekke skjult mening som ledd i oppøving av kritisk evne.

Tale: Gi uttrykk for tanker, følelser og meninger. Samtaler om film, medieprogrammer. Framføre dikt, holde foredrag, legge fram meninger, diskutere.

Leser: Leserbruksanvisninger, avisartikler, litteratur i ulike genrer. Tekstanalyse.

SKRIFTLIG BRUK AV SPRÅKET

Undervisningen i norsk skriftlig bygger på den muntlige opplæringen og gis parallelt med videreutvikling av det muntlige språket. I løpet av grunnskolen skal elevene utvikle skriftlig framstillingsevne i sitt andrespråk til et funksjonelt bruksnivå. De skal lære å uttrykke seg forståelig for praktiske formål i dagliglivet med stigende krav til nøyaktighet.

I begynnelsen vektlegges naturlig, forståelig, spontan bruk av språket mer enn ortografi og grammatikk, for ikke å ødelegge elevenes naturlige skriveglede. Skriftlig bruk av språket er en naturlig del av undervisningen, det samme stoffet bearbeides både muntlig og skriftlig. Elevene bør få godt grunnlag for å utvikle en mer nyansert skriftlig uttryksform.

(2.-) 3. klasse

Bundne skriveøvinger: Skriftlige øvinger innføres ikke før eleven har etablert et godt grunnlag for å uttrykke seg skriftlig på morsmålet og har tilegnet seg et godt muntlig språk på norsk. Enkle øvinger som å fullføre en setning, sette inn ord, lage tekst til bilder, snakkebobler.

Rettskrivning: Ses i sammenheng med uttalen.

4.-6. klasse

Bundne skriveøvinger: Ordforrådet utvides. Diktat. Lage spørsmål om til svar og omvendt, gjøre positive setninger negative. Skrive brev.

Fri skrivning: Fullføre fortellinger, beskrive bilder, skrive om opplevelser, hendelser. Gjenfortelling.

Rettskrivning: Grunnleggende rettskrivningsregler.

Bruk av ordliste: Bruk av ordliste etter det norske alfabetet. Lydskrift.

7.-9. klasse

Bundne skriveøvinger: Etter hvert legges det mer vekt på de viktigste grammatiske momentene. Korrekt språkbruk i formelle sammenhenger: Skrive brev, fylle ut blanketter, skrive søknader.

Fri skrivning: Skrive notater, referater, kommentarer, faktabeskrivelser, skrivning i ulike genrer.

Rettskrivning: Mer systematisk vekt på rettskrivning, målrettet arbeid med ortografi, bøyingsverk og tegnsetting.

Bruk av ordliste: Som 4.-6. klasse.

SPRÅKLÆRE

Arbeidet med språklære gjøres naturlig og meningsfylt, knyttet til den øvrige undervisningen. Arbeidet bidrar til at elevenes evne til å forstå og uttrykke seg blir bedre.

Undervisningen bygger dels på arbeidet med språklæren i førstespråket og på det som er særegent i norsk mål. En tar gjerne utgangspunkt i elevenes egne tekster og andre konkrete språksituasjoner i tale, skrift og bilde. Det er viktig å vise hvordan språket er bygd opp, og hvordan de ulike elementene har sine funksjoner i språket.

Språklæren skal tjene den aktive bruken av språket. Læringen skal skje gjennom praktiske, meningsfylte oppgaver. Arbeidet styrker elevenes evne og vilje til å bruke sin naturlige dialekt og til å forstå andres dialekt.

(2.-) 3.-6. klasse

Sentrale begreper i språklæren: De viktigste sentrale begrepene i språklæren innføres samordnet med dette arbeidet i morsmålsfaget.

Språksituasjoner: Arbeidet med kommunikasjon utfyller arbeidet med samme emne i morsmålsopplæringen. Oppmerksomheten rettes etter hvert mot sentrale forskjeller mellom dialekter, og bruk av språket i ulike situasjoner som elevene møter i hverdagen.

Arbeid med tekster: Språkbruk som middel til å få helhet, sammenheng og uttrykkskraft i en tekst.

7.-9. klasse

Sentrale begreper i språklæren: Begrepsapparatet i språklæren utvides med noe vekt på språkteori.

Språksituasjoner: Som (2.-) 3.-6. klasse, og dessuten: bevisst utvelgelse, tolking og formidling av budskap i ulike situasjoner. Kritisk analyse av språkbruk som påvirkningsfaktor i massekommunikasjon.

Arbeid med tekster: Arbeid med ulike språklige virkemidler ved skriving av tekster.

Språkutvikling og språkhistorie: Hovedskiller i norsk talemål.

LITTERATUR

Samiske elever bør møte et tverrsnitt av eldre og nyere norsk litteratur i ulike genrer. I utvalget av litteratur inngår tekster valgt med henblikk på likestilling mellom ulike grupper i samfunnet. Elevene arbeider både skriftlig og muntlig med forskjellige tekster, og produserer tekster selv.

Arbeidet bidrar til at elevene får bedre innblikk i norsk kulturliv og samfunns- liv.

(2.-) 3. klasse

Lese, lytte, framføre: Rim, regler, sanger, eventyr.

4.-6. klasse

Lese, lytte, framføre: Høytlesing og stillelesing, framføre, dramatisere, forstå budskapet.

Tekstutvalg: Korte tekster, dikt, fortellinger, eventyr. Tilpasset elevenes ordforråd, ferdigheter og interesser, alder og bakgrunn.

Lage tekster selv: Enkle tekster i ulike genrer.

7.-9. klasse

Lese, lytte, framføre: Som 4.-6. klasse.

Tekstutvalg: Tekster i ulike litterære genrer: noveller, fortellinger, dikt, skuespill, barneromaner fra ulike miljøer og epoker. Tverrfaglige kriterier.

Lage tekster selv: Øve seg i ulike litterære genrer.

Litteraturhistorie: Litteratur i sin historiske sammenheng. De viktigste norske forfattere i sin epoke.

Fagplanen i morsmål gjelder for morsmålsundervisning av språklige minoriteter i grunnskolen. Siden språklige minoriteter representerer mange ulike morsmål, må denne generelle fagplanen tilpasses til det enkelte språk. I dette arbeidet må det enkelte språkets oppbygning og egenart stå sentralt.

Fagplanen i morsmål tar utgangspunkt i behovet for godt tilrettelagt undervisning i morsmål for alle elever og er nær knyttet til målsettingen om funksjonell tospråklighet. Barn som vokser opp i en tospråklig livssituasjon, har behov for å utvikle sine to hovedspråk gjennom skolegangen og bruke dem gjennom livet.

Alle barn bør få sin første lese- og skriveopplæring på det språket de behersker best. For de fleste barn i innvandrerfamilier vil det språket de behersker ved skolestart, være et annet språk enn norsk. Undervisningen må derfor stimulere til videreutvikling av de begrepsmessige, språklige og personlige ressursene de kommer til skolen med. Morsmålet spiller en sentral rolle i barnets utvikling. Det er et middel til kontakt med andre og til å skaffe seg kunnskaper og innsikt. Et godt utviklet morsmål er en viktig forutsetning for allsidig og harmonisk utvikling. Faget skal gi barn som tilhører språklige minoriteter, mulighet til å lære, bevare og utvikle sitt eget språk og bruke det som redskap for å tilegne seg kunnskaper. Beherskelse av morsmålet er nødvendig for å opprettholde og styrke kontakten med foreldrene og deres kulturbakgrunn, og det styrker kontakten innad i den språklige minoritetsgruppen.

Utviklingen av morsmålet danner også grunnlaget for utviklingen av norsk som andrespråk og dermed for funksjonell tospråklighet. Dette er en forutsetning for aktiv deltakelse både i majoritetssamfunnet og i minoritetsgruppen.

Mål

Morsmålsundervisningen skal ta sikte på

- å utvikle elevenes evne til å lytte, forstå, snakke, lese og skrive, slik at de kan forstå andre og uttrykke det de selv tenker, føler, vil og ønsker

- å gi elevene de språklige ferdighetene de trenger i ulike situasjoner, og å hjelpe dem til å bruke morsmålet muntlig og skriftlig med glede
- å gi elevene et godt grunnlag i førstespråket, slik at de kan bli funksjonelt tospråklige med norsk som andrespråk
- å motivere elevene til å ta vare på og styrke sin leselyst og til å søke identifikasjon med, opplevelse av, og innsikt i familiens kulturelle røtter gjennom morsmålets litteratur
- å gi elevene kunnskaper om familiens hjemland og om minoritetskulturen her i landet
- å gi elevene kunnskaper om språkets oppbygning

Lærestoff og progresjon

Undervisningen den første tiden på skolen må legge mest vekt på å utvikle morsmålet, fordi tidlig utvikling av barnets førstespråk vil danne det grunnlaget som hele språk- og begrepsutviklingen må bygge videre på.

Undervisningen i førstespråk (morsmål) og andrespråk (norsk) kan dermed ikke løsrives fra hverandre. Det er førstespråkets utvikling som gir betegnelsene for utviklingen av andre språk barnet skal eller må lære seg. På denne måten er morsmålet også grunnlaget for andrespråkundervisningen.

Morsmålsundervisningen må integreres i det ordinære undervisningstilbudet. Siden både andrespråkundervisningen og fagundervisningen må forutsette et språklig og begrepsmessig grunnlag på morsmålet, må organiseringen av undervisningen gi god anledning til samarbeid mellom lærerne.

Elevene må få hjelp til å bruke morsmålet i dagliglivet i de situasjonene de trenger det, og få de ferdighetene de trenger for å skaffe seg kunnskaper.

Litteraturen skal blant annet gi elevene identifikasjonsmuligheter og økt forståelse for deres egen sosiale og kulturelle situasjon, så vel som kunstnerisk opplevelse.

Fagplanen omfatter også hovedemner og delemner som er knyttet til familiens kulturelle bakgrunn og elevens behov for ferdigheter og identifikasjon innenfor to ulike kulturelle rammer.

Læremidler

Utvalget av læremidler bør omfatte variert øvingsmaterieell for den grunnleggende lese- og skriveopplæringen og bildebøker, eventyrbøker, referansebøker og annet undervisningsmaterieell for ulike alderstrinn.

Læremidlene bør være forankret i elevenes egen virkelighet og opplevelsesramme. Lærebøkene innhold bør avspeile den aktuelle minoritetskulturen innenfor det norske samfunnet. Gjennom læremidlenes innhold bør barna få mulighet til å få et positivt bilde av seg selv som del av det norske samfunnet. Læremidler av denne typen vil danne godt grunnlag for økt interesse for opplæringen og for funksjonell utvikling av morsmålet.

Det bør også være tilgang på egnede læremidler fra hjemlandet. Slike læremidler vil være med på å stimulere elevenes språklige, kunnskapsmessige og kulturelle utvikling.

Hovedemner og delemner

GRUNNLEGGENDE LESE- OG SKRIVEOPPLÆRING

Lese- og skriveopplæring er en prosess som pågår gjennom hele skolealderen og utover den. For at denne prosessen skal få best mulige vilkår for elever med et annet morsmål enn norsk, er det viktig at den grunnleggende lese- og skriveopplæringen først foregår på elevenes morsmål og bygger på det språk og den erfaringsbakgrunn eleven har med seg til skolen. På denne måten får elevene godt grunnlag både for videreutvikling av morsmålet og for å tilegne seg tilsvarende ferdigheter i norsk.

Den grunnleggende lese- og skriveopplæringen skal motivere elevene til å snakke, lese og skrive med glede, og til å bruke morsmålet aktivt og bevisst.

Fremmedspråklige elever som er analfabeter (elever over 10 år uten lese- og skriveferdigheter), må også få den grunnleggende lese- og skriveopplæringen på morsmålet.

Framgangsmåte og metodikk vil i stor grad være avhengig av det enkelte språks egenart.

Begynneropplæring

Lese- og skriveforberedelse: Samtale, sansetrening, sanger, rim og regler, dramatisering og sangleker. Arbeid med bokstavbrikker, bilder og annet materiell. Begreps trening, konkret materiell. Motorisk trening og retningsøvelse.

Innføring i lesing: Fri fortelling. Arbeid med bilder. Presentasjon av enkle skrifttegn, ord og setninger, gjenkjennelse av skrifttegn, ord, setninger. Høyt- og stillelesing enkeltvis og i grupper, rollelesing, improvisasjon og dramatisering, lesing av korte tekster, rim og regler.

Innføring i skriving: Skrive skrifttegn, ord og setninger, som avskrift, diktat, fri framstilling. Øvelse i å skrive riktig de ordene elevene har bruk for.

MUNTLLIG BRUK AV SPRÅKET

Undervisningen skal skape et læringsmiljø som gir elevene gode muligheter til å utvikle evnen til å uttrykke hva de tenker, føler, mener, vil og ønsker.

Elevene må samtale om emner av ulike slag. Undervisningen skal oppmuntre elevene til å fortelle om egne opplevelser og erfaringer og legge fram sine meninger om forskjellige spørsmål. Undervisningen må stimulere elevene til å utvide ordforrådet gjennom å lytte og forstå og gjennom aktiv deltakelse i samtale. Muntlig bruk av språket mellom elevene styrker samholdet i gruppen og letter læring i fellesskap. Muntlig trening skal bygge opp og videreutvikle elevenes generelle ferdigheter i morsmålet og legge grunnlag for den videre lese- og skriveopplæringen.

Undervisningen på høyere klassetrinn skal videreutvikle og nyansere den muntlige bruken av morsmålet.

1.-3. klasse

Lytte og forstå: Eventyr, fortellinger, forklaringer, sanger, rim og regler.

Fortelle: Om daglige opplevelser, det de har sett og hørt, og andre erfaringer. Beskrive bilder, kunst, gjenstander og situasjoner.

Samtale: Om daglige opplevelser, om eventyr, fortellinger, sanger, bilder og andre gjenstander. Spørsmål og svar.

Dramatisere: Rollespill og dramatisering av hendelser, situasjoner og innhold i lesestykker.

4.-6. klasse

Lytte og forstå: Fortellinger, forklaringer, innholdet i ulike tekster.

Fortelle: Om daglige opplevelser, det de har sett og hørt, og andre erfaringer. Beskrive gjenstander og situasjoner.

Samtale: Om daglige opplevelser, om tekster, om ulike hendelser og situasjoner. Meningsutveksling, spørsmål og svar. Diskusjon om ulike emner.

Dramatisere: Som 1.-3. klasse.

7.-9. klasse

Lytte og forstå: Muntlige framstillinger i tale og sang. Kassetter, radio- og fjernsynsprogrammer på morsmålet.

Fortelle: Om aktuelle hendelser og opplevelser. Om det de har sett, hørt og lest. Beskrive kunst av ulike slag. Presentere informasjon, saker.

Samtale: Om aktuelle emner, opplevelser og planer for fremtiden. Om ulike tekster. Meningsutveksling, diskusjon, debatt. Intervju- og møteteknikk, telefonsamtale. Henvendelser til ulike personer og instanser.

Dramatisere: Rollespill, teater.

SKRIFTLIG BRUK AV SPRÅKET

Den skriftlige og muntlige opplæringen henger nøye sammen og må til enhver tid ta utgangspunkt i elevenes forutsetninger. Den muntlige delen av opplæringen danner grunnlaget for den skriftlige opplæringen.

Undervisningen må omfatte et rikholdig utvalg av aktiviteter og situasjoner som stimulerer til skriftlig arbeid. Helt fra begynnelsen må undervisningen stimulere elevenes skaperglede og utvikle deres evne til å gi skriftlig uttrykk for de tanker, ideer og erfaringer de har.

På de høyere klassetrinnene må arbeidet rettes også mot emner som er til nytte for elevene i deres framtidige studier, yrkesvalg og dagligliv.

1.-3. klasse

Skrivetrening: Bokstaver/skrifttegn og ord i forbindelse med lyd- og leseinnlæring. Det enkelte morsmåls bokstaver/skrifttegn. Enkle ord og setninger. Skriftforming.

Skriftlige øvelser: Setninger. Diktat. Svar på spørsmål. Rettskrivning.

Fri skriftlig framstilling.

4.-6. klasse

Skriftlige øvelser: Setninger. Diktat. Spørsmål og svar. Rettskrivning. Nye ord i ulike sammenhenger.

Fri skriftlig framstilling.

Studieteknikk: Bruk av ordbok og andre oppslagsbøker. Samle, systematisere, presentere og utnytte informasjon og ideer. Bruke biblioteket.

7.-9. klasse

Fri skriftlig framstilling.

Bundet skriftlig framstilling: Tekster, formelle skriv, brev, søknader.

SPRÅKLÆRE

Det er av stor betydning at morsmålsundervisningen gir innsikt i språkets oppbygning og i likheter og forskjeller mellom elevens første- og andrespråk. Elevenes bevissthet om sitt andrespråk, norsk, er i stor grad avhengig av at elevene først blir språkbevisst i forhold til sitt morsmål.

Undervisningen i språklære må omfatte både språkets oppbygning og skriftsystemet og språkets historiske utvikling.

Den første tiden i skolen skal undervisningen bygge opp systematiske leseforberedende ferdigheter og begreper. Disse ferdighetene og begrepene skal stadig påbygges og utvides til nye områder.

Etter hvert som elevenes andrespråk utvikler seg til et viktig redskap, må også kontrastene mellom språkene mestres. Det vil lette overføringen av nye ideer og begreper fra det ene språket til det andre.

Siden elever med fremmedspråklig bakgrunn her i Norge vil være i et minoritetsmiljø når det gjelder morsmålet, må det legges vekt på undervisning i morsmålets historie. Morsmålets fundamentale betydning som bærer av elevenes egen kulturarv må understrekes.

De ulike språkene som omfattes av denne læreplanen, kan ha svært forskjellig morfologisk, syntaktisk og skriftmessig oppbygning. Undervisningen i det enkelte språk må derfor alltid tilpasses språkets egenart.

KULTURORIENTERING

Elevenes morsmål har nær tilknytning til deres kulturelle bakgrunn. Kulturorientering bør derfor inngå som en viktig del av morsmålsopplæringen. En gradvis fordykning i dette emnet bør bygge på elevenes familiebakgrunn og den kulturen språket representerer.

Undervisningen skal vekke interesse hos elevene for deres kulturelle bakgrunn. Muntlig og skriftlig bruk av språket bør derfor relateres til det kulturelle aspektet i forskjellig litteratur på morsmålet. I og med at elevene bor i Norge, bør kulturorientering på morsmålet bidra til at elevene får en positiv oppfatning av seg selv som likeverdige medlemmer av det norske samfunn med et annet morsmål og en annen kulturbakgrunn.

1.-6. klasse

Foreldrenes kulturelle bakgrunn: Innføring i hjemlandets historie og geografi, foreldrenes hjemsted, slektninger i hjemlandet. Klesmåte i hjemlandet. Bøker og tidsskrifter fra hjemlandet. Erfaringer fra hjemlandet, forbindelseslinjer mellom Norge og hjemlandet.

Migrasjon: Å flytte fra og flytte til, flytting innenfor og utenfor landets grenser, å ha slektninger og naboer i to land, forbindelseslinjer mellom Norge og hjemlandet.

Å være tospråklig: Å formidle tanker, meninger og følelser på to språk, å lese bøker på to språk, å ha venner på to språk, å tolke på to språk.

7.-9. klasse

Foreldrenes kulturelle bakgrunn: Hjemlandets historie og geografi. Sammenhengen mellom Norges og hjemlandets historie. Levemåte, tradisjoner og næringsliv i

hjemlandet. Litteratur fra hjemlandet, publikasjoner på morsmålet i Norge. Erfaringer fra besøk i hjemlandet.

Migrasjon: Årsaker til ut- og innvandring, konsekvenser av ut- og innvandring.

Norge og hjemlandet: Forbindelse, likheter og forskjeller. Å være norske borgere. Minoritetsgruppene i Norge.

Å være tospråklig: Å utnytte tospråklighet i forskjellige sammenhenger: i skolen, i samfunnet. Tospråklighet og yrkesmuligheter. Å ha venner på to språk.

LITTERATUR

Det må være en viktig oppgave i morsmålsopplæringen å gi elevene god tilgang på variert litteratur på morsmålet. Gjennom litteratur må elevene motiveres til å få kjennskap til ulike sider ved sin kulturelle bakgrunn. Undervisningen skal på denne måten bidra til at elevene får kunnskap og forståelse for ulike litterære tradisjoner i hjemlandet. Elevene bør også gis muligheter til å integrere de impulsene de får fra litteraturen, i sine praktiske, estetiske, sosiale og kulturelle aktiviteter i skolen.

1.-6. klasse

Lytte, lese, framføre: Arbeidet med ulike genrer (prosa, poesi, skuespill). Tekstlesing og kommentar.

7.-9. klasse

Arbeidet med ulike genrer: Analyse av innholdet i de utvalgte tekstene. Litterære begreper. Bruk av bibliotek.

NORSK SOM ANDRE-
SPRÅK FOR SPRÅKLIGE
MINORITETER

Denne fagplanen gjelder for elever som har et annet morsmål enn norsk, samisk, dansk eller svensk. For elever fra tospråklige hjem og for elever som er vant til å bruke norsk, kan foreldrene i samråd med skolen velge om eleven skal følge denne fagplanen eller fagplanen i norsk for elever med norsk som morsmål.

Blant de elevene planen gjelder for, vil det være stor variasjon i språkferdighetene i både norsk og morsmålet. Det relative styrkeforholdet mellom språkene vil også variere både når det gjelder ferdighetene og den kulturelle og følelsesmessige tilknytningen elevene har til hvert av språkene. Fagplanene for norsk som andrespråk og for morsmål for språklige minoriteter må derfor ses i sammenheng. Styrkeforholdet mellom de to språkene og den rollen hvert av språkene spiller i den enkelte elevs liv, vil kunne endre seg i løpet av de årene elevene går på skolen. Dette vil kunne føre til at vektleggingen på de forskjellige emnene innenfor hver av de to fagplanene vil kunne endre seg i takt med elevenes kulturelle og språklige tilknytning. For begge planene sett under ett gjelder det overordnede mål at elevene skal ha mulighet til å utvikle funksjonell tospråklighet og trygg kulturell identitet.

For elever som kommer til Norge i løpet av skolealderen, må det iverksettes spesiell undervisning før de kan følge denne planen. Det vises til særskilt avsnitt om dette.

De elevene som har norsk som andrespråk, bør arbeide med lesetekster på både bokmål og nynorsk på de høyeste klassetrinnene, men det kreves ikke at de selv skal beherske bruken av mer enn en målform.

Faget norsk som andrespråk bør ha egne timer. Men hvis det ikke er mulig å sette i gang egen undervisning på alle klassetrinn, og elevene på de høyeste klassetrinnene må delta i den undervisningen som gis i norsk for elever med norsk som morsmål, må elevene likevel kunne følge fagplanen for norsk som andrespråk. Da kan de til dels arbeide med egne oppgaver, og de kan velge eget tekstutvalg der det er naturlig. Da vil det være denne fagplanen som legges til grunn ved vurdering og avgangsprøve.

Formålet med faget er å gi elevene kunnskaper og språklige ferdigheter som både kan hjelpe dem til økt forståelse av norsk kultur og aktiv deltakelse i det norske samfunnet, og hjelpe dem til deltakelse i og videreutvikling av de sidene ved minoritetskulturene som får sitt uttrykk gjennom norsk språk.

Mål

Undervisningen i norsk som andrespråk skal ta sikte på

- å gi elevene de muntlige og skriftlige ferdighetene de trenger for å kunne følge fagundervisning på sitt eget alderstrinn når den blir gitt på norsk
- å gi elevene de språklige ferdighetene de trenger for å få sosial kontakt med norsktalende, og for å kunne delta i norsk arbeids-, samfunns- og kulturliv
- å gi elevene kunnskaper som kan gi økt forståelse for både minoritetskulturer og majoritetskulturen i Norge
- å gi elevene mulighet til å lese litteratur som kan gi innsikt, identifikasjon og opplevelse
- å gi elevene kunnskaper om oppbygningen av det norske språket og om den norske språksituasjonen

Lærestoff og progresjon

Fagplanen for norsk som andrespråk legger mer vekt på integrering med andre fag enn fagplanen i norsk for elever med norsk som morsmål. Den sterke vekten på integrering mellom norsk og andre fag er begrunnet slik: En utbygging av ordforrådet og de språklige ferdighetene som fører til at elevene kan ha utbytte av fagundervisning på norsk, vil føre til at elevene også lærer mer norsk i de andre fagene. Utviklingen av kreative språklige ferdigheter vil elevene også kunne arbeide med innenfor morsmålet, og det er rimelig at disse ferdighetene får større plass der enn i norsk som andrespråk.

Elevene må både få hjelp til å bruke norsk i dagliglivet og til å delta i fagundervisning på norsk. De må få uttalletrening etter behov.

I arbeidet med norsk som andrespråk må det hele tiden tas hensyn til hele fagopplæringen elevene skal ha på det aktuelle alderstrinnet og senere. Derfor bør en de første årene (1.-3. klasse) legge stor vekt på de grunnleggende ferdighetene i lesing og skriving som elevene vil trenge når de skal bruke språket for å tilegne seg kunnskaper, f.eks. i orienteringsfag. I 4.-6. klasse bør det legges vekt på utvidelse av ordforrådet, slik at elevene kan komme inn i de nye fagområdene på disse klassetrinnene. I 7.-9. klasse legges hovedvekten på større innsikt i det norske samfunnet og på de ferdighetene elevene vil trenge i videre skolegang.

Litteraturen skal, akkurat som for norske elever, blant annet gi elevene identifikasjonsmuligheter og økt forståelse for deres egen sosiale og kulturelle situasjon så vel som kunstnerisk opplevelse. Litteraturutvalget i norsk som andrespråk må delvis være et annet enn for de elevene som har norsk kulturell bakgrunn. Emner som migrasjon, minoriteter og samfunn med språklig og etnisk variasjon vil være mer sentrale og komme inn med større tyngde enn for elever med norsk som morsmål.

Arbeidsmåter

I den tidligste språkundervisningen bør en legge stor vekt på lyttetrening og samtaler med elevene om emner de er engasjert i, og språktreningen bør i høy grad knyttes til elevenes egen erfaringsverden og konkrete aktiviteter elevene tar del i på skolen. De emnene som trekkes inn fra andre fag, bør bearbeides i samtaler om tekster og bilder, i rollespill, sang og tegning på en slik måte at elevene kan engasjere seg i stoffet.

Godt planlagte ekskursjoner i nærmiljøet vil kunne bidra til at språkferdighetene utvikles i situasjoner som er meningsfylte for elevene. Ekskursjoner vil samtidig gjøre elevene kjent med miljøet utenfor skolen. Mange av elevene vil også lære mye norsk utenfor skoletiden, og de bør oppmuntres til å fortelle om sine opplevelser, slik at også det ordforrådet de lærer utenfor skolen, kan bearbeides og befestes i norskundervisningen.

Læreren må være oppmerksom på at en del elever har svært liten kontakt med norsktalende utenfor skolen. Disse elevene må få rikelig med norsk lesestoff og oppmuntres til å aktivisere norsken sin ved å lytte til norsk i flere sammenhenger, for eksempel gjennom radio og fjernsyn.

Mange generelle språklige ferdigheter er ikke nødvendigvis bundet til et bestemt språk. Ferdigheter som er lært i arbeidet med morsmålet, vil være grunnlag for arbeidet med norsk som andrespråk. Det er viktig at det gis muligheter for samarbeid mellom morsmåls læreren og læreren i norsk som andrespråk.

Læremidler

Læremidlene i norsk som andrespråk må være spesielt tilpasset elever som tilhører språklige minoriteter, både i utforming og innhold. Det gjelder både tekster, bilder, lydbånd og film. Som suppleringsmaterieell kan en også bruke materieell laget for elever med norsk som morsmål, både materieell som er laget for andre fag, for eksempel orienteringsfag, og materieell for norskundervisningen.

Det stilles spesielle krav til lese- og skriveopplæringsmateriellet for norsk som andrespråk, og en bør bruke materieell som er spesielt laget for elever som tilhører språklige minoriteter.

Leseverkene for norsk som andrespråk må ha skjønnlitterære tekster som er tilpasset alderstrinnet, og det må være tekster til valg slik at det er mulig - også innenfor de faste leseverkene - å differensiere ut fra elevenes interesser og språklige nivå.

Hovedemner og delemner

1.-3. klasse

FERDIGHETER

Muntlig bruk av norsk:

Elevene må lære å forstå norsk dagligtale om emner de på sitt alderstrinn er opptatt av, og lære å delta i samtaler på norsk om de emnene som blir behandlet i undervisningen, og om emner fra dagliglivet.

Den muntlige treningen skal bygge opp og videreutvikle elevenes generelle ferdigheter i norsk og legge grunnlag for lese- og skriveopplæringen. Det bør legges vekt på at elevene får utvikle ikke bare de muntlige ferdighetene de trenger i selve undervisningen, men også de muntlige ferdighetene de trenger for å kunne kommunisere med norske jevnaldrende i andre sammenhenger.

Skriftlig bruk av norsk:

Innenfor de tre første skoleårene må elevene få lese- og skriveopplæring både på morsmålet og på norsk. Normalt skal lese- og skriveopplæringen på morsmålet komme først, og lese- og skriveopplæringen på norsk først begynne når elevene kan lese og skrive enkle sammenhengende tekster på morsmålet. Tidspunktet for å begynne lese- og skriveopplæring må tilpasses hver enkelt elev. Den muntlige delen av undervisningen må til enhver tid danne et bredt grunnlag for lese- og skriveopplæringen. Den forberedende leseopplæringen må tilpasses elevene, for eksempel slik at de elevene som har morsmål med annet skriftsystem og annen skriveretning, får trening som hjelper dem å forstå og venne seg til forskjellen mellom dette skriftsystemet og det norske.

EMNER

De praktiske språkferdighetene må elevene utvikle i arbeid med spesielle emner. Emnene hentes fra dagliglivet og fra annen fagundervisning på samme klassetrinn. Gjennom norskundervisningen må elevene få de språklige uttrykksmidlene de trenger for å trekke både sine norske erfaringer og sine erfaringer fra andre land inn i skolearbeidet. I arbeidet med nytt kunnskapsstoff bør en bruke eksempler både fra Norge og fra andre land. En bør arbeide med slike emner:

Emner fra orienteringsfaget:

Egenperson: Kroppen, følelser og kroppsspråk. Klær og hensiktsmessig påkledning. Mat og sunne matvaner. Daglige gjøremål.

Familien: Hjemmet, slekten, forholdet mellom generasjonene.

Skolen: Skolebygningen, utstyr og inventar. Personene på skolen og deres funksjoner. Den enkeltes ansvar og plikter.

Nærmiljøet: Venner og naboer, omgangsformer, fritid og lekemiljø, byen/bygda, trafikk.

Begreper om tid og rom: Klokken, årets inndeling, himmelretninger.

Naturen: Vekster, dyr, klima, mennesket i naturen.

Litteratur:

Elevene må bli kjent med norsk og øversatt barnelitteratur, både rim og regler, sanger, dikt, eventyr og fortellinger. De må bli kjent med enkle tekster om emner som angår dem, for eksempel familier som flytter, utvandring og innvandring. Elevene må også gjennom litteraturen få kjennskap til norsk dagligliv og miljø.

4.-6. klasse

FERDIGHETER

Muntlig bruk av norsk:

Elevene må få øvelse i å forstå muntlige framstillinger om faglige og andre emner tilrettelagt for deres alderstrinn, og øvelse i å delta i samtaler om emner fra dagliglivet og faglige emner (for eksempel emner fra enkle fagtekster og skjønnlitterære tekster skrevet for alderstrinnet).

Skriftlig bruk av norsk:

Elevene må lese sammenhengende tekster, både skjønnlitterære tekster og sakprosa med fagspråk (for eksempel i orienteringsfag), og de må arbeide med å skrive sammenhengende tekster (for eksempel tekster der de gir uttrykk for egne tanker og opplevelser, fortellinger eller framstillinger av faglige emner). De må lære å bruke oppslagsbøker, og samle, systematisere, presentere og utnytte informasjon og ideer.

EMNER

Utviklingen av de språklige ferdighetene knyttes til behandling av følgende emner:

Emner fra orienteringsfaget:

Jorden, vår klode: Solsystemet. Jordskorpen, terrengforhold, klimasoner. De fem verdensdelene, verdenshavene.

Utviklingen av samfunnet: Fangstkultur, jordbrukssamfunn, industrisamfunn. Utviklingen av kontakt mellom verdensdeler, kolonisering, frigjøring.

Vårt nære miljø: Lokalhistorie. Karakteristiske trekk i nærmiljøet.

Norge: Hovedtrekk i historien. Geografi.

Planter og dyr: Samspillet i naturen.

Naturressursene: Energi, forurensning.

Kommunikasjon og medier: Aviser, radio og fjernsyn.

Litteratur:

Det er viktig at elevene får lese så mye skjønnlitteratur som mulig. De må få lese både norsk og oversatt skjønnlitteratur som gir mulighet til identifikasjon og opplevelse, og litteratur som kan gi innsikt i og forståelse av norsk kultur. De må også lære barnevern og barnesanger.

Litteraturutvalget må dels bestå av et felles tekstutvalg i leseverk spesielt laget for faget norsk som andrespråk, dels av bøker elevene og lærerne finner fram til i fellesskap.

7.-9. klasse

FERDIGHETER

Muntlig bruk av norsk:

Elevene må arbeide med videreutvikling av sine muntlige ferdigheter, slik at de kan lære å forstå ulike stemmer og dialekter for eksempel i radio og fjernsyn. De må også få trening i å gi uttrykk for egne meninger og diskutere faglige emner. De må få trening i å gi en sammenhengende muntlig framstilling av et emne.

Skriftlig bruk av norsk:

Elevene må videreutvikle sin leseferdighet, slik at de kan lære å lese både større skjønnlitterære tekster enn på tidligere trinn og vanskeligere sakprosa-tekster, både fagbøker på norsk for sitt eget alderstrinn og for eksempel aviser og tidsskrifter. De må også arbeide med å utvide sine skriveferdigheter. På dette trinnet bør det legges vekt på å utvide evnen til å skrive tekster i forskjellige genrer. De må arbeide både med skriftlige ferdigheter de vil få bruk for i arbeidslivet (rapporter, brev og søknader), og med ferdigheter de vil trenge i videre skolegang (både kreativ skrijving og skrijving av sakprosa-tekster).

EMNER

På dette trinnet bør elevene arbeide med emner knyttet til samfunnslivet, blant annet bør de få kunnskaper om ulike samfunnsinstitusjoner og om det politiske liv. Samtidig må de arbeide med emner som kan danne grunnlag for fortsatt arbeid med norskfaget i videre skolegang og yrkesopplæring.

Arbeidet med de språklige ferdighetene knyttes til følgende emner:

Språklære:

Sentrale grammatiske begreper som gir innsikt i norsk språkstruktur, innsikt i likheter og forskjeller mellom norsk og morsmålet og hjelp til arbeid med fremmedspråk. Tekstanalyse. Det norske språksamfunnet, blant annet bakgrunnen for to offisielle skriftspråk og litt om norske dialekter.

Samfunnskunnskap:

Individ og samfunn: Familie. Samliv. Skole og utdanning. Yrkesliv. Fritid. Offentlige og private samfunnsinstitusjoner.

Minoritetene i storsamfunnet: Kulturell, språklig, etnisk, religiøs og politisk gruppetilhørighet i et samfunn.

Fred og frihet: Menneskerettigheter. Nasjonale og internasjonale konflikter og internasjonalt samarbeid.

Det politiske systemet i Norge: Utviklingen etter 1945. Partier og regjeringer. Valg og stemmerett. Fagforeninger, interesseorganisasjoner.

Arbeidslivskunnskap og yrkesorientering: Arbeids- og yrkesfunksjoner. Arbeidsmiljø, likestilling, medbestemmelse, samarbeid og konfliktløsning.

Medier: Mediene i samfunnet. Bruk av medier. Medier som påvirkningsmiddel. Medier som hjelpemiddel i undervisningen.

Litteratur:

Litteratur som kan gi mulighet for identifikasjon og opplevelse.

Litteratur som kan gi innsikt i norsk kultur og samfunnsliv.

Elever som kommer til Norge i løpet av skolealderen

En del elever kommer til Norge i løpet av skolealderen. Blant disse vil det på alle alderstrinn kunne være store forskjeller når det gjelder omfanget av tidligere skolegang. Noen vil ha flere skoleår bak seg enn jevnaldrende norske barn, andre vil ha færre. De elevene som kommer uten lese- og skriveferdigheter i en alder da elever i norsk skole er ferdige med den grunnleggende lese- og skriveopplæringen, må få ekstra støtte til å lære å lese og skrive. De som har gått på skole i et annet land, kan være vant til andre arbeidsformer og annet faginnhold enn det som er vanlig i norsk skole.

For elever som kommer til Norge i løpet av skolealderen, iverksettes spesielle språkopplæringstiltak. De må få til passet intensivundervisning i både norsk og morsmål i begynnerfasen, og de kan ha behov for fagundervisning på morsmålet. Denne bør løpe parallelt med norskopplæringen så lenge det er behov for det.

Det vil kunne være en urimelig belastning for noen elever å skulle begynne med flere nye språk samtidig, og en bør i noen tilfeller vurdere å utsette begynneropplæringen i første fremmedspråk. Elevene bør da få tilbud om mer intensiv fremmedspråkopplæring senere.

For å kunne gi tilpasset undervisning til elever som kommer til Norge i løpet av skolealderen, må skolen skaffe seg viten om hvilke bakgrunnskunnskaper elevene

har. Det er nødvendig med omfattende samtaler med elevene og de foresatte. Norskklæreren vil ofte ha behov for å samarbeide med morsmåslæreren eller bruke tolk for å danne seg et bilde av elevenes kunnskapsnivå og modenhet. Lærerne må også sette seg inn i elevenes kultur- og språkbakgrunn, slik at de bedre kan forstå hvordan møtet med den norske skolen og det norske språket fortoner seg for dem.

Matematikk er et nødvendig redskap innenfor ulike områder av samfunnsliv, teknikk og vitenskap. Matematisk kunnskap er også en del av vår kultur. Det kan gis presis informasjon ved hjelp av matematikk, og slik informasjon forutsetter matematisk innsikt og viten hos mottakeren.

Vi trenger kunnskaper og ferdigheter i matematikk for å kunne løse mange av dagliglivets oppgaver og for å kunne ivareta personlige interesser og gjøremål. Derfor får alle elever i grunnskolen opplæring i matematikk.

Mål

Undervisningen i matematikk skal ta sikte på

- å gi elevene innsikt i grunnleggende emner og metoder i matematikk i samsvar med deres forutsetninger
- å utvikle elevenes kunnskaper og ferdigheter slik at de ser på matematikk som et nyttig redskap når de skal løse problemer i dagliglivet og i yrkessammenheng
- å oppøve elevenes evne til logisk tenkning og til å arbeide systematisk og nøyaktig
- å sette elevene i stand til selv å bearbeide data og vurdere informasjon slik at de kan ta ansvarlige avgjørelser
- å ta vare på og utvikle elevenes fantasi og skaperglede
- å stimulere elevene til å hjelpe og respektere hverandre og til å gå sammen om å løse oppgaver

Lærestoff og progresjon

Barn som begynner på skolen, har allerede tilegnet seg visse matematiske kunnskaper og begreper. De har ofte vanskelig for å sette ord på det de vet, og

kjenner lite til sammenhenger. Det blir skolens oppgave å ta vare på og systematisere den matematiske viten elevene allerede har. Samtidig begynner et målrettet arbeid med å utvide elevenes kunnskaper og ferdigheter i matematikk, et arbeid som ikke minst beror på elevenes egen innsats.

Lærernes oppgave blir å legge til rette et best mulig læringsmiljø og lede opplæringen i en balansert avveining mellom ulike metoder, slik at elevene får arbeide på det nivå de maktet.

Matematikkfaget i skolen har et videre siktemål enn å gi innføring i matematiske emneområder. Det må også legges vekt på å bruke matematikken som verktøy når en skal løse praktiske oppgaver i et samfunn med andre krav og med andre hjelpemidler enn tidligere. På denne bakgrunn er det i planen tatt med emner som går ut over det som tradisjonelt oppfattes som fagstoff i matematikk. Det er gjort for å understreke at også metoden det arbeides etter, er sentral i matematikkundervisningen.

Lærestoffet er inndelt i ti hovedemner. Hovedemnene må ikke betraktes som isolerte enheter, men er ment som hjelp til å strukturere lærestoffet. Undervisningen må legges slik til rette at elevene opplever helhet i faget.

Problemløsning er tatt med som eget hovedemne og skal være en del av all matematikkopplæring.

Matematikk forutsetter i større grad enn de fleste andre skolefag en bestemt progresjon i undervisningsopplegget. Det vil derfor bli utarbeidet veiledende årsplaner i et tilleggshäfte for dette faget. Arbeidet med faget må tilpasses slik at alle elevene blir stilt overfor utfordringer de har forutsetninger for å makte.

Matematikk er både kunnskap og ferdighet, og deler av matematikken inngår som selvfølgelig og nødvendig hjelp i andre fag. Det må her foregå samarbeid og samordning, slik at arbeid med matematikkfaget og bruk av matematikk i andre fag støtter hverandre og fremmer forståelsen. Samarbeid på tvers av faggrensene, der elevene får erfare at deres ferdigheter i matematikk kommer til nytte, kan virke stimulerende på læringen.

Arbeidsmåter

Lærestoffet kan introduseres ved at elevene først undersøker og eksperimenterer i et godt tilrettelagt læringsmiljø, og/eller ved at læreren viser og forklarer. Det bør benyttes et enkelt og lett forståelig språk; matematiske faguttrykk kan introduseres etter hvert. Elevene bør oppmuntres til å forklare hvordan de tenker når de løser oppgaver, og til selv å lage oppgaver. For å øke elevenes innsikt og forståelse må det være hyppige samtaler og diskusjoner i samlet klasse eller i smågrupper. Videre øvelse skjer ved at elevene får individuelt tilpassede oppgaver og utfordringer. Alle elever må bli respektert når de arbeider ut fra de evnene de har. Innlærte ferdigheter og innsikt må vedlikeholdes og styrkes. Det bør legges vekt på å trekke inn stoff fra elevenes dagligliv og miljø, og fra andre fag. Hjemmearbeid kan være praktiske oppgaver, observasjoner og innsamling av data.

Arbeidsopplegget må inspirere elevene til å trekke inn aktuelle problemer og bearbeide dem matematisk på en måte som gir belønning for det eleven kan, og lyst til å lære mer. Det må videre ta sikte på å hjelpe den enkelte til å ta ansvar for egen læring og til å løse oppgaver i samarbeid med andre.

Arbeidet med matematikk skal bygge på og utvikle elevenes skapende evne, og gi rom for eksperimentering og utforskning.

Læremidler

For å gjennomføre en god matematikkopplæring bør det finnes strukturert laborativt materiell og utstyr som modeller, apparater og instrumenter i tilstrekkelig utvalg og antall, slik at elevene selv kan undersøke, prøve ut og gjøre erfaringer. Det bør videre finnes et rikelig utvalg av objekter som kan brukes til demonstrasjon i undervisningen på alle klassetrinn.

Undervisningsmaterialet bør være utformet på en slik måte at det tilgodeser alle elever, stimulerer deres interesse for matematikk og gjør det mulig for elevene å arbeide på egen hånd.

Det bør være tilgang på kart, rutetabeller og annet passende materiell fra lokalmiljøet, og oversikt over hva som kan være interessant å undersøke i skolens nærområde.

Elevene må få passende arbeidsredskaper etter oppgavens art.

Lommeregneren kan tas i bruk på barnetrinnet og er et nødvendig hjelpemiddel på ungdomstrinnet. På barnetrinnet kan lommeregneren være til god hjelp for spesielle elevgrupper.

Datamaskinen vil være et hjelpemiddel til å illustrere matematiske forhold og til å utforske matematiske sammenhenger. Slik bruk kan knyttes til alle hovedemnene i matematikken.

Hovedemner og delemner

PROBLEMLØSNING

Elevene vil ofte stå overfor situasjoner der matematisk formulering av problemer vil kunne hjelpe dem til å finne rasjonelle løsninger.

Å løse et problem er en prosess med flere ledd:

- å formulere problemet
- å analysere problemet og komme fram til en løsningsmetode
- å foreta de nødvendige beregninger
- å vurdere framgangsmåte og resultater

Ved at elevene får trening i selv å finne og formulere oppgaver, kan problemløsning motivere dem til å ta i bruk matematikk som redskap og stimulere deres evne til kreativ tenkning. De må også få anledning til å eksperimentere og utforske sammenhenger når problemene er av mer teoretisk natur.

Elevene må arbeide med å formulere problemer både skriftlig og muntlig. Det må legges vekt på å komme fram til løsningsmetoder når problemet er gitt i form av tekst, spesielt gjelder dette undervisningen i de øverste klassene. Overslagsregning inngår som et naturlig ledd i problemløsningen. Elevene må få trening i å presentere løsningsmetoder på forskjellige måter, og lære å gi en klar og

oversiktlig framstilling av hvordan oppgavene er løst. De må kunne avgjøre om det resultatet de kommer fram til, er rimelig, og vurdere, eventuelt forandre, framgangsmåten de har brukt.

1.-3. klasse

Arbeid med konkrete problemer i tilknytning til elevenes erfaringsområde og nærmiljø: Øvelse i å finne oppgaver ut fra egne opplevelser, erfaringer og kunnskaper. Trening i å presentere løsningsmetoder.

4.-6. klasse

Arbeidet utvides til å omfatte problemer fra andre fag i skolen og fra samfunns- livet.

7.-9. klasse

Arbeidet utvides slik at det også omfatter problemer av mer teoretisk art.

TALL

Sikre tallbegreper danner basis for all videre matematikk opplæring. Det må derfor legges grundig arbeid i å utvikle klare tallbegreper og sikker tallforståelse gjennom hele grunnskolen.

Elevene må lære å se sammenhengen mellom mengder og tallsymboler og mellom tallenes ordning og størrelse. Videre må det arbeides med de begreper og symboler som brukes i forbindelse med sammenligning mellom tallstørrelser. Elevene må få grundig innføring i titalssystemet.

Særlig på begynnertrinnet må det legges stor vekt på arbeid med konkret materiale.

Tallinjen kan brukes til illustrasjon ved innføring av brøk, desimaltall og fortegnstall.

1.-3. klasse

Tallforståelse og tallbehandling innenfor de naturlige tall og null: Tall knyttet til mengder, tallenes ordning, uttrykkene lik, større enn, mindre enn.

Titalssystemet: Spesiell vekt på arbeidet med tallene 0–1000.

Brøk: Eksempler på de vanligste brøkene som halvdel, tredel, firedel.

4.-6. klasse

Partall, oddetall, primtall, sammensatte tall: Innføring i begrepene.

Titalssystemet: Utvidelse av tallrekken, særlig vekt på tallene opp til en million.

Brøk: Brøktall klargjøres, uekte brøker, blandet tall, likeverdige brøker.

Desimaltall: Sammenheng mellom brøk og desimaltall spesielt $0,1 = \frac{1}{10}$ og $0,01 = \frac{1}{100}$. Tallenes ordning.

Fortegnstall: Fortegnstall i konkrete sammenhenger.

7.-9. klasse

Partall, oddetall, primtall, sammensatte tall.

Brøk: Brøk som forhold.

Desimaltall: Tallenes ordning. Posisjonssystemet. Sammenheng mellom brøk og desimaltall.

Avrunding og tilnærming: Vurdering av antall desimaler.

Potenser: Hovedvekt på tierpotenser. Kvadrattall og kvadratrot.

Oversikt over tallområdene: Naturlige tall, hele tall, rasjonale tall, reelle tall.

TALLREGNING

Tallregning omfatter regning med og uten hjelpemidler.

Det må legges vekt på å innøve og automatisere addisjons- og subtraksjonstabellen med tallene 0-20 og den lille multiplikasjons- og divisjonstabellen. Det må også arbeides med å oppøve ferdighet i hoderegning og overslagsregning. Elevene lærer å anvende vanlige algoritmer i de fire regningsartene, å foreta utregninger og vurdere svarene. Bruk av lommeregner endrer ikke betydningen av å forstå tallregning, men det er ikke nødvendig med omfattende trening i å utføre kompliserte utregninger.

En forutsetning for hensiktsmessig bruk av lommeregneren er god ferdighet i hoderegning og overslagsregning.

Elevene må få trening i å regne med flersifrede tall uten å bruke lommeregner.

Tallregningen knyttes så langt det er hensiktsmessig, til konkrete situasjoner.

1.-3. klasse

Regning med naturlige tall og null: Addisjon og subtraksjon med tierovergang og veksling innenfor tallområdet 0-1000. Innføring i multiplikasjon i tallområdet 0-100. Innledning til divisjon.

Hoderegning.

4.-6. klasse

Hoderegning, overslagsregning.

Regning med naturlige tall og null: Tabellene automatiseres i størst mulig grad. Multiplikasjon med flersifrede tall. Divisjon med en- og tosifret divisor uten hjelpemidler.

Regning med brøk: Addisjon og subtraksjon med brøker. Multiplikasjon av brøk med naturlige tall. Forenkling og utvidelse.

Regning med desimaltall: De fire regningsartene. Det arbeides spesielt med dekadiske enheter i multiplikasjon og divisjon.

7.-9. klasse

Hoderegning, overslagsregning, bruk av lommeregner.

Regning med naturlige tall og null: Fortsatt arbeid med de fire regningsartene med og uten hjelpemidler.

Regning med brøk: Arbeid med de fire regningsartene.

Regning med desimaltall: Fortsatt arbeid med de fire regningsartene. Tierpotenser. Kvadratrot. π .

Regning med fortegnstall: De fire regningsartene.

MÅLING OG ENHETER

Alle elever kommer i kontakt med måling i forskjellige former, både mens de er i skolen, og senere i livet. Det er da nødvendig å vite hvordan målinger foretas, og hvilke mål og enheter som brukes.

Den første innføringen knyttes til måleinstrumenter elevene kjenner. De skal arbeide med forskjellige måter å måle på og øve seg i å velge passende enheter. Bruk av hensiktsmessige måleinstrumenter og enheter er en forutsetning for

pålitelige beregninger. Elevene vil ha behov for å få oversikt over og en presisering av hva de enkelte enhetene står for, og de bør få trening i å bruke dem.

Oppgavene hentes i størst mulig grad fra elevenes erfaringsområde. Kunnskap om måling og enheter har betydning for arbeid med andre fag, som forming, heimkunnskap, orienteringsfag, naturfag og samfunnsfag. Innlæring og øving bør skje på tvers av faggrenser.

1.-3. klasse

Måling av lengde, masse, volum.

Innføring av de vanligste enhetene for lengde, masse og volum.

Myntenheter: Kroner og øre.

Klokken.

Kalenderen.

4.-6. klasse

Måling og beregning av lengde, flate, volum, masse.

Tidsenheter.

Innføring i sammensatte enheter: For eksempel km/t, m/s, g/cm³.

Innføring i målestokk: Illustrasjon ved hjelp av kart.

Myntenheter: Regning med norske penger. De vanligste utenlandske myntenhetene.

Omgjøring av enheter: Oppgaver med enheter fra elevenes erfaringsområde.

7.-9. klasse

Oppgaver med enheter for lengde, flate, volum, masse, tetthet.

Oppgaver med målestokk: Praktiske anvendelser som kart, arbeidstegninger, mønstre o.l.

Måling og måleusikkerhet: Sammenheng mellom måleinstrument og målenhet. Gjeldende siffer.

Enheter og omgjøring innenfor samfunnsliv, teknikk og vitenskap: Kjennskap til de vanligste enhetene og Det internasjonale enhetssystemet (SI-systemet).

PROSENT

Prosentbegrepet anvendes innenfor ulike områder i samfunnet, og elevene møter dette begrepet i mange forskjellige sammenhenger. De må derfor utvikle klare forestillinger om hva begrepet står for, og lære hvordan det brukes.

Sammenhengen mellom de vanligste prosenttall og brøk vektlegges ved overslagsregning.

I innlæringsfasen knyttes oppgavene til enkle eksempler fra dagliglivet. Konkreter og laborativt materiell tas i bruk.

Arbeidet med prosentregning står sentralt innenfor hovedemnene *personlig økonomi og samfunnsøkonomi og statistikk*. Ferdighet og kunnskaper i prosentregning anvendes også i andre skolefag.

4.-6. klasse

Prosentbegrepet: Prosent definert som hundredel.

Regning med prosent: Å finne prosentdelen når det hele er gitt.

7.-9. klasse

Sammenheng mellom tall i prosentform, brøkform og desimalform.

Regning med prosent: Ligninger til oppstilling av prosentoppgaver. Promille.

GEOMETRI

Geometri er et sentralt emne innenfor matematikken, og et redskap til å beskrive omverdenen. Geometri er nær knyttet til tegning og skapende arbeid, og gir muligheter til utforskning og eksperimentering. Emnet er særlig godt egnet til å få elevene til å forstå betydningen av å være nøyaktig.

Opplæringen i geometri må i utgangspunktet være konkret og praktisk, og oppgavene må hentes fra elevenes nære omgivelser. Det legges vekt på å arbeide med enkle og vanlige figurer i plan og rom. Elevene gjøres kjent med figurenes egenskaper og den terminologi som brukes, i den utstrekning det er nødvendig for arbeidet. Elevene må få trening i å bruke skisser og fri tegning. De må også få trening i nøyaktig tegning og konstruksjon med passer, linjal og andre tegneredskaper.

Elevene må få anledning til å eksperimentere og utforske, og til å stille opp hypoteser som de vil undersøke. Her kan datamaskinen være et nyttig hjelpemiddel, for eksempel til å utføre beregninger og tegne figurer.

Etter sine forutsetninger må elevene få innføring i geometri som eksempel på en matematisk teori. Enkelte geometriske setninger og bevisene for dem tas med.

1.-3. klasse

Arbeid med plane figurer av forskjellig form og størrelse: Rektangel, trekant, sirkel.

Omkrets: Måle omkrets av rektangel og trekant.

Forberedelse til arealberegning.

4.-6. klasse

Geometriske begreper: Punkt, linjestykke, rett linje, kurve, vinkel o.l.

Sirkelens geometri: Radius, diameter, gradtall.

Omkrets og areal: Rektangel, trekant, sirkel.

Tegning og enkle konstruksjoner: Trekant, rektangel, sirkel.

Arbeid med tredimensjonale figurer: Rett prisme, sylinder.

7.-9. klasse

Tegning og konstruksjon: Vinkler, halveringslinje, normaler, paralleller. Trekanter og firkanter.

Sirkelens geometri: Innføring av begrepene korde, tangent, sirkelsektor.

Omkrets og areal: Fortsatt øvelse med trekanter, firkanter og sirkler. Parallelogram, trapes og sirkelsektor tas med.

Formlikhet, målestokk: Formlike trekanter, kart og arbeidstegninger.

Avbildning, symmetri: Kongruensavbildning, speiling om en rett linje og et punkt.

Geometriske setninger: Setninger om vinkler i trekanter og firkanter. Setninger om vinkler som framkommer når to parallelle linjer skjæres av en tredje linje. Den pytagoreiske setning.

Overflate og volum: Rett prisme, sylinder.

STATISTIKK

Statistikk i ulike former blir benyttet i stor utstrekning i dagens samfunn til å gi informasjon og som grunnlag for planlegging og avgjørelser. For å kunne forstå og ta standpunkt til slike opplysninger er det nødvendig med et visst kjennskap til statistiske begreper og metoder, og øvelse i kritisk vurdering av statistisk materiale.

Elevene samler inn, systematiserer og lærer å bearbeide data etter enkle statistiske metoder. Dataene kan gjerne ha grunnlag i elevenes egne observasjoner. Elevene øves i å forstå og vurdere kritisk informasjon i form av tabeller og grafiske framstillinger av ulike slag.

Arbeidsstoff hentes fra elevenes nære omgivelser, fra medier og andre kilder.

Emnet egner seg godt til arbeid på tvers av faggrensene.

1.-3. klasse

Innsamling og enkel systematisering av data: Søylediagrammer.

4.-6. klasse

Innsamling og enkel systematisering av data: Innføring av histogram.

Tolking av enkle tabeller og diagrammer.

Beregning av gjennomsnitt i enkle eksempler.

7.-9. klasse

Planlegging og gjennomføring av undersøkelser: Innsamling og systematisering av data. Grafiske illustrasjoner.

Frekvens og frekvenstabeller.

Beregning av gjennomsnitt. Begrepet median.

Tolking av data: Øvelse i kritisk vurdering av statistisk materiale. Begrepet prognose.

Innføring i sannsynlighetsbegrepet gjennom praktiske forsøk.

PERSONLIG ØKONOMI OG SAMFUNNSØKONOMI

Personlig økonomi angår alle elever. Emnet er vel egnet til å bringe praktisk-økonomiske temaer inn i undervisningen. Opplæringen tar sikte på å sette elevene i stand til å forvalte økonomiske ressurser på en ansvarlig måte.

Innenfor samfunnsøkonomien blir det brukt matematiske modeller, og en viss innsikt i slike modeller kan gi bedre forståelse av sentrale deler av samfunnsøkonomien. Elevene må derfor ha kjennskap til hvordan matematikken brukes på det samfunnsøkonomiske området.

Oppgaver og andre aktiviteter elevene får å arbeide med, hentes fra situasjoner som det kan være lett å leve seg inn i, og som engasjerer elevene. I begynnerfasen arbeides det med enkle oppgaver. Etter hvert tar en for seg mer sammensatte problemer som det kan finnes flere løsninger på.

Det arbeides også med stoff fra arbeids- og næringsliv. Lærestoff kan hentes fra massemedier og årlige publikasjoner.

Overslagsregning inngår som naturlig del av oppgaveløsningen.

Emnet egner seg godt for tverrfaglig samarbeid med samfunnsfag og heimkunnskap.

1.-3. klasse

Gjøre innkjøp: Elevene engasjeres ved selv å finne på oppgaver og lage regnefortellinger fra sine erfaringsområder.

4.-6. klasse

Kjøp og salg: Enkle oppgaver som gjør elevene kjent med begreper som pris, rabatt, avbetaling, fortjeneste, tap.

Bank og post: Sparing, lån, renter, overføringer (giro).

Arbeidsliv og fritid: Oppgaver fra elevenes nærmiljø og interesseområde.

7.-9. klasse

Personlig regnskap og budsjett: Inntekter, utgifter, husholdningsregnskap. Skatt. Trygd. Pensjon. Selvangivelse.

Lønnskonto, sparing og lån: Avdrag. Renteregning. Enkel innføring i aksjer og obligasjoner.

Kjøp og salg: Fortsatt øvelse. Sammenligning av betalingsbetingelser. Avanse.

Merverdiavgift og andre avgifter.

Utenlandsk mynt, valutakurser.

Arbeids- og næringsliv: Oppgaver i tilknytning til produksjon og omsetning.

Forsikring: Orientering om ulike forsikringsformer.

Orientering om prisindeks og lønnsoppgjør.

Offentlige budsjetter: Orientering om hvordan offentlige budsjetter angår den enkelte.

ALGEBRA OG FUNKSJONSLÆRE

Algebra har stor betydning for oppbyggingen av matematikken og for å formalisere begrepsdannelse. Bruk av formler og algebraiske uttrykk står sentralt i en matematisk beskrivelse av forhold i dagligliv og samfunnsliv.

Kjennskap til algebra og funksjonslære er nødvendig for å kunne forstå og gjøre seg nytte av den informasjon som gis i form av bokstavuttrykk. Kunnskaper i algebra er også en nødvendig forutsetning for å kunne arbeide med mer teoretisk matematikk.

I dette emnet er også ligninger tatt med.

Alle elever må få en viss innføring i emnet, og undervisningsopplegget må være avpasset etter den enkelte elevs forutsetninger.

De grunnleggende begrepene innføres ved hjelp av eksperimenterende arbeid. Det legges vekt på at elevene utvikler en klar oppfatning av begrepene variabel og funksjon.

Elevene må få øvelse i å formulere og stille opp ligninger, og i å anvende funksjoner i tilknytning til konkrete situasjoner.

Lommeregneren vil være et godt hjelpemiddel til å løse ligninger ved eksperimentering og tilnærming. Den er også et egnet hjelpemiddel til å illustrere funksjonsbegrepet.

1.-3. klasse

Løsning av enkle ligninger gjennom utprøving.

4.-6. klasse

Oppstilling av ligninger og ulikheter: Øvelser i forbindelse med praktiske oppgaver, først gjennom utprøving.

Uttrykk og formler: Enkle øvelser med bokstaver som symbol for tall og innsetting av tall for bokstaver.

Funksjonsbegrepet: Innføring gjennom praktiske eksempler. Koordinatsystemet i første kvadrant.

7.-9. klasse

Koordinatsystemet.

Forenkling og beregning av uttrykk: Parentesregler.

Funksjonsbegrepet: Grafisk framstilling av funksjoner. Variabelbegrepet.

Ligning av første grad med en ukjent: Oppstilling. Løsningsmetode.

Ligning av første grad med to ukjente: Oppstilling og løsning. Hovedvekten legges på løsning ved bruk av grafisk framstilling.

Kvadratiske ligninger med en ukjent uten førstegradsledd: Innføring av ulike løsningsmetoder: Grafisk løsning, algebraisk løsning og løsning ved bruk av tilnæringsmetoder.

Lineære funksjoner, proporsjonalitet, omvendt proporsjonalitet.

DATALÆRE

Datateknologi blir brukt innenfor anvendt og teoretisk matematikk og får konsekvenser for utvelgning av lærestoff og metoder.

Elevene bør møte datateknologien i matematikkopplæringen i skolen først og fremst gjennom formulering av løsningsmetoder som er egnet til bruk av datamaskin. Datalære i matematikk tar utgangspunkt i algoritmebegrepet og knyttes nær til hovedemnet *problemløsning*.

Elevene må få kjennskap til datamaskinen som et redskap styrt av mennesker.

I arbeidet med datalære er lommeregneren et nyttig hjelpemiddel.

1.-3. og 4.-6. klasse

Arbeid med ulike løsningsmetoder for enkle problemer: Løsningsmetodene formuleres i vanlig språk.

7.-9. klasse

Data og informasjon: Tolking av data og trening i å trekke ut informasjon.

Arbeid med kjente algoritmer fra elevenes nærmiljø og fra andre emner i matematikk: Oppskrifter, bruksanvisninger, formler.

Algoritmer som passer for bruk av datamaskin: Innføring av algoritmer til løsning av kjente oppgaver som beregning av areal, løsning av ligninger. Tilnæringsmetoder. Simulering. Algoritmer for bruk av lommeregner.

I et lite språksamfunn som Norge gir kunnskap i engelsk muligheter til kontakt med folk fra andre land. Slik kontakt er en styrke både for den enkelte og for samfunnet. Vi kan utveksle informasjon og impulser og få innsyn i områder der språket brukes. Det er et stadig økende behov for å kunne bruke engelsk i arbeid, utdanning og fritid.

Norge er med i internasjonalt samarbeid, handel og samferdsel. For å delta i dette fellesskapet er det svært viktig å kunne engelsk.

Mål

Undervisningen i engelsk skal ta sikte på

- å utvikle elevenes ferdigheter i å lytte til, tale, lese og skrive språket slik at elevene blir i stand til å oppfatte og uttrykke seg og våger å bruke språket
- å utvikle interessen for å lære fremmede språk, stimulere til språkglede og gi elevene best mulig grunnlag for videre læring
- å hjelpe elevene til å forstå at engelsk er et redskap som kan gi dem del i verdifulle kunnskaper og opplevelser, og mulighet til å orientere seg bedre og mer direkte om mennesker og samfunnsforhold i andre land
- å hjelpe elevene til å forstå og godta problemer som alle kan møte når de bruker et annet språk enn sitt morsmål

I grunnskolen er engelsk et kommunikasjonsfag, et ferdighetsfag, et opplevelsesfag og et kunnskapsfag. Elevene skal få bruke, øve seg i og utvikle språket i mest mulig reell kommunikasjon med andre, både i og utenfor skolen. Gjennom å kunne engelsk får elevene mulighet til opplevelser på egen hånd og sammen med andre og til å skaffe seg kunnskaper.

Elevene har ulike forutsetninger for å tilegne seg fremmedspråk. Men uansett

språkevne, og selv om de har ufullstendige kunnskaper, har elevene behov for å vite at de kan gjøre seg nytte av den språkopplæringen de får.

Lærestoff og progresjon

Å lære et fremmed språk er en sammensatt prosess. Det er derfor viktig å få sammenheng og helhet i arbeidet med de forskjellige hovedemnene. Emnene hører sammen og går til dels over i hverandre. I progresjonen må en derfor ta hensyn til både stoffets egenart og elevenes forutsetninger.

Elevene vil vanligvis forstå ord, uttrykk og strukturer før de behersker dem aktivt. Læringsprosessen i fremmedspråk forutsetter at elevene får møte lærestoffet flere ganger og i varierte sammenhenger. For hvert møte forstår de bedre det de skal lære.

Stoffet bør være slik at elevene møter språklige utfordringer ut over det de selv behersker, samtidig som øvelsen i de enkelte deler av språket befester det de har lært. Det er nødvendig å bygge opp et så stort og variert ordforråd som mulig.

Det er en forutsetning for differensiering at elevene lærer å arbeide så selvstendig som mulig, og at de får bruke stoff som er tilpasset deres evner og behov. I mange tilfeller vil muligheten til å velge mellom forskjellig slags stoff og forskjellige arbeidsmåter bidra til å gi elevene ansvar for egen læring.

Dersom situasjonen tilsier det, kan enkelte emner for 4.-6. klassetrinn og 7.-9. klassetrinn forskyves, slik at grensen mellom barne- og ungdomstrinnet ikke blir for skarp.

Når en velger stoff, må en legge vekt på å finne stykker som i lik grad interesserer og gir identifikasjonsmuligheter for både jenter og gutter.

Skolen må legge vekt på å informere foreldrene om hvordan undervisningen i engelsk blir lagt opp. I en tid da språkopplæringen er i stadig utvikling, vil mange foreldre ha nytte av slik informasjon.

Hovedemnene er innbyrdes avhengige og bør ses i sammenheng. Utgangspunktet for undervisningsopplegg er vanligvis en tekst eller et tema. Hvilke språkfunksjoner og grammatikkmomentene som tas opp, er avhengig av hvilken tekst eller hvilket tema en arbeider med.

Uttale og intonasjon må være en integrert del av det daglige arbeidet med språket.

Arbeidsmåter

Engelsk er et vanlig skolefag på linje med andre. Det som står om arbeidsmåter i planens generelle del, skal også gjelde for undervisningen i engelsk.

Veksling mellom lærerstyrt øvelse, gruppe- og pararbeid og individuelt arbeid er nødvendig. Læringen kan foregå dels gjennom målbevisst strukturert øvelse, og dels gjennom variert og meningsfylt språklig påvirkning. Det er ikke mulig å forutsi hvilken av disse måtene som får størst betydning for den enkelte elev.

Elevene må læres til å arbeide så selvstendig som mulig. De må lære hvordan de best kan dra nytte av lærerens og hverandres erfaringer og kunnskaper. Dersom elevene skal klare seg når de trenger å bruke språket utenom undervisningssitua-

sjonen, må de selv forstå og kunne gi forklaring på engelsk og uttrykke seg så tydelig og presist som mulig.

Elevene må også få hjelp til å utvikle en konstruktiv holdning til språklige feil. Istedenfor å være redd for å gjøre feil, må de forstå at de kan lære av feilene. Det er viktig å ta vare på den glede og lyst til å lære som elevene har når de begynner med engelsk.

Forsøk på å forstå og uttrykke seg på et fremmed språk kan lett føre til at elevene kjenner seg usikre. Fremmedspråklæreren må derfor bruke arbeidsformer som bidrar til å skape trygghet og gi elevene forståelse for at de selv med meget elementære kunnskaper i fremmedspråket har mulighet til å kommunisere effektivt på en del områder. Å bevisstgjøre elevene om noen av de mest hensiktsmessige framgangsmåtene for å kunne løse problemer de har med å uttrykke seg eller forstå, kan bidra til at de våger og ønsker å bruke kunnskapene sine.

Muntlig bruk av språket er viktigst på alle nivåer. Elevene bør få trening i å bruke muntlig og skriftlig engelsk gjennom oppgaver som innebærer reell kommunikasjon med andre. De bør også i noen grad gjøres fortrolige med at de i en kommunikasjonssituasjon bruker språket på forskjellig måte, avhengig av hvem de snakker med, hva de snakker om, og hva de ønsker å oppnå. Det samme gjelder når de selv skal forstå det andre sier eller skriver. Gjennom kommunikativ aktivitet, drama og rollespill får elevene bruke skapende evner og fantasi, samtidig som de får øvelse i å bruke språket. Sanger, regler, leker og spill er også aktiviteter som kan skape språkglede.

I arbeidet med ulike tekster må elevene få trening i å tolke ukjente ord og begreper ut fra sammenhengen. De bør lære å bruke ordbøker og andre oppslagsbøker for å kontrollere mening, ortografi og bøyningsformer.

I skriftlig arbeid må oppgavetyperne tilpasses elevenes evne til å uttrykke seg. Det er viktig at det blir stilt differensierte krav til elevprestasjoner i skriftlige arbeider. Enkle skriftlige aktiviteter kan være å notere beskjeder, skrive brev eller lage korte dialoger. For en del elever gir frie skriveaktiviteter en fin mulighet til å gi uttrykk for fantasi, opplevelser og meninger.

Elevene må lære å bruke skriftspråket som hjelpemiddel i det daglige arbeidet med faget. Særlig på ungdomstrinnet må det arbeides systematisk med nødvendige normer for ortografi, bøyingsverk og tegnsetting, og elevene bør få anledning til å lære seg å bruke lydskrift som hjelpemiddel.

Elevenes innsikt og kunnskaper i morsmålet må utnyttes i engelskundervisningen. Engelsk bør også brukes som redskap i arbeid med andre fag og emner.

Læremidler

Skolene skal velge læremidler som gir plass for allsidige aktiviteter. Det er behov for et variert utvalg av tekster (jf. hovedemnet *ulike tekster*). Utvalget må være lett tilgjengelig for både lærere og elever i mediatek og klasserom. Dette gjelder også materiell og utstyr som skal brukes til opptak, avspilling, framvisning og produksjon av læremidler i klassen (veggaviser, lydprogram osv.).

Hovedemner og delemner

TEMA

I den grad det er mulig, bør elevene være med på å velge tema. Slike valg kan bidra til å utvide elevenes interessefelt og gi tilknytningspunkter mellom skolen og verden utenfor. Lokal egenart, elevenes interesser, storsamfunnet og arbeid med emner i andre fag kan være utgangspunktet for valg av tema. På ungdomstrinnet vil det være naturlig å utvide temaene i retning av storsamfunnet. Temaene kan hentes fra både norske og engelsktalende miljøer. På barnetrinnet er det naturlig å konsentrere emnene om situasjoner som elevene kjenner.

4.-6. klasse

Vi og andre: Utseende. Klær. Alder.

Klasseromsspråk, skolemiljø: Rutiner i klasserommet. Fag. Timeplan.

Hjem og lokalmiljø: Dagligliv. Familie. Rutiner i hjemmet. Klima.

Mat og drikke: Matvarer. Matlaging. Skikker og tradisjoner.

Fritid: Hobbyer. Leke- og aktivitetsmuligheter. Sport og idrett. Andre kulturelle aktiviteter.

Handel og tjenester: Penger, butikker, bank, post, telefon, politi.

7.-9. klasse

Lokalmiljø: By og land - spesielle kvaliteter. Nyheter og aktuelle hendelser. Natur- og miljøvern.

Reisevirksomhet: Å ta seg fram i utlandet. Å hjelpe utlendinger i Norge.

Utdanning og yrker: Ulike utdanningsveier. Arbeidsliv. Næringsvirksomhet.

Forhold til andre: Vennskap, konflikter, ansvar og plikter.

Verden i større sammenheng: Forhold mellom nasjoner, kulturutveksling, felles samfunnsproblemer, internasjonalt arbeid.

KJENNSKAP TIL DEN ENGELSKTALENDE VERDEN

Det er språk og kultur i England (Storbritannia) som har vært og fremdeles er utgangspunktet for engelskundervisningen i Norge. Men elevene må også få kjennskap til den plass engelsk har ellers i verden. De skal få vite hvor engelsk er nasjonalspråk, fellesspråk og minoritetsspråk. Kunnskap i engelsk har betydning for elevens muligheter i utdanning og arbeidsliv. De må få kjennskap til samfunnsområder der engelsk brukes i og utenfor Norge.

Litteratur, sanger og dikt kan gi både kunnskap og opplevelse. Det er viktig at elevene så tidlig som mulig får arbeide med autentisk stoff. Elevene skal få høre eksempler på ulike uttale av det engelske språket.

Når elevene lærer om forhold i andre land, er det naturlig å samarbeide over faggrensene. Det kan gjøres ved å samordne fagene omkring et emne, eller ved at stoff og arbeidsmåter fra andre fag blir brukt i engelsktimene.

I engelskundervisningen må en utnytte muligheter som elevenes familie og lokalmiljø byr på (engelsktalende i klassen, ekskursjoner osv.).

4.-6. klasse

Mennesker i engelsktalende land: Dagligliv. Lek og arbeid, skolegang og fritid for barn.

7.-9. klasse

Mennesker i engelsktalende land: Livet i Storbritannia og i USA og andre engelsktalende land. Arbeid og utdanning, sed og skikk.

Engelsk i forskjellige land: Ulike varianter av engelsk uttale og hvor de brukes. Utsnitt av geografi, historie og samfunnsforhold.

Engelsk som internasjonalt språk: Samfunnsområder der engelsk brukes.

BRUK AV SPRÅKET - SPRÅKFUNKSJONER

Språkfunksjonene uttrykker det en prøver å gjøre ved hjelp av språket. Innenfor de temaene en arbeider med, er det nødvendig å finne språkfunksjoner som ivaretar det som skal sies. Siden sosiale situasjoner og samhandlinger mellom mennesker kan ta varierte former, er det nødvendig å finne språkformer som er umiddelbart nyttige og akseptable i en vanlig kommunikasjonssammenheng.

Undervisningssituasjonen og de tanker og erfaringer elevene selv sitter inne med, bør skape behov for å kommunisere, slik at det blir naturlig å bruke engelsk i timene. Til å begynne med vil elevene uttrykke seg enkelt, men etter hvert blir språkbruken mer nyansert.

Funksjonen «å nekte» kan for eksempel uttrykkes på flere måter:

No

No, I can't

Sorry

Sorry, I'm busy

Quite impossible, I'm afraid

I'm afraid I haven't got the time at the moment

Dette innebærer at progresjonen aldri kan bli mekanisk, slik at en funksjon automatisk følger en annen. Også her vil overgangen mellom barne- og ungdomstrinnet være flytende, avhengig av tema, lærings situasjon og elevens eget nivå.

4.-6. klasse

Spørre etter og gi opplysninger: For eksempel fortelle, spørre, identifisere.

Spørre etter og gi uttrykk for oppfatninger og synspunkter, holdninger og meninger: For eksempel like/mislike noe, være interessert/uinteressert, overrasket, ville noe, være takknemlig, nekte, være enig/uenig, vite, tilby, ta imot et tilbud, kunne/ikke kunne, ha planer om noe, be om forlatelse, si at noe er vesentlig/uvesentlig, være redd, foretrekke.

Få andre til å gjøre noe: For eksempel tilby eller be om hjelp, be noen om å gjøre noe, invitere, foreslå.

Sosiale funksjoner: For eksempel hilse, ta avskjed, presentere seg selv og andre, gratulere, ønske velkommen, få oppmerksomhet, avbryte.

7.-9. klasse

Spørre etter og gi opplysninger, korrigere.

Spørre etter og gi uttrykk for oppfatninger og synspunkter, holdninger og meninger: For eksempel være fornøyd, håpe, være skuffet, være bekymret, ha sympati. Synes noe er mulig/umulig, logisk/ulogisk, gi uttrykk for sikkerhet/usikkerhet, plikt, tillatelse. Tilgi, gi kritikk og ros.

Få andre til å gjøre noe: Gi råd, advare, instruere.

GRAMMATIKKMOMENTER

Innføringen av grammatikkmomenter skal skje gjennom konkrete eksempler og bruk av språket. Teoretiske forklaringer og grammatiske betegnelser skal være tilpasset elevenes nivå og formulert slik at elevene har praktisk nytte av dem. Elevene kan i betydelig grad lære å bruke korrekt engelsk uten at de kan alle grammatiske regler og betegnelser. Samtidig er det klart at en økende forståelse for grammatikk og det formelle grunnlag som den gir, er nyttig og nødvendig.

Den enkelte elevs legning og forutsetninger må derfor tas i betraktning når en stiller krav om korrekt språk, bruk av terminologi, regler og forklaringer, og velger frie og strukturerte øvelser. Formelt korrekt språk behøver ikke å være avgjørende for effektiv kommunikasjon.

Elevene må forstå betydningen av det de lærer. Derfor må innføring og øving i nye strukturer skje i meningsfylte sammenhenger. Ulike aktiviteter, grupperinger, presentasjonsmåter og hjelpemidler må tas i bruk, slik at arbeidet blir variert og elevene blir så aktive som mulig og oppmuntres til å bruke det de lærer. Mekanisk terping og usammenhengende arbeidsøvelser kan lett bidra til å undergrave fagets mål.

Innenfor det tema og de språkfunksjoner som er valgt, bør utvalget av grammatikkmomenter følge en progresjon fra det enkle til det mer kompliserte. Det er vanlig å ta utgangspunkt i strukturer og måter å bruke dem på som elevene kjenner fra sitt morsmål, og deretter øve inn strukturer som er ukjente eller brukt annerledes enn i morsmålet. Men undervisningen bør være balansert. Innøving av strukturer som er ukjente eller brukt annerledes enn i morsmålet, må ikke drives på bekostning av bruk av språket generelt.

Anvisninger om progresjon ligger i stikkordene.

4.-6. klasse

Ulike typer verb: Hovedverb, hjelpeverb (be, have, do), modale hjelpeverb (can).

Verbformer: Den vanligste bruken av infinitiv, imperativ, presens partisipp, perfektum partisipp, sterke verb. Vanlig presens, vanlig preteritum, presens samtidsform, preteritum samtidsform, perfektum, «going to» + infinitiv, hale-spørsmål, korte svar.

Substantiv: Entalls- og flertallsformer, entalls- og flertallsord, samsvar mellom subjekt og verb, genitiv.

Adjektiv: Funksjon, gradbøyning, sammenligning.

Adverb: Form, funksjon, gradbøyning, enkelte adverb uten «ly»-endelsen.

Artikler: Bestemt, ubestemt, enkelte uttrykk uten artikkel.

Preposisjoner: De vanligste preposisjonene.

Pronomen: Personlige, påpekende, spørrende, eiendomspronomen, it/ there, visse ubestemte pronomen - some, any, every, no.

Konjunksjoner: Enkelte - de vanligste (and, but, or, because osv.).

Tallord og målenheter: Grunntall, ordenstall, vanlig brøk (half, quarter), klokkeslett, dato, årstall, lengde, avstand, hastighet.

Stavingsregler: Flertallsendelser, verbformer, gradbøyning av adjektiv og adverb, stor forbokstav.

Ordstilling: Vanlig ordstilling, ordstilling i spørsmål og nektende setninger.

Tegnsetting: Punktum, komma.

7.-9. klasse

Ulike typer verb: Modale hjelpeverb, verbalsubstantiv, uselvstendige verb.

Verbalformer: Perfektum samtidsform, will/'ll, første og annen kondisjonalis, pluskvamperfektum, pluskvamperfektum samtidsform, passiv, sterke verb, infinitiv/verbalsubstantiv etter visse verb.

Substantiv: Entalls- og flertallsformer med forskjellig betydning (for eksempel people/peoples).

Adjektiv: Adjektiv brukt som substantiv, attributive og predikative funksjoner av adjektiv, adjektiv med to forskjellige bøyingsformer (for eksempel elder/older).

Adverb: Ordstilling, adverb uten «ly»-endelsen.

Artikler: Bruk av artikkel der norsk og engelsk er forskjellig.

Preposisjoner: Utvidet bruk av preposisjoner.

Pronomen: Relative, ubestemte, refleksive.

Konjunksjoner: Sideordnende, underordnende.

Tallord og målenheter: Desimaltall, de fire regningsartene.

Stavingsregler: Kjennskap til amerikansk stavemåte.

Ordstilling: Nektende spørsmål, plassering av adverb.

For- og etterstavelser.

ENGELSK UTTALE OG INTONASJON

Elevene bør lære å bruke en normalisert variant av britisk eller amerikansk engelsk. Men de skal også få høre og lære å respektere andre varianter av språket. På alle trinn må elevene få trening i å lytte til språket, slik at læreren ikke blir den eneste modellen for uttale. Elevene skal få høre og lære å skille mellom forskjellige lyder og enkle intonasjonsmønstre. Det er positivt om elevene forstår at riktig uttale ofte er en forutsetning for å bli forstått på engelsk, og at valg av intonasjonsmønster kan ha betydning for tolkningen av det som blir sagt.

En bør legge særlig vekt på å øve inn lyder og lydkombinasjoner som ikke forekommer i elevenes morsmål. Uttale- og intonasjonstrening må ikke begrenses til øving av isolerte lyder, ord eller mønstre. Elevene må få møte og bruke disse i meningsfylte sammenhenger.

I og med at uttale og intonasjon er en integrert del av undervisningen, og avhengig av hva en arbeider med, er det ikke mulig å dele hovedemnene i treårsperioder.

4.-9. klasse

Uttale: Staving av alfabetet. Konsonanter og vokaler, særlig lyder som elevene finner det vanskelig å uttale, eller som er lette å forveksle. Svake former, vokallyden /ə/. Leker som gjelder å skille lyder. Lese lydskrift.

Trykk i ord og setninger: Øving av riktig trykk. Betydningen av trykk for tolkningen av setninger.

Intonasjon: De vanligste intonasjonsmønstre, fortellende setninger, spørsmål.

ULIKE TEKSTER

Tekst brukes her om alt det materialet elevene kommer i kontakt med, stoff de skal lese, se på eller høre. Tekstene kan være utgangspunkt for samtale, de kan gi kunnskap, stimulere fantasien og gi rom for opplevelse.

Elevene trenger et variert og differensiert tilbud av tekster som er tilrettelagt språklig og innholdsmessig. De bør få møte engelsk gjennom autentiske tekster så

tidlig som mulig. Dette omfatter også lyttetekster med ulike varianter av engelsk uttale. Skjønnlitterære tekster kan brukes når de er språklig enkle nok til at elevene forstår dem. Et viktig kriterium for valg av tekster er at de har størst mulig egenverdi for elevene.

Elevene må få trening i å lese sammenhengende tekster på egen hånd - enten for opplevelsens skyld eller for å skaffe seg oversikt over teksten, hente ut spesielle opplysninger, notere ukjente ord og uttrykk osv. Elevene må også få lage tekster selv. Både prosessen og produktet er verdifulle for dem. Noen tekster vil egne seg til bruk i samlet klasse, andre i smågrupper eller individuelt. Elevene må få trening i å vurdere tekster de møter i fritiden. Her er det naturlig å samarbeide med andre fag.

Alle elever bør ha mulighet til å bruke så mange forskjellige typer tekster som mulig. Listen nedenfor viser eksempler.

4.-6. klasse

Sanger, rim og regler.

Lyd- og bildestoff: Tegninger, bilder, plakater, lysbilder og levende bilder på film og fjernsyn. Skolekringkasting. Samtale med utgangspunkt i film, video-, radio- og fjernsynsprogrammer. Lytting til opplesning og lydprogrammer.

Trykte tekster, tilrettelagte og autentiske: Fortellinger, kort, brev, dialoger, eventyr, tegneserier, klipp fra aviser og ukeblad, brosjyrer, dikt, lettlestbøker.

Elevproduserte tekster: Lage tekster til bilde. Dialoger. Skrive postkort og enkle beskjeder. Veggaviser. Enkle dramatiseringer, reportasjer o.l. for lyd- og videoopptak.

7.-9. klasse

Lyd- og bildestoff: Lytting til opplesning og lydprogrammer. Samtale om og kritisk vurdering av film, video-, radio- og fjernsynsprogrammer.

Trykte tekster, tilrettelagte og autentiske: Bruksanvisninger. Oppslagsverk. Dokumentarprogrammer. Tekster om andre skolefag. Lettlestbøker, romaner, noveller, dikt og skuespill.

Elevproduserte tekster: Reportasjer. Referater. Fortellinger. Brev. Tverrfaglig prosjektarbeid.

Dataprogrammer: Datamateriale til språkopplæring. Faglig orientering, underholdning. Kritisk vurdering av slike programmer.

Skolen skal hjelpe elevene til å bli gagnlige og selvstendige mennesker i hjem og samfunn og utvikle positiv identitet. Skolen skal også gi dem grunnlag for å være med og forme framtiden på en aktiv og ansvarlig måte.

En viktig forutsetning for dette er at elevene får kunnskap om seg selv, hjemmet, levevis og samfunnsforhold før og nå og om kulturen og hvordan den blir formet. De trenger også kunnskap om natur, livsgrunnlag og teknikk fordi livsvilkårene i så høy grad henger sammen med naturgrunnlaget og utnyttning av det, og fordi kunnskap om natur og teknikk i seg selv er en viktig del av kulturen.

Samfunnet trenger aktive og bevisste medlemmer som har innsikt i og forståelse for mellommenneskelige forhold i ulike sammenhenger. Derfor må elevene arbeide med samfunnsfaglige og naturfaglige temaer, slik at de får allsidige opplevelser og erfaringer og blir oppmuntret til aktivitet og medansvar for samfunnsutviklingen, lokalt, nasjonalt og internasjonalt.

På grunn av den nære sammenhengen mellom alle disse emnene er de samlet i en fagplan på barnetrinnet.

Mål

Undervisningen i orienteringsfag skal ta sikte på

- å gi elevene allsidig kunnskap om seg selv, om hjem og nærmiljø, historie og samfunnsliv, naturgrunnlag og geografi
- å lære elevene om sammenhenger mellom natur, samfunn og kultur og lære dem å verne om livsgrunnlag, helse og miljø
- å gi elevene varierte erfaringer og opplevelser og tro på egne evner innenfor de feltene orienteringsfaget omfatter
- å stimulere fantasi og skaperevne og oppmuntre til å bruke sansene og utforske omgivelsene

- å stimulere elevene til å vise omsorg for medmennesker og gi dem grunnlag for å ta ansvar i samfunnet
- å gi elevene selvtillit og tro på at de hver for seg og sammen med andre kan påvirke samfunnsutviklingen
- å gi elevene trening i å samarbeide og løse konflikter

Lærestoff og progresjon

Orienteringsfaget omfatter stoff for 1.-6. klasse som tradisjonelt har hørt til heimstadiære, naturfag og samfunnsfag. Heimkunnskapsstoff er også integrert i planen for 1.-3. klasse.

Lærestoffet er ordnet i tretten hovedemner som viser det sentrale innholdet i faget. I praktisk undervisning kan en kombinere stoff fra flere hovedemner, og en kan integrere stoff fra andre fag. En del av hovedemnene har tyngdepunkt i samfunnsfag eller i naturfag, andre går på tvers av en slik inndeling. Dette er gjort for å vise at det er viktig å få fram tverrfaglig samordning i undervisningen, men at tradisjonelle stoffområder også kan representere naturlige enheter. Hovedemnene prøver å gi et balansert uttrykk for det orienteringsfaget skal omfatte, og hvilke sammenhenger som er sentrale å få fram.

Noen av hovedemnene representerer en større stoffbredde enn andre, for eksempel *mennesker og samfunn før oss, Norge og Norden. Geografi, Europa og andre verdensdeler, livsformer og livsgrunnlag i naturen, ressurser og næringsliv*. Disse emnene krever mer tid enn emner som er mindre omfattende.

Alle hovedemner går over både 1.-3. og 4.-6. klassetrinn. Det er naturlig å arbeide med flere av dem gjennom alle seks årene, mens andre av emnene kan tas i ett av årene i treårsperioden, eller over et mer avgrenset tidsrom innenfor perioden.

En del av lærestoffet krever en spesiell progresjon. I orienteringsfaget må en ofte bygge opp begreper og tenkemåte som elevene ikke har fra før. Det krever at en arbeider bevisst og systematisk over en viss tid.

I alle hovedemner er det lagt vekt på å vise en klar progresjon i innholdet fra småskoletrinnet til mellomtrinnet. Stort sett går de samme delemnene igjen i begge periodene. Stikkordene under delemnene viser progresjonen i lærestoffet. Delemnene på 4.-6. klassetrinn er en videreføring fra 1.-3. klasse både når det gjelder bredde, fordypning og nytt stoff.

Enkelte av delemnene har mange stikkord for å vise eksempler på aktuelt stoff. Alt kan ikke tas med innenfor den tiden som står til disposisjon for orienteringsfaget, en må velge ut det som passer i de ulike undervisningsoppleggene.

Undervisningen i orienteringsfaget skal ta utgangspunkt i det lokale og konkrete. Etter hvert må perspektivene utvides til det som ligger fjernere, både i tid og rom. Kunnskap om vårt eget land, om naturforhold, geografi og samfunnsliv i Norge må også være en forberedelse til å se norske forhold i større sammenheng når stoffet om andre land og verdensdeler kommer inn. På samme måte må elevene lære å se samtiden i historisk perspektiv når de møter stoff fra norsk historie og verdenshistorien.

I vårt moderne samfunn der voksenkontakten for mange barn er blitt fattigere, er også de ytre vilkårene for barns opplevelse av sin historiske sammenheng

svekket. I undervisningen er det således viktig å hjelpe elevene, slik at de kan oppleve at deres eget liv har røtter i tidligere generasjoner.

Det er lagt vekt på å få fram økologiske sammenhenger. Prinsippene om likeverd mellom mennesker og likestilling mellom kjønnene er lagt til grunn for utformingen. Praktiske oppgaver og konkrete handlinger hører med til lærestoffet.

Erfaring viser at naturfagstoff, særlig knyttet til fysikk og kjemi, ofte kommer svakt ut i undervisningen. Det er viktig å sørge for at dette stoffet får den plassen i undervisningen som planen har gitt det. Denne delen har fått en praktisk tilnærming med forslag til konkrete oppgaver for elevene, som for eksempel i emnene *verden rundt oss* og *materialer, redskaper og teknikk*.

Innenfor naturfaglige og tekniske områder har mange jenter og gutter ulike erfaringer og interesser. Undervisningen må ta utgangspunkt i forutsetningene til begge kjønn, og eksempler og opplegg må tas fra erfaringsområdene til både jenter og gutter. De må få utnytte evner og interesser og utvide erfaringene og kunnskapene innenfor alle deler av fagområdet. Det er blant annet viktig at jenter får rikelig øvelse i å bruke apparater og måleinstrumenter og å utføre eksperimenter.

Fagplanen har et eget hovedemne om samer, *samefolket - sámi álbmot*. Undervisningen skal gi alle elever i grunnskolen kunnskap og innsikt som kan fremme forståelse, toleranse og respekt og motvirke uriktige og uheldige forestillinger om samer.

Hovedemnet *kropp og helse* tar blant annet sikte på å styrke det forebyggende helsearbeidet. Emnet må ses i sammenheng med tilsvarende emner i planene for kroppsøving og heimkunnskap.

Orienteringsfaget skal ikke bare gi informasjon. Andre sider ved læringsarbeidet er viktige, for eksempel arbeidsmåter, samarbeidsfunksjoner og holdninger. Metodene for å framskaffe, vurdere og presentere informasjon er en vesentlig del av faget. Det er et hovedemne om slike arbeidsprosesser, *utforskning av omgivelsene*. På den måten er det markert at en ikke bare må se på prosessene som arbeidsmåter. De er i seg selv noe av det som skal læres, og de kan gi annet lærestoff en kvalitet som samsvarer med målene for faget. Prosessene i dette hovedemnet går inn i arbeidet med de andre hovedemnene.

Samarbeid, innlevelse og evne til å vurdere seg selv er viktig i orienteringsfaget. I særlig grad kommer dette til uttrykk i hovedemnene *barns hverdag* og *samspill og samarbeid mellom mennesker*. Disse to emnene inneholder arbeidsmåter og holdninger som også naturlig inngår i arbeidet med de andre hovedemnene. I emnet *kommunikasjon, drama, bilde og medier* er det lagt stor vekt på skapende aktivitet og på å utvikle selvstendige og kritiske holdninger hos elevene. Drama er en tjenlig arbeidsform i disse hovedemnene.

Orienteringsfaget ligger godt til rette for samordning med andre fag. Med orienteringsfag som utgangspunkt kan lærestoff og arbeidsmåter fra andre fag settes inn i sammenhenger som er naturlige og meningsfulle for elevene. Det gjelder særlig heimkunnskap, kristendomsfag, norsk og forming. Orienteringsfag har også mange tilknytningspunkter til arbeidsområdene praktisk, sosialt og kulturelt arbeid og drama.

Arbeidsmåter

Orienteringsfaget er omfattende og gir grunnlag for allsidige arbeidsmåter og uttrykksformer. Det ligger godt til rette for tilpasset undervisning. Praktiske aktiviteter som direkte studium av naturgjenstander gir for eksempel utbytte for alle elever.

I orienteringsfag er ofte prosessene like viktige som produktene. Enkelte arbeidsmåter er forpliktende på samme måte som sentralt faglig innhold og har fått plass i det første hovedemnet og i andre emner med prosessorientert innhold. Elevene skal blant annet undersøke, selv finne ut, vurdere kritisk, samarbeide, være kreative og uttrykke seg nyansert. At noen viktige arbeidsmåter er skilt ut som egne emner, og ikke integrert i eller nevnt særskilt i de andre hovedemnene der de kunne passe, henger sammen med at det skal være frihet til å kombinere arbeidsmåter og faglig innhold etter hva som passer i de ulike undervisningsopplagene og for ulike elevgrupper.

Orienteringsfag ligger også godt til rette for fleksibel organisering av undervisningen. (Jf. den generelle delen.) Det er naturlig å se skoledagen under ett og la elevene arbeide over en viss tid med stoffområder, emner eller prosjekter. I slik undervisning vil ikke alle elever arbeide med samme oppgave samtidig. De kan arbeide alene eller i større og mindre grupper, alt etter hva arbeidet går ut på. Dette gjør det mulig å klare seg med gruppesett av bøker og annet materiell, for eksempel naturfagutstyr, og likevel la alle få bruke aktive arbeidsformer.

I tverrfaglig arbeid og prosjektarbeid er det ofte stofftilfang fra orienteringsfaget. Når en lager tverrfaglige undervisningsopplegg, må en være oppmerksom på hvor det faglige tyngdepunktet ligger, slik at det blir en lik fordeling av naturfagstoff og samfunnsfagstoff gjennom treårsperiodene. Der flere fag er samordnet, må en ta hensyn til alle fagene.

Når elevene er med på å utforme undervisningen, og når arbeidsprosessene kan være like viktige som produktene, må en se veiledning og vurdering i sammenheng. Læreren inspirerer, leder og koordinerer undervisningen og ser til at lærestoffet blir forsvarlig behandlet. Ut fra sine forutsetninger er elevene med på å planlegge sitt eget arbeid og velge ut lærestoff og arbeidsmåter. Orienteringsfaget ligger godt til rette for å utvikle den delen av vurderingsarbeidet som gjelder elevenes egenvurdering. Sammen vurderer elevene og læreren prosess og produkt ut fra visse kriterier. Elevene lærer etter hvert å se på sitt eget arbeid ut fra formålet med det og den helheten det skal gå inn i.

Læremidler

Varierte arbeidsmåter krever at elevene har tilgang på mange slags læremidler. Skolen må ha nok materiell til aktiv og konkret undervisning i alle deler av orienteringsfaget.

Det er nødvendig å ha godt utbygde skolebibliotek og læremiddelsamlinger. Skolen trenger utstyr til naturfagundervisningen, medieundervisningen, kart, atlas, globus, plansjer, oversikter, bildemateriell, klipparkiv osv. Skolen trenger også et allsidig utvalg av faktabøker, tilpasset elevenes nivå. Lærebøkene må være mest mulig ajourført.

I en konkret og aktuell undervisning må en også trekke inn varierte kilder fra lokalmiljøet: lokalavis, samlinger og museer og folk med spesielle erfaringer. Nærområdet må brukes som læringsressurs.

Hovedemner og delemner

UTFORSKING AV OMGIVELSENE

I orienteringsfaget er metodene for å framskaffe, registrere, bearbeide og presentere informasjon mer enn arbeidsmåter. De er del av lærestoffet. Elevene må få oppleve gleden ved å utforske omgivelsene gjennom egenaktivitet. De må bli vant til å skaffe opplysninger gjennom ekskursjoner, intervjuer og eksperimenter, og de må få arbeide med opplysningene, tolke dem og finne passende måter å legge fram resultater på: muntlig, skriftlig, gjennom grafisk framstilling, tegning, dramatisering, utstillinger, modeller o.a. Etter hvert må elevene bli mer selvstendige i å planlegge utforskning av omgivelsene og bearbeide resultatene ut fra forventninger og formål.

De metodene som er nevnt her, skal brukes når en arbeider med stoffet i de andre hovedemnene, og ikke som løsevevne teknikker.

1.-3. klasse

Bruke sansene systematisk: Samle opplysninger ved for eksempel å observere ting og fenomener i naturen, høre på dyrelåter, kjenne på materialer, lukte og smake på ulike stoffer.

Ekskursjoner: Turer i nærområdet for å samle ting og opplysninger om natur og samfunn. Forarbeid og etterarbeid.

Andre måter å samle informasjon på: Intervju - stille enkle spørsmål, notere svar. Lese bilder og kart. Bruke oppslagsbøker.

Registrere og ordne: Ta vare på opplysninger gjennom tegning, stikkord osv. Klassifisere. Bruke enkelt kartoteksystem.

Bearbeide og gjøre rede for resultater og opplevelser: Fortelle, dramatisere, tegne. Lage enkel grafisk framstilling, plansjer, modeller og andre produkter. Lage utstillinger på skolen.

4.-6. klasse

Eksperimentere: Planlegge og gjennomføre eksperimenter. Bruke enkelt måleutstyr.

Ekskursjoner: Planlegge ekskursjoner for å samle opplysninger og inntrykk fra for eksempel arbeidsplasser, museer, kulturminner, ulike naturtyper. Etterarbeid.

Andre måter å samle informasjon på: Intervju - stille målrettede spørsmål. Lage enkle spørreskjemaer og tolke resultater. Bruke bibliotek og andre informasjons-sentre, få opplysninger gjennom edb.

Registrere og ordne: Bruke hjelpemidler som for eksempel lydband og foto for å ta vare på opplysninger. Føre journal, klassifisere. Lage og bruke enkelt kartoteksystem.

Prosjekter: Få øvelse og erfaring i å sette opp problemstillinger, planlegge og gjennomføre prosjekter. Samtale om resultatene og vurdere arbeidsmåten.

Bearbeide og gjøre rede for resultater og opplevelser: Skrive enkel rapport.

Utarbeide oversikter og plansjer, bildeserier med tekst. Lage utstillinger og presentasjoner på skolen og i nærmiljøet.

BARNES HVERDAG

Den daglige virksomheten i hjem, skole og nærmiljø skal være grunnlag for arbeidet med dette emnet. Undervisningen bygger på erfaringer, interesser og aktuelle hendelser og skal knyttes til oppgaver som utvikler praktisk ferdighet til nytte i dagliglivet. Elevene skal lære å se seg selv som medansvarlige i hjemmet, på skolen og i kameratflokket og lære respekt for mennesker med ulike bakgrunn.

Mange nærmiljøer har et stort innslag av innvandrere. I arbeidet med innvandrernes situasjon må en legge vekt på å få fram de positive virkningene flerkulturelle innslag har på miljøet. Der det passer, kan en ta utgangspunkt for denne undervisningen i forhold elevene kjenner fra sine egne nabolag.

I flere av delemnene må en ta opp likestilling mellom kjønnene spesielt.

Trafikkopplæringen skal knyttes til miljøer der barn ferdes. En første innføring i arbeids- og yrkesliv tar utgangspunkt i foreldres og nære voksnes yrker og i arbeidslivet på hjemstedet. Elevenes arbeid på skolen er grunnlag for variert virksomhet senere.

Heimkunnskapsstoff er tatt inn på 1.-3. klassetrinn; ellers må spørsmål om hjem og familie ses i sammenheng med fagplanen i heimkunnskap.

1.-3. klasse

Ansvar for fellesskap i hjemmet: Ulike familietyper. Forhold til foreldre og søsken. Kjønnroller. Kosthold, enkel matlaging. Lomme penger.

Skolen - en arbeidsplass: Å begynne på skolen. Slik lærer vi, skolearbeid og hjemmearbeid. Klassemiljø, klasseråd.

I nabolaget: Å høre til i nabolaget. Barn med ulike bakgrunn og ulike forutsetninger. Ulikhet, likeverd, toleranse, respekt. Innvandrere.

I nærmiljøet: Å utforske naturmiljøet. Kulturtilbud, fritidsaktiviteter. Praktiske hjelpeoppgaver.

I trafikken: Skoleveien. Trafikkskilt, trafikkregler. Steder å sykle og ake. Kollektivtrafikk.

Arbeidsliv: Hva er arbeid - hjemme, på skolen, i nærmiljøet? Foreldre, beste-foreldres og nære voksnes yrker. Forandringer i arbeidsdeling mellom kjønnene.

4.-6. klasse

Skolen - en arbeidsplass: Skoledemokrati, klasse- og elevrådsarbeid, andre rådsorganer i skolesamfunnet. Ansvar for et godt miljø, praktiske oppgaver på skolen.

I nabolaget: Likeverd mellom ulike grupper, sosialt, kulturelt osv. Toleranse og respekt, motvirke rasistiske holdninger. Innvandrernes situasjon. Kulturelt mangfold.

I nærmiljøet: Barns ansvar og barns rettigheter i miljøet, deltakelse i avgjørelser. Kulturaktiviteter, nærradio, avisinnlegg. Praktiske hjelpeoppgaver.

I trafikken: Lokale trafikkspørsmål, kartlegge trafikkfarer i nærmiljøet. Forholdet mellom bilisme og myke trafikanter. Sykling.

Arbeidsliv: Sammenheng mellom opplæring og arbeid. Arbeidslivet i nærmiljøet. Forandring i yrkesmønster. Mannsyrker, kvinneyrker eller åpne for begge kjønn?

SAMSPILL OG SAMARBEID MELLOM MENNESKER

Arbeidet med emnet skal gi elevene kunnskaper og holdninger som hjelper dem til å delta i samarbeid og fellesskap med andre, fra det nære miljø til større deler av samfunnet. De må få arbeide med hva det vil si å være barn, og få se seg selv i forhold til andre i ulike grupper. Med utgangspunkt i skolesamfunnet må de få trening i å utveksle meninger og løse konflikter. De skal lære å praktisere demokratiske samarbeidsformer i hverdagen, og etter hvert få innsikt i de demokratiske verdiene samfunnet vårt bygger på.

Gjennom dette hovedemnet og andre emner i planen får elevene faktakunnskap, trening i å vurdere informasjon og å løse konflikter som grunnlag for fredsarbeidet i skolen. Konflikter i skolemiljøet kan være utgangspunkt for å vinne større forståelse hos elevene av årsaker til konflikter i større sammenhenger og vilkår for fredelige løsninger. Både kunnskapsformidlingen og holdningsarbeidet må tilpasses elevenes modningsnivå. Undervisningen om fred og for fred er en prosess gjennom alle klassetrinn.

Elevene må få kjennskap til verdenserklæringen om menneskerettighetene og til organisasjoner som arbeider med internasjonale spørsmål. De må få forståelse for at mellomfolkelig samarbeid og arbeid for frihet, trygghet og fred mellom nasjonene er viktig. Forholdene bør legges til rette for at elevene kan delta i praktisk, internasjonalt arbeid gjennom å ha kontakt med barn, klasser og skoler i andre land og gjennom å arbeide med prosjekter, innsamlingsaksjoner osv.

1.-3. klasse

Å være barn: Barnekultur, lek. Barn i andre samfunn. Barneombudet.

Å lære om seg selv: Enkel personlære. Ulikhet - likeverd. Likestilling mellom kjønnene.

Å leve sammen: Forholdet mellom barn og voksne. Vennskap, jeg og de andre.

Fredsarbeid: Hva skjer når vi blir uvenner? Finne løsninger på uenighet og konflikter. Samarbeid og fred mellom mennesker.

Demokratisk frihet, rettigheter og plikter: Styringsorganer i skolen og lokalsamfunnet.

Samfunnsborger - verdensborger: UNICEF. FN-dagen, verdensbarnedagen. Erklæringen om barnets rettigheter.

4.-6. klasse

Å være barn: Barns rett til omsorg. Lover og institusjoner som tar vare på barn. Deltakelse i avgjørelser.

Å lære om seg selv: Ansvar for egen utvikling og læring. Kritisk vurdering. Ulikhet - likeverd. Likestilling mellom kjønnene.

Å leve sammen: Ulike samarbeidsformer. Omsorg for medmennesker lokalt og globalt.

Fredsarbeid: Konflikter og konfliktløsning mellom grupper og nasjoner. Vilkår for fred. Trygging av freden i verden.

Demokratisk frihet, rettigheter og plikter: Verdenserklæringen om menneskerettighetene. Rettigheter og plikter for den enkelte. Samfunnets ansvar. Politiske partier.

Samfunnsborger - verdensborger: Hvordan nasjonene er avhengig av hverandre. Internasjonalt samarbeid og internasjonale organisasjoner. FN o.a. Norsk hjelpearbeid.

MENNESKER OG SAMFUNN FØR OSS

Gjennom arbeidet med emnet skal elevene få kunnskaper om levevis, tenkemåte og samfunnsforhold i tidligere tider. Ved hjelp av fortelling og elevenes fantasi og evne til innlevelse skal en skape forståelse for hvordan folk har tenkt og handlet under andre forhold enn dem elevene kjenner i dag. Det er viktig å utvikle forståelse for at mennesker og samfunn endrer seg over tid, og at både materielle vilkår, ideer og forestillinger påvirker denne omformingen.

Norgeshistorien vil naturlig nok ha bred plass i undervisningen. Elevene må lære å forstå at det samfunnet vi lever i, er utviklet og formet av dem som har levd i dette landet før oss. Selv om det skal legges særlig vekt på arbeidet med utviklingen i norsk historie fram til 1814, skal stoffutvalget være åpent i tid. I flere av delemnene er det således naturlig å ta opp temaer fra nyere historie.

I forbindelse med vår egen historie bør en ta med noe stoff om våre nordiske naboer, med særlig vekt på det som binder de nordiske landene sammen.

Norsk og nordisk historie kan ikke stå isolert, men på barnetrinnet skal europeisk historie og verdenshistorie i første rekke tas med der utviklingen har hatt mye å si for den kulturkretsen landet vårt tilhører, eller for globale samfunnsforhold i dag.

En bør veksle mellom emner der tidligere samfunn blir studert i større bredde (tverrsnitt), og emner som tar for seg lengdesnitt av mer avgrensede sider ved samfunnslivet (f.eks. bostedet gjennom tidene). Norsk historie er, som andre lands historie, rik på myter og sagn om figurer som på ulike måter har hatt mye å si for kulturarven, både lokalt og nasjonalt. Det er viktig at elevene møter denne arven.

Elevene må få møte ulike historiske kilder, arbeide med dem og på den måten få oppleve hvordan historie blir til. Dette kan ofte naturlig knyttes til arbeidet med slektshistorie og lokalhistorie. Følelse av at elevene selv er en del av historien og selv er med på å forme den, kan på denne måten bli styrket. Lokalhistorisk arbeids- og tenkemåte bør i det hele få bred plass i undervisningen på alle klassetrinn.

Elevene skal få orientering om arbeid som blir gjort for å verne fornminner og kulturminner fra nyere tid, og som det er vår oppgave å gi videre til våre etterkommere.

Utvalget av undervisningsemner trenger ikke følge en fast kronologi, men kan veksle mellom stoff fra ulike delemner.

1.-3. klasse

Historien vår: Min egen historie. Fra hjemstedets historie. Levekår og arbeidsdeling i hverdag og helg. Myter og sagn. Høytidsdager. Om de første mennesker. Steinalder. Jeger- og samlersamfunn. Jernalder.

4.-6. klasse

Historien vår: Slekthistorie. Noen sentrale trekk fra lokalhistorisk utvikling. Forandringer i næringsgrunnlag og arbeid og yrker for kvinner og menn. Litt arbeid med historiske kilder. Myter og sagn.

Norsk historie fram til 1814: Sentrale emner som: Det tidlige bondesamfunnet. Vikingtiden. Norge blir ett rike. Svartedauden. Økonomisk vekst og ny utvikling fra 1500-tallet. Reformasjonen. Danskene tar styringen i Norge. Danmark-Norge under napoleonskrigene. Kriger med Sverige. Landavståing.

Lengdesnitt: Emner som viser historisk utvikling over lengre tid, for eksempel

bostedet, reisemåter, sykdom, helsevern, familien, å være barn, kvinnenes plass. **Fra europeisk historie og verdenshistorie:** For eksempel det gamle Hellas og Romerriket. Det kinesiske riket. Europa i høymiddelalderen og under de store oppdagelsene. Trekk fra den industrielle revolusjon. Kolonisering. Sør- og Nord-Amerika på 1700-tallet.

SAMEFOLKET - SÁMI ÁLBMOT

Emnet skal gi allmennkunnskap om samefolket og fremme innsikt, forståelse, toleranse og respekt. Det er naturlig å begynne med en enkel innføring om det samiske samfunnet i dag, og etterpå gå over til en mer helhetlig behandling av historie, kultur og det samiske folkets situasjon i Sápmi, det området der sameer bor og har bodd i Norge, Sverige, Finland og Sovjetunionen. Hovedvekten skal legges på situasjonen til samene i Norge.

I arbeidet med den historiske utviklingen bør en blant annet legge vekt på tilpasning til naturgrunnlaget, utvikling av samisk samfunnsordning og på møtet med storsamfunnet (organisert statsmakt). Elevene skal også få innføring i sentrale deler av samisk kultur og de utfordringene denne kulturen har møtt og møter. I arbeidet med ulike sider ved det samiske samfunnet i dag bør en også prøve å gi mening til begreper som etnisitet (kulturtilknytning) og kulturfelleskap.

Stoff om samefolket skal også trekkes inn der det er naturlig i andre hovedemner og i andre fag.

1.-3. klasse

Samer i Norge: Bosettingsområder, arbeid. Oppvekstvilkår for samiske barn. Å være tospråklig. Skolegang. Sagn og fortellinger.

4.-6. klasse

Samisk kultur og historie: Språk. Duodji (håndverk, husflid). Klestradisjoner. Joik, sagn og fortellinger. Tilpasning til naturgrunnlaget. Bosetning. Styring fra sentrale styresmakter.

Det samiske samfunnet i dag: Viktige geografiske trekk i det samiske området. Bosetting og næringsstruktur. Levevis og arbeid.

NORGE OG NORDEN. GEOGRAFI

Emnet skal gi oversikt over sentrale geografiske trekk i Norge og Norden. Innføring i samfunnsstyringen, med særlig vekt på det lokale perspektivet, hører også med. Det er sentralt i emnet å gi kunnskap om kart og lære elevene å bruke kart av ulike slag.

Undervisningen tar utgangspunkt i nærmiljøet og hjemkommunen og skal gi grunnlag for videre arbeid med andre områder i Norge, som fylker, landsdeler og befolkningstygndepunkter. Her er det naturlig å gå nærmere inn på noen karakteristiske områder. Det er viktig å få fram hvordan ulike områder i Norge er avhengige av hverandre, og å vise det omfattende samarbeidet med nordiske naboland. En bør også ta for seg sentrale kommunikasjonslinjer og den viktige rollen samferdsel og varetransport har hatt og har for samfunnet.

1.-3. klasse

Kartkunnskap: Enkle øvelser med modellbygging og bruk av kart. Enkle kartriss over hjemstedet.

Vårt nære miljø: Enkle trekk i næringsliv og samfunns- og kulturliv.

Reiser og transport: Elevers og foreldres reiser. Litt om trafikk i nærmiljøet.

4-6. klasse

Kartkunnskap: Bygging av landskapsmodeller og bruk av ulike typer kart. Karttegnning over Norge. De største byene. Viktige vassdrag. Riss av de andre nordiske land. Hovedsteder og andre store byer.

Vårt nære miljø: Framvekst - lokalhistorie. Hvordan nærmiljøet fungerer i dag, karakteristiske trekk.

Fra nærmiljø til storsamfunn: Oversikt over hjemfylket og landsdelen. Andre fylker og landsdeler. Befolkningskonsentrasjoner. Utvalgte områder. Næringsliv og næringsgrunnlag i ulike landsdeler.

Nordiske naboland: Sentrale geografiske trekk og navn. Nordisk samarbeid. Folketall. Næringsveier.

Styringsverk og samfunnsniv: Det lokale demokratiet. Lags- og foreningsliv. Organisasjoner. Oversikt over det nasjonale styringsverket og vårt politiske system. Forsvaret. Sikkerhetspolitikk.

Lov og rett: Normer og regler i hjem, skole og lokalsamfunn. Kriminalitet og konsekvenser for den enkelte og for samfunnet.

Reiser og transport: Reiser og transport i gamle dager. Transportteknologi i omforming. Viktige kommunikasjonslinjer i landsdelen og i Norge.

EUROPA OG ANDRE VERDENSDELER

Arbeidet med emnet skal gi elevene kjennskap til et utvalg av land i Europa og i andre verdensdeler. Elevene skal lære å finne fram på kart og få en bredere orientering om folk og levevis i ulike deler av verden. En skal knytte viktige geografiske fakta i de ulike landene sammen med natur- og kulturforholdene, slik at elevene får grunnlag for å forstå situasjonen i de enkelte landene i dag. De bør få kjennskap til natur, naturgrunnlag, trekk fra historien, næringsliv og levevis, bosetting, kultur, religion og politiske systemer.

Arbeidet med emnet skal gi en oversikt over andre religioner og livssyn, og det de har å si for enkeltmennesker og for samfunnet. Undervisningen skal sikte mot å utvikle respekt for mennesker med ulike oppfatninger, ulik tro og ulikt livssyn.

1.-3. klasse

Vindu mot verden: Samtale om land og forhold elevene kjenner, blant annet fra massemedier og reiser. Bruke globus og kart. Eventuelt kontakt med personer i lokalmiljøet fra andre land om for eksempel tro og livssyn, sed og skikk, mat fra andre land.

4.-6. klasse

Europa: Et utvalg av land fra Vest- og Øst-Europa. Litt om europeiske samarbeidsorganer.

Stormakter: USA, Sovjetunionen og Kina. Litt om hva de har å si for verdenssamfunnet.

Utvalgte land utenom Europa: Et utvalg av land fra forskjellige verdensdeler med

ulike økonomiske, sosiale, politiske og kulturelle forhold. (Øst - vest, rike og fattige land osv.)

Religioner og livssyn: De store verdensreligionene. Sekulære livssyn. Hva religion og livssyn har å si for mennesker, kultur og samfunn. Respekt for mennesker med ulik bakgrunn.

Vi samarbeider med andre: Norge og Europa. Norsk u-hjelp. Norge og FN.

KROPP OG HELSE

Gjennom arbeidet med dette emnet må elevene få innsikt i at det er sammenheng mellom fysisk, mental og sosial helse. De må også få forståelse for at valg av livsstil er avgjørende for helse i vid betydning, og at ytre forhold som bomiljø og trafikkmiljø kan påvirke helsetilstanden. Elevene må få kunnskap om kroppens oppbygning, funksjon og utvikling. De må få kjennskap til typiske helseproblemer i vår tid, hvordan de kan forebygges, og hvordan grunnlaget for god helseutvikling blir lagt i barndommen. De skal lære at den enkelte kan ta vare på helsen gjennom fornuftig kosthold, ansvarlig holdning til rusmidler og varierte aktiviteter fysisk, sosialt og kulturelt.

Undervisningen om alkohol, narkotika og tobakk (ANT) skal være forebyggende. Utgangspunktet må være elevene selv og nærmiljøet. Undervisningen må hjelpe elevene til å utvikle selvstendige holdninger og standpunkter. Fakta om rusmidler må være i samsvar med modning og behov for informasjon hos elevene.

Samlivslære er sentralt i dette emnet, men henger sammen med andre hovedemner i denne planen og emner i andre fag som tar opp samliv mellom mennesker. I undervisningen i samlivslære må en trekke inn både etiske, psykologiske og sosiale aspekter.

En bør i det hele arbeide tverrfaglig med dette hovedemnet.

1.-3. klasse

Kroppen: Oppbygning, funksjon, utvikling. Enkelt om sanseapparat, skjelett, hud osv.

Å ta vare på kroppen: Personlig hygiene. Tannvern. Skape grunnlag for selvstendige holdninger til alkohol, narkotika og tobakk.

Maten og helsen: Skolematen. Sunne matvaner. Hva spiser barn i andre land?

Førstehjelp: Enkel sårbehandling. Brannsår.

Samlivslære: Hjem, familie, samliv. Kjærlighet. Troskap. Forplantning. Familieforhold i andre land.

4.-6. klasse

Kroppen: Oppbygning, funksjon, utvikling. Blodløpet, fordøyelsen, pusteorganene. Sansene - lyd og lys.

Å ta vare på kroppen: Levesett og levevilkår. Forebyggende helsearbeid. Tannvern. Skolehelsetjenesten og annen lokal helsetjeneste. Kjennskap til de mest utbredte sykdommene. Bruk av medikamenter.

Sykdom og helsevern i ulike samfunn: Eksempler fra norsk historie. Litt om den norske velferdsstaten i dag. Sammenligning mellom i-land og u-land.

Førstehjelp: Årsaker til ulykker. Trafikkulykker – skadevirkninger. Hjelpeorganisasjoner. Legge enkel bandasje. Gjenopplivning.

ANT-undervisning: Forebyggende arbeid. Mestre press og påvirkning. Gi fakta-kunnskap. Utvikle ansvarlige holdninger til alkohol, narkotika og tobakk.

Samlivslære: Puberteten - fysisk og psykisk utvikling. Heterofili, homofili. Forelskelse. Seksuallivets funksjon og konsekvens. En første omtale av prevensjon. Fosterutvikling, fødsel. Livssyklusen.

LIVSFORMER OG LIVSGRUNNLAG I NATUREN

Dette emnet skal stimulere den naturlige interessen barn har for å lære om planter og dyr og om hvordan planter og dyr er tilpasset miljøet de lever i. Det skal fremme respekten for liv. Arbeidet med emnet skal gi elevene kjennskap til økologiske sammenhenger i naturen. Elevene skal få innsikt i at et naturområde er sammensatt av levende komponenter: planter, dyr og mikroorganismer og ikkelevende komponenter som vann, luft, jordsmonn og solstråling.

Elevene skal få forståelse for at de ulike komponentene er avhengig av hverandre, og at vi ut fra jordsmonn, topografi og klima kan si noe om hva slags planter og dyrearter det er rimelig å finne på stedet. Elevene skal også få innsikt i at et natursystem som er sammensatt av mange komponenter, er mer stabilt enn ett som har få. Emnet skal gi den første innsikt i grunnleggende begreper i biologi. Der det passer, bør det legges inn praktisk arbeid med dyr og planter, for eksempel i skolehage.

1.-3. klasse

Naturen i nærområdet: Stimulere vitelyst og spørrelyst med utgangspunkt i naturen. Bli kjent med noen dyr og planter i nærområdet. Stell av dyr. Kjæledyr. Plantestell. Skolehage. Følge livsløpet til en plante. Planter og dyr i husholdet. Matlaging med råstoff fra hagen. Fortellinger og sanger om planter og dyr. Natursti.

Hva planter og dyr trenger for å leve: Spiringsforsøk. Fuglebrett. Akvarium.

4.-6. klasse

Hva planter og dyr trenger for å leve: Grunnlaget for liv – luft, vann, jordsmonn og tilgang på energi. Hva som skjer dersom en eller flere av disse komponentene blir ødelagt.

Planter og dyr i ulike naturtyper: Observere og skrive om ulike miljøer som innemiljø, skog, myr, ferskvann, dyrket mark, strand, sjø og fjell. Særtrekk ved de ulike vekststedene. Dyrers atferd. Hvordan planter og dyr er tilpasset de ulike miljøene. Årstidsveksling. Praktisk plantestell inne og ute, for eksempel i skolehage.

Mangfoldet i naturen: Næringskjeder. Sammenhengen mellom næringskjeder (næringsnett). Næringspyramider. Skadelige stoffer i næringskjedene. Matproduksjon. Sårbare kulturer.

Nedbryting: Kretsløpet i naturen. Nedbryting av ulike stoffer, resirkulering og gjenvinning.

RESSURSER OG NÆRINGS LIV

Emnet skal gi oversikt over naturressurser og vise sammenhenger mellom bruken av ressursene og næringslivet. Gjennom tidene har menneskene utnyttet ressurser på ulike måter for å kunne leve. Råstoff fra naturen er blitt omformet ved hjelp av menneskelig arbeid og ved bruk av annen energi. Med redskap og teknikker vi benytter i dag, tar vi ut og forbraker mye mer av naturressursene enn tidligere. Det er derfor viktig å ta opp hva ressurser er, og hvordan de er blitt brukt

gjennom tidene, så elevene kan bli bedre i stand til å ta ansvar for bruken i fremtiden. Elevene skal få oversikt over ressurser, nærings- og arbeidsliv i lokalsamfunnet, og eksempler på omforming fra naturressurs til praktisk bruk, for eksempel elektrisitet, olje- og gassproduksjon. Elevene må også få enkle eksempler på konkrete produksjonsmåter i ulike næringer, og oversikt over hovedtrekk i nærings- og arbeidslivet i Norge. De bør få innsyn i hva næringslivet har å si for lokalsamfunnene og for landet, og hvordan det spiller sammen med og avhenger av arbeidsliv i andre land.

1.-3. klasse

Ressurser i barns hverdag: Solen, mat, bensin, batterier osv. Enkle strømkretser for å vise omforming av energi og gi en første innføring i elektrisitet.

Ressurser i nærmiljøet: Fiskefelt, jord, skog, vann osv.

Næringsliv og arbeidsplasser i lokalsamfunnet: Ulike typer arbeidsplasser.

Forurensning: Tilgrising av nærmiljøet. Bråk, støy.

4.-6. klasse

Ressurser: Energi. Elektrisitet, produksjon, overføring og bruk. Utnytting av energien, fornybare og ikke-fornybare ressurser.

Næringsliv og arbeidsliv i lokalsamfunnet: Oversikt over arbeidsplasser. Aktuelle eksempler fra ulike næringer. Besøke arbeidsplasser. Arbeidsmiljø. Pendling.

Næringsliv og arbeidsliv i Norge: Oversikt over viktige næringsveier. Konkret eksempel fra oljeindustrien: Hvordan olje er blitt til, og hvordan utvinningen går for seg. Konsekvenser av rask utvikling innenfor en næring.

Bruk av ressurser i historisk perspektiv: Fangstkultur – naturlandskap. Jordbrukskultur – jordbrukslandskap. Samfunn preget av industri og høyteknologi, industri- og bylandskap.

I-land og u-land: Bruk av ressurser, nærings- og arbeidsliv. Produksjon og forbruk i rike og fattige land. Følger for naturmiljø og velferd. Arbeidsdeling mellom kjønnene etter ressursgrunnlag. Konkrete eksempler. Sammenligning.

Forurensning: Forurensning fra ulike typer industri, landbruk, bosteder, biler. Mottiltak.

VERDEN RUNDT OSS

Emnet skal gi elevene kunnskaper om fysiske naturforhold, og det de har å si for livet på jorda. En skal legge vekt på elevenes egen aktivitet. De skal studere konkrete situasjoner i nærmiljøet og gjennom dette få interesse for naturforholdene. Faglige generaliseringer (formler og lover) skal først komme inn mot slutten av barnetrinnet. Elevene får en viss erfaring med kjente fenomener som lys, lyd, støy o.l. Ut fra egne observasjoner skal de lære om vær og klima og gjennom det få kjennskap til temperatur, luft, vann, fordampning o.l. De skal lære om jordoverflaten og hvordan den stadig forandrer seg, om ulike naturforhold folk på jorda lever under og tilpasser seg, og om sammenhengen mellom fysiske faktorer, vegetasjon og dyreliv. Elevene må få en oversikt over det fysiske verdensbildet, årsakene til dag og natt og årstidsvariasjonene.

1.-3. klasse

Fysiske fenomener i nærmiljøet: Legge merke til lydene. Lek med magneter. Regnbuen, nordlys o.l.

Vær og klima: Værobservasjoner, bruk av termometer. Fordampning og frysing av vann. Is og snø. Ulike værtyper.

Jordkula: Landskapet på hjemstedet og andre steder, stein og jordtyper. Vannets kretsløp og arbeid med jordoverflaten.

Verdensbildet: Jorden, solen, månen, dag og natt, tid. Året. Romfart, fantasireiser i verdensrommet. Litt om avstander og størrelser i det nære verdensrommet.

4.-6. klasse

Fysiske fenomener omkring oss: Lyd, støy, musikkinstrumenter, elektrisitet, lys, spill, foto, kompass, magneter.

Vær og klima: Registrering av vær, værvarsling. Årsaker til noen vær- og klimafenomener. Klimatyper og levevilkår i andre land, vekstlivsområder. Menneskets tilpasning til ulike naturforhold. Egenskaper ved luft og vann.

Jordkula: Kart og globus. Litt om det indre av jorden. Jordskorpen, formende krefter, istider. Luftlaget rundt jorden, landskapsformer i andre land.

Verdensbildet: Solsystemet, tyngdekraften. Romfart. Verdensrommet, det ufattelig store. Forklaring på årstidsvariasjoner. Alt stoff er bygd opp av svært små partikler.

MATERIALER, REDSKAPER OG TEKNIKK

Hverdagen og kulturen vår inneholder mange stoffer, ting og apparater som er framstilt av mennesker og er fylt av teknikk. Emnet skal gi kjennskap til denne menneskeskapte omverdenen. Elevene oppdager egenskaper ved tingene gjennom bruk. De må bli fortrolige med å bruke enkle apparater og innretninger, og så langt råd er, oppmuntres til å finne ut hvordan de virker. De må få prøve å lage ting med spesielle egenskaper eller funksjoner. Elevene må få litt innsikt i den rollen teknologien har spilt i omforming av samfunnet. Ethiske spørsmål knyttet til ny teknologi kan ha en viss plass også på barnetrinnet.

1.-3. klasse

Stoffer og materialer: Samle gjenstander i nærmiljøet, sammenligne egenskaper som styrke og elastisitet. Om gjenstandene flyter eller synker.

Verktøy og apparater: Bruke enkelt håndverktøy eller andre enkle innretninger, diskutere virkemåte. Bruke elektriske apparater.

Konstruksjoner: Se hvordan byggverk i nærheten er laget. Lage stødige byggverk i klasserommet.

Vern mot farer og ulykker: Sikringsregler mot brann. Merking og behandling av visse farlige stoffer.

4.-6. klasse:

Stoffer og materialer: Undersøke egenskaper ved stoffer og materialer, for eksempel styrke, om de er brennbare, varmeisolerings evne, om de leder elektrisitet, om magneter virker på dem, nedbryting o.l. Væsker og gasser. Bruk av ulike stoffer, for eksempel til farging, rusthindring, medisin. Kjemi i forbindelse med matvarer og ellers i dagliglivet.

Verktøy og apparater: Elektriske apparater, merking, sikringsregler. Kikke inn i vanlige apparater. Virkemåten for for eksempel lysbildeapparat og skriftprosjektor.

Konstruksjoner: Konstruere og lage noe som fungerer, for eksempel et enkelt

alarmsystem, stødige byggverk med lite materialforbruk o.l.

Vern mot farer og ulykker: Hvordan brann kan oppstå. Merking og behandling av farlige stoffer.

Teknikk og samfunn: Hva teknikken har å si for samfunnet. Teknikk i historien og i andre samfunn. Gjennombrudd for elektrisiteten. Ny teknologi, etiske spørsmål.

KOMMUNIKASJON, DRAMA, BILDE OG MEDIER

Arbeid med ulike medier skal være en naturlig del av gjøremålene på skolen. Elevene må få kjennskap til ulike måter å kommunisere på, og øve seg opp til å se sammenheng mellom innhold og form. I tillegg til tale og skrift skal de lære å uttrykke seg gjennom drama og bilder for å formidle informasjon, tanker og følelser.

Gjennom drama kan elevene utforske situasjoner, analysere innhold og gi uttrykk for erfaringer. I arbeid med bildeanalyse og bildekommunikasjon skal en bruke elevarbeid, bildende kunst og andre typer bilder vi stadig møter. Arbeidet med mediene må være knyttet til elevenes egenproduksjon, der de får prøve ut teorier og ideer gjennom eksperimenter og skapende virksomhet. Elevene skal bli kjent med den funksjon massemediene har. Mediene informerer, sprer kunnskaper og formidler meninger, holdninger og budskap. En bør legge særlig vekt på å analysere uttrykksform og innhold, og utvikle en selvstendig og kritisk holdning, slik at elevene lettere kan forstå den påvirkningskraften mediene har. Elevene skal ikke bare lære å være kritiske forbrukere, men også få opplæring i aktiv bruk av massemediene. De må få innføring i bruken av datateknologi i samfunnet.

1.-3. klasse

Drama: utforske og eksperimentere med dramatiske uttrykksformer, improvisasjon, rollespill, mime. Bildeteater, dukketeater, enkel dramatisering.

Bildeanalyse, bildekommunikasjon: Hva forteller bildene? Motiv, innhold og utforming. Ulike typer bilder for ulike gjøremål.

Massemedier: Innhold og form i medier som barn er særlig opptatt av. Tegneserier. Ukeblad, radio, fjernsyn og film. Lage enkle tegneserier.

4.-6. klasse

Måter vi kommuniserer på: Enveis- og toveiskommunikasjon. Sender, medium, budskap, mottaker. Utgangspunkt i situasjoner i klasserommet, men også eksempler fra massemedier.

Drama: Gi opplevelser dramatisk uttrykksform. Dramaturgiske prinsipper. Analysere drama. Dukketeater, mime, dramatisering. Improvisasjon, rollespill.

Bildeanalyse, bildekommunikasjon: Hva forteller bildene? Åpent og skjult budskap. Virkemidler, form og farge. Bildet i forhold til det som er virkelighet.

Massemedier: Innhold og form i ulike medier. Dagspresse og ukepresse. Påvirkning, reklame. Lage egne aviser, enkle radioprogrammer og filmer.

Informasjons- og datateknologi: Innsamling og behandling av data og informasjon. Litt om bruk av datateknologi i samfunnet.

Et demokratisk samfunn er avhengig av aktive og ansvarlige samfunnsmedlemmer. Aktiv samfunnsdeltakelse forutsetter allsidige kunnskaper om samfunnsforhold og samfunnsprosesser, og ferdigheter i å ta del i beslutningsprosesser. Innsikt i samspillet mellom natur og kultur og i sammenhengen mellom fortid og nåtid er avgjørende for at de unge skal forstå hvordan samfunnet utvikler seg. Fordi samfunnet er i så rask forandring og stadig blir mer komplisert, må de unge også forberedes på det framtidssamfunnet de går i møte. Den økende avhengighet mellom landene i verden gjør det viktig at de unge lærer å forstå andre samfunn og kulturer, og ser behovet for internasjonalt samarbeid. Kunnskap om geografi og landenes historiske utvikling er en forutsetning for denne forståelsen.

Gjennom innsikt i ulike faktorer som former menneskenes livsvilkår både i nærsamfunnet og i storsamfunnet, får elevene et grunnlag for å forstå og for selv og i samarbeid med andre å påvirke sin livssituasjon. Dette har stor betydning for elevenes utvikling til selvstendige samfunnsmedlemmer.

Mål

Undervisningen i samfunnsfag skal ta sikte på

- å utvikle elevenes ansvarsfølelse for seg selv, sine medmennesker og sine omgivelser og stimulere dem til aktivt samfunnsengasjement
- å gjøre elevene kjent med hva et samfunn er, hvordan det utvikles og virker, og hvordan vår hverdag og våre livsvilkår blir formet
- å gi grunnleggende kunnskaper om verdenssamfunnets geografi og historiske utviklingstrekk, slik at elevene bedre kan forstå vår egen tid og se sammenhengen i den utviklingen som er skjedd
- å hjelpe elevene til å tilegne seg innsikt i samspillet mellom mennesket og naturen, og forståelse for forvalteransvaret

- å hjelpe elevene til å utvikle kunnskaper om og forståelse for andre menneskers og grupper levevis og tradisjoner
- å utvikle elevenes forståelse for hvordan konflikter kan oppstå, og utvikle øvelse i å etablere og bevare samarbeid, eventuelt leve med konflikter

Lærestoff og progresjon

Samfunnsfag på ungdomstrinnet bygger på det grunnlaget som er lagt gjennom undervisningen i orienteringsfag på barnetrinnet. På ungdomstrinnet skal elevene få videreført og utdypet sine kunnskaper, samtidig som det kan være naturlig å ta opp nye emner.

Lærestoffet i samfunnsfag er ordnet i hovedemner og delemner som er sammensatt av fagstoff fra geografi, historie og samfunnskunnskap. Det enkelte hovedemne kan ha sitt tyngdepunkt i en av de tre fagdisiplinene, mens delemnene samlet kan ha tilfang fra alle disiplinene. Dermed kan hovedemnene bli belyst fra ulike faglige synsvinkler. Både tverrfaglige emner og emner innenfor fagdisiplinene kan være naturlige enheter i undervisningen. En må samlet ta sikte på en balansert behandling av stoff fra geografi, historie og samfunnskunnskap. Lærestoff fra de tre fagdisiplinene må behandles slik at disiplinene støtter og utfyller hverandre og gir elevene en helhetlig forståelse av samfunnet.

Hovedemnene i fagplanen er bygd opp etter en rekkefølge som begynner med individplanet og føres videre til det lokale, nasjonale og globale planet. Arbeidet med faget må bidra til at elevene gradvis kan utvide sitt samfunnsmessige perspektiv og sitt samfunnsansvar til å gjelde stadig videre sosiale sammenhenger. Utvalget av lærestoff må sikte mot en balanse mellom et lokalt, nasjonalt og globalt perspektiv i undervisningen.

I samfunnsfaget skal elevene gjennomgå hovedlinjene i historie og samfunnsutvikling fra de eldste tider. I denne sammenhengen skal emner som er gjennomgått på mellomtrinnet (4.-6.), repeteres. Hovedvekten skal legges på tiden etter 1750.

Elevene må få kjennskap til utvalgte land i Europa og til et utvalg av ulike land og regioner i verden. Sammenlignende studier mellom ulike regioner inngår dessuten som del av flere hovedemner. Sammenligningene kan omfatte både lokalsamfunn og regioner nasjonalt og globalt. Oversikten over viktige regioner som behandles i forbindelse med hovedemnene *Europa* og *verden utenfor Europa*, må - gjennom det lokale læreplanarbeidet - samordnes med valg av land og regioner i de andre hovedemnene. Samlet skal dette gi elevene grunnleggende kunnskaper om og oversikt over verden. Ved behandlingen av en region vil det ofte være naturlig at en foruten geografisk stoff også tar for seg viktige utviklingstrekk og opplysninger om dagens samfunnsforhold knyttet til regionen.

Samfunnsfag skal også gi elevene samtidsorientering. Lærestoff med tilknytning til samfunnskunnskap må hjelpe elevene til å forstå menneskelig samhandling og hvordan forhold mellom mennesker, grupper og nasjoner kan være preget av harmoni eller konflikter. Elevene må få innsikt i ulike samfunnssektorer og i samspillet mellom sektorene, med sikte på at de skal forstå samfunnet som helhet.

Faget må også være framtidsrettet. En må peke på framtidens muligheter og utfordringer og forsøke å vekke elevenes interesse og medansvar for utviklingen av framtidens samfunn.

Lærestoffet er bygd opp i elleve hovedemner. Det første hovedemnet angir

sentrale arbeidsmåter og ferdigheter i faget. Arbeidsmåtene må anvendes i arbeidet med de andre hovedemnene.

Hovedemnene varierer i omfang. Det vil derfor være naturlig å bruke mer tid på noen hovedemner enn på andre. Valgfriheten når det gjelder stikkord, gjør at en kan gi de ulike hovedemnene og delemnene ulik vekt og ulikt omfang. På denne måten kan en også regulere omfanget av lærestoff i faget.

Det er mulig å arbeide med hovedemnene i den rekkefølgen de har i planen, slik at en fordele hovedemnene på de tre årene på ungdomstrinnet. Dermed gjør en seg ferdig med ett hovedemne før en går videre til neste. En annen måte kan være å fordele delemner under hovedemnene på flere klassetrinn, slik at deler av samme hovedemne behandles i løpet av alle tre årene. En tredje mulighet er en kombinasjon av disse to måtene. En kan i sin helhet behandle og gjøre ferdig noen hovedemner på bestemte klassetrinn, og fordele behandlingen av andre over flere år.

Noen hovedemner kan ses på som relativt selvstendige enheter, og de kan behandles nokså uavhengig av de andre. Mellom flere hovedemner er det indre sammenheng, slik at de utfyller hverandre. Rekkefølge mellom og samordning av emner blir bestemt gjennom det lokale læreplanarbeidet og ved planleggingen av undervisningen. Enkelte hovedemner og delemner er tematisk beslektet med emner i andre fagplaner. Det kan gi grunnlag for tverrfaglige arbeidsopplegg. Samlet skal hovedemnene være en ramme og et planleggingsgrunnlag for det videre arbeidet lokalt.

Arbeidsmåter og læremidler

Arbeidsmåtene er en viktig del av fagets innhold, jf. hovedemnet *å studere samfunnet*. Vurderinger av arbeidsmåter må ses i sammenheng med målene for faget og innholdet i de emner en arbeider med. Vi viser også til retningslinjene om arbeidsmåter og læremidler i den generelle delen (kapittel 7).

Det må legges vekt på at elevene deltar aktivt i undervisningen, og på det ansvar de har for egen læring. Arbeidet må stimulere elevenes fantasi og lyst til å utforske omgivelsene. Forholdene må legges til rette slik at elevene selv kan lære å finne fram til kunnskaper, samtidig som de også lærer å tilegne seg kunnskaper fra andre. Undervisningen må gi dem øvelse i å arbeide på egen hånd, i grupper og med prosjektarbeid.

Elevene må få arbeide med stoffet på ulike måter, for eksempel ved at de bruker arbeidsbøker og medier, og gjennom foredrag og dramatisering. Kunnskap om og bruk av kart bør stå sentralt. Elevene bør få arbeide med historiske kilder. Diskusjon og samtale er en viktig arbeidsform på alle klassetrinn. Spørsmål som elevene er opptatt av, og emner som de arbeider med, bør drøftes i klassen. Samtalen må ledes slik at den stimulerer til ettertanke og øver opp evnen til å lytte til og vurdere det andre har å si.

Undervisningen må bidra til å utvikle evnen til å delta i samarbeid og problemløsning, og til å bruke erfaringer og kunnskaper til dette. Elevene må få øvelse i kritisk vurdering av samfunnsforhold som de er opptatt av, og som virker inn på deres livssituasjon. Opplæring i å bruke hjelpemidler og i å hente fram, bearbeide og vurdere opplysninger fra ulike kilder må stå sentralt. Elevene må få erfaring i å bearbeide og tolke den samfunnsinformasjon og den påvirkning

de møter gjennom massemedier og på annen måte. Undervisningen må ikke bli en institusjonslære der samfunnets oppbygning m.v. behandles på et helt teoretisk plan. Faktastoff må settes inn i en sammenheng, slik at det får mening for elevene. Undervisningen bør knyttes til tidsaktuelle spørsmål og til forhold elevene kjenner fra nærmiljøet, slik at de opplever samfunnsfag som et levende og virkelighetsnært fag.

Undervisningen må medvirke til at elevene utvikler kunnskaper både om kvinners og menns liv og levekår, og bidra til å fremme likestilling. En må prøve å integrere spørsmål om likestilling i arbeidet med de ulike hovedemner.

Et godt utbygd skolebibliotek og variert utvalg av læremidler er viktig for undervisningen i samfunnsfag. Skolen trenger geografisk, historisk og annen samfunnsfaglig litteratur, kart, atlas, globus, statistiske publikasjoner, plansjer, faktabøker m.v. Skolen har også behov for forskjellig lyd- og bildemateriell, filmer, dataprogrammer, videogrammer o.l. En bør også bruke lokalt lærestoff og ulike kilder i lokalsamfunnet som har tilknytning til lokalhistorie, lokalgeografi og aktuelle samfunnsforhold.

Vurderingen bør omfatte hele læringsprosessen. Ved siden av elevenes kunnskaper må læreren også kontinuerlig vurdere elevenes ferdigheter og evne til å anvende arbeidsmåter og delta i prosesser. Elevene må få øvelse i å vurdere både arbeidsprosessene og resultatene av arbeidet.

Hovedemner og delemner

Å STUDERE SAMFUNNET

En må sikte mot å gjøre arbeidsmåter, arbeidsprosesser og utvikling av ferdigheter forpliktende i undervisningen i samfunnsfag. Dette må inngå i arbeidet med hovedemnene, slik det faller naturlig i den praktiske utformingen av undervisningen. Elevene må få erfaring med arbeids- og tenkemåter og begreper som er særegne for de enkelte fagdisipliners tilnærming til virkeligheten. Arbeidsmåtene må samtidig være tilpasset elevenes forutsetninger. Dette skal hjelpe elevene til å kunne studere og få innsikt i natur- og samfunnsforhold.

Det må blant annet legges vekt på å lære elevene å bruke kart, historiske kilder og teoretiske modeller. Elevene må få erfaring i å sette opp problemstillinger og i ulike måter å samle inn, bearbeide, vurdere og presentere informasjon på. Lokale forhold bør studeres både fordi vi bør kjenne vårt eget miljø, og fordi de kan være utgangspunkt for videre læring og for å konkretisere og illustrere allmenne forhold og utviklingstrekk.

Arbeidsmåtene og prosessene må stimulere elevenes engasjement og egenaktivitet. De må sikte mot å utvikle tenke- og arbeidsvaner som gjør at elevene lærer å lære, slik at de på egen hånd kan søke etter ny kunnskap. Prosessene må bidra til at elevene utvikler en vurderende holdning til samfunnsspørsmål, og til å gjøre dem handledyktige når de møter problemer og utfordringer.

Søking etter, innsamling, bearbeiding, vurdering og presentasjon av informasjon:

Bruk av ulike hjelpemidler og kilder: litteratur, oppslagsverk, bibliotek, edb, medier. Historiske kilder. Observasjon, intervju, enkle spørreskjemaer. Rapport, utstilling. Drama. Oppstilling og bruk av modeller, bilder, tegninger, kart, diagrammer, statistikk m.v.

Bruk av lokalsamfunnet som læringsressurs: Ekskursjoner og feltstudier. Lokalhistorie. Lokalgeografi. Foreldrene som samarbeidspartner.

Bruk av muligheter til medbestemmelse og innflytelse: Kjennskap til bruk av rettigheter (uttale-, innsyns- og klagerett m.v.). Øvelse i å fremme en sak, deltakelse i beslutningsprosesser. Kontakt med offentlige og private kontorer og organer.

Avklaring av begreper, definering og vurdering av problemer, problemløsning: Utforme problemstillinger, øvelse i å undersøke, analysere, tolke, forstå og forklare, se etter helheter og deler, sammenhenger og motsetninger, forutsetninger og konklusjoner, fakta og vurderinger, vurdere alternativer og løsninger og treffe valg.

INDIVID, FAMILIE OG SAMFUNN

Arbeidet med dette hovedemnet må hjelpe elevene til å forstå hvordan familie og samfunn innvirker på enkeltmenneskets livssituasjon og får betydning for identitetsutvikling og tilhørighetsfølelse. Livsformer og tradisjoner som har preget familien i ulike tider og kulturer, bør belyses. Elevene må få innsikt i endringer i familiens struktur og funksjoner og i familieroller og samlivsformer. Spørsmål omkring kjønnsroller og likestilling må få bred plass. Delemnet om familien bør ses i sammenheng med lærestoff i heimkunnskap og kristendomskunnskap.

Spørsmål som er knyttet til ungdomstiden og de unges livssituasjon, hører inn under dette hovedemnet. En må søke å belyse problemstillinger ut fra elevenes erfaringsverden. Dermed kan elevene få en mer bevisst holdning til seg selv, sin egen utvikling og sine omgivelser. Overgangen fra barndom til ungdom, samlivsspørsmål, kjønnsroller og likestilling er sentrale temaer.

For å gi de unge perspektiver på sin egen livssituasjon bør en vise hvordan det var å være ung i tidligere tider, og hvordan ungdom i andre deler av verden har det i dag. En må forsøke å skape innsikt i hvordan den enkeltes livssituasjon påvirkes av andre, og hvordan sosiale roller som knytter seg til det å være ung, er en del av vår kultur. En bør drøfte med elevene de utfordringer og muligheter framtiden gir, og hvordan de kan være med og påvirke sin egen og medmenneskers framtid.

Innenfor dette hovedemnet bør en også behandle ulike sider både ved elevenes eget lokalsamfunn og ved lokalsamfunnet som generell kategori. En bør belyse faktorer som virker inn på utformingen av et lokalsamfunn, og trekke sammenligninger med lokalsamfunn i tidligere tider og i andre land. Dette skal bidra til at elevene lærer å forstå hva et samfunn og en kultur er. Ved å studere de ideer, verdier og normer m.v. som preger ulike kulturer, kan en forstå fremmede kulturer ut fra deres eget verdigrunnlag, og få syn for sammenhengen mellom kultur og identitet. Slik kan elevene også få innsikt i likheter og variasjoner mellom ulike kulturer.

Enkeltmennesket, kulturell sammenheng og sosialisering: Oppvekstmiljø. Sosiale normer og roller. Sosialt nettverk. Identitet og tilhørighet. Å være ung. Ungdomsroller og ungdomskulturer.

Fra barndom til ungdom: Utvikling. Ansvar, rettigheter og plikter. Generasjonskontakt, vennskap. Kjønnsroller og likestilling, seksualitet. Helse. Rusgiftproblemer. Trafikksikkerhet.

Framtidens muligheter og utfordringer: Utdanning og yrke, arbeidsmuligheter og fritid. Å bli voksen. Alderdom.

Familie og kulturelle variasjoner: Livsgrunnlag, livsformer og tradisjoner. Familien som sosial enhet. Familiestruktur og funksjoner. Roller, oppgaver, ansvar. Likestilling, Ekteskap og samliv.

Vårt lokalsamfunn – andre lokalsamfunn: Vårt lokalsamfunn før og nå. Lokalhistorie. Historiske kilder. Lokalgeografi. Lokalsamfunnet som del av regionen, nasjonen og verdenssamfunnet – forbindelseslinjer og avhengighet. Naturgrunnlag og stedsutforming. Lokalsamfunn og kulturer i ulike land og regioner.

NATUR, MENNESKER OG RESSURSER

Hovedemnet skal gi elevene kunnskaper om hvordan jorden er blitt til og har utviklet seg, og om grunnlaget for menneskelig liv og virke. Det er viktig at elevene ser sammenhenger mellom prosesser i naturen og naturgrunnlag på den ene side og livsbetingelser og livsforhold på den annen side. Dette kan belyses gjennom eksempler på mer begrensede områder både fra vårt eget land og fra andre land og regioner. Et sentralt spørsmål er hvordan balansen i naturen kan endres gjennom menneskers aktivitet og få økologiske konsekvenser. Elevene må få innsikt i ulike former for ressurser og ressursutnyttelse. Vekselvirkningen mellom ressursutnyttelse og levevis bør belyses innenfor samme miljøtype og i ulike geografiske miljøer. En bør også behandle sammenhengen mellom ressursutnyttelse og endringer i folketall, og i denne forbindelse drøfte utvikling og framtidsutsikter. Det er også viktig å belyse hvordan utvikling i teknologi og endringer i ressursutnyttelse kan føre til endringer i ulike samfunn.

Emnet må bidra til å skape bevissthet om ressursenes grunnleggende betydning for miljø og livsform, og vekke elevenes ansvar og engasjement for en fornuftig forvaltning og rettferdig fordeling av ressursene. Det er viktig å få fram verdien av naturoplevelser. Arbeidet må skape forståelse for aktivt natur- og miljøvern.

Jorden og universet: Universet, jordens tilblivelse, oppbygning og utvikling. Utforskning av verdensrommet – muligheter og konsekvenser.

Utvikling av landskap og naturmiljø: Prosesser og kretsløp i naturen. Vær, klima og vegetasjonsområder. Naturgrunnlag, livsbetingelser og levekår. Fra naturlandskap til kulturlandskap.

Ressurser og ressursutnyttelse: Natur- og kulturressurser. Ressursutnyttelse og levevis. Selvberging, ernæring og matvareproduksjon. Befolkningsvekst, befolkningsreduksjon og ressursutnyttelse. Mennesket som økologisk faktor.

Ressursutnyttelse og samfunnsutvikling: Teknologi, ressursutnyttelse og samfunnsutvikling. Levestandard og livsverdier. Natur- og miljøvern. Økologiske endringer, forvalteransvar og framtidsutsikter.

DET NORSKE SAMFUNNET I FORANDRING

Hensikten med emnet er å gi oversikt over vårt samfunns historie fra de eldste tider til i dag. Hovedvekten legges på utviklingen etter 1750. For å gi allsidig innsikt i forholdene i samfunnet, og for å få fram de store endringene som er skjedd, bør en studere utviklingen som en bred, sammensatt prosess. En kan se økonomiske, sosiale, politiske og kulturelle forhold i sammenheng i avgrensede tidsrom, men også gi tematisk avgrensede lengdesnitt. Hovedvekten skal legges på vår nasjonale historie. En bør vise hvordan den har gitt seg lokale uttrykk og kan knyttes til forhold i lokalsamfunnet. En bør også vise hvordan utviklingen i vårt eget land henger sammen med utviklingen i våre nordiske naboland og i den

vesteuropiske kulturkrets. Utviklingen i andre deler av verden kan trekkes inn der det er naturlig. En bredere oversikt over verdenshistorien må gis gjennom hovedemnene *Europa og verden utenfor Europa*. Arbeidet med emnet må hjelpe elevene til å forstå vår nasjonale egenart og være med og utvikle nasjonal identitet. Denne forståelsen må ses i sammenheng med en lokal og regional forankring og et ønske om internasjonal forståelse. Barns, kvinners og menns livssituasjon bør være et gjennomløpende tema. Arbeidet med emnet skal gi alle elever kunnskaper om den samiske befolkning, og medvirke til å skape realistisk forståelse av og respekt for samisk kultur. Arbeidet skal videreføre hovedemnet om samefolket i orienteringsfaget på barnetrinnet. Elevene bør få erfaring i bruk av historiske kilder.

Utviklingslinjer fra de eldste tider til 1800: Steinalder. Jernalder. Norge kristnes. Storhetstid. Reformasjonstid. Enevelde.

Økonomisk og sosial utvikling – det nye samfunnet tar form: Fra naturalhushold til pengehushold. Ulikheter og endringer i bygde- og bysamfunn. Befolkningsutvikling, folkeflyttinger og utvandring. Voksende industrialisering. Teknologisk utvikling. Arbeiderbevegelsen.

Politisk utvikling – fra dansk provins til selvstendig kongedømme: Forspillet til 1814, 1814 og Grunnloven. Unionstid. Parlamentarisme. Unionsoppløsning. Haugebevegelsen. Thranebevegelsen.

Samefolket: Samenes situasjon i det norske samfunnet. Naturgrunnlag og bosetting. Næringsliv og yrker. Sentrale kulturelementer. Tro og livssyn. Samisk og norsk samfunnsliv – likhet og ulikhet. Etnisitet, kulturfellesskap.

Norge i krig og krisetider: Norge under første verdenskrig. Mellomkrigstid. Nye samfunnsgrupper vil delta. Krig, okkupasjon og frigjøring.

Det moderne Norge: Utviklingen etter 1945. Velferdsstatens framvekst. Helsestell og sosial omsorg. Utdanningssamfunnet. Partier og regjeringer.

Verden og Norge: Norges plass i Norden, Europa, verden – samarbeid og problemer gjennom tidene. Nasjonal kultur og egenart og påvirkning utenfra.

Barns, kvinners og menns livssituasjon: Endringer gjennom tidene. Likestilling. Kvinnehistorie.

NATURGRUNNLAG, NÆRINGS- OG ARBEIDSLIV OG ØKONOMI

Arbeidet med dette hovedemnet skal bidra til at elevene utvikler innsikt i hvordan nærings- og arbeidslivet vårt er utviklet og fungerer. Hovedvekten legges på det norske samfunnet. Elevene må få kunnskaper om sammenhenger mellom naturgrunnlag, bosetting og næringsliv. En bør belyse hvordan endringer i næringsstruktur og bosetting henger sammen med teknologisk og økonomisk utvikling og har ført til gjennomgripende endringer for enkeltmennesker og for samfunnet. Datateknologien må i særlig grad belyses, med vekt på anvendelsesområder og konsekvenser.

Elevene må få kunnskaper om ulike sider ved arbeidslivet og om arbeidslivets organisasjoner. En må drøfte framtidig utvikling når det gjelder arbeid, fritid og utdanning. Utdanning, yrke og yrkesvalg bør behandles i tilknytning til praktisk arbeidslivkunnskap. Gjennom arbeidet må elevene få kunnskaper om både privatøkonomiske og samfunnsøkonomiske spørsmål og om handel og økonomi.

Arbeidet med dette hovedemnet bør ses i sammenheng med norsk økonomisk og sosial historie, jf. hovedemnet *det norske samfunnet i forandring*.

Naturgrunnlag: Naturforhold og naturressurser. Naturvern.

Befolkning og bosetting: Befolkningsutvikling, befolkningsstruktur og bosettingsmønster. Urbanisering. Distriktpolitikk. Samfunnsplanlegging.

Teknologi og næringsliv: Ressursutnyttelse og næringsliv. Endringer i teknologi, næringsliv og næringsstruktur. Oljeindustrien. Datateknologi, anvendelsesområder og konsekvenser for individ og samfunn. Lovverk, styring og påvirkning.

Arbeidslivskunnskap og yrkesorientering: Arbeids- og yrkesfunksjoner. Arbeidsmiljø, likestilling, medbestemmelse, samarbeid og konfliktløsning. Organisasjoner i arbeidslivet. Fagbevegelsen. Sysselsetting og arbeidsløshet. Framtidens arbeidsliv. Utdannings- og yrkesmuligheter.

Økonomi og handel: Privat økonomi og samfunnsøkonomi. Økonomisk fordeling og levekår. Norge i internasjonal økonomi og handel. Økonomisk samarbeid.

DEMOKRATI, POLITIKK, MAKT OG STYRING

Arbeidet med dette hovedemnet må gi en bred orientering om vårt demokratiske styresett og hvordan det har utviklet seg. Hovedvekten legges på det norske samfunnet. En må hjelpe elevene til å få innsikt i det idégrunnlaget demokratiet bygger på, og drøfte hvordan det kommer og bør komme til uttrykk på ulike samfunnsområder. Det bør trekkes sammenligninger med styreformer i andre land. Arbeidet må belyse hva rettssikkerhet er, og hvilke rettigheter og forpliktelser det innebærer for den enkelte. En må skape innsikt i hvordan politiske beslutninger treffes, og hvordan politiske organer, interesseorganisasjoner o.l. har innflytelse på utformingen av samfunnet og den enkeltes liv. Spørsmålet om den enkeltes ansvar og forpliktelser, rettigheter og muligheter til innflytelse – også i skolesamfunnet – må stå sentralt. En må på denne måten bidra til å bygge opp demokratisk funksjonsdyktighet og politisk dømmekraft hos elevene. Arbeidet med dette hovedemnet bør ses i sammenheng med norsk politisk historie, jf. hovedemnet *det norske samfunnet i forandring*.

Politiske organer – beslutninger og makt: Styringsorganer. Politiske partier. Interesseorganisasjoner. Folkebevegelser. Beslutningsprosesser. Maktfordeling.

Rettsikkerhet: Lov og rett. Kriminalitet. Demokratiske rettigheter. Barns og unges rettigheter. Ombudsordningene.

Styreformer i andre land: Ulike former for demokrati, diktatur. Politiske ideologier.

Enkeltmennesket og politiske beslutninger: Virkninger av og innflytelse på politiske beslutninger. Medansvar, medbestemmelse, rettigheter og plikter. Likestilling. Skole- og lokaldemokrati.

KOMMUNIKASJON, MEDIER OG PÅVIRKNING

Arbeidet med emnet må sikte mot at elevene får kunnskaper om og holdninger til den funksjon og betydning massemediene har i samfunnet og i enkeltmenneskets liv. En må drøfte selve kommunikasjonsprosessen, uten å knytte den ensidig til massemedier. En må belyse ulike anvendelser og konsekvenser av data- og medieteknologi, og gi innsikt i teknologiens muligheter og begrensninger. Søke-lyset må rettes mot mediens innhold og virkemidler, og en må skape bevissthet om meninger, verdier og virkelighetsbilder som formidles. Elevene bør få lære hvordan de på en konstruktiv måte kan dra nytte av mediene for blant annet å skaffe seg informasjon. Det vil være naturlig med en samordning med forming når

det gjelder arbeid med ulike uttrykksformer og medier. En må stimulere elevene til en kritisk og vurderende holdning til informasjonsstrømmen og mediepåvirkningene. Å utvikle et bevisst forhold til data- og mediesamfunnet er et sentralt mål.

Kommunikasjon: Kommunikasjonsprosessen. Mellommenneskelig kommunikasjon. Kommunikasjon i skolesamfunnet og nærmiljøet. Massemediekommunikasjon.

Massemedier og informasjonsteknologi: Medietyper. Form og virkemidler. Mediebruk og verdier, holdninger, meninger. Informasjon og påvirkning. Informasjonsbehandling i datateknologien. Personvern. Virkninger på samfunnet.

Samfunnet og kunsten: Kunsten i Norge og verdenskunsten. Epoker og stilretninger i kunstens utvikling. Store kunstnere fra musikk, bildekunst, teater og film. Kulturinstitusjoner.

Medieutvikling i fremtiden: Kommunikasjon i verdenssamfunnet. Nye medier. Nasjonal og lokal kultur og internasjonal påvirkning. Mediemakt.

EUROPA

Emnet må gi elevene forståelse for hvordan endringer har vært en sammenhengende prosess fra de eldste tider til i dag. Elevene må derfor kort få gjennomgått de store historiske linjer fra Egypt, Hellas og romertiden og fram til i dag. Hovedvekten må legges på tiden fra 1750. Sentrale regioner og stater som har betydd mye for den historiske utviklingen i Europa, bør behandles. En må legge stor vekt på utviklingstrekk, fenomener og begivenheter som kan belyse forhold i Europa i dag. Utvikling og ekspansjon i Europa bør ses i sammenheng med utviklingen i det internasjonale samfunnet. I arbeidet med historie bør en søke å utvikle en fagkritisk holdning, slik at elevene prøver å vurdere det bildet av verden som blir presentert for dem.

Emnet må gi elevene kunnskaper om utvalgte regioner og land i Europa. En må sikte mot at elevene tilegner seg grunnleggende kunnskaper om menneskers geografiske miljø. Bruk av kart og enkle modeller bør stå sentralt. Gjennom ulike måter å studere menneskers virkelighet på vil en kunne finne fram til årsaksforhold og sammenhenger som forklarer menneskers levekår og levemåte. Stoffutvalget må tilpasses særtrekk i regionen.

Fra de eldste tider til 1750: Utviklingslinjer, Egypt, Hellas, Romerriket. Folkevandringer. Middelalderen. Striden pave – keiser. Reformasjonen. Enevelde. Opplysningstid.

Omdannelse og ekspansjon: Europa fra 1700-tallet til første verdenskrig. Økonomiske, sosiale, politiske og kulturelle endringer. Revolusjoner. Kolonimakter.

Kriger og kriser: Fra første verdenskrig til «den kalde krigen». Verdenskrigene. Endringer i maktforhold mellom stater. Avkolonisering. Blokkdannelser og internasjonalt samarbeid.

Europa i dag: Norden. Andre sentrale regioner og land. Naturforhold og levekår. Ressurser og ressursutnyttelse. Økologiske endringer. Befolkning og bosetting. Næringsliv, økonomi og handel. Kultur. Politisk system.

VERDEN UTENFOR EUROPA

Emnet skal gi elevene kunnskaper om verden utenfor Europa, om de ulike verdensdeler og et utvalg av land og regioner. Elevene bør lære å finne fram til årsaksforhold, naturgitte og menneskeskapte, som kan forklare og gi forståelse av de store variasjoner i geografiske miljøer, i menneskers levkår og levemåte. Arbeid med kart bør stå sentralt.

Behandlingen av regionene bør få en historisk forankring. En bør legge stor vekt på aktuelle samfunnsforhold. Stoffutvalget må tilpasses særtrekk i de ulike regionene. Elevene må få kunnskaper om ulike kulturer og det kulturelle mangfold som preger verdenssamfunnet.

Et sentralt mål er å gi elevene kunnskaper om utviklingslandene. En må belyse fattigdomsproblemene i verden, med utgangspunkt både i fattige og rike lands situasjon og utvikling. Den gjensidige avhengigheten mellom landene bør ses i historisk sammenheng. Arbeidet med hovedemnet må bidra til å utvikle toleranse og respekt for mennesker med annen kulturbakgrunn og forståelse for mennesker fra andre kulturer som bosetter seg i vårt eget land og i vårt eget lokalsamfunn. Stoff fra de ulike delemnene bør kombineres i undervisningen.

Kulturmøter og kulturområder: Historisk utvikling - oppdagelser, inn- og utvandring, kontakt mellom folkeslag. Dagens situasjon - etniske grupper. Kulturer, identitet og konflikter. Minoriteter og rasisme. Innvandrere.

Regioner: Et representativt utvalg av land i Sørøst-Asia, Afrika og Latin-Amerika. Nord-Amerika. Australia. Sovjetunionen. Kina. Japan. India.

Rike og fattige land: Fra gammel kultur til utviklingsland. Kolonier og kolonitid. Avkolonisering. Nye nasjoner. Naturgrunnlag og levkår. Ressurser og ressursfordeling. Økologiske endringer. Helse og ernæring. Befolkning og bosetting. Migrasjon. Næringsliv og handel. Økonomiske strukturer og overføringer.

ANDRE RELIGIONER OG LIVSSYN

Arbeidet med emnet skal gi elevene kunnskaper om andre religioner og livssyn. Elevene må bli klar over hva en religion er, og hva det vil si å ha et livssyn, og de må få innsikt i den betydning livssynet har for enkeltmennesket. Religion som kultur- og samfunnsfaktor i ulike deler av verden bør i særlig grad belyses. Utfordringene i det pluralistiske samfunnet, der ulike religioner og livssyn er representert, vil være et sentralt tema. Minoritetenes situasjon i denne forbindelse bør behandles, særlig med henblikk på innvandrerne i vårt eget land. Hva toleranse og åndsfrihet innebærer, og hvordan vi kan vise dette i praksis, vil være et viktig spørsmål. Undervisningen må bidra til å lære elevene å forstå og respektere ulike oppfatninger i livssynsspørsmål.

Emnet bør ses i nær sammenheng med hovedemnet *verden utenfor Europa*, fordi kunnskap om religioner er viktig for å forstå fremmede kulturer. Emnet bør også samordnes med beslektet hovedemne i kristendomskunnskap.

Religion - individ - samfunn: Religionens og livssynets betydning for enkeltmennesket. Religionen som kultur- og samfunnsfaktor.

Andre religioner og livssyn: Jødedommen. Islam. Hinduisme. Buddhisme. Sekulære livssyn. Ateisme. Agnostisisme.

FRED OG INTERNASJONAL FORSTÅELSE

Emnet skal bidra til å utvikle kunnskaper om fred og konflikter, både mellom mennesker, grupper og nasjoner. Den holdnings- og ferdighetsmessige siden er også viktig. Elevene må få kunnskaper om hva menneskerettighetene innebærer, og om deres vilkår i verdenssamfunnet. En viktig del av arbeidet er å analysere ulike typer av konflikter, som varierer med både tid og sted. Elevene bør få trening i å søke etter årsaker til konflikter, og de må få innsikt i hvordan konflikter kan forebygges, bearbeides og løses, eventuelt hvordan en kan leve med konflikter. Konflikter i skolesamfunnet kan brukes som et konkret utgangspunkt. Hovedaspekter ved store internasjonale konflikter – mellom øst og vest og mellom nord og syd - må belyses, og en må behandle ulike måter å arbeide på for å skape en trygg og rettferdig verden. FNs rolle må i særlig grad belyses. En må informere om hva Norge kan gjøre for å bidra til avspenning. Undervisningen må gi en saklig, allsidig og balansert framstilling. Arbeidet med emnet må bidra til å gi elevene et globalt perspektiv, med forståelse av den gjensidige avhengighet mellom landene, og for nødvendigheten av internasjonalt samarbeid. Emnet bør ses i sammenheng med de tre foregående hovedemner. De gir et viktig kunnskapsmessig grunnlag for å forstå ulike typer av konflikter og vilkår for å skape fred i verden.

Det pluralistiske samfunn: Å leve sammen med mennesker med andre religioner og livssyn. Åndsfrihet og toleranse. Fellesverdier med tilknytning til FNs verdenserklæring om menneskerettighetene.

Menneskerettighetene: Verdenserklæringen - idealer og virkelighet. Frihets- og fredsbegrepet. Enkeltmenneskers, organisasjoners og staters arbeid.

Fred og konflikter mellom mennesker: Direkte og indirekte vold og konflikter - årsaker, konsekvenser og løsninger. Samarbeid og fellesskap, oppdragelse til fred.

Fred og konflikter mellom nasjoner: Ulike typer av konflikter, konfliktanalyse og løsningsmodeller. Historiske og nåtidige eksempler. Stater og suverenitet. Folkerett.

Internasjonal politikk: Øst-vest-konflikten, våpenkappløp og nedrustningsarbeid. Nord-syd-konflikten, avhengighet og maktforhold. Norsk forsvar. Forsvarsallianser. Norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk.

Fredsarbeid: Økonomisk, sosialt og kulturelt samarbeid mellom enkeltmennesker, land og regioner. FN.

Internasjonalt hjelpearbeid: Frivillige organisasjoner. Misjon. NORAD. Verdensbanken.

Menneskehetens historie er i stor grad en historie om vår vekselvirkning med naturen. Menneskenes kunnskaper har gitt redskaper og produksjonsmidler som har ført til materiell utvikling og lagt grunnlaget for utvikling av kultur. Kunnskapen om naturen har også vært med på å forme vårt fysiske verdensbilde og bidratt til å forstå vår egen plass i verden. Naturvitenskapens historie er derfor uløselig knyttet til menneskehetens historie ellers, og naturvitenskapen er både en forutsetning for og en viktig del av vår kultur i dag.

Gjennom historien har menneskene tilpasset sitt liv til de forutsetningene naturen gir, men de har også omformet naturen og tilpasset den til menneskenes behov. Både før og nå er den fine balansen i naturen truet ved inngrepene våre.

Naturvitenskap og teknologi er i dag en forutsetning for hele vår livsform, men de samme kunnskapene er også en trussel mot framtiden. Ved å lære om sammenhengene i naturen og om både de positive og destruktive muligheter som ligger i naturvitenskap og teknologi, vil elevene kunne få ferdigheter, kunnskaper og holdninger som er nødvendige for det daglige liv og for å påvirke utviklingen av framtidens samfunn. Dette gjelder både lokalsamfunnet, det norske samfunnet og verdenssamfunnet.

Også i dagliglivet har vi behov for kunnskaper i naturfag, både for å ha utbytte og glede av naturopplevelser, for å ta vare på egen og andres helse og for å kunne bruke og kritisk vurdere tekniske hjelpemidler, forbruksvarer og nye produkter.

Det som framfor alt kjennetegner naturvitenskapen, er dens metoder, prosesser og teknikker. Disse sidene ved naturfaget er viktige både for fagets innhold og for de arbeidsmåtene en bruker i undervisningen.

Mål

Undervisningen i naturfag skal ta sikte på

- å hjelpe elevene til at de gjennom refleksjon og praktisk arbeid skal oppleve glede, få stimulert sin fantasi og utvikle sin selvstendighet og selvtillit
- å hjelpe elevene til å utvikle respekt for og tilhørighet med liv, natur og nærmiljø
- å hjelpe elevene til å utvikle holdninger og kunnskaper som fører til medansvar for bruk av naturressurser og teknologi, både lokalt og i verdenssamfunnet
- å formidle kunnskaper, ferdigheter og holdninger av betydning for å ta vare på egen og andres helse og livssituasjon
- å formidle at naturvitenskap og teknologi er viktige elementer i vår kultur, og at de har både positive og negative sider
- å formidle kunnskap om naturvitenskap og teknologi av betydning for dagligliv og samfunnsliv
- å gi elevene erfaring med og forståelse av naturvitenskapelige arbeidsmåter og øvelse i å bruke viktige måleinstrumenter og eksperimentelt utstyr
- å opprettholde og utvikle både jenters og gutters interesse og nysgjerrighet overfor naturfenomener, naturvitenskap og teknologi

Lærestoff og progresjon

Naturfag på ungdomstrinnet bygger på det grunnlaget som er lagt gjennom undervisningen i orienteringsfag på barnetrinnet. Lærestoffet er ordnet i fjorten hovedemner. Hvert av emnene har en beskrivelse som gir en kort faglig og pedagogisk utdypning og begrunnelse for emnet.

Naturvitenskapene er basert på observasjoner og eksperimenter, og en kan ikke isolere det en vet, fra hvordan en kan finne det ut. Dette kommer til uttrykk både i fagets formål og i de enkelte mål, der fagets arbeidsmåter og metoder er like sentrale som kunnskap om konkrete saksforhold. De første to hovedemnene omhandler fagets metoder, prosesser, teknikker, de andre tolv behandler faglige temaer. Skillet mellom prosess og innhold er imidlertid ikke skarpt, siden for eksempel bruk av måleapparater også krever kunnskap om skalaer, målenheter og det fenomen en måler. Likevel har en å gjøre med to ulike dimensjoner ved faget. Det betyr at metodene må anvendes på de faglige temaene. Hvilke metoder som skal anvendes, avhenger av hvilket innhold en arbeider med, men det er vesentlig at fagets metoder kommer til uttrykk gjennom behandlingen av alt faglig innhold. Med metoder mener en her både tekniske ferdigheter og de logiske metodene ved overgangen fra premisser til konklusjon.

Undervisningen i naturfag forutsetter at skolene har naturfagrom med variert eksperimentelt utstyr.

Hovedemnene følger ikke tradisjonelle naturfaglige skillelinjer, og intensjonen er at undervisningen skal være faglig integrert. Når en behandler et hovedemne, trekker en derfor inn lærestoff fra de ulike fagdisiplinene. Det faglige tyngdepunktet i et hovedemne kan likevel ligge enten i biologi, fysikk eller kjemi. De

hovedemnene som gjelder prosesser, vil imidlertid være sammenbindende for behandlingen av alt faglig innhold.

Enkelte hovedemner og delemner er tematisk beslektet med emner i andre fagplaner. Dette kan gi grunnlag for tverrfaglige arbeidsopplegg. Jf. kapittel 16.

Rekkefølgen av hovedemnene angir ikke en bestemt faglig progresjon, og emnene er ulike i omfang. Enkelte hovedemner bør og vil naturlig kunne behandles på flere klassetrinn. Andre kan behandles en gang i løpet av ungdomstrinnet.

Siden hovedemnene er satt opp som temaer fra det virkelige liv og ikke ut fra naturvitenskapenes begrepsstruktur, vil et bestemt faglig begrep kunne behandles under ulike hovedemner. Dette gir mulighet til faglig fordypning og progresjon.

Innholdet i delemnene kan velges ut fra lokale forhold eller andre faglige og pedagogiske vurderinger. I planen er innholdet i hvert delemne ment som en utdypende eksemplifisering. Hovedemnene og delemnene skal være rammen for planleggingsarbeidet lokalt og i den enkelte skolen. Undervisningsplanene gjennom ungdomstrinnet må angi progresjon i faget. De må behandle de enkelte hovedemner og gi mulighet til fordypning i faglige temaer.

Arbeidsmåter

Eksperimenter og forsøk er de sentrale arbeidsmåtene i naturfag. Dette arbeidet bør av pedagogiske og sikkerhetsmessige årsaker foregå i mindre grupper.

I naturvitenskapene søker en å komme fram til generelle lovmessigheter. Ofte er det et mål at teoriene skal dekke størst mulig erfaringsområde, at de skal ha så høyt generaliseringsnivå som mulig. Vitenskapens historie viser hvordan en søker å komme fram til så få og fundamentale lovmessigheter som mulig.

Dette er et dilemma i skolens naturfagundervisning: jo mer generell en forklaring er, desto fjernere blir den fra det enkelte fenomen og den enkelte observasjon. (Vi ser og føler størrelsen og vekten av en stein, men vi observerer aldri tetthet. Vi ser at en ball faller mot jorden, men vi observerer aldri gravitasjonsfelt eller potensiell energi.)

Et mål for naturfagundervisningen er selvsagt å gå ut over det enkelte fenomen. En ønsker å trekke noe generelt ut av det spesielle. Men vi må være forsiktige med for raske og for lange logiske sprang. Det er tvilsomt rent logisk, og det er i høyeste grad tvilsomt om elevene mentalt er med på slike tankesprang. Viktig er det også å være klar over at det ikke finnes noen «egentlig» forklaring som er den vitenskapelig riktige. Lærere kan ha lett for å identifisere den forklaring de selv nådde fram til ved et studium, som den riktige, mens forskere innenfor dette fagfeltet finner slike forklaringer lite tilfredsstillende. De vil bruke teorier og begreper på et helt annet generaliseringsnivå om de samme fenomenene. Dessuten utvikler vitenskapen seg, og gamle teorier erstattes med nye. Derfor er det viktig at en får fram det midlertidige, kreative og dynamiske i vitenskapelige forklaringer og ikke formidler slike forklaringer som endelige og vedtatte sannheter.

Av mange grunner finnes det derfor ikke noe entydig svar på elevenes hvorfor. Å forklare noe innebærer å begrunne noe ukjent med noe kjent, ikke omvendt. For elevene vil det neppe være meningsfylt å få presentert aerodynamiske grunnsetninger når spørsmålet dreier seg om hvorfor fugler kan fly.

Elevenes evne til å generalisere er også avhengig av modenhet og erfaringsbak-

grunn. Evnen til å tenke abstrakt utvikles langsomt og svært individuelt. Elevenes muligheter til abstrahering og generalisering er mye høyere innenfor de områder der de har konkret erfaring. En undervisning som legger stor vekt på å utvide erfaringene og kjennskapet til enkeltfenomener, vil derfor legge forholdene til rette for intellektuell utvikling.

I undervisningen bruker en ofte analogier for å forklare noe der en sammenligner det ukjente med noe kjent. En viser da ikke til noen lovmessighet, men til kjente fenomener der forholdene er tilsvarende. Slik kan en også gruppere og klassifisere fenomener, noe som er et godt grunnlag for å trekke ut generelle lovmessigheter. Også i vitenskapelig sammenheng brukes analogier på en slik måte.

Ordet teknologi står nevnt flere steder i emnelisten. Mens naturvitenskapene har som mål å formulere generelle lovmessigheter, har teknologien som mål å løse konkrete praktiske problemer. Det gjør at teknologi har store muligheter i undervisningssammenheng. I stedet for at læringsaktivitetene tar sikte på å nå en abstrakt generalisering, kan de gå ut på å løse konkrete problemer, som å finne ut hva slags kopper som best holder teen varm, hvordan en plastilinklump må formes for å flyte, osv. Generaliseringer blir dermed ikke hovedmålet ved aktiviteten, men et biprodukt for de elevene som føler behov for å samle erfaringene sine i generelle utsagn. En teknologisk arbeidsform som tar sikte på å finne konkrete løsninger på praktiske problemer, kan også være hensiktsmessig der selve lærestoffet ikke kan klassifiseres som teknologi.

Når elevene møter skolens naturfag, har de allerede dannet seg en rekke forestillinger om verden omkring seg, basert på observasjoner og erfaringer. Det har ført til at elevene har utviklet en rekke forestillinger og antakelser om hvordan ting henger sammen, og hvorfor ting skjer. Elevenes egne ideer er ofte svært forskjellige fra de teoriene naturfaget prøver å formidle. Slike forestillinger kan leve videre hos elevene til tross for skolens undervisning. Dette er en stor utfordring for skolen. Det er viktig å ha klart for seg at det bare er eleven selv som kan konstruere sin virkelighetsforståelse. Undervisningens oppgave blir å legge fram lærestoffet slik at denne prosessen kan finne sted. Gjennom eksempler og anvendelser må en prøve å vise elevene at de teoriene som faget formidler, er et bedre alternativ til å beskrive og forstå fenomenene enn mange av de forestillingene de har fra før. Skolen må lære elevene at faget tilbyr et begrepsverktøy som både er enkelt og meningsfylt. Det er derfor viktig at lærebøkene tar hensyn til det en nå vet om elevenes dagligdage, umiddelbare forestillinger, og at lærerne bygger på dette i det daglige arbeidet.

Skolen skal fremme likestilling mellom kjønnene. Erfaringen viser at mange jenter vender naturfagene, spesielt fysikk og kjemi, ryggen nettopp i løpet av ungdomsskolen. Både læremidler og undervisning bør derfor aktivt søke å trekke inn også jentenes interesser og erfaringer i valg av eksempler og illustrasjoner. Et tema fra biologien kan være velegnet også for behandling av emner som tradisjonelt tilhører fysikk eller kjemi. Jentene er ofte spesielt opptatt av naturvitenskapens relevans i dagliglivet og konsekvensene for samfunnsutviklingen. Disse sentrale elementene i fagets mål må også ut fra likestillingshensyn tas alvorlig. Det er også viktig at en søker å stimulere guttenes interesse på de områdene der jentene tradisjonelt har vist større engasjement.

Det er lettere å lære når undervisningen tar utgangspunkt i kjente situasjoner og konkret erfaring. Men ulik bakgrunn fører til at elevene bringer med seg svært

ulik erfaring til skolen. I sitt eksempelvalg bør en ta hensyn til det, slik at elevene i utgangspunktet stilles mest mulig likt.

Eksperimenter og forsøk er det sentrale i naturvitenskapenes metoder. Der direkte observasjoner i naturen ikke strekker til, kan vi skape situasjoner der vi kan studere et saksforhold. Ofte har vi antakelser eller ideer som vi ønsker å undersøke holdbarheten av. Elevene må få anledning til selv å formulere og forfølge problemer med slike metoder. Det kan gjerne dreie seg om helt enkle problemer. Det viktige er at elevene venner seg til at de kan spørre naturen om svar. Dermed kan de få styrket troen på sine egne muligheter til å finne ut av problemer, og de vil forstå at i naturvitenskapen er det naturen selv som er den faglige autoriteten. I forbindelse med eksperimenter kan en også utvikle forståelsen for hvor viktig det er å kontrollere ulike variabler. Holdbarheten i generaliseringer og logiske slutninger må også vurderes kritisk. Det kan gjøres med enkle eksempler tilpasset elevenes modenhet. Elevene kan for eksempel i grupper diskutere hva de egentlig kan slutte ut fra sine observasjoner eller ut fra et forsøk.

Observasjoner leder ikke av seg selv til ny kunnskap. De må ordnes og systematiseres, og en må finne fram til mønstre. Målet for vitenskapen er å komme fram til generelle trekk og lovmessigheter.

Like viktig er det å få fram det motsatte forhold: at de observasjoner en gjør, er farget av det en på forhånd oppfatter som vesentlig ved et fenomen. En ny teori fører til at en ser på den samme virkeligheten med nye øyne. Dette kreative vekselspillet mellom idé og virkelighet, teori og erfaring står sentralt i vitenskapens utvikling. En må derfor unngå å framstille vitenskapen som rent logiske slutninger ut fra observasjoner som oppfattes som objektive og uavhengige av teori.

Hovedemner og delemner

OBSERVASJONER OG FORSØK

Innhenting av data gjennom observasjon og ved bruk av måleinstrumenter er sentralt i naturvitenskapene. Slike ferdigheter er også viktige i dagligliv og arbeidsliv. Måling og veiing med husholdningsapparater kommer naturlig inn her. I naturvitenskap må vi ofte systematisk innhente informasjon gjennom forsøk og eksperimenter, for senere å trekke slutninger ut fra dette. Denne arbeidsmåten bør brukes innenfor alle deler av naturfaget. Elevene må selv få anledning til å formulere problemer, som de så kan undersøke ved enkle forsøk. De må også kunne vurdere nøyaktigheten ved målinger og observasjoner, og de må vurdere om slutninger er fornuftige og gyldige.

Observere: Registrering av likheter og ulikheter. Sortering og klassifisering. Bruk av bestemmelsesnøkler.

Bruke måleinstrumenter og laboratorieutstyr: Praktisk bruk av måleapparater for masse, lengde, tid, kraft, trykk, temperatur, surhet, elektrisk strøm og spenning. Enheter og måltall. Avlesning av skalaer. Arbeidsrutiner og sikkerhetsregler.

Utføre og vurdere forsøk: Planlegge og gjennomføre undersøkelser både inne og ute. Vurdere usikkerhet i observasjoner og målinger. Generalisere og finne mønstre i observasjoner og målinger. Vurdere gyldigheten av resultater og slutninger.

FRAMSTILLING OG OMFORMING AV DATA

Informasjon og omfattende datamengder kan ofte omformes slik at meningsinnholdet trer klarere fram. Dette gjør en mye i naturfagene, og ofte også i andre fag, i forbrukerinformasjon, massemedier o.l. Det er viktig å kunne tilegne seg informasjon som presenteres på en slik måte, og det er viktig selv å kunne formidle data og ideer til andre ved slike metoder. Framstilling av informasjon ved hjelp av symboler blir stadig vanligere i vårt samfunn (kjemiske symboler, vaskeanvisninger, bruksanvisninger, varefakta, trafikksymboler osv.). I denne sammenhengen bør elevene kjenne ulike standardsymboler, enheter og forkortelser som i naturfagene brukes til å formidle informasjon på en knapp og konsis måte.

Diagrammer: Grafer. Histogrammer. Sektordiagrammer. Tabeller.

Symboler: SI-enheter. Ulike standardsymboler og konvensjoner. Forbrukerinformasjon og varefakta. Varselmerking.

VÅRT FYSISKE VERDENSBILDE

Gjennom arbeidet med dette emnet skal elevene få kjennskap til universet. Naturvitenskapenes bilde av vår fysiske verden har alltid hatt stor betydning for forståelsen av vår plass på jorden. Det uendelig store og det uendelig lille, både i tid og rom, kan også gi rom for spekulasjon, fantasi og undring, noe som er viktig i all naturvitenskap. Temaet kan også belyse at vitenskapelige oppfatninger ikke er noe endelig og avsluttet, men at de er i vekst og utvikling, og at de ofte helt må revurderes.

Solsystemet: Solen, månen og planetene. Solen som energikilde. Klima og årstider på jorden. Ulike tidsregninger. Månefasene. Sol- og måneformørkelse. Kometer og meteoritter. Nordlys. Reiser i solsystemet vårt. Historisk utvikling av ideer.

Universet utenfor solsystemet: Stjernebilder. Stjerner og galakser. Universets tilblivelse og utvikling. Stråling fra verdensrommet.

Mikrokosmos: Partikkelmodell for faste stoffer, væsker og gasser. Mikroverdenen. Stråling fra atomer. Atomkjerneenergi, fisjon og fusjon. «Atomknusing» og nyere forskning.

VÆR OG KLIMA

Arbeidet med dette hovedemnet må hjelpe elevene til å forstå at det er nær sammenheng mellom klimatiske forhold og livsbetingelser. Faktorer som sollys, temperatur, vind og nedbør, og hvordan de varierer gjennom året, er bestemmende for hva slags planter og dyr som kan leve på ulike steder. Vi er opptatt av været fra dag til dag, siden det har betydning for vår egen utfoldelse i lek, arbeid og fritid. Det er derfor store muligheter for å lage naturfagundervisning med dette som utgangspunkt. Meteorologien forener kunnskaper og metoder fra de ulike naturvitenskapene. Dette hovedemnet bør behandles tverrfaglig.

Lokale vær- og klimaforhold: Måling av temperatur, trykk, nedbør, vann- og snødybde, vind o.l. over kort og lang tid. Statistisk fordeling, gjennomsnittsverdier. Sammenligning med andre steder. Betydningen av topologiske og andre lokale forhold, grunnvann, vegetasjon o.l.

Globale klimaforhold: Klimasoner. Jordens energibalanse. Hav- og vindstrøm-

mer. Atmosfæriske forhold. Høytrykk og lavtrykk. Meteorologi. Satellitter og moderne værvarsling.

Vannets betydning: Vannets betydning for liv. Vannets spesielle fysiske og kjemiske egenskaper. Vannets kretsløp. Ulike skyformer, dannelse av ulike typer nedbør. Istider og isbreenes variasjoner.

Endringer i vær og klima: Klimaendringer i historisk perspektiv, globale og lokale endringer. Ørkenspredningens årsaker og mulige tiltak. Menneskets inngrep, forrykket termisk balanse, spredning av forurensning, tiltak.

LIV, ARV OG UTVIKLING

Det har alltid vært stor interesse for utviklingen av livet på jorden og menneskets plass i denne sammenheng. Om menneskets utvikling gjennom historien har det stått strid. Skolen må opplyse om at det ikke foreligger noe endelig vitenskapelig svar når det gjelder menneskeslektens historie, og at det ikke behøver å være noe motsetningsforhold mellom naturvitenskapelige teorier og Bibelens lære om skapelsen. Elevene må få kunnskaper om menneskets forplantning, arveforhold og utvikling. Det vil være naturlig å studere dette fra flere faglige synsvinkler. Disse spørsmålene er grunnleggende for menneskets forståelse både av seg selv og sitt verdensbilde. Samtidig må arbeidet med dette emnet lede fram mot og klargjøre alles medansvar for nye generasjoners utvikling, oppvekstmiljø og framtidshåp.

Utviklingslære: Teorier om livets tilblivelse. Tidlige livsformer. Variasjon, mutasjon og naturlig utvalg. Kritikken av utviklingslæren. Livsformer i dag.

Nytt liv: Forplantning. Hormoner. Kjønnorganer. Pubertet, menstruasjon, pollusjon. Befruktning, fosterutvikling, fødsel. Barnets behov, vekst og utvikling. Prevensjon. Abort. Respekt for liv.

Arv: Kromosomer og gener. Dominerende egenskaper og vikende egenskaper. Arvelige sykdommer. Arv og kjønn. Manipulering med arveanlegg. Biologiske forsøk. Ethiske grenser.

DYR OG PLANTER - BYGNING, LEVEVIS OG MILJØ

Hovedemnet skal gi elevene kunnskaper om dyre- og planteliv i naturen. Ulike livsformer er på utallige måter tilpasset sitt miljø. I de ulike biotopene er dyrs og planters livsfunksjoner, bygning og levevis tilpasset naturforholdene og de andre livsformene. Mennesket er en del av dette mangfoldige samspillet. Det har nyttiggjort seg naturens overskudd, men står også i fare for å ødelegge sammenhengene med sine inngrep. Ved å oppleve glede over naturens mangfold vil elevene få interesse for naturen og føle medansvar for utviklingen.

Vanlige dyr og planter: Lokale naturforhold. Vanlige dyr og planter i nærmiljøet.

Likheter og ulikheter: Plante- og dyreceller. Planters oppbygning. Dyregrupper - likheter og ulikheter. Arter, slekter og familier. Tilpasning til ulike miljøer.

Livsfunksjoner: Solens stråling, fotosyntese og plantevekst. Bakterier og nedbrytning. Næringsopptak og energiomsetning hos planter og dyr. Ånding hos planter og dyr i luft og i vann. Transportsystemer hos planter og dyr. Forplantning.

Mangfoldet i naturen: Arters livsbetingelser og gjensidig avhengighet. Næringskjeder og næringsnett. Ulike biotoper.

Energikjeder og energipyramider: Solen som energikilde. Energioverganger mellom biologisk, kjemisk og fysisk energi.

Naturens overskudd: Viltvoksende nytteplanter, dyrkede planter og planteforedling. Naturlig og kunstig gjødsling. Gartnerarbeid og skolehager. Jakt og fiske. Husdyrhold og foredling. Oppdrett av fisk og andre dyr i vann. Overbeskatning og mottiltak. Forurensning og ødeleggelse av miljøer. Opphoping av giftstoffer i næringskjedene.

Atferd: Instinkter. Læring. Sansorganer. Dyrs bevegelse i luft, vann og på jord. Energihusholdning hos dyr.

KROPP OG HELSE

Arbeidet med dette hovedemnet skal bidra til at elevene utvikler innsikt i hvordan menneskekroppen er bygd opp, og hvordan den fungerer. Kroppen er et spennende byggverk, der kompliserte funksjoner er gjensidig avhengige av hverandre. Hvis en forstår hvordan kroppen normalt virker, forstår en også lettere og kan forebygge sykdom og helsefarlige tilstander. Men helse har ikke bare en rent biologisk side. Hele menneskets livssituasjon og miljø spiller inn, og dette har sammenheng med økonomiske, politiske og samfunnsmessige forhold. Helsebelegget bør derfor behandles tverrfaglig.

Kroppens oppbygning og funksjon: Hud. Skjelett. Muskler. Bindevev. Fordøyelsesorganer. Åndedretsorganer. Transportsystem. Ekskresjonssystem. Hormonsystem. Nervesystem. Kjønnorganer.

Fysisk og mental helse: Fysisk fostring. Ernæring og kosthold. Hygiene. Menneskets vekst og utvikling fra spedbarn til voksen, fysisk og mentalt.

Sykdommer og medisiner: Vanlige sykdommer og de viktigste årsaker og mekanismer. Bakterier og virus. Kroppens immunapparat. Vaksiner. Viktige medisiner. Folkemedisin og nyere medisin. Kirurgien og «reservedelsmennesket». Folkesykdommer før og nå. Alkohol, narkotika, tobakk og andre skadelige stoffer. Allergier og vår kjemiske hverdag. Førstehjelp. Forebyggende medisin.

Miljøets betydning for helsen: Naturmiljø. Bomiljø. Skole- og arbeidsmiljø. Støy og forurensning. Forebyggende arbeid i samfunnet.

SANSENE VÅRE

Hovedemnet skal gi elevene kunnskaper om sansene våre og hvordan de fungerer. Sansene gir oss kontakt med verden omkring oss. Sansing er omforming av forskjellige typer energi fra omgivelsene til elektriske impulser som tolkes av ulike deler av hjernen. For å forstå hvordan sansene virker, må en bruke kunnskaper fra alle naturfagets disipliner. Lærestoff som tradisjonelt hører hjemme i fysikk og kjemi, kan settes inn i en meningsfylt sammenheng med et slikt biologisk utgangspunkt.

Hørsel og lyd: Lyd og lydkilder. Lydstyrke og tonehøyde. Ørets bygning og funksjon. Hørsel, hørselssvekkelse, høreapparat. Stemmen som lydkilde og dyrs hørsel og lyder. Musikk og musikkinstrumenter. Elektronisk lyd og musikk. Støy og støymåling. Lagring og gjengivelse av lyd på plater, bånd, laserplate. Tekniske uttrykk for lydanlegg og lydgjengivelse.

Syn og lys: Øyets bygning og funksjon. Øyet som optisk instrument. Ulike dyrs synssans. Lys og farger, det synlige og det usynlige spekteret, regnbuen. Solen som

lyskilde. Svekket syn, briller, kontaktlinser. Mikroskop, kikkert, fotoapparat og andre optiske instrumenter.

Andre sanser: Smak, lukt, trykk, smerte, varme, kulde. Sanser hos ulike dyr.

ENERGI, NATURRESSURSER OG LIVSGRUNNLAG

Emnet skal bidra til å utvikle elevenes kunnskaper om energi og hvordan energien kan utnyttes. Alle våre materielle produkter er laget av råstoffer som er hentet fra naturen og omformet ved hjelp av arbeid og energi. Derfor er alle samfunn avhengig av at en har de nødvendige råstoffer, og at en har energi til å omforme og transportere dem. Dette er et nødvendig livsgrunnlag for våre samfunn, både i tidligere tider og nå.

Tidligere hentet en energien fra menneskets eget fysiske arbeid, eller for eksempel ved å bruke hest. Ved den industrielle revolusjon begynte menneskene å bruke energien fra kull til å drive maskiner som kunne utføre mange slags arbeid. Siden den gang har en tatt i bruk stadig nye energikilder, og en har fått stadig bedre måter å omforme energien i disse kildene på. Både råstoffer og mange energikilder er lagret i naturen i begrensede mengder. Vi har derfor et stort ansvar for hvordan disse ressursene skal utnyttes. Dette ansvaret har vi både overfor andre samfunn på jorden i dag og overfor kommende generasjoner.

Energibegrepet: Energi som «det som får ting til å skje». Ulike former for energi. Krefter, arbeid og energi. Lagring og overføring av energi, energikjeder. Energi-overføringer i enkelt utstyr. Energi som en bevart størrelse, men med nytteverdi som synker ved overføring. Temperatur og varme.

Energikilder: Fornybare ressurser, for eksempel vann, vind, bølger, biomasse, jordvarme, solenergi. Omforming til utnyttbare energiformer. Lagerressurser, for eksempel olje, gass, kull. Omforming og raffinering. Utnyttelse av disse kildene før og nå. Atomenergi ved fisjon og fusjon. Energi fra kilde til forbruker. Miljøkonsekvenser ved naturinngrep og ved forurensning. Mulige energikilder i framtiden.

Lokal bruk av naturressurser og energi: Materielt grunnlag for lokal bosetting, som for eksempel skog- og gårdsbruk, jakt og fiske, gruvedrift. Utnyttelse av lokale energikilder, møller, sagbruk. Hva finnes lokalt, hva kommer utenfra? Naturgrunnlaget for dagens lokale næringsliv og industri. Det lokale elektrisitetsnettet, hva produseres lokalt, hva kommer utenfra?

Norge som olje- og vannkraftland: Norske ressurser i internasjonalt perspektiv, vårt forbruk pr. innbygger sammenlignet med andre land. Ulike framtidsperspektiver.

Energiøkonomisering: Energibalanse i et hus, isolasjon og varmetap, ulike fyringssystemer, hva energien i en husholdning brukes til. Utnyttelse av solenergi til oppvarming, energisparehus. Gjenvinning av varme. Framtidsperspektiver. Energitap i elektrisitetsnettet.

ELEKTRISITET I DAGLIGLIVET

Hovedemnet skal gi elevene kunnskaper om elektrisitet og kjennskap til hvordan elektrisiteten blir brukt i samfunnet. Siden elektrisiteten ble tatt i praktisk bruk for knapt 100 år siden, er den blitt uunnværlig på stadig flere måter. I private husholdninger gir elektrisiteten energi til både oppbevaring og tilberedning av mat og til oppvarming, belysning og rengjøring. Informasjon, underholdning og

kontakt med verden omkring oss får vi også gjennom ulike elektriske apparater. Mikroelektronikk blir nå tatt i bruk på stadig nye områder. Også i sammenheng spiller elektrisiteten en stor rolle, både i arbeidsliv og kommunikasjon. Produksjon og distribusjon av elektrisitet er nær knyttet til utnyttelse av våre naturressurser, som vassdrag, gass, olje og eventuelt atomenergi. Det er viktig at elevene får et faglig grunnlag for sin daglige bruk av elektrisitet og for å kunne vurdere samfunnets bruk av elektrisitet.

Batterier og strømkretser: Lukket krets. Strømstyrke, spenning, motstand, effekt, likestrøm, vekselstrøm. Enkle måleinstrumenter. Kjemisk energi og elektrolyse. Ulike batterier for ulike bruk.

Statisk elektrisitet: Positiv og negativ ladning. Problemer med statisk elektrisitet i hjem og arbeidsliv. Forebyggelse av statisk elektrisitet.

Magnetisme: Naturlige magneter. Kompass, jorden som magnet. Elektromagneter. Praktisk bruk av magneter.

Elektrisitet i hjemmet: Elektrisk opplegg i en husholdning. Sikringer og jording. Måling og betaling av elektrisk forbruk, energiøkonomisering. Nemko-symboler. Ledninger, støpsler og enkle koblinger. Elektriske apparater til oppvarming, belysning, underholdning og informasjon, matlaging og annet stell i huset. Sikkerhetsregler.

INFORMASJONS- OG DATATEKNOLOGI

Gjennom arbeidet med dette emnet skal elevene få kjennskap til de tekniske sider ved bruk av datamaskiner. Informasjons- og datateknologien kan få store konsekvenser for det enkelte menneske og dets miljø. Den nye medieteknologien er en viktig kulturell faktor. Det blir brukt datateknologi til å løse utallige praktiske oppgaver i menneskets hverdag og i industri og næringsliv. Elevene må lære om hvordan denne teknologien virker og anvendes, for å gjøre seg nytte av den og påvirke utviklingen. Dette emnet bør behandles tverrfaglig.

Medieteknologi: Presentasjon av informasjon i aviser, fjernsyn, radio, video, lydbånd, grammofon, laserplater osv.

Moderne elektronikk: Historisk utvikling fram til dagens mikroelektronikk. Mikroprosessen og de mange bruksområder den har i hjem og samfunn.

Datamaskinens oppbygning og virkemåte.

Telematikk: Teletjenester, satellitter, overføring og lagringsmedier for data og informasjon.

Datateknologi i industrien: Styring av produksjonsprosesser. Industrieroboter og verktøymaskiner.

Romfart.

HVERDAGSTEKNOLOGI

I hverdagen bruker vi teknikk og teknologi til å løse mange praktiske oppgaver, ofte uten at vi tenker over det. Dagliglivet i samfunnet vårt hadde fortont seg helt annerledes uten denne bevisste bruken av kunnskaper og materialer til å løse små og store praktiske oppgaver. Elevene bør kjenne til slike eksempler, lære seg til å «titte inni» for å forstå hvordan ting er laget, og hvordan de virker, og de bør selv få praktisk øvelse i å bygge, konstruere og reparere. I valg av eksempler og utstyr må en bygge på begge kjønns interesser og erfaringer.

Teknologi i hobby og lek: Aktiviteter med ulike byggesett, modellbygging, fotoapparat og annet hobbyutstyr.

Teknologi i husholdningen: Måling og veiing med husholdningsredskaper. Isolasjon, ventilasjon og oppvarming av boliger. Husholdningsapparater. Brannvern og annen form for sikkerhet.

Sykkel og andre framkomstmidler: Sykkelen, gir, brems, lapping og vedlikehold. Bil og andre transportmidler. Fart og akselerasjon. Bygging av veier og broer.

Verktøy og materialer: Håndverktøy og motordrevet verktøy. Materialeegenskaper – tetthet, elastisitet, isolasjonsevne osv. Eksempler på enkle reparasjoner. Tekstilfibrer og deres egenskaper, vask, stell og farging.

STOFFER I HVERDAGEN OG DERES EGENSKAPER

Gjennom arbeidet med emnet skal elevene få kunnskaper om og bli fortrolige med et utvalg av kjemiske stoffer og deres viktigste egenskaper og reaksjoner. De må få trening i å klassifisere stoffer og utføre enkle forsøk. Vi er i dagliglivet omgitt av en mengde forskjellige kjemiske forbindelser. Maten vi spiser, klærne vi har på oss, vaskemidlene vi bruker - alt representerer noe av dette mangfoldet av kjemiske stoffer. Kroppen vår fungerer også som en allsidig kjemisk fabrikk. Kjemiske stoffer blir ofte og med urette forbundet med fare. Det er derfor viktig å understreke at alt stoff i naturen er kjemiske stoffer. Men det kan være farlig når enkelte stoffer forekommer i for store mengder eller konsentrasjoner, eller i feilaktige sammenhenger. Derfor må trygg omgang med stoffene innarbeides, og varefakta og forskrifter må studeres.

Enkel stoffkjemi: Grunnstoffer, atomer, metaller, ikke-metaller, kjemiske forbindelser, rene stoffer, blandinger. Syrer, baser, vann og salter.

Matkjemi: Karbohydrater, proteiner, deres energiinnhold og nedbrytning ved fordøyelsen. Oppbevaring av mat. Tilsetningsstoffer. Varefakta.

Brennstoffer og drivstoffer: Hydrokarboner, bensin, alkoholer, hydrogen. Oksidasjon, fullstendig og ufullstendig forbrenning, eksos. Brann og brannskader.

Kjemi i dagliglivet: Løsninger, løsemidler, kjemikalier for vask og vedlikehold. Korrosjon og korrosjonsbegrunnelser.

VITENSKAP, TEKNOLOGI OG LIVSVILKÅR

Arbeidet med dette hovedemnet må hjelpe elevene til å forstå hvordan utvikling av vitenskap og teknologi i stor grad er en forutsetning for utviklingen av kulturen i de ulike samfunn. Menneskets forståelse av naturen har satt det i stand til å mestre og forandre livsvilkårene. Ny kunnskap har ført til nye former for produksjon og utnyttelse av naturressursene. Omvendt har teknikker og praktiske anvendelser ført til økt vitenskapelig forståelse. Det er viktig å få fram den forbindelsen det er mellom vitenskap, teknologi og våre livsvilkår i vid forstand. Truende og skremmende framtidbilder eksisterer, men må ikke bli dominerende. Den teknologiske viten gir i dag store muligheter til gjenvinning og bevaring av ressurser.

I lokalsamfunnet: Naturgrunnlaget for bosetting. Historisk utvikling fram mot dagens lokalsamfunn. Lokal teknikk og teknologi i dagens industri. Jordbruk eller annet lokalt næringsliv. Lokalt system for vann, kloakk, elektrisitet, transport osv. Framtidsutsikter.

I andre samfunn: Eksempler på samfunns vekst og fall når teknologi og produksjon endres. Teknologi i Norge og andre land. U-landenes situasjon, teknologi og utvikling.

Romfart og våpenindustri: Spennende og skremmende perspektiver.

Framtidsbilder: Teknologi og klimaendringer, forurensning, ressursknapphet. Teknologi til gjenvinning og bevaring, rensing av utslipp i luft og vann.

Undervisningen i musikk tar utgangspunkt i at alle mennesker er musikalske og har behov for musikk til å gi uttrykk for følelser, tanker og fantasier.

Musikk utvikler elevenes estetiske holdninger og allsidige personlighet gjennom aktiviteter som uttrykker og binder sammen følelse, tanke og ferdighet.

Gjennom felles musisering kan det skapes sterke og gode opplevelser av fellesskap og trivsel. Ved å styrke evnen til innlevelse i andres musikalske uttrykk er vi med på å legge grunnlaget for bedre kommunikasjon mellom individer og grupper i samfunnet. På den måten kan det også skapes tilhørighet til lokal og nasjonal musikktradisjon.

Ved å øke vår forståelse av musikkens bruk og funksjoner i ulike tider, samfunn og kulturer kan musikkfaget være med og legge grunnlaget for aktiv deltakelse i og utforming av miljø og samfunn, med sikte på økt livskvalitet i fritid, familie-, arbeids- og samfunnsliv.

Mål

Undervisningen i musikk skal ta sikte på

- å utvikle evnen til å oppleve, uttrykke og vurdere musikk
- å skape større innsikt i musikkens historie, grunnmateriale og uttrykksmåter
- å fremme interessen for aktiv musikkutfoldelse og utløse og kultivere skapende krefter
- å fremme personlig vekst og vise hvordan musikk kan formidle kontakt, trivsel og samhørighet
- å styrke elevenes opplevelse av sosial tilhørighet, kulturell og nasjonal identitet
- å gi forståelse av og innsikt i hvordan musikk blir brukt i ulike sosiale, kulturelle og historiske sammenhenger

Lærestoff og progresjon

Undervisningen i musikk skal ta utgangspunkt i elevenes personlige og musikk-kulturelle forutsetninger, og fremme elevenes egenaktivitet og aktive vurdering av musikk. Arbeidet skal bygge på det klingende musikalske materialet.

Valg og utforming av lærestoff skal skje med tanke på at elevene skal møte musikalske kvaliteter, noe som igjen skal inspirere til musikalsk egenaktivitet. Undervisningen bør utformes med tanke på at elevene får forståelse av hva musikk kan uttrykke. Elevene bør lære å ha en åpen holdning til opplevelsesskappende elementer i musikken, og lære å sette pris på ulike typer musikk. Lærestoffet skal videre utformes med tanke på å framheve bruken av musikk til å skape trivsel, mestringsglede, samhandling og fellesskap.

Innholdet i faget omfatter deler som eksempelvis spenner fra å gjøre elevene oppmerksom på forskjeller i lyder til samtaler om musikken i massemedie-ene eller drøftinger av spørsmål som gjelder bruk av musikk. Det omfatter videre deler som skal hjelpe elevene med å ta standpunkt til spørsmål om kvalitet og verdi i musikken.

Kunnskapene i faget omfatter emner som ulike notasjonsmåter, faguttrykk som er nødvendige for å framføre og samtale om musikk, og historisk og musikkkulturell kunnskap som vil hjelpe elevene til å vurdere musikkens funksjoner i samtiden, i ulike historiske perioder og i andre kulturer.

Temaer som blir behandlet i musikktime, kan hentes fra og behandles i andre skolefag. Musikk kan brukes til å bringe informasjon til elevene, og elevene kan gis en særlig mulighet til å oppleve og bearbeide slik informasjon både gjennom følelse og tanke. Det er mange muligheter til å arbeide med tverrfaglige emner i musikktime. Musikk, ikke minst sang, kan dessuten være et sentralt innslag i andre fag og timer. Musikken kan derfor være et viktig generelt redskap for læring.

Elever på alle trinn vil ha ulik erfaringsbakgrunn i musikk og ulike forutsetninger for å arbeide med faget. Enkelte vil for eksempel følge instrumental- eller vokalundervisning ved en kommunal musikk-skole, andre spiller i band, korps, orkester, synger i kor eller utøver folkemusikk. Likevel er det som regel flere elever i klassen som ikke har noe praktisk utøvende forhold til musikk utenom den musikkundervisningen de får i skolen.

Når lærestoffet skal være for alle, må det ta utgangspunkt i det som er felles for alle disse elevgruppene og deres forhold til musikk: lytting og opplevelse.

Gjennom skapende musikalsk aktivitet kan klassen opparbeide et felles lærestoff. Slikt skapende arbeid tar utgangspunkt i musikkens to grunnleggende bestanddeler: klang og tid. I arbeid med hovedemner og deler får elevene gjøre erfaringer med klang og tid som etter hvert blir kunnskap om rytme, bevegelse og form, tonehøyder, klanger, dynamikk osv., med tilhørende notasjon.

Lærestoffet er ordnet i fem hovedemner som er gjennomgående på alle tre trinn: *sang og annen vokal aktivitet, spill, musikk, bevegelse og drama, skolekonsert og musikkorientering.*

Det er viktig, spesielt på lavere klassetrinn, at både hovedemner og deler blir behandlet på en helhetlig måte, for eksempel ved at musikalsk aktivitet danner utgangspunkt for lytting, kunnskap, vurdering og innøving av ferdigheter.

Musikkpedagogisk utviklingsarbeid, lokalt læreplanarbeid, metodeverk og

generelle musikkpedagogiske systemer danner et utvidet grunnlag for musikkundervisningen.

Slik delemnene er skissert i planen, dekker de et stort og variert stoffområde. Men flere av delemnene henger nøye sammen, og ved å kombinere eller slå sammen flere deler vil det være mulig å redusere stoffmengden eller fordype seg i ett tema over lengre tid.

En langsiktig planlegging skal også ha som mål å sikre progresjon i lærestoffet. I musikkfaget vil det ofte være aktuelt å arbeide med samme stoffet over lang tid, og å ta opp igjen samme lærestoff på senere klassetrinn.

Arbeidsmåter

En vellykket musikkundervisning er ofte avhengig av at læreren viser musikkulturell forståelse og allsidighet for å komme elevene i møte. Samtidig er det viktig å betone arbeidsmåter som styrker elevenes aktive, åpne og bevisste forhold til musikalske kvaliteter.

Sentrale arbeidsmåter i musikkfaget er musikalsk aktivitet, innhenting av erfaring, bevisstgjøring av erfaring og bruk av denne erfaringen i nye situasjoner. Ofte er det ikke klare grenser mellom disse arbeidsmåtene, og de opptrer ikke alltid i denne rekkefølgen.

Med musikalsk aktivitet er det i første rekke ment sang og annen vokalaktivitet, spill, musikk og bevegelse, lytting og dramatisering til musikk. Også arbeid med ulike musikalske emner som for eksempel musikk i massemediene eller innsamling av norsk folkemusikk kan ses som musikalsk aktivitet så lenge det er elevene som er aktive. Viktige arbeidsmåter her er opptak, intervju o.l.

Gjennom den musikalske aktiviteten skal elevene innhente erfaringer som er viktige for utviklingen av musikalske holdninger, kunnskaper og ferdigheter. Læreren bør hjelpe elevene til å ordne og utdype hørselsinntrykk, og styrke deres evne til å gi uttrykk for det opplevde gjennom bruk av stemmen, instrumenter og bevegelse. Språket skal i første rekke brukes som et verktøy til å samtale omkring det en hører, hvordan en ønsker å skape et musikalsk produkt, og til å klargjøre de ulike situasjoner musikk opptrer i.

Med uttrykket «bevisstgjøring av erfaringer» er det ment at tilegnelse av kunnskap skal foregå etter at elevene har gjort erfaringer med denne kunnskapen gjennom musikalske aktiviteter. I mange tilfeller vil erfaringer elevene gjør under den musikalske aktiviteten, føre til at de forstår hvorfor kunnskapen er nødvendig. Det kan for eksempel gjelde behov for å kunne notere tonehøyder og rytmer og lage grafiske illustrasjoner av ulike klanger, noe som kan videreføres til kunnskap om akkordnotasjon, besifring osv.

Erfaringer som er innhentet gjennom musikalsk aktivitet, kan brukes i nye situasjoner i sammenheng med skapende og gjenskapende virksomhet, lytting til musikk, arbeid med å bruke musikk i sammenheng med andre medier eller gjennom arbeidsmåter som legger vekt på forståelse og vurdering.

Gjennom skapende virksomhet skal elevene utvikle nysgjerrighet overfor ulike musikalske uttrykksformer og bli kjent med nyanser i musikkens materiale og elementer. Elevene skal utvikle evnen til å forme sammenhengende uttrykk som svar på inntrykk og erfaringer fra hverdagen, og styrke evnen til å løse musikalske problemer.

Arbeid med skapende virksomhet omfatter lærestoff som eksperimentering med stemme og instrumenter, kroppsuttrykk og bevegelse. Det omfatter også forsøk på å sette sammen uttrykk til enkle komposisjoner, skape musikalske illustrasjoner til utenom-musikalske temaer, å dramatisere ulike begivenheter gjennom lyd- og klangforløp. Arbeidet foregår i hel klasse og i grupper, som utgangspunkt for, og etter hvert i vekselvirkning med, individuelt arbeid.

Skapende virksomhet bør ta utgangspunkt i temaer fra elevenes hverdag og være et sentralt ledd i tverrfaglig arbeid. Gjennom skapende virksomhet blir også ferdigheter i sang og spill styrket som forutsetninger for å forme og bearbeide egne og andres uttrykk. Gjennom gjenskapende virksomhet skal musikkundervisningen fremme praktisk kunnskap om ulike musikalske uttrykksmidler og inspirere elevene til å skape selvstendige uttrykk.

Arbeidet med musikkens uttrykksmidler omfatter lærestoff som har til hensikt å styrke elevenes utøvende ferdigheter. I dette arbeidet vil bruk av stemmen stå sentralt, og det er viktig at sangen får sentral plass både i musikktime og i andre timer.

Gjennom lytting skal elevene lære å konsentrere seg om musikk, og lære å forholde seg aktivt til musikk som er kjent eller ukjent. Gjennom lytteaktiviteter skal elevene utvikle evnen til å erindre og forestille seg musikk, utvikle fortrolighet med ulike gener og stilarter, og utvikle oppmerksomhet overfor opplevelsesskapende elementer i musikken.

Arbeidet med lytting tar utgangspunkt i de klingende elementer musikken er sammensatt av, som for eksempel klang, tempo, puls, rytme, varighet, styrke, tonehøyde, melodi, harmoni eller form og struktur. Videre søker en å vise hvordan slike elementer er med på å skape og utløse spenning eller forme spesielle følelser og tanker som oppstår under lyttingen.

Det er viktig at lytteeksemplene blir valgt fra ulike musikalske gener og kulturer, slik at læreren bidrar til å åpne elevene for de opplevelsesskapende virkemidlene som er til stede i all musikk. Ved å kombinere musikk med andre uttrykksmidler skal elevene utvikle evnen til å forsterke personlige og kunstneriske uttrykk. Det blir lagt særlig vekt på å lære å mestre danse- og bevegelsesformer fra eget miljø og andre kulturer.

Ved å kombinere musikk med for eksempel bevegelse, språk, bilde, uttrykk fra massemediene eller helhetlige dramatiske forløp skal elevene få anledning til å overføre musikalske inntrykk til andre uttrykksformer. Temaer eller stoff til slikt arbeid kan hentes fra elevenes hverdag eller fra andre skolefag.

Gjennom arbeidsmåter som legger vekt på å utvikle evnen til å forstå og vurdere, skal elevene lære å bearbeide tankemessig sine musikalske erfaringer og kommunisere omkring musikkopplevelser gjennom språket. Det blir lagt vekt på å utvikle evnen til å vurdere musikk og ulike musikalske bruks- og omgangsformer. Elevene skal videre tilegne seg kunnskap om musikalske faguttrykk og notasjonssystemer, musikalsk stil og funksjon i ulike historiske og kulturelle sammenhenger, og utvikle evnen til å gjøre egne verdivalg.

I arbeidet med ulike hovedemner og delemner bør elevene få kontinuerlig vurdering og veiledning som oppmuntrer til spontanitet, oppfinnsomhet, improvisasjonsevne, formsans og uttrykksvilje. For å styrke evnen til å bruke musikk som kontaktskapende middel bør læreren hjelpe elevene til å ta initiativ til og ansvar for å gjennomføre og formidle musikalske samhandlinger og samspill. Der målet er å øke musikalsk forståelse og opplevelsessevne, bør elevene få veiledning

som utvikler interesse for musikk, konsentrasjon under lytting, iakttagelsesevne, oppdragelsesevne og evne til å bruke informasjon og viten ved vurdering av musikk.

Det er viktig å understreke at musikkfaget bygger på den forutsetning at alle barn har musikalske evner som kan utvikles. Musikkfaget er et fag der alle kan delta i felles musisering ut fra egne forutsetninger. Musikkfaget gir gode muligheter for å gi meningsfylte oppgaver til barn og unge med særlige behov. Gjennom bruk av samspillsatser med forskjellig vanskegrad og utfordring i de enkelte stemmer, fellessang, spesialinstrumenter og individualiserte improvisasjonsopplegg kan utfordringer tilpasses slik at alle kan oppleve gleden ved å mestre noe innenfor klassefellesskapet.

Ved å legge vekt på arbeidsformer der den enkelte elev får positive mestringsopplevelser, kan musikkfaget være med på å styrke selvfølelsen og ha positiv innvirkning på den mentale helsen.

Samarbeid med det lokale musikklivet

Musikkfaget kan ha særlige fordeler av å bygge på den sterke musikkinteressen blant barn og unge i dag, både når det gjelder utøvelse og lytting. Skolen bør legge forholdene til rette for samarbeid med organiserte og uorganiserte musikkaktiviteter i lokalmiljøet, for eksempel kor, korps, orkestre, tradisjonelle folkemusikkaktiviteter og ulike band.

Skolens kor, korps, orkester o.l. kan betraktes som del av skolens musikkundervisning. Undervisningen i musikk bør derfor legges opp slik at elevene kan slippe til med kunnskaper, sang- og spilleferdigheter som er tilegnet i fritiden. Samarbeidet med det lokale musikklivet har avgjørende betydning for at elevene skal kunne øve og praktisere sine utøvende ferdigheter jevnlig. Andre eksempler på samarbeid med lokalmiljøet er felles engasjement om lokale kultur- og musikkverksteder.

Skolen bør samarbeide med den kommunale musikkskolen der det finnes en slik, om felles utnyttelse av instrumenter, lokaler, lærerkrefter og timerressurser. Samordnet kommunal musikkopplæring er viktig for å sikre at musikkundervisningen blir så god som mulig. I et slikt samarbeid må tyngdepunktet i musikkundervisningen ligge i grunnskolen, og undervisningen må bygge på mønsterplanen. Et hovedmål må være at elevene ser sammenhenger mellom skolens og lokalmiljøets musikkopplæringstilbud.

Lokalt læreplanarbeid skal ta sikte på å fremme slik organisatorisk planlegging og å ivareta lokale musikkulturelle interesser. Kontakten med lokalmiljøet kan videre fremmes og utnyttes ved at skolen knytter kontakter med musikalske ressurspersoner i lokalmiljøet. Arbeidet i musikktime kan munne ut i en framføring i lokalmiljøet, gjerne i tilknytning til annen kunstutøvelse. Undervisningen i musikk bør også legge vekt på betydningen av musikk, dans, bevegelse, teater o.l. som miljøskapende samværsformer i skolens hverdag.

Læreren bør bruke de tilbudene som finnes i skoleradio og skolefjernsyn. Vennskapsklasser i lokalmiljøet, andre distrikter eller andre land, med for eksempel utveksling av turneer, kassetter osv., kan også bidra til å styrke musikkinteressen.

Mulighetene for tverrfaglig arbeid gjennom musikk bør utnyttes, for eksempel i prosjektarbeid. Det kan hjelpe elevene til å se sammenhenger mellom musikkfaget og andre fag, og bidra til å styrke sammenhengen mellom opplevelse og kunnskap i andre fag.

For at de bærende prinsippene i planen skal kunne gjennomføres, er det viktig at skolen gir musikklæreren muligheter til å arbeide med ulike gruppestørrelser, og at en sikrer kontinuiteten i musikkundervisningen.

Læremidler

Musikkfaget er ressurskrevende når det gjelder læremidler. For at viktige prinsipper i planen, for eksempel vekt på egenaktivitet, skal kunne gjennomføres, må skolen ha en rikholdig samling av læremidler.

Det er også viktig at skolen har rom med ledig plass til bevegelse og med egnet akustikk for musikkarbeid. Det er også ønskelig med grupperom, eventuelt overom.

Oppbyggingen av en læremiddelsamling i musikk må planlegges lokalt. En må legge langsiktige planer som tar hensyn til skolens størrelse, variasjoner i lærernes metodiske bakgrunn og det reelle bruksbehovet.

Læremiddelsamlingen bør inneholde instrumenter, avspillingsutstyr, lærebøker, håndbøker, notemateriell, bilde- og lydmateriell. Samlingen bør ta hensyn til musikkulturell variasjon blant elevene og avspille lokale særtrekk ved musikklivet. Kvaliteten på instrumenter og avspillingsutstyr må være god.

Hovedemner og delemner

SANG OG ANNEN VOKAL AKTIVITET

Stemmen er vårt nærmeste og mest naturlige musikalske uttrykksmiddel. Når barn begynner på skolen, er sang og annen vokal aktivitet den felles erfaringsbakgrunn de har når det gjelder aktiv omgang med musikalske uttrykksmidler.

Selv om barn i tidlig skolealder ofte bruker lite toneomfang i sin spontane sang, er det viktig at læreren er klar over at de ofte gjennom imitasjon kan lære seg mer sammensatte melodier med større toneomfang.

Lærerne må føle seg fri til å bruke sanger de selv er glad i, og akseptere elevideer og forslag om sangvalg. Det kan være viktig å repetere sanger forholdsvis ofte, slik at klassen får et sangrepertoar som er deres eget, og som kan tas fram og brukes i ulike situasjoner. Det er viktig å videreføre sangen som et felles kulturelement. Sanger fra lokal og nasjonal sangtradisjon bør danne grunnstammen i sangutvalget.

Arbeidet med sang og vokal aktivitet utføres i sammenheng med lytting til sanger og ulike vokalmusikk, barneplater og kassetter, lokale kor, sanggrupper o.l. Det er også viktig at arbeidet med stemmen ses i sammenheng med gehørteining.

På alle klasstrinn vil arbeidet med sang egne seg særlig godt for samarbeid med andre fag, for eksempel kristendomskunnskap og orienteringsfag, eller i arbeidet med poesi og lyrikk i norsk.

Arbeidet med sang og annen vokal aktivitet må ses i sammenheng med hovedemnet *spill* på den måten at også stemmen betraktes som et instrument.

1.-3. klasse

Sanger og sangleker: Sanger og sangleker fra barnas egen kultur og fra andre kulturer. Sanger om høytider, årstider, været, naturen, tverrfaglige emner. Tradisjonelle barnesanger, sanger fra andre barnekulturer, popsanger og andre rytmiske sanger. Rim og regler. Kanon. Sanger og tekster elevene lager selv.

Lek med stemmen: Eksperimentere og improvisere med stemme og klang. Sette lyd til bevegelser, handlinger. Lydillustrasjoner med stemmen. Lydkomposisjoner i sammenheng med stemmebruk.

4.-6. klasse

Sanger og sangleker: Sanger og sangleker med tekst fra elevenes hverdag og fra forskjellige musikkulturer. Engelske sanger parallelt med engelskundervisningen. Tradisjonelle norske sanger.

Eksperimentering og komponering: Videre arbeid med lydkomposisjoner for å trene stemmebruk, toneplassering, sangomfang, stemmeklang osv. Lydkomposisjoner over emner i andre fag. Fortsatt arbeid med å sette tekst til melodi og melodi til tekst. Improvisasjon.

Samklang: Fortsatt arbeid med kanonsang. Enkle to- og trestemmige sanger. Lydeksperimentering, improvisering og komponering med samklang som bygge-materiale.

7.-9. klasse

Sanger og sangdanser: Sanger fra ulike musikkulturer. Sanger med tekster som tar opp sider ved elevenes hverdag. Sanger om høytider, tverrfaglige emner m.v. som nevnt under 1.-3. klasse og som passer for trinnet. Sanger på aktuelle fremmed-språk. Tradisjonelle norske sanger. Sangdanser fra andre land.

Eksperimentering og komponering: Fortsatt arbeid med å sette tekst til melodi og melodi til tekst. Lage sanger og sangdanser ut fra erfaring med nytt kunnskaps-stoff. Improvisere i ulike stiler. Videre arbeid med lydkomposisjoner for å trene stemmebruk i akustisk sang og mikrofon-sang.

Samklang: Fortsatt arbeid med kanonsang. To-, tre- og firstemmige sanger i ulike gener. Fortsatt arbeid med lydeksperimentering, improvisering og komponering med samklang som byggemateriale. Nyere flerstemmige vokalkomposisjoner.

SPILL

Utvikling av spilleferdigheter skal skje ut fra instrumenter og lærestoff som er tilpasset elevenes forutsetninger og interesser. Det betyr at lærestoffet bør være forankret i elevenes musikkulturelle bakgrunn, og at elevene kan spille på de instrumenter de bruker i fritiden. Utvikling av spilleferdigheter kan i stor grad fremmes gjennom samarbeid med musikkolen eller andre ressurser i det lokale og frivillige musikklivet. Tilegnelse av grunnleggende spilleteknikk kan i mange tilfeller skje gjennom eksperimentering og komponering.

Det er viktig at alle elever får delta i samspillet, eventuelt ved å bruke stemmen eller instrumenter som er enkle å spille på.

1.-3. klasse

Lek med instrumenter: Eksperimentering, improvisering og komponering med «kroppens instrumentarium» og andre instrumenter. Lydkulisser til opplesning og dramatisering. Utforming av forspill, mellomspill og etterspill til ulike satser. Lage melodier og enkle akkompagnementer.

Spilletrening: Rytmisk og melodisk imitasjonsspill, eksperimentering, improvisering og komponering på ulike instrumenter og med «kroppens instrumentarium». Innlæring av enkle spillesatser etter gehør og imitasjon.

Samspill: Enkle spillesatser for melodiinstrumenter, rytmeinstrumenter og kombinasjoner av dem. Enkle akkompagnementssatser til arbeid med andre hovedemner. Lydleker.

4.-6. klasse

Eksperimentering og komponering: Eksperimentering, improvisering og komponering. Komposisjoner til ytre handlingsforløp, uttrykk for sinnsstemninger, følelser o.l. Tilpasning av ferdiglagede satser til klassens instrumenter.

Spilletrening: Videre arbeid med imitasjonsspill, eksperimentering, improvisering og komponering i sammenheng med grunnleggende spilleteknikk. Innlæring av spillesatser etter gehør og noter. Utforskning av klangmuligheter på forskjellige instrumenter.

Samspill: Videre arbeid med spillesatser og akkompagnement for ulike typer instrumenter og i ulike stilarter. Klasseorkester med ulike besetningstyper, også med sammensetninger av klassens og elevenes private instrumenter.

Vi lager og spiller på egne instrumenter: Seljefløyte, slagverkinstrumenter, stavspill, etniske instrumenter, instrumenter av ulike gjenstander.

7.-9. klasse

Eksperimentering og komponering: Eksperimentering, improvisering og komponering. Komposisjoner i ulike stilarter med ulike instrumenter til ytre handlingsforløp, uttrykk for sinnsstemninger, følelser o.l. Akkompagnement til sang og soloinstrumenter, forspill, mellomspill og etterspill.

Spilletrening: Utforskning av og øving på instrumenter. Trening i å finne rytmer, riff (gjentatte motiver), akkorder og vanlige harmoniske progresjoner etter plater i rock, pop og lignende musikk og med relevante instrumenter. Fortsatt arbeid med gehørspill og spill etter noter.

Samspill: Gruppesamspill med pedagogiske instrumenter. Klasseorkester. Ulike besetningstyper som elevenes interesser og private instrumenter gjør mulig.

Musikk og andre medier: Lydbilder, sanger, spillestykker osv. til musikkspill, kabaret, revy. Musikk til video.

MUSIKK, BEVEGELSE OG DRAMA

Musikk er nøye forbundet med kroppslige og dramatiske uttrykk. Gjennom bevegelse til musikk tar elevene i bruk kropp og sanser på en måte som forsterker konsentrasjon og engasjement i musikken. Slik kan bevegelse til musikk intensivere musikkopplevelsen.

Gjennom dramaaktiviteter kan musikk læreren bygge opp trygghet og være med og legge grunnlaget for frigjøring og spontanitet som er nødvendig i all skapende aktivitet.

For flere ideer til dramaaktiviteter, viser vi til dramalitteraturen.

1.-3. klasse

Musikkeventyr: Arbeid med lydforming, lage lydeffekter til eventyr, dramatisere handling.

Musikk og drama: Musikk i sammenheng med rollespill, mime, bli-kjent-leker, herming, leke spill, trygghets- og kontaktøvelser, avspennings- og konsentrasjonsøvelser.

Musikk og bevegelse: Bevegelse med kroppen for å tydeliggjøre melodiretning, tonehøyder, tonelengder, musikalsk form, puls. Lage bevegelser og trinn til musikk. Norsk og internasjonal folkedans.

4.-6. klasse

Musikk og bevegelse: Lage og sette sammen rytmeostinat, danser i forskjellige taktarter, rytmisering av og bevegelse til dikt, fri bevegelse. Norsk og internasjonal folkedans.

Musikk og drama: Mime musikkuttrykk og musikkopplevelser. Karakterisere ulike mennesketyper og roller til forskjellig slags musikk. Improvisasjonsøvelser, musikk til fortellinger, sketsjer og skuespill.

7.-9. klasse

Musikkteater: Arbeid med revy, kabaret, musikkspill.

Dans: Danser fra lokalmiljøet, norsk folkedans, internasjonal folkedans, moderne dans, jazzballett, gammeldans, rock and roll, dansetyper med fastlagte bevegelsesmønstre til aktuell pop og rock. Utarbeiding av dansetrinn til ulike sanger.

SKOLEKONSERT

Skolekonserter, både elevenes egne og konserter med amatører og profesjonelle utøvere, bør være en naturlig del av skolens musikkundervisning og bli et viktig innslag når det gjelder lytting og musikkopplevelse. Arbeidet med skolekonserter har som mål å gjøre elevene fortrolige med å opptre overfor hverandre, skape gode lyttevener og vilje til å forstå andres musikalske uttrykk.

I perioder vil undervisningsopplegget i musikk bli sterkt knyttet til skolekonsertvirksomheten, der forarbeid, konsert og etterarbeid blir en helhet. Slik blir konsertene ikke enkeltstående og isolerte foreteelser, men et konkret mål for arbeid gjennom en periode, og dessuten utgangspunktet for etterarbeid.

Rikskonsertenes skolekonsertvirksomhet kan betraktes som del av skolens musikkundervisning, og formidler av levende musikk av høy kunstnerisk kvalitet. Gjennom varierte programopplegg, nye presentasjonsmåter, aktivisering av tilhørerne, forarbeid og etterarbeid er Rikskonsertenes skolekonsertvirksomhet et inspirerende supplement til skolens musikkundervisning.

Rikskonsertene kan også være en ressurs i arbeidet med å lage egne skolekonserter i samarbeid med det lokale musikklivet. De kan yte bistand i forbindelse med lokalt utviklingsarbeid, for eksempel i form av kursvirksomhet.

1.-9. klasse

Musikkverksted: Samarbeid med profesjonelle musikere, lærere, utøvere og komponister fra lokalmiljøet om konserter.

Egen konsert: Konserter der alle elever i klassen har enkle, kortvarige oppgaver. Repertoar hentet fra musikkundervisningen eller fra elevenes bakgrunn utenfor skolen. Framføring for foresatte og søsken, andre klasser, hele skolen.

Andres konsert: Konserter fra Rikskonsertene, andre profesjonelle eller amatør-musikere som besøker skolen. Forarbeid og etterarbeid. På ungdomstrinnet også besøk til orkesterkonsert, opera, rockekonsert, kirkekonsert, ballett, musikkteater.

MUSIKKORIENTERING

Arbeidet med dette hovedemnet har som mål å utdype elevenes opplevelser av musikk og gi elevene innsikt i musikkens bruk og funksjon til ulike tider, i ulike samfunn og kulturer. Det bør legges vekt på aktiv lytting og evne til å formulere seg om musikk. Videre skal arbeidet med emnet gi elevene forståelse av hvordan musikken henger sammen med vår egen historie, hvordan musikken blir brukt i dagens samfunn, og hvilken rolle musikken spiller i elevenes egen hverdag.

Elevene må få kunnskaper om historiske, sosiale og kulturelle forhold som musikken springer ut av, hvordan komponister og utøvere forholder seg til sin samtid, og om organiseringen av musikalske forløp. Arbeidet skal gi elevene forståelse av musikk som kunstart gjennom presentasjon av lytteeksempler som er sentrale i vår nasjonale og europeiske historie.

I arbeidet med dagens musikkulturer er det viktig å betone de positive og identitetsskapende funksjoner musikk kan ha. Samtidig må elevene få hjelp til kritisk å vurdere kommersialiseringen som preger deler av ungdomskulturens musikk.

1.-3. klasse

Musikkens bruk og funksjoner: Synge, spille og lytte til musikk fra lokalmiljøet. Samtale om lokale særtrekk i musikken og om bruk av musikk i hjemmet, i radio, på fjernsyn, og i butikken. Danser og sanger som har tradisjon i barnekulturen og lokalmiljøet. Samtale om bruksmåter.

Lytting: Lytting til musikk, bevegelse, maling. Samtale om hva musikk kan uttrykke. Samtaler om musikkopplevelser.

Kunnskapsstoff: Arbeid med kunnskapsstoff i tilknytning til musikkaktiviteter fra andre delemner.

4.-6. klasse

Lytting: Lytte til musikk fra forskjellige genrer og stilarter. Programmusikk, musikk og følelser, musikk som ikke viser til noe utenom-musikalsk (absolutt musikk), tekst og musikk. Lage lyttepartitur. Lytte til musikk i tilknytning til eksperimentering og komponering i andre delemner. Samtaler om musikkopplevelser.

Musikkens bruk og funksjoner: Undersøkelser av bruk av musikk i hjemmet og nærmiljøet.

Kunnskapsstoff: Arbeid med kunnskapsstoff og musikkteori i tilknytning til musikkaktiviteter fra andre delemner. Kjente komponister.

7.-9. klasse

Musikkens bruk og funksjoner: Samle inn stoff om og framføre musikk fra forskjellige verdensdeler. Lage programmer med demonstrasjon av musikk, folkedanser og folkedrakter fra ulike kulturer. Om musikkens bruk og funksjoner i andre kulturer. Funksjonell musikk som bakgrunnsmusikk, musikk i radio, fjernsyn, musikk og reklame, musikk i ulike ungdomskulturer.

Lytting: Lytting til musikk fra ulike epoker, genrer, stilarter. Samtale, elevinnlegg,

skriftlige framstillinger om musikkopplevelser. Orienteringsstoff om kultur- og kunsthistorie. Tverrfaglig virksomhet med for eksempel samfunnsfag. Samtaler om kvalitet og verdi i musikken.

Kunnskapsstoff: Arbeid med kunnskapsstoff og musikkteori i tilknytning til musikkaktiviteter. Kjente komponister.

Utgangspunktet for formende arbeid er menneskets tanker, erfaringer, følelser og behov. Gjennom arbeid i materialer får dette synlig form i bilder, skulptur og bruksformer.

Faget forming har sitt utspring i kunnskap og erfaring som gjennom tidene har nedfelt seg i kunst og formkultur og i arbeid med å føre videre og formidle uttrykk på dette området.

Forming kan bidra til å utvikle åpenhet for estetiske verdier gjennom skapende og formidlende virksomhet og gi grunnlag for å vokse inn i og medvirke i en kultursammenheng.

Faget fremmer utvikling av personligheten gjennom aktiviteter som uttrykker og binder sammen følelser, tanker og ferdigheter. Forming gir muligheter for uttrykk og kommunikasjon og for å konkretisere tanker og begreper.

Arbeid med materialer og redskaper gir ferdigheter og erfaringer med praktiske produksjonsprosesser. Det bidrar til forståelse for arbeidsliv og materiell kultur og stimulerer til handling og deltaking.

Mål

Undervisningen i forming skal ta sikte på

- å utløse aktivt, personlig engasjement hos elevene gjennom allsidig skapende arbeid
- å gi elevene erfaring med hensiktsmessige materialer og teknikker og øve opp praktisk ferdighet
- å gi erfaring i og forståelse for bilde, skulptur og bruksform som individuell og samfunnmessig form og uttrykk
- å stimulere følelse, fantasi og tanke gjennom arbeid med temaer, ideer og erfaringer
- å utvikle varhet overfor estetiske verdier i arbeid med materiale, form og farge

- å se eget arbeid i lys av kulturens yringsformer og utvikle kritisk sans for samtidens bilde- og gjenstandskultur, og derigjennom oppdra til medansvar for vårt miljø

Lærestoff og progresjon

Lærestoffet i forming handler om å skape, vurdere og forstå bilde, skulptur og bruksform og bruke dette i meningsfylte sammenhenger.

Lærestoffet er inndelt i fem hovedemner: *bildeforming, skulpturforming, bruksforming, forstå og vurdere bilde, skulptur og bruksform og forming i tema-sammenheng.*

Hvert hovedemne har sine særtrekk og sin faglige tilknytning til ulike felt innenfor kultur- og samfunnsliv. Men områdene har også nær sammenheng med hverandre. En del arbeidsstoff danner overganger mellom hovedemnene. Bilde og skulptur kan ofte ses i en felles uttrykks- og kommunikasjonssammenheng.

For å oppnå sammenheng og progresjon er de fleste delemnene under hvert hovedemne gjentatt på ulike klassenivåer. Stikkordene antyder hvordan en kan arbeide med delemnene med en utvikling fra det nære og konkrete til en mer differensiert og problemorientert synsvinkel. Planen sikter mot progresjon ved å utvide og differensiere elevenes erfaringer med grunnleggende materialer, teknikker og redskaper. Stikkordene er valgt med tanke på økende grad av selvstendighet og evne til å vurdere og formulere seg bevisst og klart.

Målet må være å finne fram til stoff og oppgaver som elevene er opptatt av. Utgangspunktet for arbeid i forming – ideer, problemstillinger, erfaringer, temaer – kan hentes fra ulike livsområder. Det er naturlig å bruke egne opplevelser, tanker og følelser eller ta opp stoff fra den nære hverdagen, lokalmiljøet eller samfunnet ellers. Skolen må stimulere «gjør-det-selv»-virksomheten som i dag gjør seg stadig sterkere gjeldende i tilknytning til hus, hytte, redskaper, maskiner o.a.

Arbeid med individuelle temaer kan øke elevenes selvforståelse og dermed bidra til personlig utvikling. Gjennom temaer og oppgaver som er knyttet til miljø og samfunn, kan elevene få større innsikt i hvordan mennesker lever sammen, og hvordan miljøet er med på å forme menneskene. Det visuelle miljøet kan studeres gjennom gammel og ny arkitektur, og gjennom utforming av ulike bomiljøer. Temaene kan fanges opp gjennom elevenes erfaringer, gjennom de andre skolefagene, gjennom medier eller gjennom kunst og formkultur. Det utgangspunktet en velger, og den måten arbeidet føres videre på, er avhengig av elevenes modenhet og forutsetninger. Uansett nivå bør en legge vekt på stoff som motvirker ensidige holdninger og oppfatninger.

Lærestoffet i forming er omfattende og gir mange forskjellige arbeidsmuligheter. I det lokale planleggingsarbeidet blir det derfor viktig å skape oversikt og tenke framover, slik at det blir kontinuitet og progresjon. Bredde i stoffvalget kan gi variasjon og motivering, men for stor spredning kan føre til at arbeidet blir overflatisk og oppstykket. Årsplanene oppover i klassene bør gi anledning til å gå i dybden innenfor hovedemnene, og til å arbeide med sentrale materialer og teknikker som elevene lærer å bruke og beherske.

Det er viktig å utnytte egenarten i miljøet. Tradisjoner i kunst og formkultur bør brukes i undervisningen innenfor fagets mål og rammer. Stedegne materialer fra natur og produksjonsliv gir nærhet og kontakt med elevenes eget miljø.

Innvandrerens kulturbakgrunn og deres tradisjoner og uttrykksmåter kan inspirere og berike undervisningen.

Hvert materialområde krever forskjellige tekniske ferdigheter. Arbeidet med det tekniske er nøye knyttet til sansing og motorikk og går på forskjellige måter inn i de ulike hovedemnene. Det bør legges vekt på progresjon i bruk av teknikker og sentrale materialfelter: tre, tekstil, leire, metall og materialer for tegning, maling og grafikk. Praktiske ferdigheter skal være redskap for elevene til å uttrykke seg og medvirke til personlig og hensiktsmessig utforming av miljø. Å øve opp praktiske ferdigheter krever konsentrasjon og tid. Dette må en ta i betraktning når en planlegger og disponerer undervisningen.

Elevenes eget arbeid, kunst og formkultur bør være utgangspunktet for å bli fortrolig med bruk av estetiske virkemidler. Estetisk varhet utvikles ved å gi form til følelse, fantasi og forestilling, gjennom møte med materiale og teknikk og i arbeid med form og farge der vurdering og avveining er viktig.

Kunst og formkultur bør være en sentral del av lærestoffet. Kulturstoffet omfatter bildekunst, kunsthåndverk, arkitektur, folkekunst, litteratur, dans drama, musikk og medier. Fra dette store området kan en hente impulser, inspirasjon og kunnskap. Men spesielt relevant for faget er likevel den delen av dette området som består av bilde- og bruksformer. Det håndverksmessige, det estetiske og det uttrykksmessige kan her være direkte utgangspunkt for oppgaver.

Massemediekulturen utgjør en vesentlig del av elevenes egne erfaringer med bilde- og bruksformer. Undervisningen sikter mot å utvikle holdninger til mediekulturens positive og negative virkninger og lære elevene å bruke virkemidlene på en personlig måte.

Arbeidsmåter

Forming omfatter områder som utfordrer hele personligheten. Dette gir grunnlag for allsidige arbeidsmåter.

I undervisningen bør en legge vekt på utgangspunktet for skaping, som kan være ideer, problemstillinger eller materialer og teknikker, form og farge. Dette er deler av enhver formingsprosess.

Utgangspunktet kan også være praktiske oppgaver som skal løses, eller gjenstander som trenger å bli vedlikeholdt.

Uansett utgangspunkt bør ikke en arbeidsmåte dominere undervisningen. En kan arbeide spontant og intuitivt, stimulere til eksperimenterende og lekende arbeids- og handlemåter på alle klassetrinn. Men elevene må også få innsikt i at formingsarbeid kan kreve mer analytiske og problemløsende arbeidsmåter. En kan legge grunnlaget for slik innsikt allerede på de tidlige klassetrinn. Måten det blir gjort på, og omfanget av slike arbeidsmåter må ses i forhold til elevenes generelle modningsnivå og individuelle utvikling.

Skapende eller kreative måter å tenke og arbeide på står sentralt i forming. En legger vekt på oppgaver som gir rom for ulike løsninger, at elevene har gode kunnskaper innenfor det aktuelle området, og at de opplever stoffet engasjerende, meningsfylt og intenst. Her er det naturlig å trekke inn andre fag og uttryksformer.

En annen forutsetning for skapende arbeid er tid til å bearbeide stoffet mentalt og tid til å tilegne seg nødvendige kunnskaper og ferdigheter. Læreren må hjelpe

elevene til å stille nye spørsmål og finne selvstendige løsninger på dem. Det er en forutsetning for skapende arbeid at elevene føler seg trygge. Derfor må læreren prøve å fremme en aksepterende holdning blant elevene med hensyn til uttrykks- evne og ferdighet.

Å se helhet og sammenhenger fra fag til fag må være et mål for all undervisning. I forming kan elevene lære å se disse sammenhengene hvis læreren gjennom bred faglig orientering kan trekke tråder mellom fagene.

Individuelt arbeid har alltid hatt stor plass i forming, som i kunst- og håndverkstradisjoner i samfunnet ellers. Men både faglig og sosialt ligger det stor berikelse i å arbeide sammen. Prosjektarbeid gir gode muligheter for større forståelse av et problemområde gjennom skapende arbeid og samarbeid med andre.

Forming gir mulighet til å arbeide praktisk med emner fra flere fag. Elevene kan konkretisere og bearbeide materialer, og knytte følelse og opplevelse til stoffet. Ved siden av å ha felleselementer med områder som er knyttet til kunstarter som drama, dans, musikk og litteratur, kan faget ha felles stoff med for eksempel norsk, matematikk og naturfag. I forming arbeides det med utforming og uttrykk, men også som i norsk med å utvikle begreper. Som i matematikk arbeides det i form og farge med størrelse, antall og mengde. På flere punkter er det sammenfallende stoff med naturfag, i kjemiske prosesser og i fysiske forandringer. I integrerte emner bør elevene oppleve og erfare forskjellige måter å uttrykke seg på som likeverdige, men vesensforskjellige.

Jenter og gutter må få samme undervisningstilbud i forming. Kjønnspørsmålet er knyttet til holdninger, normer og verdier. For å forandre holdninger må disse bearbeides med tanker og følelser. Ut fra formingsfagets egenart og måter å arbeide på er det her gode muligheter for å virkeliggjøre skolens mål.

I forming er vurdering og veiledning en integrert del av undervisningen. Når en vurderer undervisningsopplegg, bør en avklare hvilke hovedmål og delmål opplegget sikter mot, og samtidig være åpen for situasjoner og oppgaver som kan sette arbeidet i forming sammen med andre fag.

Noen ganger vil elevene føle at resultatet av arbeidet ikke holder mål, selv om arbeidsinnsatsen har vært stor. Det må være lærerens oppgave å gjøre klart både overfor elev og foreldre at det i tillegg til produktet foreligger andre resultater av prosessen: økt erfaring, viten, kunnskap og forståelse.

I en oppsummerende vurdering av elevenes arbeid må læreren sammen med elevene finne ut hva de har oppdaget, registrert, lært eller opplevd. En bør legge vekt på:

- personlig uttrykk
- bruk av, forståelse av og vurdering av estetiske virkemidler
- teknisk ferdighet og innsikt i arbeidsprosesser
- holdning og engasjement i arbeidet med faget

Rom, utstyr og læremidler

Forming er ett fag, noe som forutsetter at arbeidsrommene ligger i nær tilknytning til hverandre. På skoler som ikke har slike forhold, bør en arbeide med praktiske løsninger på romorganiseringen.

Et hensiktsmessig utvalg av hovedmaterialer er vesentlig for å arbeide med faget. Det er nødvendig med god og oversiktlig lagringsplass.

Vinduene i minst ett av formingsrommene bør kunne blendes. Rommene bør ha utstillingsplass for eleverarbeider og samlinger, og utvalg av litteratur. Det bør være tilgang på tidsmessige audiovisuelle hjelpemidler og utstyr for arbeid med mediene.

Formingsavdelingen vil være utstyrt med redskaper, verktøy, maskiner og hjelpemidler som trengs for de forskjellige aktivitetene. Spesielt der yngre elever benytter klasserom til forming, bør det være utstyr og redskaper til arbeid med harde og myke materialer. En måte å organisere materialene på er å dele inn klasserommet i stasjoner eller arbeidskroker.

Arbeidsrommene må innredes og utstyres slik at en unngår helseskader: En må sørge for å sikre maskiner, se til at det er avsug der det er fare for helsefarlige gasser og støv, og at det er isolert mot høyt støynivå og sterk lyskonsentrasjon.

Hovedemner og delemner

BILDEFORMING

Når elevene begynner på skolen, kan de fleste gi uttrykk for forestillinger, tanker og følelser i to- eller tredimensjonale materialer. Evnen til å utvikle eget bildespråk må en stimulere og bygge videre på i undervisningen.

Materialerfaring, tekniske ferdigheter og kunnskap om estetiske virkemidler er ledd i elevenes bildespråklige utvikling.

Det er viktig å legge forholdene til rette slik at elevene får allsidige sanseinntrykk og impulser som kan berike forestillingene og øke uttrykksbehovet. Lysten til å skape bilder forutsetter også tiltro til egen uttrykkssevne og forståelse for bildeskaping som en viktig og særpreget måte å uttrykke seg på. Kunstbilder kan vise elevene at bildespråket har mange muligheter til å formidle meningsinnhold.

Vår tids bildekultur virker i stigende grad inn på både elevenes forestillingsverden og bildespråk. Det er naturlig at barn og unge søker forbilder og identifiserer seg med den kulturen de opplever i sitt miljø. Her ligger det viktige pedagogiske utfordringer og muligheter.

1.-3. klasse

Beskrive, fortelle: Natur og nærmiljø, bruke sansene, beskrive, gjengi. Situasjoner fra hjemmet, skolen og fritiden.

Uttrykke fantasi og følelse: Aktuelle hendelser i elevenes eget liv. Opplevelser som appellerer til fantasi og følelse, dramatisering, fortelling, eventyr.

Kunstbilder: Kunstopplevelse, lysbilder, kunst- og bildebøker, kunst og formkultur i lokalmiljøet.

Bilder som informerer, påvirker: Bilder sammen med tekst, plakater, utstillinger.

Materiale og teknikk: Enkle tegneredskaper som gir klar strek: blyant, filtpenn o.l. Maling med dekkende farger: limfarger, skoletempera. Myke fargestifter. Enkle trykkteknikker: stempeltrykk, sjablontrykk, underlagstrykk. Eksperimentere, utnytte mulighetene i bilder. Samle og bruke materialer fra nærmiljø.

Form og farge: Farger kan uttrykke følelser. Finne eksempler i bildebøker, bruke fargene i egne bilder. Fargene i natur og nærmiljø, årstidene. Eksperimentere med

fargematerialer, bruke resultatene i fabulerende og dekorative bilder. Former i natur og nærmiljø. Harde, myke, runde, spisse former. Border og mønstre. Utforme klare, enkle bokstavformer.

4.-6. klasse

Beskrive, fortelle, registrere: Natur og nærmiljø, bruke sansene, registrere. Følge prosesser, forklare. Velge ut detaljer, forstørre. Situasjoner fra skole, fritid og hjemmemiljø, vekt på klar framstilling. Bildeserier.

Uttrykke fantasi og følelser: Sagn, myter, fortellinger, drømmer, bilder der romstørrelsesforhold og farger brukes fritt.

Kunstabilder: Kunst, massemedier, andre typer bilder. Samme motiv, tema, forskjellige framstillingsformer.

Bilder som informerer, påvirker: Klar, bevisst framstilling, plassering av tekst og bilde.

Materiale og teknikk: Tegneredskaper som gir variert strek og flatevirkning: myke og harde blyanter, tusj, kullstifter. Dekkende maling. Eksperimentere og prøve ut. Grafikk, bearbeide trykkplater, papp, lino, tre, isopor. Eksperimentere med trykk. Foto, video. Materialbilder. Bli kjent med, beherske materialene.

Form og farge: Symbolisere og uttrykke følelser og stemninger med farger. Fargene i kunst, bilder, bøker, blad. Romvirkning med farger. Fargeblanding, spontan og mer bevisst. Fargebegreper, primærfarger, sekundærfarger, nyanser. Samling med naturformer og bearbejdede former, studere og gjengi form. Dekorative bilder i tekstil, papir, leire.

7.-9. klasse

Beskrive, registrere, forklare: Natur og kultur. Observere og forstå sammenhenger, årsaker og virkninger. Lage reportasjer. Samfunnsorienterte emner. Prosjekter, tekst og bilder.

Personlige uttrykk: Egne interesser, tanker og opplevelser, mer bevisst bruk av bildespråket. Nåtid, framtid. Egne følelser, følelsesregister, figurativt eller nonfigurativt uttrykt.

Kunst og massemediekultur: Virkelighet og fantasi i kunst og mediebilder. Skape bilder med bestemt hensikt.

Materiale og teknikk: Arbeid med svart-hvitt-bilder: foto, redskap for tegning og laving. Trening i å bruke ulike teknikker for å registrere, ta skisse, beskrive. Erfare: ulike redskaper og teknikker, ulike uttrykk. Enkle og mer krevende grafiske teknikker: høytrykk, plantrykk, dypptrykk. Fargetrykk. Maling, dekkende og transparent. Prøve forskjellige fargetyper, redskaper, papirsorter.

Form og farge: Farge kan forsterke form og forandre bildets uttrykk. Former og farger i naturen, naturstudier, forenkling til dekorative eller abstrakte bilder. Farge og form som stemningsskapende element. Romvirkning, fokusering ved hjelp av form og farge.

SKULPTURFORMING

Skulptur som uttrykksform innbyr til og forutsetter at en tar i bruk andre sanser enn den rent visuelle. En kan ta og føle på overflate og form, bevege seg i og rundt skulpturen.

Ofte kan det idemessige utgangspunktet eller materialene som står til rådighet, avgjøre om en vil velge to- eller tredimensjonal form.

På de laveste klassetrinnene vil skulpturforming gjerne være dominert av symbolframstilling. Å gjengi iaktatt form, særlig i plastiske materialer, kan være en utfordring for mange elever etter som de kommer oppover i klassene. Men skulptur kan også uttrykkes og formidles gjennom utforming og materiale, i nonfigurativ form. Dette må elevene få erfare ut fra eget arbeid og oppleve gjennom eksempler fra kunst og formkultur.

1.-3. klasse

Beskrive, fortelle: Egne opplevelser og erfaringer. Bruke sansene. Eventyr, dramatisering.

Spontan skulpturforming: Elevenes lek i sandkasse, med leire, klosser, natur- og restematerialer. Behov for å skape skulpturformer til leken, symbolisere. Tverrfaglige arbeider der skulpturformer konkretiserer stoffet.

Materiale og teknikk: Modellert skulptur i lett formbare materialer: leire, plastilin, pappmasjé. S sammensatt skulptur: enkle sammensetningsteknikker for papp, papir, tekstil og restematerialer. Samle materialer fra natur og nærmiljø, se muligheter, arbeide videre med dette i skulptur.

Form og farge: Former i natur og nærmiljø, gjengi i lett formbare materialer, eksperimentere og «finne» former som oppstår, bruke fantasien. Bruke farger til å forsterke, understreke det skulpturen skal fortelle.

4.-6. klasse

Beskrive, fortelle: Egne opplevelser og erfaringer, spontane og mer bearbejdede uttrykk. Fortellinger, eventyr, myter og sagn med appell til fantasi og følelse. Drama, musikk, lek som forsterker opplevelse og forståelse.

Impulser fra skulpturmaterialet: Egenskaper og muligheter ved materialene som kan motivere arbeidet med skulptur.

Materiale og teknikk: Modellert skulptur: forme, skjære vekk, bearbejde overflaten, pusse, male; begitning og glasur på leire. S sammensatt skulptur: enkle sammensetningsteknikker for papp, tekstil, leire, tre, natur- og restematerialer, lime, sy, felle sammen, spikre, skru. Hogd eller skåret skulptur: enkel verktøybruk. Forme til materialer som isopor, halvtørr leire, lettbetong, myke tresorter. Mer bevisst utprøving og bruk av skulpturmateriale og redskaper.

Form og farge: Samle naturformer og bearbejdede former, studere, se muligheter, bearbejde til skulptur. Gjengi form i andre skulpturmateriale. Forhold mellom former, proporsjoner. Enkle begreper: organisk og geometrisk form. Eksempler fra kunst, egne arbeider, samtale.

7.-9. klasse

Beskrive, fortelle: Egne opplevelser og erfaringer, vekt på å forsterke uttrykket gjennom samtale og vurdering av virkemidlene. Eget og andres miljø, karakterisere personer og omgivelser. Drama og bevegelse som inspirasjon til arbeid med følelsesuttrykk: stilling, holdning, handling. Studier av menneskekroppen.

Skulpturkunst: Kunstuttrykk som gir assosiasjoner gjennom formegenskaper: myke, harde, aggressive. Musikk, nonfigurativ eller abstrakt kunst som impuls til eget skulpturarbeid.

Impulser fra materialene: Materialenes utseende og egenskaper og konkrete former kan gi ideer til arbeid med skulptur. Materialer og teknikker brukt i skulpturkunst kan stimulere til utprøving i forenklet form.

Materialer og teknikker: Modellert skulptur: leire; eksperimentere med ulike typer, ulik konsistens, materialblandinger, redskaper, bearbeidingsmåter og overflatebehandling. Støpe skulptur i gipsform. S sammensatt skulptur: forme, bearbeide og sette sammen plater av forskjellige materialer. Mer teknisk krevende teknikker for sammensetning i tre, metall, tekstil og leire. Vår tids og tradisjonelle materialer brukt på utradisjonelle måter i skulptur. Arbeid i større dimensjoner i materialer som lettbetong og mykt tre. Skjære ut mindre skulpturer i myke materialer. Egne erfaringer, vurdering av hvordan materialer og teknikker preger skulpturens uttrykk. Hensiktsmessige redskaper.

Form og farge: Ulik behandling av form i skulpturkunst. Arbeid med figurative, abstrakte og nonfigurative former. Rom som element i skulptur. Farge som framhever eller skjuler skulpturens materialer og uttrykk. Helhet mellom skulptur og underlag, sokkel.

BRUKSFORMING

Bruksforming omfatter leker, redskaper, innredningsgjenstander og klær. Arkitektur og gjenstandskultur hører også med under dette hovedemnet.

Et naturlig utgangspunkt for å skape bruksform er de behov elevene selv har. Det kan også være behov i miljøet som blir påpekt, eller som elevene oppdager selv.

Å lage bruksformer som er vakre og interessante, ved siden av at de også har en bruksfunksjon, kan ofte være en sterk drivkraft til skaping. Ønsket om å skape bruksform kan også springe ut av interessen for å lære og å mestre ferdigheter og teknikker innenfor tradisjonelle eller nye materialområder.

For å øke bruksformenenes estetiske og funksjonelle verdi er det viktig å legge arbeid i gjenstanden. Oppover i klassene bør en legge vekt på mer analytiske arbeidsmåter, og på at elevene får vurdere hva som er verdifullt for utforming av vårt miljø. Samtidig må en være åpen for spontane formvalg. Dekor kan høre nøye sammen med bruksform. Arbeidet med dekor kan springe ut av spontan lyst til å pynte eller fra mer bevisst arbeid for å berike bruksformer.

1.-3. klasse

Personlig bruksform: Lage ting en trenger, enkle klær, ting til bruk på skolen og i fritiden. Bruksting til andre, foreldre, søsken. Oppmuntre til enkel, funksjonell tenkning ut fra behov. Samtale om materialer, form og farge.

Materiale og teknikk: Prøve ut materialer som er grunnleggende for arbeid med bruksform: tekstil, tre, leire. Lære enkle bearbeidings- og sammensetningsmåter: sage, skjære, lime, spikre, hule ut. Enkel vev, søm. Flette, strikke.

Form og farge, dekor: Fargevalg, elevenes egne forslag til farger på klær og andre bruksformer. Form og farge fra naturen som utgangspunkt for dekor. Enkle dekortechnikker for tre, tekstil, leire. Stempel- og sjablontrykk, fritt broderi, sette sammen til border og flatedekor.

Omforme miljø: Enkel innredning og omforming av skolemiljøet. Dekorere og lage bruksformer som kan gjøre miljøet trivelig. Symbolisere eget miljø i sandkasse, plassere hus, veier, butikker, lekeplasser eller parkeringsplasser. Samtale om andre måter å gjøre dette på.

4.-6. klasse

Personlig bruksform: Eget bruksbehov: enkle former for klær, primærskole, bruksbehov ut fra interesser, hobby. Gruppeaktiviteter: teater, opptog, hyttebygging. Bruksformer til andre, til hjemmet. Stimulere til idéproduksjon, vurdering av alternativer. Samle informasjon fra kunst og formkultur, blad og brosjyrer. Lage enkle skisser og modeller.

Materiale og teknikk: Erfaring med rikere utvalg innenfor hovedmaterialgruppene: tre, tekstil, leire, metall. Lære sammensetningsmåter: skru, spikre, veve, sy, strikke, hekle, lodde, nagle. Bruke redskaper, enkle maskiner. Øve på ferdighet, nøyaktighet. Materialer og teknikker kan stimulere, gi ideer til skaping av bruksform. Studier av bruksformer før og nå. Bruke studiematerialet i eget skapende arbeid.

Form og farge: Utgangspunkt i elevenes form- og fargevalg: skisser, modeller. Studere bruksformer fra fortid og nåtid, få ideer til eget fargevalg, hensiktsmessig og god form.

Dekor: Enkle dekorprinsipper: gjenta form, variere avstand, velge plassering, størrelse, farge. Geometriske og organiske former. Stilisere naturform til dekor. Border, flatedekor, sentralornament. Dekorteknikker i hovedmaterialgruppene: brodere, trykke, svi, male, stemple, risse.

Omforme miljø: Symbolisere miljø: tegne planløsninger og lage modeller. Før og nå. Samarbeid med andre fag. Ansvar for trivsel i eget og andres miljø. Planlegge, gjennomføre.

7.-9. klasse

Personlig bruksform: Formulere egne behov, produsere ideer, vurdere form og farge, materialer og tekniske muligheter i forhold til ide, problemstilling. Skisser, modeller, utprøving. Masseproduserte bruksformer, motevarer. Forandre og tilpasse slike til eget behov og personlighet. Bruksform ut fra en gitt problemstilling. Løse oppgaven på en personlig og hensiktsmessig måte.

Materiale og teknikk: Tradisjonelle og nye materialer og teknikker. Ressursperspektiv, gjenbruk, økonomi. Teknisk ferdighet og nøyaktighet som en forutsetning for å skape et godt produkt. Utvidet erfaring med å lage og sette sammen plater i myke og harde materialer. Progresjon i bruk av redskaper og maskinelt utstyr. Verktøystell. Respekt for verdier i materialer og verktøy.

Form og farge: Mer systematisk utprøving og vurdering av form- og fargemuligheter i forhold til funksjon. Personlig fargevalg, hvorfor vi velger slik. Gruppepress, moter. Farger som identifikasjon. Kunst og formkultur, lokalt og globalt. Klær, redskaper, arkitektur, inventar.

Dekor: Dekor som fenomen i samtiden, ungdomskulturen. Bruks- og pynteting i vår tid. Sammenligne med andre tider og steder. Stilisering. Utarbeide dekorative grunnformer: organiske, geometriske. Variere, prøve ut, vurdere. Dekorere bruksform. Vurdere dekor mot helhet og materialkarakter.

Omforme miljø: Analysere behovet for å bo, egen hybel, eget rom. I skole og fritidsmiljø: oppdage eller bli gjort oppmerksom på behov. Funksjonelle og estetiske løsninger som kan forbedre miljøet. Gitte rammer. Bomiljø, lokalsamfunn. Modeller og skisser, drøfte endringer ut fra behov i nåtid og framtid.

FORSTÅ OG VURDERE BILDE, SKULPTUR OG BRUKSFORM

Kunst, formkultur og vår tids visuelle uttrykksformer representerer en vesentlig side ved den kultursammenhengen elevene skal vokse seg inn i og føre videre. Arbeidet med dette hovedemnet sikter mot personlig opplevelse, kunnskap og interesse for kunst og formkultur, som grunnlag for selvstendige meninger og valg og som impuls for eget skapende arbeid.

Å forstå og vurdere egne og medelevers arbeider er en viktig side ved formingsarbeidet gjennom hele grunnskolen. Samtalen om elevenes bilde- og skulpturarbeid må sikte mot å vekke sansen og respekten for personlige uttrykk. Samtidig må en bygge opp innsikt og forståelse for de virkemidlene arbeidet er skapt med, og drøfte og vurdere mulighetene som ligger i dem.

Å forstå og vurdere bruksform må omfatte bruksformens funksjonelle, tekniske, konstruksjonsmessige og estetiske sider. Emnet sikter mot å stimulere ansvarsbevissthet for utformingen av elevenes nære omgivelser, nå og i framtiden, men også til å tenke i større samfunnsperspektiv.

Arbeidet med emnet må legges opp slik at elevene ikke opplever at bilder, bruksformer eller ting i hjemmemiljøet blir negativt vurdert.

Massemediekulturen øver omfattende innvirkning på menneskene i vår tid. Å forstå hvordan bilder brukes til underholdning, informasjon og påvirkning, er et felt som en kan arbeide med både gjennom skapende og analyserende arbeid. Her ligger det til rette for integrering med norsk og samfunnsfag.

1.-3. klasse

Egne arbeider: Samtale underveis, som inspirasjon og hjelp til å komme videre. Elevene lager utstilling av arbeidene sine, montering, enkel innramming. Ordne etter motiv, farge, teknikker. Samtale, understreking av enkle begreper. Prøve ut og leke med ting en har laget. Fortelle hvorfor og hvordan de ble laget.

Kunst og formkultur: Oppleve kunst, original eller gjennom reproduksjoner. Dramatisere, beskrive, fortelle om innholdet i og opplevelsen av kunstverket, forslag til tittel. Bli oppmerksom på virkemidler som kunstneren har brukt: farger, form, overflate, materialer. Bruke enkle begreper. Utstilling av bruksformer elevene tar med til skolen: klær, redskaper, ting til hjemmet. I gamle dager og i dag. Besøk på museum, tradisjoner som holdes levende i lokalmiljøet.

Mediebilder: Enkel analyse av reklamebilder, seriehefter. Av hvem, for hvem og hvorfor er bildene laget. Masseproduserte ting til pynt.

Masseproduserte bruksformer: Leker, sportsutstyr, klær. Samtale om holdbarhet, utforming og pris.

4.-6. klasse

Egne arbeider: Samtale, improviserte utstillinger under arbeidsprosessen, bli klar over hva en vil, og hvordan en kan få det til. Tiltro til eget uttrykk. Vekt på montering og opphenging. Bruke musikk, dikt, tekster som passer til. Presentere i skolemiljøet. Prøve ut, demonstrere og fortelle om arbeidsprosesser og resultater. Sammenligne egne og andres løsninger: folkekunst, brukskunst, kunsthåndverk, industriproduksjon.

Kunst og formkultur: Aktiv bruk av originalkunst i nærmiljøet, lokale utstillinger, reproduksjoner, bruke arbeidsoppgaver som sikter mot opplevelse, forståelse og kunnskap. Større bevissthet om kunstneriske virkemidler. Personlig oppfatning, samtale, drøfting. Bruksformer før og nå, hvordan de ble brukt og brukes.

Material-, form- og fargebruk. Museer og samlinger: tegne, skrive, fotografere. Lage utstillinger og montasjer. Samarbeid med andre fag.

Mediebilder, masseproduserte bilder og skulptur: Virkemidler: betydning av fargebruk, plassering, størrelse, forhold mellom tekst og bilder. Assosiasjoner bildene gir. Hensikt med forskjellige former for bildeproduksjon.

Masseproduserte bruksformer: Moteklær, merkeklær, gruppepress, økonomi. Vurdere materialer, holdbarhet og hensiktsmessighet. Eksempler på gode og mindre gode løsninger.

7.-9. klasse

Egne arbeider: Forståelse for bilde og skulptur som en spesiell måte å formidle ideer, følelser, meninger på. Montere, stille ut, videreføre arbeidsformene fra mellomtrinnet. Vektlegge egenart og forskjell, personlig form. Krav til egne arbeider, aspirasjoner, forventninger, resultater. Egenvurdering. Lære enkle begreper brukt i analyse av bilde og skulptur. Prøve ut og vurdere egne løsninger: form og farge, materiale og teknikk, uttrykk og arbeidsmåte. Verdien av å legge arbeid i produktene. Ulike utstillingsmåter, vekt på prosesser og produkter. Arrangere omgivelser for utstilling av bruksformer. Demonstrere.

Kunst og formkultur: Aktiv bruk av kunst og formkultur i ulike faser av arbeidsprosessen. Spesiell vekt på kunst fra vårt århundre. Bakgrunnskunnskap, forståelse for hvordan kunstretninger oppstod, se i forhold til samtiden, kultur-sammenhenger. Beskrive, tolke. Forstå og lære å bruke enkle begreper for analyse. Analyse og vurdering av eget arbeid. Forståelse for å utnytte lokale ressurser best mulig, registrere og samle opplysninger, informative utstillinger. Bruksformer fra ulike tider: oppdage, sammenligne tidligere epoker med vår egen tid.

Massemediebilder: Verdier, normer og holdninger som uttrykkes i ulike medier: reklame, film, video, datamaskiner. Mediebilders «språk», åpne og skjulte budskap, forstå og få praktisk erfaring med oppbygning og virkemidler. Enkel teoretisk kommunikasjonsmodell knyttet til eget arbeid. Sammenligne virkeligheten ut fra egen erfaring, ut fra kunsten og ut fra massemediebilder.

Masseproduserte bruksformer: Industriell formgivning. Sammenligne produkter og vurdere løsninger. Kjennskap til prosesser i formgivning og framstilling. Ekskursjoner. Markedskrefter som påvirker våre valg og valgmuligheter. Konformitet. Identifikasjon.

FORMING I TEMASAMMENHENG

Temaer en tar opp innenfor faget, eller som klassen eller skolen samlet arbeider med på tvers av faggrensene, kan være utgangspunkt for arbeid i forming.

Temaet vil ofte bestemme arbeidsformen. De andre hovedemnene i faget blir trukket inn og brukt etter behov, gjerne i samspill med andre fag. Gruppearbeid med et emne har faglig verdi gjennom at elevene må drøfte og bruke visuelle uttryksmidler målrettet. Gruppe- eller prosjektarbeid kan gi kunnskap og erfaringsmuligheter som individuelt arbeid vanskelig kan erstatte: arbeid i stort format og i forskjellige funksjonelle sammenhenger, teater, utstillinger, festtilstelninger.

1.-3. klasse

Tverrfaglige emner: Natur og nærmiljø, bruke sansene, undersøke, eksperimentere med materialer. Forslag til emner: Du og jeg. Dukketeater. Fest og høytider.

Arbeidsliv og fritid. Forme, male, skape bruksform.

Prosjektarbeid: Temaer som angår elevene, mellommenneskelige forhold, familie, venner, forhold til dyr. Aktuelle hendelser i lokalsamfunnet, aviser, radio, fjernsyn. Samtale om emnet, samle inn opplysninger fra personer, bøker, bildemateriell. Skape bilde- og skulpturformer. Presentere og samtale om arbeidsresultatene.

4.-6. klasse

Tverrfaglige emner: Lokal kunst og kultur. Delemner fra andre fag, registrere opplysninger, saktegning, foto. Illustrere og fortelle. Forstå og oppleve sammenhenger.

Prosjektarbeid: Temaer som elevene er opptatt av. Dagsaktuelle hendelser, fjernsyn, aviser, film. Behandle temaene ut fra synsvinkelen fortid og nåtid. Gradvis større elevansvar for å gjennomføre prosjektfasene. Trening i å samarbeide og å finne opplysninger. Samtale og vurdering.

7.-9. klasse

Tverrfaglige emner: Kunst og formkultur, vekt på vår egen tid. Ungdomsskulturens ytringer: musikk, fritidstilbud, varetilbud. Delemner fra andre fag. Forholdet til andre, ansvar for andre, nå og i framtiden.

Prosjektarbeid: Grundigere, mer elevstyrt arbeid med prosjektfasene. Utgangspunkt i elevenes temaforslag. Samfunnsperspektiv. Aktuelle hendelser, lokalt og globalt. Sammenligne fortid og nåtid. Formulere ønsker og meninger om framtiden.

Fysisk aktivitet er en grunnleggende forutsetning, ikke bare for utvikling og vedlikehold av kroppen, men for utvikling av hele mennesket. Undervisningen i kroppsøving må derfor så langt råd er, tilfredsstillende elevenes behov for lek og fysisk aktivitet og dermed fremme helse, vekst og personlig utvikling.

Faget kroppsøving har først og fremst sin egenverdi. Men fysisk aktivitet har også positiv overføringsverdi til en rekke andre områder og kan fremme initiativ, skaperevne og læring generelt og ellers være med og skape glede og trivsel i skolens hverdag. Elevene skal få hjelp til å bli trygge i forholdet til sin egen kropp og øvelse i å mestre fysiske ferdigheter. Dette styrker selvtilliten og utvikler evnen til samhandling og kontakt.

Det er svært viktig at skolen møter elevene med et variert tilbud om fysisk aktivitet. Det kan være den beste motvekten mot de helseproblemene som et samfunn med høy teknologi, mekaniserte arbeidsoperasjoner og mye fritid lett fører med seg.

Skolen har en viktig oppgave i å fange opp og videreføre kulturelle tradisjoner som er levende i lek, idrett, friluftsliv, dans, drama og andre fritidsaktiviteter.

Mål

Undervisningen i kroppsøving skal ta sikte på

- å stimulere den fysiske, psykiske, sosiale og kulturelle utviklingen hos den enkelte elev
- å gi opplevelser som skaper glede og lyst til å delta i fysisk aktivitet i skole, arbeid og fritid
- å gi elevene allsidige erfaringer fra fysisk aktivitet, slik at de lærer praktiske ferdigheter og funksjonell bruk av kroppen
- å ta vare på elevenes evne til skapende aktivitet og utvikle estetisk sans

- å gi kunnskap om kroppen og kroppsfunksjonene og medvirke til å styrke helsen hos den enkelte elev
- å fremme samarbeid, selvrespekt, respekt og omsorg for andre og ansvar for natur og miljø

Lærestoff og progresjon

Lærestoffet i kroppsøving er i første rekke knyttet til fysisk aktivitet, men har også innslag av teoretiske emner. Det teoretiske lærestoffet skal vise sammenhenger og gi elevene innsikt i og forståelse for den betydning fysisk aktivitet har for den enkelte og for samfunnet.

Lærestoffet er delt inn i fem hovedemner. Delemnene under hvert hovedemne viser aktiviteter og temaer som en bør arbeide med i hver treårsperiode. Det er naturlig at skolene vil vektlegge lærestoffet på ulike måter. Hovedemnene skal være med i hver treårsperiode for å sikre at elevene får allsidig øvelse og opplæring. Når en velger lærestoff, må en ta hensyn til og utnytte de topografiske og klimatiske forhold på stedet.

Ved valg av lærestoff må en også ta rimelig hensyn til elevenes ønsker og interesser. Ved de fleste skolene vil det være ulike former for samarbeid med lokale frivillige organisasjoner, for eksempel idrettslag. Det er naturlig at lærestoffet i kroppsøving i noen grad blir preget av kulturtradisjonene i lokalmiljøet.

Lærestoffet kan også ha innslag av aktiviteter som er vanlige i andre kulturer. Skoler som har innvandrerbarn, bør benytte anledningen til å lære barna leker og spill fra andre land. Slike aktiviteter kan bidra til å styrke følelsen av fellesskap og samhold, og hjelpe innvandrerne til å ta vare på sin identitet.

I alle fag bør det være innslag av fysisk aktivitet. Mye av det lærestoffet en arbeider med i kroppsøving, kan bli utdypet og underbygd i andre timer, og omvendt vil kroppsøvingslæreren få ideer til arbeidsoppgaver gjennom det stoffet elevene gjennomgår i andre fag. Fagintegrering er en betingelse for å gi emnene i kroppsøving en helhetlig framstilling.

De fleste elevene får ikke dekket sitt naturlige behov for fysisk aktivitet gjennom de obligatoriske kroppsøvingstimene. Skolen bør derfor stimulere elevene til lek og aktivitet i friminuttene og andre fristunder. Med tanke på dette bør en utforme og utstyre uteområdet ved skolen slik at det appellerer til fantasien og innbyr til lek og allsidig fysisk aktivitet.

Dersom det er elever med funksjonshemninger i en klasse, bør medelevene få orientering og kunnskap som gjør at de bedre kan forstå og hjelpe dem som har spesielle vansker.

Lærestoffet i kroppsøving tar utgangspunkt i de grunnleggende bevegelser og elevenes naturlige behov for å utfolde seg i lek og bevegelse. På alle klassetrinn bør det være et mål å stimulere elevene til mest mulig fysisk aktivitet.

På barnetrinnet bør lekeaktiviteter ha en sentral plass. Etter hvert som det finmotoriske bevegelsesapparatet utvikler seg og elevene er modne og motiverte for å lære bestemte ferdigheter og teknikker, kan de gjøre seg mer nytte av direkte instruksjon. Idrettsaktiviteter utgjør derfor en viktig del av lærestoffet på mellomtrinnet og ungdomstrinnet.

På ungdomstrinnet bør en velge lærestoff som gir anledning til fordypning og

fremmer selvstendighet, slik at elevene kan planlegge og gjennomføre fysisk aktivitet på egen hånd.

Framfor alt er det viktig å velge lærestoff som vekker interesse og er tilpasset behov og yteevne til hver enkelt elev. Lokale læreplaner skal utformes på en slik måte at elevene opplever sammenheng i undervisningen gjennom hele grunnskolen.

Læremidler

Uteområdet bør legges til rette for løp, hopp og kast, ha oppmerkede baner for ballspill, mål, ballvegger, nett, kurver og et rimelig utvalg av lekeapparater.

Der det er praktisk mulig, bør en del av uteområdet bli islagt om vinteren, og en bør legge forholdene til rette for skiaktiviteter, aking og lek i snø. Uteområdet skal være skjermet for farlig trafikk.

Kroppsøvingens arealet inne bør utformes med tanke på differensiert undervisning og gi anledning til gruppedeling. Utstyret i sal, svømmehall, aktivitetsrom og trimrom skal i første rekke dekke det behovet faget kroppsøving har, men ved planleggingen og utformingen bør en også ta hensyn til fag- og interesseområder som musikk, drama og fritidsaktiviteter.

Et godt musikkannlegg skal være fast montert i alle kroppsøvingssaler. En flyttbar tavle bør være lett tilgjengelig i kroppsøvingssalen, det samme gjelder anatomiske plansjer. Alle skoler skal ha klassesett av kompass og høvelige kart.

I friminuttene bør elevene ha adgang til småredskaper som for eksempel ulike baller, stokker, stenger, rockeringer og hoppetau.

Arbeidsmåter

Ulike former for fysisk aktivitet utgjør hoveddelen av arbeidet i faget kroppsøving. Kunnskapsstoff bør i størst mulig grad knyttes til praktiske situasjoner. Dette kan øke læringseffekten og skape holdninger hos elevene som gjør at de vil kjenne et personlig ansvar for og få lyst til å delta i fysisk aktivitet, også i fritiden.

De fleste elevene har et stort bevegelsesrepertoar, et nyansert kroppsspråk og et naturlig behov for å utfolde seg fysisk når de begynner på skolen. Gjennom hele grunnskolen bør en velge arbeidsmåter som vekker glede og interesse hos elevene, slik at en tar vare på og utvikler videre den evnen som de har til å aktivisere seg selv.

Undervisningen i kroppsøving skal ha preg av allsidig aktivitet som bygger på elevenes behov på den ene siden, og de ønsker og mål for arbeidet skolen har på den andre siden. Som et naturlig resultat av dette vil metodene veksle mellom friere arbeid, oppgaveløsning og instruksjon. Likedan vil organiseringsmåtene veksle mellom individuelt arbeid, parøvelser, arbeid i større og mindre grupper, klassearbeid og lagarbeid.

Elevenes forskjellige forutsetninger og mangfoldet i lærestoffet gjør at en likevel ikke må binde visse metoder og organiseringsmåter til enkelte klassetrinn. Lek bør i alle tilfeller ha innvirkning på arbeidsmåtene gjennom hele grunnskolen.

Skolen skal gi spillerom for eksperimentering og skapende virksomhet. Elevene skal få øvelse i å arbeide selvstendig og få trening i å planlegge og gjennomføre

prosjektarbeid. De må også få oppgaver der de arbeider i mindre grupper og selv leder arbeidet. Elevene må få øvelse i å legge fram eller vise resultatet av et arbeid for andre i klassen, som så får anledning til å kommentere og komme med konstruktiv kritikk. Slikt arbeid vil utvikle den estetiske sansen, skjerpe kravet om kvalitet og utvide interessen for samarbeid og evnen til å gi og ta imot råd.

På alle klassetrinn må undervisningen være tilpasset elevenes forutsetninger. Valg av arbeidsmåter må bygge på kunnskap om læring og utvikling generelt og den sansemotoriske utviklingen spesielt. Undervisningen må ta utgangspunkt i observasjon og kartlegging av elevenes interesser, forutsetninger og spesielle behov.

Arbeidet bør organiseres slik at en i rimelig grad tar hensyn til enkeltelever og elevgrupper med spesielle problemer eller særinteresser, uten at det hindrer aktiviteten til de andre i klassen.

For å nå alle med tilpasset undervisning kan læreren i mange tilfeller dra nytte av at elevene kan støtte og hjelpe hverandre. For å skape et naturlig og godt forhold mellom yngre og eldre elever kan noe av undervisningen foregå i aldersblandede klasser.

I kroppsøving vil de ulike forutsetningene elevene har, ofte komme tydelig til syne, slik at mange lett kan komme til å føle seg som tapere. Det er derfor svært viktig å finne fram til arbeidsmåter som skaper kontakt og trygghet, slik at alle kan delta aktivt. Det er ikke skolens oppgave å spesialtrene elevene i bestemte idrettsgrener, men hjelpe dem til allsidig mestring av kroppslige ferdigheter. På det grunnlaget kan elevene velge mellom forskjellige former for fysisk aktivitet i fritiden. På de øverste klassetrinn bør elevene likevel ha et visst høve til å øve på selvvalgte aktiviteter. En bør være varsom med å bruke konkurranser. I lagspill og andre aktiviteter med regler må en legge vekt på fair play.

En kroppsøvingstime skal i regelen stille krav til kroppslig yteevne.

Hele dager eller deler av dager bør brukes til friluftsliv, ekskursjoner og andre opplegg med innslag av fysisk aktivitet. For skoler som ønsker det, kan merketaking legges til aktivitetsdager eller idrettsdager som et frivillig tilbud til elevene.

Mange aktiviteter i kroppsøving krever spesielle regler og sikringstiltak for å forebygge skader og ulykker. Lærerne må påse at undervisningen foregår på en forsvarlig måte. Alt fra starten bør elevene få øvelse i å vurdere risikomomenter og egen ferdighet, slik at de selv kan ta ansvar for at arbeidet blir utført på en trygg måte.

For å komme bort fra uheldige kjønnsrollemønstre bør en arbeide aktivt med å gjøre skillet mellom tradisjonelle jente- og gutteaktiviteter mindre. Når jenter og gutter har kroppsøving sammen, må en ta hensyn til deres forskjellige ønsker og interesser. Gutter og jenter vil likevel i flere situasjoner kunne ha fordel av å ha kroppsøving hver for seg.

Noen elever trenger støttetiltak i kroppsøving. Slik undervisning skal i regelen legges til de ordinære kroppsøvingstimen, men i enkelte tilfeller kan spesielle opplegg for enkeltelever eller mindre grupper være et alternativ. For mange elever kan spesielt tilrettelagte opplegg i kroppsøving i tillegg til de vanlige kroppsøvingstimen fremme trivsel og læring, og således ha en god innvirkning på hele skolesituasjonen. Fritaking fra kroppsøving kan bare komme på tale når det foreligger klare grunner for det.

Støtteundervisning og spesielle opplegg i kroppsøving bør planlegges i samråd med andre lærere som kjenner eleven, helsepersonellet i skolen og foreldrene.

Systematisk planlegging av arbeidet er viktig. Lokale læreplaner skal vise hvordan hovedemner og delemner er sammensatt og fordelt på de enkelte klassetrinn og på de ulike årstider. Planene må vise hvordan en tenker seg emner fra lærestoffet i kroppsøving integrert i andre fag. En må også legge plan for aktivitetsdager, ekskursjoner og leirskoleopphold. Planen bør inneholde en oversikt over de tilbudene elevene har om å delta i fysisk aktivitet ved skolen og i fritiden.

Både elever og foreldre skal ha orientering om det lokale læreplanarbeidet, og særlig på de høyere klassetrinn kan det være nyttig å ta elevene med på råd om den konkrete utformingen av planene.

Vurderingen foregår i den direkte kontakten mellom lærer og elev i kroppsøvingstidene. Ros og oppmuntring, drøfting av elevenes arbeid, oppgaver, instruksjon og veiledning skal motivere elevene til å komme videre i sin utvikling.

Ved vurdering i kroppsøving skal en ta hensyn til målene for faget og elevenes forskjellige forutsetninger.

Hovedemner og delemner

GRUNNLEGGENDE BEVEGELSER

De grunnleggende bevegelsene er krype, gå, springe, hoppe, rulle, balansere, klatre, henge, slenge, kaste, gripe, fange, bære, skyve og dra. Menneskets bevegelser er knyttet til faktorene tid, kraft, rom og flyt. Innenfor hver av disse komponentene kan det være tallrike variasjoner, og bevegelsene kan settes sammen på forskjellige måter. Når barna beveger seg, har de sin egen rytme og personlige stil.

De forskjellige trinn i den motoriske utviklingen har sine særmerkte trekk, fra enkle, selvsentrette bevegelser med få sekvenser, til sammensatte og kompliserte mønstre. Målet med arbeidet er å gjøre elevene trygge i forholdet til sin egen kropp, bevisste om kroppsdelene og hvordan disse virker sammen. Like viktig er det å utvikle bevissthet om andre og om omgivelsene.

Elevene skal få utfordringer og oppgaver på en slik måte at de selv oppdager og kan glede seg over hva de kan bruke kroppen til. Alle barn har krav på et utfordrende leke- og aktivitetsmiljø. De grunnleggende bevegelsene skal holdes ved like og utvikles videre gjennom hele grunnskolen.

1.-3. klasse

Arbeid uten apparater: Ulike måter å gå, springe, hoppe, balansere, rulle på. Arbeid med kroppsdelene. Sats, svev, landing. Bevege seg i forskjellige typer terreng.

Arbeid med småredskaper og apparater: Eksperimentere og bli kjent med ulike småredskaper og apparater i kroppsøvingssalen, redskaper og lekeapparater i uteområdet, bruke de utfordringer som natur og terreng i nærområdet gir.

Kontaktøvelser: Parøvelser og gruppearbeid. Skyve, dra, bære, løfte, støtte. Balanseøvelser.

Aktiviteter i vann: Tilvennings- og trygghetsøvelser. Svømmeopplæring.

Aktiviteter på snø og is: Ake, skli. Tilvenningsøvelser og lekeaktiviteter på ski og skøyter.

FRILUFTSLIV, LEK OG IDRETT

Så tidlig som mulig skal elevene venns til å ferdes ute i naturen. På oppdagelsesferder her kan de få utløp for trangen til å utforske og eksperimentere, og de kan hente tilfang til lærestoff fra andre fagområder. En skal ta sikte på at elevene får forståelse for de økologiske prosessene og gjennom det utvikle sansen for den levende naturen og viljen til å verne om den.

Elevene må lære hvordan de med enkle hjelpemidler kan leve og overleve i naturen. Framfor alt er det viktig at barn får oppleve den gleden og det velværet som naturen og friluftslivet kan gi.

For å motivere elevene til å delta i lek og idrett må skolen legge til rette aktivitetene på en slik måte at alle kan delta ut fra sine forutsetninger og behov. Skolen skal gi innføring i et bredt utvalg av idretter, spill og andre fritidsaktiviteter og lekeaktiviteter.

Under delemnene er bare de idrettsaktivitetene som er mest utbredt i vårt land, tatt med. En regner likevel med at lokale forhold og ressursene på den enkelte skolen vil være avgjørende for det tilbudet elevene får, slik at også andre aktiviteter og idretter kan komme med i lokale læreplaner.

Regler, størrelsen på baner, tyngden på redskaper osv. skal være tilpasset alderstrinnet og elevenes ferdighet.

Mange er interessert i idrettsaktiviteter og opptatt av det som skjer i idrettslivet. Det er viktig at skolen utnytter denne interessen. Ved utgangen av grunnskolen skal elevene ha fått praktiske erfaringer og innsikt som gir dem grunnlag for å velge trenings- og mosjonsformer og drive lagidrett eller individualidrett som passer for den enkelte.

4.-6. klasse

Ballspill: Balleker og ballspill som elevene kjenner. Ulike former for slåball. Minispill i basketball, fotball, håndball og volleyball. Innføring i racketspill.

Früidrett: Løp med varierende tempo. Stafettleker. Lengdehopp. Høydehopp. Hopp over hinder. Kast med ulike redskaper, liten og stor ball, slengball.

Friluftsliv: Planlegging og gjennomføring av turer i nærmiljøet. Turer i oppmerkede løyper. Overnatting i telt. Leirplass, leirbål, bruk av åpen ild. Enkel matlaging på bål. Bruk og stell av utstyr. Kart og kompass.

Gymnastikk, turn: Enkle øvelser på gulv og matte. Apparatøvelser, for eksempel hopp over kasse, øvelser i bom, ringer og svingstang. Øvelser med ball, hoppetau og ringer.

Orientering: Karttegn. Orienterer kartet etter terrenget. Orientering i området rundt skolen. Løype- og linjeorientering. Kompasskurs.

Ski: Lekeaktiviteter. Skiturer. Smøring av ski. Grunnleggende teknikker i langrenn, hopp, slalåm og utfor. Ferdselsregler i bakke og løype.

Skøyter: Lekeaktiviteter. Variert skøytegang. Samspilløvelser. Minispill.

Svømming: Tilvennings- og trygghetsøvelser. Videreføring av allsidige opplegg fra barnetrinnet. Brystsvømming, ryggsvømming, sidesvømming, crawl, ryggcrawl. Trå vannet, svømme under vann, dykking. Vending. Hopp og stup.

7.-9. klasse

Ballspill: Videreføring av racketspill, basketball, fotball, håndball og volleyball. Regler, fair play, samspill. Taktikk, teknikk.

Früidrett: Sprint, langdistanse, hekkeløp, terrengløp. Høydehopp, lengdehopp,

tresteghopp. Kast med stor og liten ball, slengball, kule.

Friluftsliv: Planlegging og gjennomføring av lengre turer. Orientering, ta seg fram i ukjent terreng. Teltning og andre overnattingsmåter. Matlaging. Reparere utstyr, lage utstyr selv. Villmarksskole.

Gymnastikk, turn: Videreføring av øvelser på gulv og matte, med apparatøvelser, ball, hoppetau og ringer.

Orientering: Bruk av kart og kompass med hovedvekt på praktisk øvelse i terrenget.

Ski: Langrenn, hopp, slalåm og utfor. Skiturer. Stell og vedlikehold av ski og utstyr. Smøring. Ferdselsregler i bakke og løype.

Skøyter: Ballspill og leker. Hurtigløp. Kunstløp. Bandy. Ishockey.

Svømming: Allsidige svømmeøvelser. Distansesvømming. Hopp og stup. Vannpolo. Fridykking.

LEK, DANS OG DRAMAAKTIVITETER

Alle barn har skapende evner og en medfødt trang til å uttrykke seg. Kropp og bevegelse er våre mest personlige uttrykksmidler. Knappt noe annet medium kan uttrykke tanker, følelser og sinnsstemninger så spontant som kroppsspråket.

Gjennom lek, frie aktiviteter og målrettede oppgaver skal vi hjelpe elevene til å ta fantasi og skaperevne i bruk. Arbeidet med danse- og dramaaktiviteter skal fremme elevenes sosiale og estetiske utvikling.

1.-3. klasse

Lek og dans: Lek og eksperimentering med grunnleggende bevegelselementer med tanke på danseskaping. Rytmeøvelse, med og uten musikk eller lyd. Arbeid med bevegelseskvaliteter. Sang- og danseleker som barna kjenner. Lære nye danser. Norske og utenlandske folkedanser. Ringdanser, gruppedans. Spontan dans til sang, musikk og andre lydeffekter. Komponere egne danser.

Drama: Fri og mer formell lek med utgangspunkt i det som barna opplever på skolen og i lokalmiljøet. Dramatisering og spill med utgangspunkt i eventyr, fortellinger, sanger, rim og regler. Kombinere musikk, lyd, ord og bevegelser.

4.-6. klasse

Lek og dans: Videreføring av arbeidet i 1.-3. klasse. Arbeid med rytme og lyd. Lydforming. Arbeid med bevegelseskvaliteter. Folkedans som er levende i lokalmiljøet.

Drama: Videreføring av arbeidet i 1.-3. klasse. Øvelser og spill knyttet til livsnære situasjoner, til vanlig lærestoff og aktuelle tekster. Improvisasjon, mimeoppgaver, strukturerte rollespill og pantomime.

7.-9. klasse

Lek og dans: Videreføring av tidligere arbeid. Pardanser. Motedans.

Drama: Videreføring av tidligere arbeid. Lage egne spill, eventuelt med tanke på framføring.

OVERLEVINGS- OG LIVBERGINGSAKTIVITETER

Skolen skal lære elevene til å ta vare på seg selv, slik at de ikke setter liv og helse i fare. Dessuten skal skolen lære elevene å vise omsorg og ta ansvar for andre.

Arbeidet under dette hovedemnet sikter mot å gi elevene kunnskaper og

praktiske ferdigheter på en slik måte at de kan forebygge ulykker, ta vare på seg selv i kritiske situasjoner og berge andre som er i fare eller trenger hjelp. Det bør være et mål at elevene lærer å svømme innen utgangen av tredje klasse.

1.-3. klasse

Livberging i vann: Flyte for å overleve, bruke redningsvest, gi hjelp til å komme i land, kaste ut livbøye.

Overleving i naturen: Bruk av terrenget i nærmiljøet. Enkel orientering. Badevett, båtrett, isvett, fjellvett, naturvett.

Trafikk: Enkle trafikkregler. Kryssing av trafikkerte veier og gater.

Førstehjelp: Varsling av ulykker.

4.-6. klasse

Livberging i vann: Svømming med klær, av- og påkledning i vann, svømming under vann, dykking, overlevingsteknikker i kaldt vann. Kaste ut livline og andre hjelpemidler. Registrering av pustestans. Munn-til-munn-metoden.

Overleving i naturen: Ta seg fram i ukjent terreng, kart og kompass. Matlaging på tur med enkle hjelpemidler. Sikringsregler ved bruk av åpen ild. Badevett, båtrett, fjellvett. Overnatting i snøhule. Isvett, naturvett.

Trafikk: Trafikkvett.

Førstehjelp: Varsling av ulykker. Forbrenning, forfrysning. Blødning og væsketap.

7.-9. klasse

Livberging i vann: Klær som flytemiddel, livredningshopp, ilandføring, løft på land, registrering av puste- og hjertestans, hjertekompresjon, fullstendig hjerte- og lungeredning. Redningsbåt, redningsbrett.

Overleving i naturen: Villmarksskole. Overnatting i snøhule, huk (gapahuk). Orientering i ukjent terreng. Reparasjon av utstyr, lage utstyr selv. Badevett, båtrett, fjellvett, isvett, naturvett.

Trafikk: Trafikkvett.

Førstehjelp: Stell av sår. Flytte og bære skadet person. Blødning og væsketap. Støt og strekkskader. Beinbrudd.

KROPPSØVING OG HELSE

Kunnskap om kroppen og kroppsfunksjonene skal være med og gi innsikt i grunnleggende prinsipper for trening og mosjon, og lære elevene hvordan de kan forebygge skader og ulykker, sykdom og andre helseproblemer.

Elevene skal lære hvordan kroppen blir påvirket av trening, og hvordan de gjennom fysisk aktivitet kan holde ved like og utvikle kroppens yteevne. Treningslære gir elevene kunnskaper som de kan sette inn i en praktisk sammenheng og dermed forstå formålet med øvelsene.

I arbeid og fritidsaktiviteter blir kroppen utsatt for påkjenninger og slitasje. Skadevirkningene kan bli spesielt store under langvarige aktiviteter eller når en må holde samme kroppsstillingen i lengre tid. For å tåle disse påkjenningene er det viktig å bruke kroppen funksjonelt. Elevene må få kunnskap om hva som på kort og lang sikt er en fare for liv og helse, risikofaktorer, og hvordan de kan unngå eller forebygge en uheldig utvikling.

Elevene må også få forståelse for hvordan kosthold og levemåte virker inn på helse og fysisk yteevne. Elevene må få kunnskaper om hvordan en gjennom fysisk

aktivitet og systematisk trening kan bygge opp kroppen etter skade og sykdom.

Det viktigste målet er å skape holdninger og vaner som setter elevene i stand til å ta vare på egen helse, vise omsorg for andre og kjenne ansvar for det miljøet de lever i.

Forebyggende helsearbeid er et emne som griper inn i en rekke andre fag. Samordning av delemner ligger særlig godt til rette mellom kroppsøving, heimkunnskap, orienteringsfag og naturfag.

1.-3. klasse

Kroppen og kroppsfunksjonene: Skjelett, muskler og ledd. Personlig hygiene.

Kroppsbruk i arbeid og fritid: Sitte- og skrivestillinger. Løfte, bære, skyve og dra.

4.-6. klasse

Kroppen og kroppsfunksjonene, generell treningslære: Virkningene av fysisk aktivitet på hjertet, blodsløpet og pusteorganene. Menstruasjon og fysisk aktivitet. Hvordan en trener styrke, utholdenhet og leddfunksjon. Fysisk aktivitet og matvaner. Enkle råd om klær og utstyr i forbindelse med fysisk aktivitet.

Kroppsbruk i arbeid og fritid: Repetisjon av lærestoffet i 1.-3. klasse. Spenning og avspenning. Hvilestillinger.

7.-9. klasse

Kroppen og kroppsfunksjonene, generell treningslære: Fysisk aktivitet som forebyggende helsearbeid. Belastningssykdommer. Overvekt, feilernæring, livsstilssykdommer. Fysisk aktivitet og funksjonshemninger. Planlegging av egen trening og fysisk aktivitet. Fysisk aktivitet og ANT. Idrett og doping.

Kroppsbruk i arbeid og fritid: Videreføring av det en tidligere har lært om riktig kroppsbruk til situasjoner i arbeid og fritid.

Undervisningen i heimkunnskap skal være med og gi elevene en positiv holdning til hjemmet, familien og samfunnet omkring. Faget skal bidra til å forberede for de oppgaver og forpliktelser som et familieliv forutsetter. Det må skapes forståelse for likestilling og rettferdig deling av arbeid og ansvar. Både gutter og jenter må få opplæring i arbeids- og omsorgsoppgaver i hjemmet. Gjennom aktivt samarbeid med hjem og nærmiljø vil skolen utvikle kunnskaper og ferdigheter som setter elevene bedre i stand til å mestre eget liv og til å ta ansvar for andre. Innsikt i den betydning levesettet har for helsen, vil være et sentralt tema i arbeidet med å forebygge sykdommer og bygge opp god helse.

Skolen skal lære elevene å være kritiske og selvstendige også i forhold til hverdagens mange små valg. Utviklingen på mediefronten fører til at vi blir utsatt for flere og sterkere påvirkninger enn før. Kunnskap om hvordan dette virker på oss, blir viktig for at vi skal kunne foreta fornuftige vurderinger og valg. Både valg av livsverdier og ressurser får betydning for hvordan vi skal kunne mestre det daglige liv.

Praktisk-produktive arbeidsoppgaver som tar utgangspunkt i nødvendig arbeid i et hjem, kan gi både framtidrettet ferdighetstrening og generelle erfaringer om forholdet mellom arbeidsinnsats og resultat. Etter hvert kan slike kunnskaper og ferdigheter nyttes i ulike former for omsorgsarbeid.

Mål

Undervisningen i heimkunnskap skal ta sikte på

- å lære elevene å ta ansvar og vise omsorg i hjem og nærmiljø
- å gi elevene kunnskap om og forståelse for hjemmets og familiens betydning for den enkelte og for samfunnet, slik at de får positiv holdning til arbeidet i hjemmet og forpliktelser i forhold til familien

- å lære elevene å utføre praktiske arbeidsoppgaver som vanligvis forekommer i et hjem, på en rasjonell måte
- å lære elevene å utvikle respekt for ressurser gjennom fornuftig bruk av råstoffer og hjelpemidler
- å gi elevene innsikt i hvilken betydning riktig ernæring, gode spisevaner og fellesskap rundt et måltid har for helse og trivsel
- å lære elevene å skape funksjonelle, personlige og trivelige hjem, ved hjelp av de midler som er til rådighet

Heimkunnskap skal gi elevene en opplæring som både praktisk, teoretisk og holdningsmessig kan være et godt grunnlag for deres daglige liv i framtiden.

Elevene bør få innsikt i hvilke krav som vil bli stilt til dem i hjem og nærmiljø, og hvordan de best kan mestre disse kravene. De bør også lære å se oppgaver som ikke direkte blir pålagt dem, men som det er nødvendig å få utført.

I dette faget er det mulig konkret og praktisk å lære elevene å vise hjelpsomhet, omsorg og ansvar, i første rekke for de nære ting i hjem og nærmiljø, men også i et videre perspektiv. De bør lære at det er nødvendig å ta vare på ressursene og utnytte dem riktig. Evnen til og gleden ved å kunne gi og dele med andre bør også utvikles.

Lærestoff og progresjon

Heimkunnskap er i første rekke et praktisk fag. Planen er bygd opp etter det. Men teori som vil være nødvendig både i læringssituasjonen og senere i livet, er lagt til grunn for arbeidet. Det er i alle emner og på alle klassetrinn ment at teoretisk og praktisk opplæring skal gå hånd i hånd. I alle hovedemnene har en gått ut fra elevene selv og de nære ting. Emnet blir utvidet så langt det er mulig og hensiktsmessig, og med den fordypning i stoffet som emne og tid gir anledning til. Arbeidet kan organiseres på forskjellige måter etter emne og lokale forhold. Gruppestørrelsen må avpasses etter antall arbeidsplasser. Det praktiske arbeidet må foregå i grupper. Undervisningen bør foregå i egnede rom.

Planen er bygd opp omkring sentrale områder i ethvert menneskes liv og søker å gi elevene grunnlag for å mestre dagliglivet. Elevene må få kunnskaper som kan hjelpe dem til sunn livsførsel, til å ta vare på egen helse og hjelpe andre til et sunt levesett.

Mange emner ligger nær hjemmenes opplæring og oppdragelse av barna. Det er derfor viktig å avklare mål og arbeidsmåter i faget sammen med foreldrene. Praktisk oppfølging i hjem og lokalmiljø vil være med og gi et godt læringsresultat.

Det er naturlig å ta opp emner som varefakta, innkjøp og vurdering av pris og kvalitet, i samarbeid med nærmiljøet. Emnet *helse og hygiene* er også forankret i orienteringsfag, kroppsøving og naturfag, samtidig som det inngår som del av flere hovedemner i heimkunnskap. I dette faget er det naturlig å legge særlig vekt på sammenhengen mellom kosthold og helse, og den betydning trivsel har for vår fysiske og psykiske helse.

Flere av delemnene under hovedemnet *familie og omsorg* har også sin naturlige plass i orienteringsfag og samfunnsfag. I heimkunnskap blir det lagt spesiell vekt på foreldreansvar og lærestoff som er knyttet til familien og hjemmet. Temaer som

barnestell, enkel utviklingspsykologi, egenverd, likeverd og likestilling, og temaer fra de andre hovedemnene kan på ungdomstrinnet samles under fellesbetegnelsen familiekunnskap.

Heimkunnskapsfaget starter i orienteringsfag på 1.-3. klassetrinn. På denne måten vil faget danne et naturlig grunnlag for tverrfaglig samarbeid og for tverrfaglige opplegg eller prosjekter.

Faget gir gode muligheter for lokalt læreplanarbeid som kan knytte opplæringen til nærmiljøet. Gamle og hevdvunne skikker og ferdigheter fra miljøet kan føres videre i faget.

Heimkunnskap er et velegnet utgangspunkt for tilpasset opplæring. Det er mulig å utforme mange delmål som er rettet mot det å kunne mestre sin egen livssituasjon. For å kunne finne fram til realistiske læringsmål som er tilpasset den enkeltes forutsetninger, kan det være både nødvendig og ønskelig å hente lærestoff fra ulike trinn og fagområder. Oppgavene bør være slik at elevene fort kan se konkrete resultater av sin egen innsats.

Det vil særlig være naturlig å se oppgaver i heimkunnskap i sammenheng med praktisk, sosialt og kulturelt arbeid, jf. kapittel 14.

Arbeidsmåter

Vi viser til det som er nevnt om arbeidsmåter ovenfor, og til det som er sagt under hvert hovedemne.

I tillegg til arbeid på skolen kan arbeid i nærmiljøet gi trening i omsorgsarbeid. Det vil gi realistisk øvelse som kan bidra til å styrke og befeste innlærte kunnskaper og ferdigheter. Egnede oppgaver finnes også i skolens eget miljø. Det er viktig at alle gjør sin oppgave, men det må også gis rom for å kunne be om hjelp og å gi hjelp. De måtene det arbeides på, må gi muligheter til kontinuerlig vurdering av metode, redskap og materiale, pris og kvalitet, tid og krefter. Det estetiske aspektet er også viktig. Prosessen er like viktig som resultatet. Elevene må øves i å bruke sin viten på en slik måte at det får konsekvenser for handling og valg.

Læremidler

Undervisningen må foregå i rom med plass og utstyr til praktiske aktiviteter. Den undervisningen som omfatter mat- og kjøkkenstell, må foregå i et godt utstyrt undervisningsrom, med vanlig teknisk kjøkkenutstyr. Det må finnes lærebøker og oppslagsbøker som dekker alle sider av faget.

Mye av det informasjonsmateriellet som utgis av opplysnings- og interesseorganisasjoner, kan brukes i undervisningen. Det er nødvendig å vurdere slikt materiell nøye før det brukes, og sette det inn i naturlige faglige og pedagogiske sammenhenger.

I heimkunnskap er det mulig å utnytte og tilpasse materiell og produkter som er beregnet på det allmenne markedet. Dette vil i mange tilfeller være både gode og billige læremidler.

Hovedemner og delemner

FAMILIE OG OMSORG

Arbeidet med dette emnet skal bidra til å utvikle elevenes forståelse for de grunnleggende behov for trygghet, tilhørighet og gode mellommenneskelige forhold i familie, skole og nærmiljø.

Elevene skal lære å ta ansvar for seg selv, sitt forhold til andre og sitt miljø. De skal videre lære å utvikle evnen til å vise omsorg for seg selv og andre.

Etter hvert må elevene få innsikt i ansvarsområder de selv får som voksne mennesker i hjem og samfunn. Dette stoffet kan samles under betegnelsen familiekunnskap og gis så sent som mulig i skolegangen. Emnet må omfatte foreldreansvar, omsorg og barnestell. Særlig er barns fysiske, psykiske og sosiale behov viktige temaer. Familiekunnskap må også omfatte de ensliges livssituasjon. Det er viktig å få fram at enslige i mange tilfeller betyr mye for familie og nærmiljø. Det vil være nødvendig å repetere og føre videre lærestoff fra alle hovedemner i faget. Lærestoff fra andre fag må trekkes inn for å få et helhetlig opplegg. Jf. kapittel 14, Praktisk, sosialt og kulturelt arbeid.

Undervisningen rettes mot elevenes selvstendige voksne liv. Emnet må gjøres realistisk og legges så nær opp til de unges virkelighet som mulig.

4.-6. klasse

Mennesket i familien: Den enkelte i familien, forholdet mellom generasjonene, å ta hensyn til andre, å realisere egne evner og muligheter, egenverd, likeverd.

Samhandling: Hvordan vi er mot hverandre, omsorg for våre nærmeste, samarbeid, fellesskap. Fadderordninger i skolen. Tilstelninger. Arrangere morgensamlinger.

Familiens biologiske funksjon: Forplantning, svangerskap, fødsel. Spedbarnspleie. Ulikheter mellom kjønnene, fysiske forandringer.

Likestilling: Arbeid og ansvarsdeling i hjem og samfunn, styrking av eget selvbilde, lik rett til å realisere seg selv.

Barns ulike behov og muligheter: Barns fysiske, psykiske og sosiale behov, synlige og usynlige funksjonshemninger, behov i ulike faser og situasjoner.

7.-9. klasse

Familien som institusjon: Familien før og nå, generasjonsforskjeller, ulike former for samliv, forandring i familien, behov for tilhørighet, normer for atferd og samvær.

Samhandling: Samliv - forventning og realiteter, kommunikasjon, konfliktløsning, fellesskap og solidaritet, samarbeid.

Enslige: Ensliges livssituasjon. Funksjon i familien. Enslige som gir og som trenger omsorg. Forståelse for individets innsats som enslig i samfunnet.

Familiens biologiske funksjon: Ulikheter mellom kjønnene, fysiske forandringer, puberteten, voksen alder, alderdom. Seksualkunnskap.

Mennesker med ulike behov og muligheter: Funksjonshemninger, fysiske, psykiske og sosiale behov i ulike livsfaser og situasjoner. Besøktjeneste, praktisk hjelp.

Familiekunnskap: Forberedelse til ansvar for seg selv, hjem, familie og samfunn i arbeid og fritid i en foranderlig verden. Foreldreansvar - stell, omsorg og opplæring av barn. Kontakt med barnehager, lekegrupper. Offentlige tjenester og

støtteordninger, private organisasjoners hjelpetiltak. Behov, styrke og svakheter i de ulike livsfasene. Kosthold, levevis og helse. Vurdere innkjøp etter behov og evne, økonomi og ressursforvaltning. Miljøvern, omtanke i konkrete praktiske handlinger. Å se alternative løsninger.

HELSE OG HYGIENE

Emnet skal være med og gi elevene kunnskaper, ferdigheter og forståelse som kan hjelpe dem til å ta vare på sin fysiske, psykiske og sosiale helse, og legge grunnlag for trivsel og utvikling.

Vår tid er preget av stress og livsstilssykdommer. Det er viktig å skape forståelse for sammenhengen mellom livsstil og helse. Å snakke sammen, gjøre noe sammen og å vise omsorg for hverandre er vesentlige forutsetninger for å bevare god helse. Riktig tilberedt sunn mat, regelmessige og trivelige måltider betyr mye.

God hygiene i alle sammenhenger er med og legger grunnlaget for helse og trivsel.

4.-6. klasse

Kroppen vår: Hvordan kroppen virker, hvordan holde seg frisk, om å godta kroppen. Tannvern. Riktige arbeidsstillinger.

Levesettet vårt: Kost og ernæring, fysisk aktivitet, søvn, orden og rytme i hverdagen, renslighet, personlig hygiene, skadelige stoffer (ANT).

Sykdommer: Barnesykdommer, allergier og astmatiske lidelser, sykdom og diett, smittefare, mikroorganismer.

Utviklingspsykologi: Kunnskap om seg selv, om å godta sine følelser, om å bli trygg på seg selv. Jeg selv og de andre.

Hygiene: Rengjøringsmidler, hvordan vi bruker og oppbevarer dem, renhold som gir trivsel.

7.-9. klasse

Kroppen vår: Oppbygning og funksjon, forutsetninger for at kroppen skal fungere. Tannvern. Ergonomi.

Levesettet vårt: Kost og ernæring, fysisk aktivitet, renslighet, personlig hygiene, skadelige stoffer (ANT).

Sykdommer: Livsstilssykdommer, miljøskader, allergier, kjønnssykdommer, sykestell i hjemmet, forebyggende helsearbeid, hjelpeinstanser.

Utviklingspsykologi: Pubertert, bli voksen, våre ulike behov, sosialt samspill.

Hjemmeulykker: Årsaker, forebyggelse. Farlige stoffer og gjenstander, sikkerhetsutstyr, førstehjelp.

Hygiene: Hygiene i hjemmet, kjøkkenhygiene, matvarehygiene, hygiene og trivsel. Lover og forskrifter.

KOST OG ERNÆRING

Undervisningen skal stimulere til sunt og godt kosthold. Mat og drikke gir kroppen de stoffer som er nødvendig for vekst og vedlikehold, og hjelper på samme tid de enkelte organer til å fungere normalt. Barna skal oppdras til måtehold og til å føle ansvar for andre. Det skal ikke være en selvfølge at vi lever i overflod, mens barn og voksne i andre land sulter. Som deltakere i verdenssamfunnet må vi se ernæringsproblemer i videre perspektiv.

Overforbruk og ubalansert kosthold har gitt økning i hjerte- og karsykdommer,

svekket tannhelse og fordøyelses- og stoffskiftesykdommer. Det er derfor viktig å lære elevene hvor nødvendig et riktig og balansert kosthold er. Det er samtidig vesentlig å peke på hvor viktig mat og matkultur er som trivselsskapende faktor.

Gjennom matlagingen får en konkretisert lærestoffet. Å lage mat er et trivelig arbeid som gir et synlig og velsmakende resultat. Det er fint dersom elevene får praktisere sine ferdigheter hjemme. På foreldremøter kan heimkunnskapslæreren orientere om hva elevene har lært, og oppfordre foreldrene til å la dem slippe til hjemme.

Elevene på ungdomstrinnet skal snart overta ansvar for sitt eget kosthold. De må få solide kunnskaper om hvilken næringsverdi matvarene har. De må lære å sette sammen et allsidig måltid, også ved bruk av halv- og helfabrikater. Elevene skal kunne forstå informasjon i en varedeklarasjon. Gatekjøkkenmat er et viktig tema. I praktiske aktiviteter på skolekjøkkenet er det viktig å legge vekt på planlegging, organisering og selvstendig arbeid med tanke på egen, framtidig husholdning.

4.-6. klasse

Kostpyramiden. Kostsirkelen: Næringsstoffer, sunn mat, usunn mat, voksemat, arbeidsmat, vitaminer, jern, kalsium.

Måltidet som trivselsfaktor: Hverdagsmat, festmat, fellesskap ved og ramme om måltidet, fordøyelse, velvære.

Mat i Norge og i andre land: Mattradisjoner, verdens matvaresituasjon, overforbruk, underernæring, feilernæring.

Praktisk skolekjøkken – matlaging: Enkel middagsmat, supper (frukt, grønnsaker), enkle salater, steking av fisk og kjøtt, enkel gjærbakst, røre (pannekaker, vafler).

7.-9. klasse

Praktisk skolekjøkken – matlaging: Planlegging og gjennomføring av måltider. Oppbevaringsmåter, frysing, konservering, sylting og safting. Enkel middagsmat. Baking. Seriematlaging.

Kostsirkelen: Næringsstoffer, vitaminer, mineraler. Matvarer og næringsverdi, bruk av matvaretabell. Ernæringspolitikk.

Næringsbehov i ulike livsfaser og situasjoner: Hybelmat, gatekjøkken, næringsbehov ved graviditet, diett ved sykdom, kost for eldre.

Mat i i-land og u-land: Overforbruk, underernæring, feilernæring. Rettferdig fordeling.

Mat, pris, budsjett: Vurdering av mat i forhold til penger, tid og krefter. Bruk av rester.

Mat fra naturen: Krydderplanter, nesle, sopp, bær, skjell m.v. Bær- og soppturer.

BOLIG OG MILJØ

Arbeidet tar sikte på å gjøre elevene selvstendige og i stand til å mestre sin praktiske hverdag. Den praktiske delen av emnet bør legges opp slik at elevene får anledning til øvelser hjemme. I et hjem er det nødvendig å samarbeide og fordele de daglige gjøremål. Barna må lære å holde orden og gjøre det rent og trivelig rundt seg.

Barna må først læres til å ha ansvar for sitt eget og ta hensyn til andre. Senere vil de kunne se ut over seg selv, identifisere seg med familien og hjemmet, og øves

til å ta del i de daglige arbeidsoppgavene. De må få forståelse av at gode redskaper, lettstelte hjem og rasjonell kroppsbruk øker arbeidslysten.

På ungdomstrinnet bør undervisningen rettes mot eget, framtidig hjem. Det må legges vekt på å vurdere innredning og utstyr i forhold til funksjon, kvalitet, design, smak, pris og stell. Det pekes på den betydningen form, overflate og farge har for stell og vedlikehold. Elevene må lære å vurdere hva som virker inn på arbeidsmengden og tyngden av arbeidet.

Ved utgangen av grunnskolen bør elevene ha kunnskaper nok til å kunne ta en storrengjøring, og de bør kunne se når det trengs. Men det trivselsskapende arbeidet må ikke gå tapt i rengjøringshysteri. Ressursforvaltning, forurensning, sikkerhet i boligen og barnevennlige utemiljøer behandles særskilt. (Jf. kapittel 14, Praktisk, sosialt og kulturelt arbeid, og kapittel 30, Forming.)

4.-6. klasse

Innbo og utstyr i et hjem.

Boliger og boformer i andre kulturer: Klimatiske forhold, økonomiske og kulturelle forhold.

Renhold og vedlikehold i et hjem: Egen garderobe, hjemmets tekstiler. Rydding og rengjøring. Hjemmeoppgaver.

Vurdering av moter, ønsker og behov.

Forurensning og forsøpling: Søppel, rot, lukt- og luftforurensning, vannforurensning og lydforurensning.

Hjemmeulykker: Forebygging og førstehjelp.

Praktiske oppgaver: Enkle vedlikeholdsoppgaver på skolen. Utsmykning. Ansvar for planter ute og inne. Utforming av lekeområdet.

7.-9. klasse

Innredning: Tilpasning til ulike brukergrupper, materialer, kvalitet, design, pris.

Ulike boformer: Anskaffelse, finansiering og bokostnader, krav til en god bolig.

Renhold og vedlikehold av et hjem: Daglig vedlikehold, å ta vare på tingene, daglig og mer omfattende renhold og reparasjoner.

Kjemiske husholdningsmidler: Virkemåter og bruk, merking og oppbevaring, skadevirkninger på mennesker og miljø.

Forurensning og forsøpling: Virkninger på mennesker og miljø.

Hjemmeulykker: Sikring, innredning og utstyr.

Praktiske oppgaver: Rydding og rengjøring hjemme og på skolen. Holde orden i skolens utemiljø. hjelpe andre. Praktisk innredning i klasserommet.

FAMILIEØKONOMI, FORBRUK OG HUSHOLD

Emnet skal gi elevene grunnlag for en nøktern vurdering av varetilbud og av forholdet mellom pris og kvalitet. Det skal også legges vekt på å gi elevene et reelt forhold til personlig økonomi, familiens økonomi og samfunnsøkonomi.

Respekt for verdier må øves inn tidlig, og det er viktig å bli klar over forskjellen mellom ønsker og reelle behov. Etter hvert som leseferdighet og pengeforståelse øker, bør evnen til å benytte varefakta og forstå varedeklarasjoner øves opp. Økt prisbevissthet og vurderingsevne gir mulighet til å se pris i forhold til kvalitet. Dermed kan elevene bli i stand til å vurdere reklame og motepress på en nøktern og selvstendig måte.

Fornuftig bruk av ressurser bør vektlegges. På ungdomstrinnet knyttes forbruk

og hushold først til innkjøp av dagligvarer, matlaging og rengjøring. Elevene må også bevisstgjøres i forhold til eget forbruk. Senere må undervisningen peke fram mot anskaffelse og finansiering av egen bolig. Budsjett bør settes opp, og ulike betalingsmåter vurderes.

Det er viktig å få et realistisk syn på egen økonomi og kjøpekraft. Elevene må få kjennskap til forbrukernes rettigheter og plikter ved kjøp og salg.

4.-6. klasse

Penger og økonomi: Hva vi får for pengene våre, sparing, hva utstyr koster, felles ansvar for familiens økonomi, å ta vare på ting. Praktiske innkjøp.

Reklame og forbrukerveiledning: Hvordan reklame virker, vurdering av behov, varefakta, vurdering av pris i forhold til kvalitet.

Forbrukernes rettigheter og plikter: Lover og bestemmelser ved kjøp og salg, angrerett, reklamasjonsrett.

Trygging av verdier i hjemmet: Fornuftig bruk og behandling, sikring mot brann, innbrudd og skader.

Bruk av ressurser, vårt ansvar: Bruk og kast, gjenbruk. Vedlikehold. Forurensning. Vårt ansvar overfor verdenssamfunnet og kommende generasjoner. Praktiske miljøvernoppgaver.

7.-9. klasse

Familiens økonomi, budsjett: Økonomisk planlegging, ulike betalingsformer, vurdering av behov i forhold til kjøpekraft, økonomisk ansvar. Forsikring.

Påvirkning, kjøpepress: Forbrukerveiledning, reklame, markedsføring, moter, statusjag.

Respekt og ansvar for egne og andres eiendeler.

Økonomi i husholdningen: Rasjonelle innkjøp, bruk av halv- og helfabrikater for å spare tid, bruk av rester, bruktkjøp, omsøm.

Kjøpsloven: Klagerett, klageinstanser, kjøp på avbetaling, låne- og betalingsformer, markedsføringskontroll, kontrakter.

Forurensningsproblemer: Husholdningsavfall, gjenvinning, bruk av emballasje som ikke brytes ned i naturen, fosfater og andre stoffer fra husholdninger. Praktiske miljøvernoppgaver.

Praktiske oppgaver: Innkjøp til skolekjøkken. Kantinetjeneste. Baking og annen forberedelse av arrangementer på skolen. Gå ærend for andre.

Elevene skal ha anledning til å velge fag og emner etter egne ønsker og behov innenfor det tilbudet den enkelte skole gir. Dermed blir det i større grad mulig for elevene å bruke og styrke kunnskaper og ferdigheter innenfor sine interesseområder. Dette kan også være områder i tilknytning til de obligatoriske fagene som elevene ønsker å fordype seg i. Men valgfagene skal ikke være tilleggs- eller ekstraundervisning i disse fagene. Muligheten til å velge fag og emner som særlig interesserer elevene, kan bidra til å øke deres trivsel i skolen og skape en mer positiv innstilling til skolearbeidet. Dermed kan skolen i større grad medvirke til at elevene får realisere sine muligheter, og således fremme den enkeltes utvikling og stimulere til utfoldelse. Ved at valgfagene kan utformes etter lokale ønsker og behov, kan en bidra til å bedre kontakten mellom skolen og lokalsamfunnet, og gjøre læringen mer virkelighetsnær og meningsfylt for elevene.

Mål

Undervisningen i valgfag skal ta sikte på

- å fremme elevenes utvikling og trivsel og stimulere til utfoldelse ved at elevene får arbeide med fag og emner ut fra egne interesser og behov
- å utvikle allmenne og yrkesforberedende kunnskaper og ferdigheter
- å stimulere til meningsfylt fritidsbeskjeftigelse
- å gjøre skolen virkelighetsnær og meningsfylt ved å utnytte kilder til læring som finnes i lokalmiljøet

Valgfag er en del av den obligatoriske undervisningen, og elevenes frihet begrenser seg til valg av fag og emner. De kan ikke la være å delta i valgfagtimestene.

Det er i første rekke de lokale forholdene, mulighetene ved den enkelte skole og i skolens nærmiljø som avgjør hvilke valgfag en skole kan tilby. Utformingen av

konkrete planer må skje ved hver enkelt skole. Dette er en del av det lokale læreplanarbeidet.

Skolens ressurser, som tilgang på kvalifiserte lærere, høvelige lokaler, hensiktsmessig utstyr og antall elever som melder seg til kursene, kan innvirke på valgfagtilbudene fra tid til tid.

Det er viktig at en tar hensyn til og utnytter de muligheter som finnes i lokalmiljøet, slik at valgfagtilbudet også kan bære preg av lokale forhold. Aktuelle samarbeidsparter for skolen kan være foreldre, institusjoner, organisasjoner, foreninger eller arbeidslivet. Uansett samarbeidspartner er det skolen som står ansvarlig for gjennomføringen av undervisningen.

Elevenes interesser og behov må stå sentralt når det gjelder valgfagtilbud. Lærerne, særlig klassestyrerne, må drøfte dette med elevene for å kartlegge interessene. Denne prosessen bør foregå fortløpende. Klasse- og elevrådet er også naturlige organer for slike drøftinger, og spørsmålet bør tas opp på foreldremøter.

Informasjon til elever og foresatte om skolens valgfagordning bør gis i god tid før elevene skal velge fag. Informasjonen bør blant annet inneholde oversikt over de valgfag skolen tilbyr, og opplysninger om den praktiske gjennomføringen av kursene. Informasjonen bør være skriftlig, slik at elever og foresatte kan studere den og diskutere mulighetene.

Samtidig som elevene bør få velge mest mulig fritt mellom de valgfag skolen tilbyr, bør skolen motivere jenter og gutter slik at de valgene de gjør, ikke blir dominert av kjønnstradisjoner.

Lokale valgfagplaner – innhold og oppbygning

Undervisningen i valgfag må følge en gjennomtenkt plan, som må utarbeides lokalt for hvert enkelt fag. De lokale valgfagplanene bør så vidt mulig bygges opp etter følgende disposisjon:

Formål, begrunnelse

Formålet for valgfaget skal begrunne fagets plass i skolen, og gi svar på hvorfor elevene arbeider med det. Formålet for det enkelte valgfaget må utformes på grunnlag av det generelle formålet som er nevnt foran.

Mål

Målet for valgfaget skal angi retningen for arbeidet, og være i samsvar med skolens overordnede mål. Det må utformes på grunnlag av det generelle målet for valgfag som er nevnt foran.

Lærestoff og progresjon

Planen må angi hvilket lærestoff elevene skal arbeide med. Angivelsen av lærestoffet bør følge samme mønster som i planene for de obligatoriske fagene, dvs. at lærestoffet bør ordnes i hovedemner og delemner. Dersom undervisningen skal gå over flere år, bør det angis hvordan lærestoffet skal fordeles på klassetrinnene.

Arbeidsmåter og læremidler

Planen bør angi hvilke arbeidsmåter som kan være aktuelle, og om det er aktuelt med samarbeidspartnere i lokalmiljøet.

Planen bør også angi hvilke læremidler og hvilket utstyr som er nødvendig, hvilke lokaler en trenger, og om noe av undervisningen bør foregå utenfor skolens område.

Avsnittet om arbeidsmåter og læremidler i valgfaget må utformes på grunnlag av de generelle retningslinjene om arbeidsmåter, organisering og planlegging i den generelle delen (jf. kapitlene 7 og 8).

Timetall

Valgfagene kan ha ulikt timetall, og kan gå over kortere eller lengre tid, fra noen uker til hele skoleåret. Valgfagtilbudet må dekkes innenfor skolens godkjente timetallsramme og ligge innenfor det timetall den enkelte klasse skal ha pr. uke.

Valgfagplanen må angi hvor mange timer pr. uke og hvor stor del av året undervisningen skal foregå.

Norge er et lite språksamfunn som i historisk tid har hatt handelsforbindelse og kulturell kontakt med en rekke land i og utenfor Europa. I dag er kontakten mellom Norge og utlandet økende. Det gjelder innenfor kommunikasjon, kulturformidling, forskning, offentlig virksomhet, handels- og næringsliv, migrasjon og turisme.

For den enkelte gir språkkunnskaper mulighet til direkte kontakt med folkeliv og kultur- og samfunnsliv i andre land. Språkkunnskaper er dessuten en forutsetning for mange yrker, fordi det i et lite språksamfunn er stort behov for personer som mestrer flere fremmede språk.

Mål

Undervisningen i det andre fremmedspråket skal ta sikte på

- å utvikle elevenes ferdigheter i å lytte til, tale, lese og skrive språket slik at elevene blir i stand til å oppfatte og uttrykke seg og våger å bruke språket
- utvikle interessen for å lære fremmede språk, stimulere språkgleden og gi elevene best mulig grunnlag for videre læring
- å hjelpe elevene til å forstå at dette språket er et redskap som kan gi dem del i verdifulle kunnskaper og opplevelser og mulighet til å orientere seg bedre og mer direkte om mennesker og samfunnsforhold i land der språket blir brukt

I grunnskolen er det andre fremmedspråket et kommunikasjonsfag, et ferdighetsfag, et opplevelsesfag og et kunnskapsfag. Elevene skal få bruke, øve på og utvikle språket i mest mulig reell kommunikasjon med andre både i og utenfor skolen. Gjennom å kunne dette språket får elevene mulighet til opplevelser på egen hånd og sammen med andre og til å skaffe seg kunnskaper.

Lærestoff og progresjon

Innholdet i lærestoffet må være variert, interessevekkende og kulturbærende og reflektere tanker og strømninger i tiden.

Å lære et fremmed språk er en sammensatt prosess. Det er derfor viktig å få sammenheng og helhet i arbeidet med de forskjellige hovedemnene. Emnene hører sammen og går til dels over i hverandre. I progresjonen må en derfor ta hensyn til både stoffets egenart og elevenes forutsetninger.

Elevene vil vanligvis forstå ord, uttrykk og strukturer før de behersker dem aktivt. Læringsprosessen i fremmedspråk forutsetter at elevene får møte lærestoffet flere ganger og i varierte sammenhenger. For hvert møte øker forståelsen av det de skal lære.

Stoffet bør være av en slik art at elevene møter språklige utfordringer ut over det de selv kan produsere, samtidig som øvelsen i de enkelte deler av språket befester det de har lært. Det er nødvendig å bygge opp et så stort og variert ordforråd som mulig.

Det er en forutsetning for differensiering at elevene lærer å arbeide så selvstendig som mulig, og at de får bruke stoff som er tilpasset deres evner og behov. I mange tilfeller vil muligheten til å velge mellom forskjellig stoff og forskjellige arbeidsmåter bidra til å gi elevene ansvar for egen læring.

I valget av stoff må en legge vekt på å finne stykker som i lik grad interesserer og gir identifikasjonsobjekter for både jenter og gutter.

Arbeidsmåter

Elevene må læres opp til å arbeide så selvstendig som mulig. De må lære hvordan de best kan dra nytte av lærerens og hverandres erfaringer og kunnskaper. Dersom elevene skal klare seg når det er behov for å bruke språket utenom undervisningssituasjonen, må de selv forstå og kunne gi forklaringer på dette språket, og uttrykke seg så tydelig og presist som mulig.

Elevene må også få hjelp til å utvikle en konstruktiv holdning til språklige feil. I stedet for å være redd for å gjøre feil må de forstå at de kan lære av feilene. Det er viktig å ta vare på den motivasjonen elevene har når de begynner med det andre fremmedspråket.

Forsøk på å forstå og uttrykke seg på et fremmed språk kan lett føre til usikkerhet. Læreren må derfor bruke arbeidsformer som bidrar til å skape trygghet, og gi elevene forståelse for at de selv med meget elementære kunnskaper i fremmedspråket har mulighet til å kommunisere effektivt på en del områder. Å bevisstgjøre elevene om noen av de mest hensiktsmessige framgangsmåtene for å kunne løse problemer med å uttrykke seg eller å forstå kan bidra til at de våger og ønsker å bruke sine kunnskaper.

Generelt er muntlig bruk av språket det viktigste. Men elevene bør få både muntlig og skriftlig trening gjennom oppgaver som innebærer reell kommunikasjon. De bør også i noen grad gjøres fortrolige med at de i en kommunikasjonssituasjon bruker språket på forskjellig måte, avhengig av hvem de snakker med, hva de snakker om, og hva de ønsker å oppnå, og at det samme gjelder for forståelsen av hva andre sier eller skriver. Gjennom kommunikativ aktivitet, drama og rollespill får elevene bruke skapende evner og fantasi, samtidig som de får øvelse i

å bruke språket. Sanger, leker og spill er også aktiviteter som kan skape språkglede.

I arbeidet med ulike tekster må elevene få trening i å tolke ukjente ord og begreper ut fra sammenhengen. De bør lære å bruke ordbøker og andre oppslagsbøker for å kontrollere mening, ortografi og bøyningsformer.

I skriftlig arbeid må oppgavetyperne tilpasses elevenes evne til å uttrykke seg. Det er viktig at det blir stilt differensierte krav til elevprestasjoner i skriftlige arbeider. Enkle skriftlige aktiviteter kan være å notere beskjeder, skrive brev eller lage korte dialoger. For en del elever gir frie skriveaktiviteter en fin mulighet til å gi uttrykk for fantasi, opplevelser og meninger.

Elevenes innsikt og kunnskaper i morsmålet og engelsk bør utnyttes i undervisningen når det er naturlig.

Læremidler

Skolene skal velge læremidler som gir plass for allsidige aktiviteter. For det andre fremmedspråket vil stofftilgangen for elevene utenfor skolen være langt mindre enn for engelsk. Det er derfor behov for et variert utvalg av tekster på skolen. Utvalget må være lett tilgjengelig for både lærere og elever i mediatek og klasserom. Dette gjelder også materiell og utstyr som skal brukes til opptak, avspilling, framvisning og produksjon av læremidler i klassen (veggaviser, lydprogrammer osv.).

Hovedemner og delemner

TEMA

I den grad det er mulig, bør elevene være med på å velge tema. Slike valg kan bidra til å utvide elevenes interessefelt og gi tilknytningspunkter mellom skolen og verden utenfor. Lokal egenart, elevenes interesser, storsamfunnet og arbeid med emner i andre fag kan være utgangspunkt for valg av tema. Temaene kan hentes fra Norge og fra land der språket er i bruk.

Vi og andre: Utseende. Klær. Alder.

Klasseromsspråk, skolemiljø: Rutiner i klasserommet. Fag. Timeplan.

Hjem og lokalmiljø: Dagligliv. Familie. Rutiner i hjemmet. Klima.

Mat og drikke: Matvarer. Matlaging. Skikker og tradisjoner.

Fritid: Hobbyer. Kulturelle aktiviteter. Sport og idrett.

Handel og tjenester: Penger, butikker, bank, post, telefon, politi.

Lokalmiljø: By og land. Nyheter og aktuelle hendelser. Natur- og miljøvern.

Reisevirksomhet: Å ta seg fram i utlandet. Å hjelpe utlendinger i Norge.

Utdanning og yrker: Arbeidsliv. Næringsvirksomhet.

Forhold til andre: Vennskap, konflikter, ansvar og plikter.

BAKGRUNNSKUNNSKAP

Gjennom undervisningen må elevene få et nyansert bilde av kultur- og samfunnsforhold i land og områder der språket brukes, slik at de blir motivert for faget og får lyst til å lære mer. Elevene må få kjennskap til den plass dette språket har i

verden i dag, og hvilken betydning det har for elevenes muligheter i utdanning og arbeidsliv. De må få kjennskap til samfunnsområder der språket brukes i og utenfor Norge. Litteratur, sanger og dikt kan gi både kunnskap og opplevelse. Det er viktig at elevene så tidlig som mulig får arbeide med autentisk stoff.

Når elevene lærer om forhold i andre land, er det naturlig å samarbeide over faggrensene. Det kan gjøres ved felles organisering av fagene omkring et emne, eller ved at stoff og arbeidsmåter fra andre fag blir brukt i timene. I undervisningen bør en utnytte muligheter som elevenes familie og lokalmiljø byr på.

Menneskene og deres liv: Dagligliv, skolegang, arbeidsliv, fritid, sed og skikk.

Samfunnet: Utsnitt av geografi, historie og samfunnsforhold.

Språket i internasjonal sammenheng: Samfunnsområder der språket brukes.

BRUK AV SPRÅKET - SPRÅKFUNKSJONER

Språkfunksjonene uttrykker det en prøver å gjøre ved hjelp av språket. Innenfor de temaene en arbeider med, er det nødvendig å finne språkfunksjoner som ivaretar det som skal uttrykkes. Siden sosiale situasjoner og samhandlinger mellom mennesker kan ha varierte former, er det nødvendig å finne språkformer som er umiddelbart nyttige og akseptable i en vanlig kommunikasjonssammenheng.

Undervisningssituasjonen og de tanker og erfaringer elevene selv sitter inne med, bør skape behov for å kommunisere, slik at det blir naturlig å bruke språket i timene. Til å begynne med vil elevene uttrykke seg enkelt, men etter hvert blir språkbruken mer nyansert.

Opplistingen av språkfunksjoner under delemner antyder ikke noen rekkefølge. Språkfunksjonene må velges ut fra det tema som behandles.

Spørre etter og gi opplysninger: For eksempel fortelle, spørre, gjenta, identifisere, korrigere.

Spørre etter og gi uttrykk for oppfatninger og synspunkter, holdninger og meninger: For eksempel like/mislike noe, være interessert/uinteressert, overrasket, ville noe, være takknemlig, nekte, være enig/uenig, vite, tilby, ta imot et tilbud, kunne/ikke kunne, ha planer om noe, be om forlatelse, si at noe er vesentlig/uvesentlig, være redd, foretrekke, være fornøyd, håpe, være skuffet, være bekymret, ha sympati, synes noe er mulig/umulig, logisk/ulogisk, gi uttrykk for sikkerhet/usikkerhet, plikt, tillatelse, tilgi, gi kritikk og ros.

Få andre til å gjøre noe: For eksempel tilby eller be om hjelp, be noen om å gjøre noe, invitere, foreslå, gi råd, advare, instruere.

Sosiale funksjoner: For eksempel hilse, ta avskjed, presentere seg og andre, gratulere, ønske velkommen, få oppmerksomhet, avbryte.

ULIKE TEKSTER

Tekst brukes her om alt det materialet elevene kommer i kontakt med, stoff de skal lese, se på eller høre. Tekstene kan være utgangspunkt for samtale, de kan gi kunnskap, stimulere fantasien og gi rom for opplevelse. Elevene trenger et variert og differensiert tilbud av tekster som er tilrettelagt språklig og innholdsmessig. I tillegg må de få møte språket gjennom autentiske tekster så tidlig som mulig. Skjønnlitterære tekster kan brukes når de er språklig enkle nok til at elevene forstår dem. Et viktig kriterium for valg av tekster er at de er interessevekkende.

Elevene må få trening i å lese sammenhengende tekster på egen hånd - enten for opplevelsens skyld eller for å finne spesielle opplysninger. Elevene må også få lage tekster selv. Prosessen og produktet er begge verdifulle.

Trykte tekster, tilrettede og autentiske: Læreboktekster. Tegneserier, klipp fra aviser og ukeblad, bruksanvisninger, brosjyrer. Dikt. Skuespill. Lettlestbøker.

Lyd- og bildestoff: Innleste læreboktekster og annet lydstoff med ulike stemmer og språklige variasjoner. Tegninger, bilder, plakater. Lysbilder og levende bilder i film og fjernsyn. Skolekringkasting.

Elevproduserte tekster: Tekster til bilder. Dialoger. Postkort, brev. Enkle beskjeder. Veggaviser. Enkle dramatiseringer, reportasjer o.l. for lyd- og videoopptak.

GRAMMATIKKMOMENTER

Innføringen av grammatikkmomenter skal skje gjennom konkrete eksempler og bruk av språket. Teoretiske forklaringer og grammatiske betegnelser skal være tilpasset elevenes nivå og formulert slik at elevene har praktisk nytte av dem. Elevene kan i betydelig grad lære å bruke språket korrekt uten at de kan alle grammatiske regler og betegnelser. Samtidig er det klart at en økende forståelse av grammatikk og det formelle grunnlag som den gir, er nyttig og nødvendig.

Den enkelte elevs legning og forutsetninger må derfor tas i betraktning når en stiller krav om korrekt språk, bruk av terminologi, regler og forklaringer, og velger frie og strukturerte øvelser. Formelt korrekt språk behøver ikke å være avgjørende for effektiv kommunikasjon.

Elevene må forstå betydningen av det de lærer. Derfor må innføring og øvelse i nye strukturer skje i meningsfulle sammenhenger. Ulike aktiviteter, grupperinger, presentasjonsmåter og hjelpemidler må tas i bruk slik at arbeidet blir variert og elevene blir så aktive som mulig og oppmuntres til å bruke det de lærer. Mekanisk terping og usammenhengende arbeidsøvinger kan lett bidra til å undergrave fagets mål.

Innenfor det tema og de språkfunksjoner som er valgt, bør utvalget av grammatikkmomenter følge en progresjon fra det enkle til det mer kompliserte. Det er vanlig å ta utgangspunkt i strukturer og måter å bruke dem på som elevene kjenner fra sitt morsmål, og deretter øve inn strukturer som er ukjente eller brukt annerledes enn i morsmålet. Men undervisningen bør være balansert. Innøving av strukturer som er ukjente eller brukt annerledes enn i morsmålet, må ikke drives på bekostning av bruk av språket generelt.

GRAMMATIKKMOMENTER I FINSK

Verb: Bøyning av verbtyper: kertoa, tulla, saada, haluta. Verbets tidsformer: presens aktiv og preteritum aktiv både i bekræftende og nektende form. Bøyning i alle personer i entall og flertall. Verbets modusformer: indikativ og imperativ. Verbets infinitiver: første infinitiv og tredje infinitiv.

Substantiv og adjektiv: Bøyning i kasus - i entall: nominativ, genitiv, partitiv, akkusativ, inessiv, elativ, illativ, adessiv, ablativ, allativ, essiv - i flertall: nominativ. Bøyning av spesielle grupper: kivi:kiven, perhe:perheen, ord som slutter på konsonant (de vanligste). Adjektivattributtets kongruensbøyning.

Pronomen: Bøyning (samme kasus som for substantiv og adjektiv) av - personlige pronomen (de bøyes i alle de nevnte kasus både i entall og flertall) - påpekende pronomen - spørrepronomen: kuka, mikä - relativpronomen - ubestemte

pronomen: de vanligste som eräs, joku, jokin, kaikki, toinen, ei kukaan, ei mikään.

Tallord: Grunntall. Konstruksjon med grunntall: kaksi kirjaa.

Adverb: De vanligste. Dannelse av adverb med endelsen -sti.

Preposisjoner og postposisjoner: De vanligste som alla, päällä, takana, edessä, ennen, jälkeen. Preposisjoner og postposisjoner som styrer partitiv og/eller genitiv.

Konjunksjoner: De vanligste – sideordnende konjunksjoner: ja, sekä – että, eli, tai, vai, mutta, vaan, sillä – underordnende konjunksjoner: että, kun, koska, vaikka, jos, kuin.

Tilleggsendelser: De vanligste som -ko/-kö, -kin, -kaan/-kään, -han/-hän.

Bruk av kasus: Bruk av – nominativ som subjektskasus og kasus for predikativ – partitiv som kasus for subjekt, predikativ og objekt (de viktigste reglene) – genitiv ved eiendom og som «subjekt» i infinitivkonstruksjon (minun täytyy mennä) – akkusativ som objektskasus – lokalkasus ved stedsbestemmelse, ved «ha»-konstruksjon, ved tidsbestemmelse og ved angivelse av middel.

Avledning: De viktigste – nominalavledninger: -ja/-jä, -la/-lä, -lainen/-läinen, -nen, -us/-ys – verbalavledninger, f.eks. -ele-.

Setningsoppbygning: Danne spørresetninger med tilleggsendelse -ko/-kö og med spørreord. Bekreftende og nektende svar. Dannelse av nektende setninger, av «ha»-konstruksjon, av eksistensialsetning (penkillä istuu tyttö).

Lydvekslinger: De viktigste reglene for stadiesveksling. Vokalforandringer før endelser på i (antaa:annoin).

Uttale og lydstruktur: Uttale av p, t, k, e, ä, o, u, ou, au, eu, äy, öy, ei. Lang og kort lyd, både i trykksterk og trykksvak stavelse. Vokalharmoni, trykk og intonasjon.

GRAMMATIKKMOMENTER I FRANSK

Verb: – Presens av regelrette verb som ender på -er, -ir, -re. – Presens av être, avoir, aller, faire og andre vanlige uregelrette verb. – Presens av modale hjelpeverb – vouloir og pouvoir, og uttrykket: Je voudrais + infinitiv. – Perfektum. Bruken av être og avoir som hjelpeverb. Partisippendelser av svake verb. – Bruk av uttrykkene il faut og il faudrait. – Futurum - aller + infinitiv. – Preteritum – forskjellen på bruken av preteritum og perfektum.

Substantiv: – Ubestemt og bestemt artikkel, entall og flertall. – Regler for dannelse av flertallsform. – Regler for sammentrekking av artikkel og substantiv. – Substantiv som har både hankjønns- og hunkjønnsform.

Pronomen: – Personlige pronomen i subjektsform og som direkte og indirekte objekt. – Trykksterke pronomen. – Spørrepronomen. – Påpekende pronomen. – Eiendomspronomen.

Adjektiv: – De vanligste regler for dannelse av hankjønns- og hunkjønnsform (samsvarbøyning). – Plassering av adjektivet i forhold til substantivet. – Gradbøyning av adjektivet.

Grunntall og ordenstall.

Preposisjoner, konjunksjoner og adverb behandles som vokabular.

Noen fenomener må behandles spesielt: – Il y a. – En og y. – Delingsartikkelen. – Hvordan en lager nektende setninger med ne-pas, ne-rien. – Overtrekking (la liaison) og bruken av aksenter bør gjennomgås. – Fransk uttale og intonasjon må vektlegges spesielt, da dette skiller seg sterkt fra norsk.

GRAMMATIKKMOMENTER I SPANSK

Verb: Presens indikativ: – Regelrette verb (infinitiv på -ar, -er og -ir). – En del frekvente verb med diftongering, vokalskifte eller spesiell bøyning i første person entall. – Refleksive verb.

Presens konjunktiv: – «ja-» og «nei-»oppfordringer i tredje person entall og flertall, regelrette verb. (Uregelrette verb bare i faste uttrykk.) – Konjunktiv i enkle leddsetninger og helsetninger.

Infinitiv: – Som utfylling til finitte verb. – Som oppfordrende form.

Gerundium: – Bruk med og uten estar.

Fortid: – Pretérito indefinido: personendelser og de mest vanlige verb med forandring av stammen – Pretérito perfecto: bøyning av hjelpeverbet haber og regelrett partisippdannelse og de mest frekvente uregelrette partisipper. – Pretérito imperfecto: personendelser. Infinitivs stamme som utgangspunkt. – Kort om hvordan de ulike fortidsformene brukes, spesielt i forhold til norsk.

Futurum: – Perifrastisk form.

Å være: – Bruksområdene for ser og estar i hovedtrekk.

Fast tilhører til verb: Preposisjoner som utfylling til verb som hablar de, pensar en.

Substantiv: Kjønn og tall. Genitiv. Ubestemt og bestemt artikkel, entall og flertall. Sammentrekking med preposisjonene a og de.

Adjektiv: Samsvarbøyning. Regelrett og frekvent uregel rett gradbøyning.

Pronomen: – Ikke-brukt personlig pronomen som subjekt. – Personlige pronomener i ulike funksjoner. – Eiendomspronomen med særlig vekt på de trykksvake formene. – Påpekende pronomen: este og ese. – Relative pronomen: que. – Ubestemte pronomen: de mest brukte som alguien, alguno og algo. – Spørrepronomen: quien og qué. – Nektende pronomen: nadie og nada.

Tallord: Grunntall. Ordenstall 1.-10.

Adverb: – Presisering av muy til forskjell fra mucho, bien til forskjell fra bueno. For øvrig behandles adverb som vokabular.

Setninger: Fortellende, nektende og spørrende setninger. Enklere leddsetninger. Konjunksjoner behandles som vokabular.

Rettskrivning: Spanske spørsmåls- og utropstegn. De spesielle spanske bokstavene, ch, ll, rr, ñ. Aksent.

Uttale: Likheter og ulikheter i norsk og spansk uttale. De vanligste forskjellene på uttalen i Spania og spansk Amerika.

GRAMMATIKKMOMENTER I TYSK

Verb: Verb i følgende tider og former: Infinitiv. Presens. Perfektum. Imperativ entall og «høflig imperativ». Preteritum og pluskvamperfektum hovedsakelig som leseforståelse. Haben, sein og werden. Modale hjelpeverb (presens og preteritum): können, wollen, müssen, sollen, dürfen og formen möchte. Wissen. Noen få sammensatte verb.

Artikler: Bestemt og ubestemt artikkel.

Substantiv: Substantiv, entall og flertall. Noen få vanlige regler for flertallsdannelse.

Nektelse: Kein og nicht.

Adjektiv og adverb: Adjektivet brukt predikativt. Gradbøyning av adjektiv og adverb. Adjektivet brukt attributivt hovedsakelig som leseforståelse.

Tall: Grunntall og ordenstall (som gloser).

Pronomen: Personlige pronomen (nominativ, akkusativ, dativ). Eiendomspronomen. Påpekende pronomen: der, dieser. Spørrepronomen: wer, was, was für ein, welcher. Ubestemte pronomen.

Preposisjoner: Preposisjoner med akkusativ: durch, für, gegen, ohne, um. Preposisjoner med dativ: aus, bei, mit, nach, seit, von, zu. Preposisjoner med akkusativ eller dativ: an, auf, hinter, in, neben, über, unter, vor, zwischen.

Kasus: Subjekt og predikativ. Nominativ. Objekt: verb med akkusativobjekt, verb med dativobjekt og verb med dativ- og akkusativobjekt.

Ordstilling: Ordstilling for hovedsetninger og for enkle leddsetninger med de vanligste konjunksjonene.

Ordninger

Barn av foreldre som ikke hører til Den norske kirke, skal etter lov om grunnskolen være helt eller delvis fritatt for undervisning i kristendomskunnskap når foreldrene krever det. Forskriftene for grunnskolen slår fast at disse elevene så langt som råd er, bør få tilbud om annen religions- eller livssynsundervisning.

Denne undervisningen kan foregå i vedkommende tros- eller livssynssamfunns regi eller i skolens regi, eventuelt i et samarbeid. Utgangspunktet er at undervisningen skal bli gitt med grunnlag i den religion/det livssyn foreldrene er knyttet til, samtidig som samfunnet finner det nødvendig at barna blir kjent med sentrale sider ved vår kristne kultur. Registrerte tros- eller livssynssamfunn har rett til slik undervisning i skolens regi på visse betingelser.

Realisering av alternative undervisningstilbud er blant annet avhengig av antall elever i de aktuelle religions- eller livssynsgrupper ved skolen eller i kommunen, og av tilgjengelige fagplaner.

Departementet gir nærmere retningslinjer for tildeling av statlige ressurser til de elevene som er fritatt for kristendomskunnskap. Skolestyret kan disponere kommunale midler til denne undervisningen.

Av hensyn til foreldregrupper som ikke er tilsluttet noe registrert tros- eller livssynssamfunn, og fordi noen foreldre ønsker et undervisningstilbud med vekt på orientering om ulike religioner og livssyn, er det utarbeidet en egen fagplan i livssynskunnskap. Denne planen kan betraktes som den første av flere mulige planer innenfor rammeplanen for annen religions- og livssynsundervisning.

Rammeplan

Initiativet til og hovedansvaret for utarbeidelse av alternative fagplaner innenfor de oppgitte rammer ligger i prinsippet hos de enkelte tros- eller livssynssamfunn. Grunnskolerådet eller skoledirektøren skal hjelpe til med dette arbeidet når det er

ønsket. Forslag til planer trenger godkjenning av Kirke- og undervisningsdepartementet, som skal se til at rammekriteriene er oppfylt.

Følgende kriterier legges til grunn ved vurdering av planene:

Innhold

- Undervisningen skal ta sikte på å gi elevene allsidig orientering om og kjennskap til den tro og etikk som det aktuelle tros- eller livssynssamfunn bygger på.
- Undervisningen skal ta sikte på å gi elevene forståelse og respekt for sentrale etiske verdier som gjelder for skolen og vårt samfunn.
- Det skal gis en innføring i sentrale sider ved kristendommen og andre utvalgte religioner og livssyn.
- Undervisningen skal ta sikte på å gi elevene forståelse og respekt for mennesker med andre oppfatninger i tros- og livssynsspørsmål.

Oppbygning

Planene skal følge det mønster som gjelder for de andre fagplanene i mønsterplanen. Det vil først og fremst si at målene for undervisningen skal spesifiseres nærmere, og at lærestoffet skal angis i hovedemner og delemner, med veiledning om progresjonen, for 1.-3., 4.-6. og 7.-9. klassetrinn. Planen skal være slik at det er rom for utdypning på det lokale plan, ut fra ulike behov og forutsetninger i lokalmiljøet og hos den enkelte elev.

Både i utvalg av lærestoff og i valg av arbeidsmåter må en påse at undervisningen kan tilpasses elevenes ulike evner og forutsetninger.

LIVSSYNSKUNNSKAP

Mennesker har til alle tider prøvd å finne løsninger på grunnleggende spørsmål knyttet til livssyn og etikk. Innhold og praksis i ulike religioner og livssyn viser at mennesker har funnet ulike svar på slike spørsmål.

Livssyn og etiske verdier står sentralt i det enkelte menneskets liv, i forholdet mellom mennesker og for kultur- og samfunnsliv generelt. Det er viktig å forstå og respektere ulike oppfatninger i livssynsspørsmål. Livssynskunnskap skal gi orientering om etikk og ulike livssyn - religiøse og sekulære - på en slik måte at vi bedre blir i stand til å leve sammen og forstå og respektere hverandre.

Mål

Undervisningen i livssynskunnskap skal ta sikte på

- å gi elevene kunnskap om ulike livssyn, religioner og etiske problemstillinger
- å gi elevene kjennskap til ulike forsøk på å løse sentrale livsspørsmål
- å stimulere elevene i deres personlige vekst og utvikling
- å skape forståelse for verdien av å ha et personlig livssyn
- å hjelpe elevene til å utvikle toleranse og respekt for mennesker som har andre oppfatninger i tros- og livssynsspørsmål

Undervisningen i livssynskunnskap skal bære preg av vidsyn, allsidighet og saklighet. Planen er konsentrert om etikk, religiøse livssyn og sekulære livssyn.

I undervisningen om de enkelte religioner og livssyn må ulike etiske verdier og trosstandpunkt og religiøse ytringsformer presenteres i samsvar med og i respekt for den historiske og kulturelle sammenheng de står i. Det innebærer at når en underviser om ulike religioner og livssyn, må stoffet få tale ut fra sin egenart og med den tyngde stoffet har i seg selv. Sannhetsinnholdet i de ulike religioner og livssyn kan ikke bevises, men er et trosanliggende.

I vår kulturelle sammenheng er det naturlig å gi kristendommen forholdsvis stor plass. Når kristendommen blir omtalt, er det viktig å finne en rimelig balanse mellom det som er representativt for kristendommen i vårt eget land og i verden som helhet.

Undervisningen i livssynskunnskap skal orientere elevene om religiøse og etiske spørsmål som betyr mye for forholdet mellom enkeltmennesker, folk og nasjoner i verden i dag. Gjennom undervisningen skal en også prøve å formidle de følelsesmessige, etiske og allmennmenneskelige verdiene som ligger i stoffet.

Undervisningen skal være preget av vilje til å forstå og respektere mennesker med forskjellige oppfatninger og praksis i religiøse og etiske spørsmål. Læreren må være varsom, slik at den måten stoffet behandles på, ikke virker krenkende på noen. Det betyr ikke at en bør unngå kontroversielle emner. Det inngår i fagets mål at elevene skal lære å vise toleranse overfor hverandre.

Undervisningen skal ikke ta standpunkt til innholdet i de ulike livssynene. Det gjelder både religiøse og sekulære livssyn. Men det bør også komme fram at konsekvensene for holdninger og livsførsel kan bli forskjellige alt etter hvilket livssynsalternativ et menneske velger.

Lærestoff og progresjon

Lærestoffet er inndelt i fire store hovedemner. Delelmene og stikkordene konkretiserer stoffet i hovedemneteksten, og viser progresjonen gjennom treårsperiodene. Ved planleggingen må en bestemme rekkefølgen i arbeidet med emnene innenfor treårsperiodene. Hovedemnene kan få ulik vekt og omfang på ulike klassetrinn. I hver treårsperiode er det mulig å arbeide med emnene i den rekkefølge de har i planen.

Arbeidsmåter

Undervisningen må legge vekt på elevenes eget engasjement og arbeid, slik at de selv får bidra med erfaringer, oppfatninger og meninger. Læreren bør være lydhør for spørsmål og problemstillinger elevene er opptatt av, og så vidt mulig ta opp dette i undervisningen. Samtale og diskusjon bør ha bred plass, særlig når det gjelder etiske spørsmål. Gjennom dette kan elevene få trening i å vurdere seg selv og sitt forhold til medmennesker, og evne til å lytte til andres synspunkter.

Ofte kan det være hensiktsmessig å ta utgangspunkt i fortellinger, samtaler og elevenes egne opplevelser, og bruke dette som tema for dramatisering. Ved siden av dramatisering er det naturlig at fortelleformen får bred plass, særlig på de laveste klassetrinnene. Etter hvert som elevene nærmer seg ungdomsskolealderen, er det naturlig også å angripe lærestoffet fra en mer teoretisk vinkel, og i større utstrekning benytte litterært stoff som behandler de problemene elevene arbeider med.

I skolens leseverk og i barne- og ungdomslitteratur finnes dikt og prosa som inneholder etiske og religiøse problemstillinger som ofte aktualiserer spørsmål fra dagliglivet.

Undervisningen kan ofte bygge på bøker som behandler ulike religioner og livssyn, og på utdrag av sentrale skrifter.

Det vil ofte være utbytterikt å møte representanter for forskjellige livssyn, religioner og trossamfunn som kan redegjøre for hva de står for. Dette bør skje i dialog med lærer og elever.

De muligheter som finnes til studiebesøk av ulike slag, bør utnyttes, for eksempel besøk til ulike sosiale institusjoner, til kirker og gudshus som representerer ulike religioner og trosretninger.

Hovedemner og delemner

ETIKK

Etikkundervisningen skal gi elevene kunnskap om verdier og normer som gjelder generelt i vårt samfunn. Rammene for dette verdigrunnlaget finnes i Verdenserklæringen om menneskerettighetene, i vårt lovverk, og i sed og skikk og i vår kultur. Allmenne oppfatninger av rett og galt, godt og vondt, for eksempel prinsippene om etisk gjensidighet og nestekjærlighet, er viktige i denne forbindelse. Dette er verdier som også står sentralt i skolens verdigrunnlag.

Elevene må lære å vurdere etiske valgsituasjoner med vekt på hensikt med og konsekvenser av handlinger. Her må en trekke inn menneskelige erfaringer for å belyse etiske prinsipper.

Undervisningen på lavere klassetrinn bør konsentrere seg om etiske situasjoner og problemer som elevene møter i dagliglivet i nærmiljøet. Først på høyere klassetrinn bør en drøfte nærmere mer teoretiske problemstillinger.

Når etiske spørsmål blir presentert i forbindelse med de enkelte religioner og livssyn, skal etikken legges fram i den sammenheng den da står i.

1.-3. klasse

Verdigrunnlaget i vårt samfunn: Enkle etiske regler med vekt på nestekjærlighet og gjensidighet. Begrunnelse for leveregler. Motiver for og konsekvenser av handlinger.

Etiske emner knyttet til hjem, skole og nærmiljø: Godta andre, vise hensyn. Oppgaver, ansvar, likestilling. Samarbeid og konfliktløsning.

4.-6. klasse

Verdigrunnlaget i vårt samfunn: Felles menneskelige verdier. Grunnleggende behov. Forståelse av godt/vondt og rett/galt ut fra vår kultur og tradisjon.

Individaletikk: Ærlighet og sannhet. Frihet til å handle. Ansvar for handlinger. Samvittighet.

Fellesskapsetikk: Menneskeverdet. Ansvar og respekt for andre. Familieetikk. Samlivsetikk. Likestilling. Vennskap. Arbeid - betydning, rettigheter og plikter. Den enkelte og samfunnet. Solidaritet. Minoriteter. Natur- og miljøvern.

Globaletikk: Folk i andre land, ulike levekår. Hjelp og bistand. Humanitære hjelpeorganisasjoner.

7.-9. klasse

Verdigrunnlaget i vårt samfunn: Videreføring og utdypning av temaer fra 4.-6. klasse.

Individaletikk: Handlinger og verdivalg, ansvar og konsekvenser. Egoisme.

Omtanke og ansvar for andre. Idealer. Bruk av evner og krefter. Helse. Alkohol, narkotika og tobakk. Bruk av fritid.

Fellesskapsetikkk: Videreføring og utdypning av temaer fra 4.-6. klasse. I tillegg: demokratisk ansvar, rettigheter, plikter, innflytelse. Krig, forsvar, fredsarbeid. Etisk vurdering av vitenskap og ny teknologi. Etsiske spørsmål knyttet til kunst og kultur. Massemedier.

Globaletikk: Våpenkappløp, fred og nedrustning. Forholdet mellom rike og fattige land. Økonomisk verdensordning. U-hjelp. Migrasjon. Forfølgelse og overgrep. Likeverd. Raseproblemer.

Normativ og deskriptiv etikk: Hva er rett/galt? Er det «alle» gjør, rett? Etikkers forankring. Den etiske prosess - tolke, velge, handle. Moralbud og etiske modeller.

Samvittighet og fri vilje: Sosialisering. Samvittighet og miljø. Fri vilje? «Objektiv» samvittighet? Samvittighet og skyldfølelse.

Etikk, religion og livssyn: Etikk i monoteistiske religioner. Etikk bygd på sekulære livssyn.

RELIGIONER OG RELIGIØSE LIVSSYN

Undervisningen skal gi kunnskap om ulike religioner med vekt på framvekst, utbredelse og trosinnhold. Kristendommen har en sentral plass i dette emnet.

Elevene må få forståelse og respekt for at mennesker over hele verden deltar i religiøse riter, underkaster seg religiøse forpliktelser og har verdensbilder som er forankret i et religiøst livssyn. Det må komme klart fram hvordan religionene gir mening til den enkelte troendes liv.

De ulike religioner må behandles med respekt og toleranse, og den enkelte religion må gjennomgås ut fra sin selvforståelse.

1.-3. klasse

Religiøse verdier og ytringsformer: Enkle tekster med religiøst og etisk budskap fra ulike religioner.

Kristendommen: Enkle bibeltekster om Jesu fødsel, Jesu liv og Jesu holdninger til medmennesker.

Jødedommen: Gud som skaper. Guds utvalgte folk. Enkle bibelfortellinger om Israelfolket.

Høytider: Kulturell og religiøs bakgrunn for feiring av jul, påske og pinse.

4.-6. klasse

Religiøse verdier og ytringsformer: Fellestrekk ved religioner. Religiøse ytringsformer.

Kristendommen: Opphav, utvikling og utbredelse. Bibelen. Sentrale felleskristne læresetninger. Sentrale deler av Jesu liv og forkynnelse. Religiøst liv i dag. Den norske kirke. Den romersk-katolske kirke. Andre kristne trossamfunn.

Jødedommen: Opphav, utvikling og utbredelse. Sentrale læresetninger og skrifter.

Buddhismen: Opphav, utvikling og utbredelse. Sentrale læresetninger og skrifter.

Hinduismen: Opphav, utvikling og utbredelse. Sentrale læresetninger og skrifter.

Islam: Opphav, utvikling og utbredelse. Sentrale læresetninger og skrifter.

7.-9. klasse

Grunnlaget for religiøse livssyn: Opprinnelse til religiøsitet. Religiøse verdier og ytringsformer. Sammenligning av ytringsformer. Religion og samfunn.

Kristendommen: Menneskesyn og verdensbilde.

Kristendommens religiøse ytringsformer: Gudstjeneste, liturgi, sakramenter m.v. i noen kirkesamfunn. Karismatiske bevegelser.

Jødedommen: Menneskesyn og verdensbilde. Religiøse ytringsformer.

Buddhismen: Menneskesyn og verdensbilde. Religiøse ytringsformer.

Hinduismen: Menneskesyn og verdensbilde. Religiøse ytringsformer.

Islam: Menneskesyn og verdensbilde. Religiøse ytringsformer.

Religioner i Afrika og Sør-Amerika.

Nye religioner og religiøse retninger.

SEKULÆRE LIVSSYN

Arbeidet med dette hovedemnet skal gi elevene kunnskap om sekulære livssyn som bygger på ulike åndshistoriske og filosofiske tradisjoner og retninger. Hovedvekten skal legges på humanisme, marxisme og eksistensialisme.

Emnet viser den historiske utviklingen og behandler sentrale begreper i de ulike retningene. Men undervisningen må også få fram hvordan disse livssynene belyser grunnleggende spørsmål for enkeltmennesket, for forholdet mellom mennesker og for samfunnet. Slike spørsmål må så langt det er mulig, knyttes til aktuelle og dagligdagse situasjoner.

4.-6. klasse

Humanisme med humanetikk: Bakgrunn og utvikling. Sokrates, Platon og Aristoteles. Renessansen. Menneskers likeverd, for eksempel vist i den amerikanske uavhengighetserklæring (1776), i den franske menneskerettighetserklæring (1789) og i den norske grunnloven. Verdenserklæringen om menneskerettighetene (1948).

Human-Etisk Forbund i Norge: Bakgrunn og utvikling. Formål og virksomhet.

Marxisme: Det kommunistiske manifest. Lenin og den russiske revolusjon. Marxisme og kommunisme i dag.

7.-9. klasse

Grunnlaget for sekulære livssyn: Etikens begrunnelse. Sammenheng mellom fortid, nåtid og framtid. Erfaring og konsekvens. Agnostisisme, ateisme.

Humanisme med humanetikk: Menneskets opprinnelse - utviklingsteorier. Menneskets natur og egenart. Livets hensikt og mål. Samfunnet og den enkelte. Samfunnets funksjon og oppgave. Forholdet til religion.

Marxisme: Marx og Engels, sentrale skrifter. Historiesyn - slavesamfunn, føydalsamfunn, det borgerlige samfunn, sosialisme, kommunisme. Drivkrefter i historien - produktivkrefter og produksjonsforhold. Menneskesyn, livets hensikt og mål. Arbeidets verdi. Statsmakt, staten og den enkelte. Forholdet til religion.

Eksistensialisme: Eksistensielle livssituasjoner og spørsmål. Menneskets plass i tilværelsen. Samfunnet og kravet til den enkeltes egentlighet (ekthet, autenticitet). Angst. Forholdet til religion. Representanter for den eksistensialistiske tradisjon i filosofi og litteratur.

LIVSSYN OG ETIKK - GENERELLE SPØRSMÅL

Innenfor dette hovedemnet tar en opp aktuelle spørsmål som elevene er opptatt av, og som har tilknytning til alder, livssituasjon og interesser. Aktuelle samfunns-spørsmål - nasjonale og internasjonale - er ofte et naturlig utgangspunkt for

undervisningen. Begrepet toleranse står sentralt på alle trinn og må belyses ut fra konkrete eksempler.

Elevene får innsikt i de fire livsriter (fødsel og navngivning, overgang barn - voksen, ekteskapsinngåelse, død og begravelse), slik de kommer til uttrykk i vår kultur og i noen andre kulturer. Forholdet mellom ulike religiøse og sekulære livssyn må belyses. Spørsmål knyttet til tro og vitenskap må også behandles. Betydningen av et personlig livssyn må komme klart fram, og undervisningen må vise hvordan et livssyn har sammenheng med bevisstgjøring og valg av verdier.

1.-3. klasse

Aktuelle spørsmål ut fra alder, livssituasjon og interesser: Egne tanker og følelser. Glede, sinne, trygghet, angst osv. Mobbing. Om å glede andre. Hvordan alt er blitt til.

Toleranse: Godta andre slik de er - utseende, klær, egenskaper, ferdigheter, lynne osv.

Livsriter: Fødsel, navngivning.

4.-6. klasse

Aktuelle spørsmål ut fra alder, livssituasjon og interesser: Framtidstanker. Tanker om makter utenom mennesket. Rettferdighet, urettferdighet. Ansvar. Ensomhet, fellesskap. Likestilling osv.

Toleranse: Godta uenighet. Skille sak og person. Samarbeid. Verdenserklæringen om menneskerettighetene.

Livsriter: Overgang barn - voksen. Konfirmasjon, kirkelig og borgerlig. Død, begravelse. Riter og skikker i ulike kulturer.

7.-9. klasse

Aktuelle spørsmål ut fra alder, livssituasjon og interesser: Mening med livet. Tanker om døden og liv etter døden. Frykt for krig. Samarbeid, konflikter, konfliktløsning. Samliv. Likestilling.

Toleranse: Respekt for ulike livssyn. Våge å stå for egne meninger. Pluralisme, åndsfrihet.

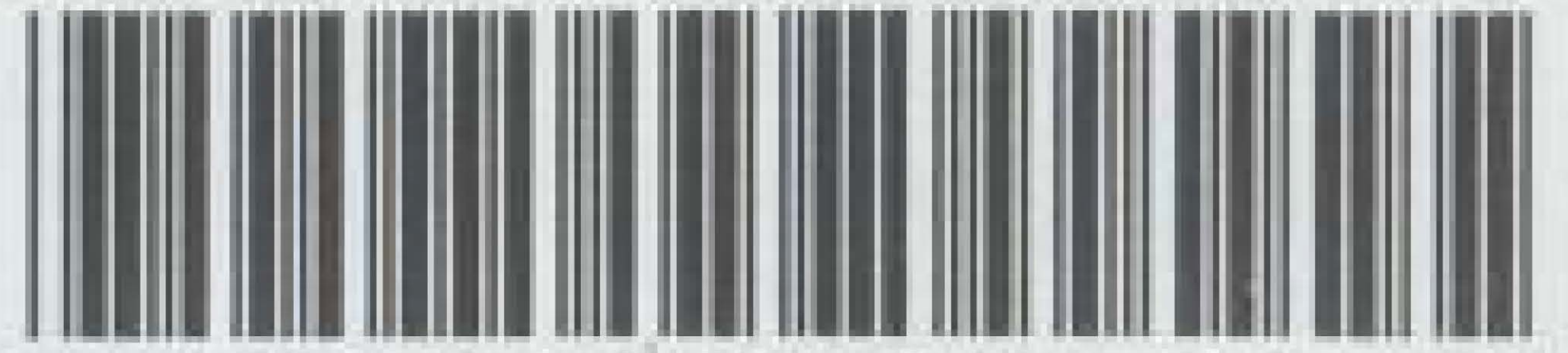
Forholdet mellom ulike religiøse og sekulære livssyn: Begrepene livssyn og religion. Likheter og forskjeller mellom religiøse og sekulære livssyn. Forholdet mellom livssyn/religion og naturvitenskap. Tros- og ytringsfrihet. Verdigrunnlaget i menneskerettighetserklæringen.

Personlig livssyn: Oppvekstmiljøet, sosialisering. Bevisstgjøring og valg av verdier, normer, tro og livssyn. Betydningen av et personlig livssyn. Forholdet mellom tro og vitenskap.

Livsriter: De fire livsritene, betydningen for den enkelte og for samfunnet. Ekteskap og andre samlivsformer. Borgerlige og kirkelige ritualer. Livsritene, fellestrekk og særpreg i noen kulturer.

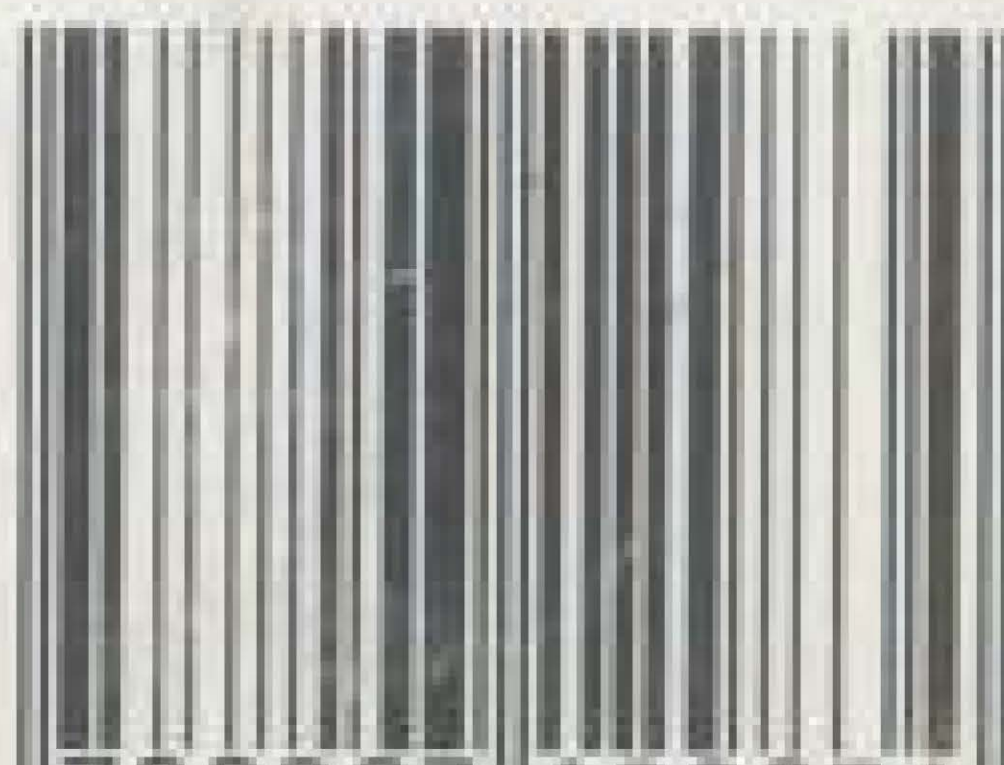

Depotbiblioteket

92SD13840

ISBN 82-03-12983-8

9 788203 129834

B

